

12 105 61
DEPTUM

PROFESSOR
E. ARKIN

KÕNED KASVATUSEST

RK

„PEDAGOGILINE KIRJANDUS“ • TARTU • 1947

PROF. E. A. ARKIN

KÕNED KASVATUSEST

RK

„PEDAGOOGILINE KIRJANDUS“

TARTU, 1947

12639
A-46369

ELUEAD.

ESIMENE VESTLUS.

SÜNNIST SEITSMENDA ELUAASTANI.

Enne kui süveneda pedagoogiliste eriküsimuste vaatlusesse, tundub mulle vajalikuna heita pilk ulatuslikule ning tähtsale aja-järgule inimese elus, nimelt kasvamise ja arenemise perioodile, mis on jaotatud üksikuiks etappideks ehk eluigadeks. Sel teel väldime hõlpsamini hädaohu „näha puid, aga mitte metsa“.

Eluead — arenemise etapid.

Eluead on inimolendi arenemise tähised või etapid. Iga elueas esineb laps meile uues valguses, uute iseärasustega oma organismi ehituses ja talitlustes, oma vaimses maailmas, uute kiindumuste, vajaduste ja huvidega. Kui põhjalikult erineb aastane laps viieaastasest — mitte ainult oma välimuselt, oma kehachituselt, vaid ka oma elamustega, oma suhtumisega ümbrusesse, kogu oma elu sisuga! Ja kas ei erine samal määral eelkoolialise lapse elulaad, kogu tema maailm koolilapse elust ja maailmast, veel rohkem nooruki omast?

Kas aga tuleb öeldut mõista nõnda, et inimese elutee jaguneb üksikuiks, üksteisest lahtikistud lõikeiks? Muidugi mitte. Selline kujutlus räägiks vastu tervele mõistusele ja teaduslikule arusaamisele. Uute iseärasuste alged, sageli meie eest varjatud, leidsid juba eelnenud elueas. Täie küpsuse ja õitsengu aga saavutavad need iseärasused teataval etapil, selleks et ära õitseda järgmisel vanuseastmel ning loovutada koht uutele iseärasustele ja uutele vajadustele. Inimese elu on üksteisega tihedasti seotud lülide katkestamatu ahel. Ära kiskuda üks lüli, s. t. üks eluiga teisest,

tähendaks tegelikkuse moonutamist, selle sideme purustamist, mille loovad aeg, arenemine ja kasvatus. Ainult selle seose valguses, mis ühendab kõik eluead üheks ahelaks, saab mõista iga eluiga üksikult, sest kuigi igal elueal on oma pits, siiski see uus, mis teda eraldab, juurdub ometi möödunud ja sisaldab endas tulevase idu.

Arenemise kogu olemus seisnebki tekkiva ja õitsele puhkeva uue võitluses vanaga, mis on uute elutingimuste raames muutunud kõlbmatuks, mittevõimeliseks rahuldama pealekasvavaid vajadusi. Sellest tuleneb kasvataja üks pealesandeist: aidata lapsel ületada vana, äraelatu säilmeid ja avada vaba tee uutele jõududele, huvidele ja püüetele, mis võivad teda viia edasi.

Inimelu kõigist perioodidest tõmbab meie kui kasvatajate tähelepanu endale eriti kasvuperiood. Seda iseloomustab järeleandmine igasugustele mõjustustele. See on suurima kasvatajate kasvuperiood. Kasvuperiood kestab inimesel kaks aastakümnet. Selle pika arenemisperioodi jooksul määravad praktika ja teadus kindlaks piirid rea vähemate lõigete vahel, mida nimetamegi eluigadeks. Niiviisi saadakse kogu kasvuperioodi järgmine jaotus eluigadeks:

- 1) imikuiga — sünnist esimese eluaasta lõpuni;
- 2) väikelapse- ehk sõimeiga — aastast 3. eluaastani;
- 3) eelkooli-iga — 3. kuni 7. eluaastani;
- 4) kooli-iga: a) noorem — 7. kuni 12.—13. eluaastani ja b) vanem ehk murdeiga — 12. või 13. kuni 17. või 18. eluaastani;
- 5) nooruki-iga — 17. või 18. eluaastast kuni 20. või 22. eluaastani.

Ajamäärasid üksikute eluigade märkimiseks ei tule võtta kui täpseid, kindlaid piire. Looduses pole teravaid ning tardunud piire. Kes võib täpselt määratleda päeva ja tunni, millal kevad muutub suveks ja suvi sügiseks? Või kes võib inimesoo ajaloos nimetada täpselt aastat, millal vana-aja asemele astus keskaeg. Nii ei saa ka üksiku inimese eluloos tõmmata täpseid piire, mis eraldavad üht eluiga teisest; pole võimalik näidata, kunas nimelt astub laps ühest arenemisastmest teise, madalamast kõrgemasse.

Kõik lapsed ei arene ühesuguselt: ühtedel on kasvu ja arenemise tempo aeglasem, teistel — kiirem. Kui umbkaudsed oleksidki esitatud eluigade piirid, näitavad nad, et teataval ajapiirides avaldab valdav enamik normaalselt arenevaid lapsi — ühed rohkem, teised vähem kujukalt — neid jooni, neid füüsilisi ja hingelisi iseärasusi, mis iseloomustavad seda või teist eluiga.

Vanuseliste iseärasuste tähtsus kasvatuses.

Lapse kasvatuses on vanuselised iseärasused väga suure tähtsusega. Võib endale kujutella, milliste ebasoodsate tulemusteni viib kasvatus, kui ta ei arvesta vanust, vaid esitab lapsele nõudmisi, mis on liiga rasked ta vaimsele arenemisele, ta närvi-, lihas- või muudele elunditele ning on vastuolus lapse tungide, vajaduste ja huvidega teatavas vanuses. Halb on ka see kasvatus, milles juba valminud, juba arenenud jõududele ei anta käiku.

Lapse ette kerkivad tema arenemise eri etappidel isesugused ülesanded, mis on seotud muutustega tema organismis ja tema suhteis ümbritseva keskkonnaga.

Esimesel eluaastal on lapsel ühed ülesanded, kolmeaastasena on tal juba teised, järgnevail aastail kerkivad uued. Kasvataja oma juhtimisega, oma teadmiste ja kogemustega peab aitama kasvaval olendil õigesti lahendada ülesanded, mis elu talle alatasa esitab. Seesugust abi saab lapsele anda ainult see, kes last mõistab. Last mõista tähendab teada, milles seisneb tema jõud ja milles nõrkus, millised on tema huvid ja nõuded, kalduvused ja püüded, tähendab tunda tema vanuselisi ja individuaalseid iseärasusi.

Last õigesti kasvatada tähendab säästa tema nõrku organeid, ettevaatlike harjutustega neid kõvendada ja, vastupidi, julgesti anda lapsele kõik võimalused tema tugevate külgede tõhusaks arenemiseks. Niiviisi tegutseme lapsega käsikäes, kuna laps ise võitluses oma maksmapanu eest kasutab oma tugevaid külgi.

Lapse nõrkade ja tugevate külgede tundmaõppimisel ei või silmast lasta üht asjaolu: arenemise ebaühtlust. Arenemisprotsessi ebaühtlus avaldub selles, et tormise tõusu perioodidel järgnevad suhteliselt vaiksed perioodid. Järelikult kannab kogu protsess lainelist, hüppelist iseloomu. Peale selle võivad areneda lapse organismi mitmesugused — nii psüühilised kui ka füüsilised — küljed eriajaliselt ja erinevas tempos. Nii näiteks võib laps hakata õigeaegselt istuma, kõndima, jooksmata, kuid hilineb kõne arenemises. Niisamuti võib mõistus areneda normaalselt, kuna samal ajal liikumisoskused jäävad normist maha.

Kõigil neil juhtudel tuleb katsuda jõuda selgusele, kus on arenemise erinevuste disharmooniate allikas: kas see on lapse enese iseärasustes, ümbritsevas keskkonnas või kasvatuses iseloomus.

Kasvu ebahühtlus avaldub ilmselt lapse välises kujus: koos vanusega muutuvad keha proportsioonid. Vastsündinul on pea pikkus $\frac{1}{4}$ kogu keha pikkusest, eelkooliealisel (6-aastaselt) aga on see võrdne $\frac{1}{6}$ keha pikkusest, koolilapsel (12-aastaselt) — $\frac{1}{7}$, täisealisel $\frac{1}{8}$ keha pikkusest. Lapsea kestel jääb pea kasv järsult maha kogu keha kasvust, alumised jäsemed kasvavad energilisemalt kui kere, ja tagajärjeks on kogu kehaehituse muutus: suure pea ja pika kerega lühijalgne olend muutub võrdlemisi väikese pea ja lühikese kerega pikajalgseks olendiks (vt. joon. lk. 7).

Selleks et aidata orienteeruda lapse kasvamise ja arenemise keerukais küsimustes, püüan esitada üksikute eluigade tähtsaimate iseärasuste pildi, esile tõstes neis nõrku ja tugevaid külgi.

Imikuiga.

Algame elu algusest, imikueast.

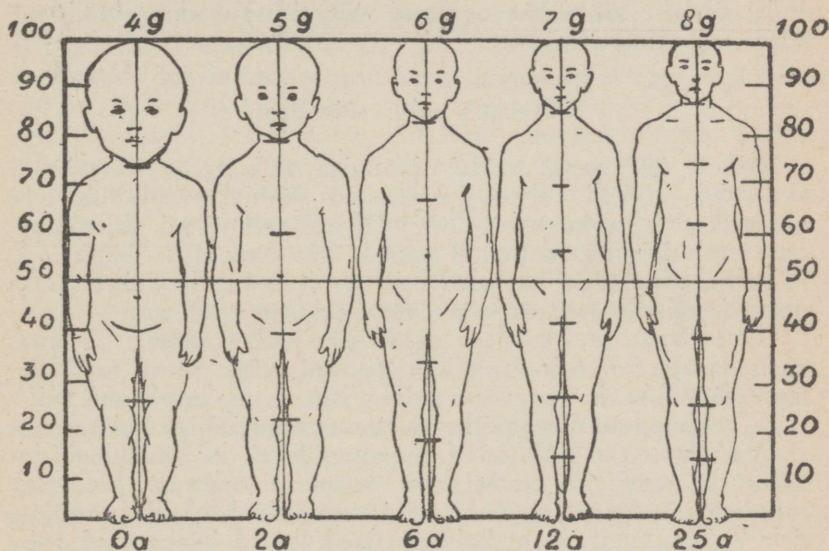
Selles eas ei olele laps veel iseseisvalt. Kuigi anatoomiline side ema kehaga on katkestatud, on säilinud füsioloogiline side emarinnaga toitmise kujul. Kolmveerand ööpäevast imik magab ja ainult ühe veerandi on ärkvel. Sel perioodil kogub laps rohkem jõudu, kui ta seda kulutab. Imik näib meile olevat abituim olend maa peal. Ometi ka sel elueal on oma tugev külg, millega imik ületab isegi meid, täisealisi. Lapse jõud avaldub tema kasvamise energias. Esimese eluaasta jooksul suureneb lapse kaal kolm korda ja pikkus poolteist korda. Iga kuu sirgub laps kahe sentimeetri võrra. Iga päev tuleb tal juurde poolteist grammi aju. Sellist tormilist kasvu ei näe me inimese kogu järgneva elu jooksul.

Lapse kasvamise ebatavalise energia põhjust pole raske mõista: samal ajal, kui kõik tema organid on veel nõrgad, viibivad veel nagu tukkuvast olekus, on organid, milledest sõltub keha kasvamine, juba küpsenud. Neid organeid nimetataksegi teaduses kasvuoorganeks.

Nende hulka kuulub kasvu- ehk vegetatiivne närvisüsteem, terve rida sisenõristusnäärmeid (kilpnääre, ajuripats ehk hüpofüüs jt.). Vegetatiivne närvisüsteem koosneb närvisõlmedest, mis on sümmeetriliselt asetatud mõlemal pool lülisammast, ja neist hargnevaist närviniitidest, mis tungivad meie keha kõigisse siseelundesse. Sisenõristusnäärmed eritavad erilisi keemilisiprodukte, mis nõrguvad verre ja avaldavad

väga suurt mõju organismi kasvamisele ning arenemisele. Need organid on juba elu koidikul küllaldaselt arenenud, et suure energiaga täita oma ülesannet. Järelikult imikul on nad tema olemuse tugevaks küljeks. Seepärast avaldub selle eluea iseärasus kõigepealt imiku kiires kasvamisest.

Sellest järgneb, et tähtsaimal kohal lapse varasemas elueas peab olema see, mis on vajalik tema kasvamisele: tervislik toit, värske puhas õhk, päikesepaiste.

Joon. 1. Keha proportsioonid mitmesuguses eas.

See on tähtsaim, kuid mitte ainus, mida vajab imik. Ta ei kasva mitte ainult päevadega, vaid tundidega, kusjuures on ta veel nõrk, väsib ruttu; isegi söömine on talle suureks tööks. Jõudude tugevdamiseks ja nende kogumiseks on lapsele vajalik täielik puhkus, see tähendab hea, rahulik uni. On tarvis hoida teda puhtana, jätta tema keha liigselt vangistamata mähkmetega, kaitsta teda müra eest.

Aga ka see pole veel kõik. Laps pole taim, mis ainult veeteerib, ega loomapoeg. Juba sündimisel kannab laps eneses

kõiki tulevase inimese algeid, ja neid on tarvis ettevaatlikult ja pikkamisi arendada. Ei tule toitu anda ainult lapse kõhule, vaid ka ta silmadele ja kõrvadele, ühtlasi ka tööd ta kätele. Juba selles eas v a j a b laps m ä n g u a s j u, mida peab oskama valida. Tuleb meeles pidada, et laps sündimisest peale on ühiskondlik olend, ja see omadus avaldub juba varakult tema võimes nakatuda ümbritsevate inimeste tundeist, samuti püüdeis astuda algul pealiskaudseisse, siis aga üha sügavamasse ja mitmekülgsemasse suhteisse täisealiste ja lastega. Seepärast on väga tähtis, et laps juba esimestest elupäevadest alates näeks enda ümber sõbralikke, erksaid nägusid, kuuleks rahulikku, selget, sõbralikku kõnet.

Väikelapse- ehk sõimeiga.

Ainult üks aasta eraldab imikuiga väikelapse- ehk sõimeeast, aga millised tohutud muutused sünnivad selle lühikese aja jooksul lapse kogu olemuses! Hiljuti veel täiesti abitu laps on tõusnud jalule, loobunud oma kitsast asemest — hällist — ja on hakanud, algul kartlikult, siis aga ikka kindlamini, tegema oma esimesi samme tema ees avanevas tohtus maailmas.

Pole kahtlust, et need lapse esimesed sammud, niisama nagu iseseisvam toitumusviiski, toovad väga suure muutuse lapse füüsilisse ja hingelisse seisundisse. Laps astub vahendituse kokkupuutumisse märksa laiema esemeteringiga kui varem.

Väikelapse-eas toimunud anatoomiliste ja füsioloogiliste muutuste tagajärjel omab lapse organism suuremat kindlust, suuremat jõudu vastupanuks mitmesuguseile kahjulikele mõjudele kui imikueas. Kahe-kolmeaastased lapsed kannatavad näiteks seedimiselundite häirete ja muude haiguste all palju vähem ja surevad nende kätte palju harvemini kui imikud.

Ometi jääb väikelapse füüsiline seisund ikkagi veel eba-kindlaks ning ebapüsivaks. Organismis leidub terve rida puudeid, mille tõttu on tarvilik valvas hool lapse järele. Sellele elueale on iseloomustavad: 1) pehme, veel mitte luustunud, pea-aegu täiesti krõmpsluust koosnev selgroog, mis kergesti kõverdub; 2) nõrgad lihased, kohmakad, ebatäpsed ja väärad liigutused (kõnnak, jooks jne.); 3) närvikava kerge kahjustatavus ja väsimus; 4) ikka veel nõrk vastupanu nakkushaigustele. Selles vanuses on niisugused lastehaigused, nagu leetrid ja läkakõha, tõsiseks hädaohuks elule.

Esimese eluaasta jooksul astub lapse hingeline arenemine väga suure sammu edasi. Teise eluaasta alguseks ja kogu sõime-ea kestel kerkib silmapaistvalt esile tema emotsioonide (tunnete) rikkus ning mitmekesisus. Juba esimese eluaasta lõpuks saavad lapsele omaseks kõige mitmekesisemad inimlikud emotsioonid: viha, hirm, rõõm, armastus, imestus jm. Kolmanda eluaasta lõpuks on tunnete astmik rikastunud ja ka peenendunud. Me leiame selleks ajaks niisuguste emotsioonide, nagu sõpruse, armukadeduse, piinlikkuse, alistumise jt. avaldusi. On endastmõistetav, et kõik need tunded avalduvad väikesel lapsel äärmiselt primitiivsel kujul: nad on pinnalised, püsimatud, kergesti vahelduvad üksteisega.

Aga kui kiiresti mööduvad need tunded ka ei ole, valdavad nad oma tekkimise hetkel last täiesti. Just tunded juhivad väikelapse käitumist. Nad suunavad tema tegusid. On arusaadav, millist suurt tähtsust kasvatusel omab see tunnete valitsemise fakt lapse elus. Lapse käitumise hindamisel ja tema mõjustamise abinõude valikul peame võtma arvesse, et tunnete tugevus ja mitmekesisus on põhiliseks jõuks, mis iseloomustab seda eluiga, ja et sellele jõule tuleb meil toetuda kasvatustöös. Kasvatades ja organiseerides tundeid kasvatame ja organiseerime lapse käitumist.

Võrreldes emotsionaalse alaga on mõistuse tegevusel väikelapse-eas teisejärguline koht. Mõistus on väikelapse arenemises nõrgaks kohaks. Kas aga võib üldse kõnelda kahe-kolmeaastase lapse mõistusest? Muidugi võib. Milles see avaldub? Oskuses orienteeruda ümbritsevas olukorras, kasutada oma käsutuses olevaid esemeid, avaldada leidlikkust uutes olukordades.

Tõsi küll, piirid ja vormid, milles väikelaps avaldab oma mõistust, on väga tagasihoidlikud. Tuleb aga silmas pidada, et kogemused ja elupraktika, mis arendavad mõistust, on lapsel väga nigelad; kõne, mis pole mitte ainult mõtte väljendamise abinõuks, vaid ka ise relvastab ja täiustab mõistust, on veel väga sõnavaene; silmaring ja tegevuspiirkond on äärmiselt kitsad, lapse füüsilised jõud veel väga nõrgad; laps pole võimeline reaalseks tootvaks tööks, milles inimmõistus leiab uue kogemuseallika. Sellest hoolimata avaldub siiski lapse mõistus oma väikeste kogemuste ja oma piiratud praktika ulatuses sageli täisealiste üllatavas ning ootamatus vormis.

Väikelapse peenetundelisus ja mõistus avalduvad mitte

ainult täisealiste soovide, vaid ka meeleolude mõistmises kahe või kolme öeldud sõna, isegi hääletooni ja näoilme järgi. Veel mitte õppinud rääkima, on laps võimeline mõistma teise kõnet, teadlikult täitma mõningaid ülesandeid.

Väikelapse vaimse andekuse veenvaimaks tunnistuseks on see kergus, millega ta omandab, peab meeles ning kasutab esimesi sõnu ja lauseid.

Väikelapse-eas on lapse mõistuse arenemine tihedalt seotud kõne arenemisega. Hästiarenenud aastane laps omab sõnavara 8—10 sõna ulatuses. Teisel eluaastal on lapse sõnavaras juba 300 sõna. Kolmandal eluaastal esitab laps esimesed küsimused, milles avaldub selgesti lapse erk, teadmishimuline mõistus. Selleks ajaks suureneb sõnavara 800 sõnani, laused muutuvad keerukamaks, ilmuvad esimesed kõrvallaused, kasvab tugevasti mälu: see haarab 4- kuni 5-kuulist ajavahemikku. Arvude loetlemine, mis nõuab erilist pingutust ja millega laps ei saa peaaegu sugugi toime esimese kahe aasta jooksul, muutub kolmandaks eluaastaks pisut tugevamaks: laps loetleb juba 5 kuni 10-ni. Tema vaimne arenemine avaldub selleski, et ta on võimeline mitte ainult jaatama või eitama midagi, vaid tegema ka lihtsaid järeldusi oma väikesest kogemustest.

Sõime-ea lõpuks kasvab lapse teadmishimu ja sellega koos laieneb ning muutub mitmekesisemaks tema küsimuste ja huvide piirkond.

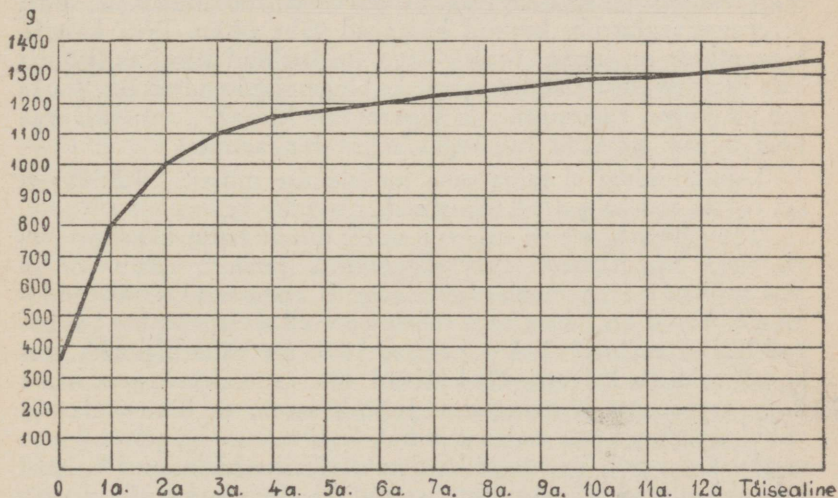
Eelkooli-iga.

Neljandal eluaastal astub laps eelkooli-ikka. See eluaasta lapse ühiskondliku kasvatuse alal toob lapsele ülemineku lastesõimest lasteaeda. Lasteaia kasvatajas omandab perekond vilunud nõuandja ning ustava sõbra, kes jagab temaga vastutust lapse õige kasvatuse eest.

Eluiga 3. kuni 7. eluaastani on teiste eluigade seas eriti tähtis lapse arenemisele. Selles elueas rajatakse inimese kehalise tervise ja iseloomu vundament. Mitte harva ei tule täisealise inimese heade ja halbade, tervete ja haiglaste joonte juuri otsida kasvatuse nendes iseärasustes, mis inimene omandas eelkoolieas. Millised on selles elueas lapse iseloomulikud jooned, mis annavad tema kehalisele ja hingelisele iselaadile tugevuse või nõrkuse?

Kõigepealt tuleb märkida kasvuline raugemist. Eriti selgesti avaldub see peaju kasvumises (vt. joon. 1-a). Esimese eluaasta kestel kasvab ajumass (kaal) sellise kiirusega, mis ei kordu enam kogu eluaja jooksul: iga päev suureneb ajuline 1½ grammi võrra. Aju tugev kasvamine kestab veel kaks järgnevat aastat, siis aga kasvuline alaneb; ajumassi aastane suurenemine on mõõdetav juba ainult kümnete grammi-dega, ja 7. või 8. eluaastal ligineb aju kaal täisealise aju kaalule.

Sama nähtust võime vähemal määral tähele panna ka keha sirgumisel. Nelja eelkooliaasta kestel kasvab laps vähem kui

Joon. 1-a. Aju kaalu suurenemise kõver.

esimesel eluaastal (vt. joon. 1-a). Koos kasvamisenergia kahanemisega kogutakse lihase- ja närvijõudu. Esimeses järjekorras tugevneb tema liikumisaparaat. Laps pühendab unele nüüd ainult 12 tundi ja 12 tundi on ta ärkvel. Ja kuidas! Ta on kogu aja tegevuses: jookseb, hüpleb, katsub igat asja kätega, murrab, rebib, pillub, ehitab.

Milles seisneb lapse sellise äärmise liikuvuse saladus, mis nii sageli ärritab täisealisi? Eelkooli-eas on liikumisaparaat juba küllaldaselt küpsenud ja tugevneb kiiresti. Ta on eelkoolialise lapse üheks peajõuks, mida ta meeleldi kasutab. Tugevnevad jõud

otsivad väljapääsu, ihaldavad kasutamist. Niisama nagu kasvuorganid täidavad lapse elu tähtsaimat ülesannet imikueas — ülesannet reguleerida kasvumist, nõnda täidavad liikumisorganid eelkoolialise lapse elus järjekordset tähtsaimat ülesannet — laiendada lapse kogemusvälja, rikastada teda teadmistega, tugevdada tema organismi. Võib julgesti ütelda, et liigutused on vajalikud lapsele tema terviseks ja õigeks arenemiseks, nagu õhk on vajalik hingamiseks, nagu päikesevalgust on tarvis taimele. Laps, kes vähe liigub, jääb sageli loiuks ning kiduraks, nõrgatahteliseks, algatusvõimetuks; tal töötab halvasti süda, vereringe aeglustub, kopsud hingavad vähe õhku. Eriti kasulik hingamisele on jooks. Jooks, nagu on ütelnud keegi asjatundja kehalise kasvutuse alal, on parimaks hingamisgümnaastikaks. Jooks sunnib kopsu tugevamini ja sügavamini hingama, tervisele aga pole midagi paremat kui tugev sügav hingamine.

Laps muidugi ei taipa oma jookslemise mõtet. Kahjuks ei saa sellest aru ka paljud täisealised.

Tänu liigutustele ei tugevne mitte ainult lapse kehalineervis, vaid laps rikastub ka elukogemuste poolest, tekib kindel alus mõistuse arenemisele, iseseisvuse ja enesesusalduse kõvendamisele. Arstid on juba ammu tähele pannud, et lapsed, kes hakkavad hilja kõndima või kes hakates kõndima vähe liiguvad, arenevad vaimselt halvasti. Nad jäävad oma vanusekaaslastest maha kõne arenemises ja mängudes. Juhtub sageli, et liikuv, elav ja taibukas laps pikema haiguse puhul, isegi kui see haigus ei puutu ta ajusse ega pole iseenesest kardetav (näiteks jalaluumurd), hakkab pidurduma oma vaimses arenemises. See on ka täiesti arusaadav, sest kuna laps on sunnitud liikumatult voodis lamama, ei saa aju kaua aega uut toitu ja vajub tukkuvasse olekusse.

Tuleb aga meeles pidada, et aju on imestusväärne organ: mõistlikul hoolitsusel võib ta tagant järele tasa teha selle, millest jäi ilma haiguse ajal. Muide aga ka haiguse ajal saab nõrgendada või isegi kõrvaldada vaimse seisaku hädaohtu, kui haigele lapsele tagada mitte ainult arstlikku, vaid ka pedagoogilist hoolitsust. Meie kopsuhaigete laste sanatooriumides töötavad eripedagoogid, kes hoolitsevad selle eest, et haigetel lastel oleks mänguasju ja lauamänge, kes õpetavad haigeid lapsi arsti kontrolli all, kes teevad nendega rütmilisi harjutusi, ühe sõnaga: valvavad selle järele, et lapsed haiguse ajal ei jääks maha oma üldises arenemises.

Sageli mõõdavad täisealised last oma mõõdupuuga, hoiavad

teda tagasi, ei luba joosta, hüpata, mängida. Teie ülesandeks, noored kasvatajad, on selgitada lastevanemaile seda lihtsat tõde, et laps mitte ainult ei taha, vaid ka ei suuda ega tohigi püsida kaua paigal, et tema tervis, vaimne arenemine, võime iseseisvaks tööks olenevad selles eas liikumisaparaadi õigest tegevusest.

Lapsel on raske taluda alatist tarbetut hoolitsemist. Talle tuleb anda vabadus, kuigi teda ei või jätta kontrollita ja mõistliku juhtimiseta. Vanemad peavad lastele andma ja sisustama vähemalt nurgakese, kus laps võiks rahulikult, täisealisi kartmata elada oma elu, ehitada oma maju, ronge, torne. Siis pole lapsel vajadust võtta ega rikkuda asju, mis on tarvilikud täisealistele.

Eelkooli-aastate jooksul teeb laps suuri edusamme liikumistegevuses. Eelkooliealine laps sooritab 6. või 7. eluaastal juba teatava täiusega põhilisi ehk loomulikke liigutusi, s. o. liigutusi, mida ei tule õppida, nagu on kõndimine, jooksmine, hüppamine, viskamine jms.

Eriti tunduvaid edusamme teeb eelkooliealine laps lihaste liigutuste omandamisel. Need liigutused nõuavad rohkearvuliste väikeste lihaste peent kokkukõla (koordinatsiooni). Erinevalt loomulikest liigutustest omandab laps neid ainult äraõppimise, isiklike pingutuste ja kestvate harjutuste teel täisealiste juhatusel ning näpunäitel. Üksikinimese saatuses, nagu ka kogu inimkonna saatuses, etendab käe, selle looduses ületamatu ning millegagi võrreldamatu instrumendi liigutuste üle valitsemine väga suurt osa. Ja selles suhtes teeb eelkooliealine laps jõudsaid edusamme. Kooli-ikka siirdudes valitseb ta juba hästi mitmesuguseid käelliigutusi, mis on tarvilikud väikeste tööriistade, nagu haamri, kääride, nõela, saekese jms. käsitlemiseks.

Leidub veel üks eelkooliea iseärasus, mis niisama nagu lapse liikuvus kutsub sageli esile täisealiste pahameele. Mõtlen siinkohal f a n t a a s i a t.

Eelkoolialise lapse fantaasia.

Teie kõik teate väga hästi, milline meister on laps väljamõtlemises: iga minut tekib ta peajus midagi uut. Näe, laps hoiab keppi jalgade vahel ja kujutleb, et ratsutab hobusel. Nüüd paneb ta kõrvuti mõned klotsid, ja valmis on rong, mis puhub, vilistab; minuti pärast on rong purustatud ja tema asemele on kasvanud

torn. Pruugib lapsel vaid tahta — ja tekivad majad, sillad jne. Täisealistele on see kõik kättesaamatu, paljudele ka arusaamatu. Ja pole vähe täisealisi inimesi, kes vaatavad ülalt alla laste fantaasiale, mängudele, pidades neid tühjadeks, mõttetuiks, eesmärgita väljamõeldisteks, tarbetuks ajaviiteks. Keegi isa kirjutab mulle oma lapsest: „Askeldab igavesti igasuguse rämpsuga ja mõtleb välja rumalusi, ning meil pole tema pärast rahu.“ See isa peaks järele mõtlema kas või selle üle, et selles „rämpsus“ tema laps, nagu kõik samaealised lapsed, näeb endale tõsist tegevust ja leiab suurimat rõõmu.

Asi ei seisne siiski mitte ainult rõõmus, mida ammendamatu fantaasia võimaldab lapsel välja mõelda. Need väljamõeldised on tegelikult tarvilikud ning viljakad lapse arenemisele, neis peitub tema jõud. Mõtelge ainult sellele, milline oleks lapse elu, kui tal poleks võimet välja mõelda, võimet luua kujuteldavat elu ja elada selles nii, nagu oleks see tõeline elu. Kui igav, vaene, rõõmutu oleks lapse olemine siis! Tõelist hobust ei ole ju lapse käsutuses nagu täisealisel. Laps ei saa ehitada rongi ega sõita selles, kui tahab. Kui lapsel puuduks kujutus, mis annab talle võimaluse näha ja tunda end toimiva isikuna, rõhuks last alatiselt teadvus oma nõrkusest ja alluvusest ja temast ei saaks kunagi tugevat inimest, kes on võimeline tegema mitte ainult seda, mida käsivad teised, vaid kes oskab ka ise leiutada uut, luua seda, mis talle on tarvilik. Eelkoolialise lapse fantaasia avaldub erilise hiilgusega tema poolt loodavais mängudes.

Eelkoolialise lapse mängud.

Fantaasiapäringud on omamoodi kooliks, milles laps õpib ära elu aabitsa. Päringus loob laps elu, mis on talle täis huvi, milles ta tunneb end kasvõi ajutiselt tugeva, tähtsa, mõjuva isikuna. See on väga oluline lapse tervisele ja üldisele normaalsele arenemisele. Arstiteadus õpetab, et paljud täisealised kannatavad närvihaiguste all sellepärast, et nad varajases lapseas olid ära hirmutatud ja tundsid end alati sõltuvatena teistest.

Miks lapse fantaasia võib vabalt luua kõik, mis tuleb tal mõttesse, ja esitada seda kui tõelisust? Kui täisealine istub kaksiratsa kepile, suudab ta vaevalt end kujutella ratsutavana ergal hobusel, ta näib ise endale naljakana.

Asi pole siin kaugeltki lihtne. Lapse fantaasia annab tunnistust nii tema jõust kui ka tema nõrkusest. Fantaasiat võib võrrelda lombaku kepiga. Kepp on lombakule tarvilik, see on tema jõud, tema tugi, mida ta vajabki sellepärast, et tal jalad on nõrgad. Nii on lugu ka eelkoolialise lapsega. Asjadest tõeline arusaamine temal lonkab. Kogemuste nappuse ja kõrgemate närviskeskuste puuduliku arenemise tõttu on laps veel nõrk, nõrgad on ka tema kehalised jõud, kuid kujukad ning pingesed on tema tunded. Need aga juhivadki tema käitumist. Aktiivne, tegevushimuline laps ei näe esemeis oma mõistuse kontrollist vabade tundmuste ja soovide mõjul mitte seda, mis on neis tegelikult, vaid seda, mida ta soovib näha.

Mängides ja välja mõteldes, olles ise kaasa kistud vabalt, ilma mingi välispidise sunduseta, õpib laps pidevalt, kuidas käsitseda esemeid, tööriistu, kuidas saavutada püstitatud eesmärged, kuidas töötada koos seltsilistega, õpib tundma esemete omadusi, oma jõude, ühe sõnaga: mängides tunnetab ta iseennast ja ümbrust. Niiviisi lapse fantaasia — tema mängude allikas — osutub selles eas tema arenemise peamiseks toeks senikauaks, kuni arenevas ja tugevnevas mõistuses ei leia ta teist kindlamat ja tegeliku elu nõudeile vastavat tuge.

Me näeme, et eelkoolieas toimub fantaasia arenemine kiires tempos, tunduvalt ette jõudes objektiivse reaalse mõtlemise arenemisest, millest on ta tunduval määral sõltumatu.

Alates kooliaastaist kuni küpsemiseani kiireneb mõtlemise arenemine järsult ning jõuab fantaasia arenemise tasemele. Ühes sellega aeglustub ja peatub fantaasia arenemine tugevneva, kontrolliva ning arvustava mõtlemise surve all. Niiviisi esinevad fantaasia tegevus ja objektiivse mõtlemise tegevus lapsepõlve kestel jõududena, mis võitlevad ülevõimu pärast.

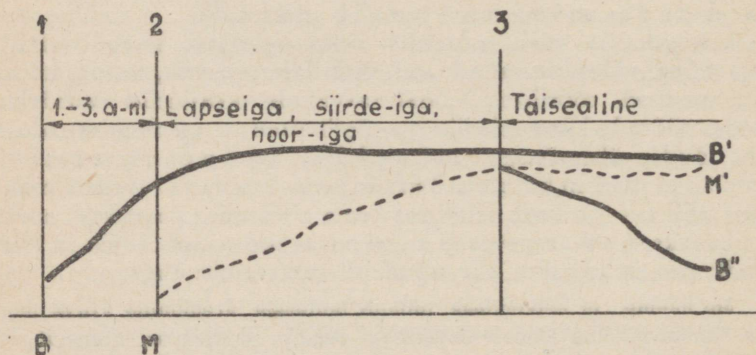
Pärastpoole fantaasia kas järsult langeb reaalse mõtlemise ja reaalse tegelikkuse survele või hakkab kohanema tegelikkuse tingimustele. Siis muutub fantaasia võimsaks tööriistaks. Ta hakkab kaasa aitama inimese loovate jõudude õitsengule. Sel juhul kulgevad kujutluse ja mõtlemise arenemise liinid täisealisel paralleelselt.

Arenemiskõverad, mis on kujutatud lk. 16, on koostatud tuntud prantsuse psühholoogi Ribot' poolt. Need kõverad esitavad fantaasia ja mõtlemise suhteid arenemisprotsessis kõige skemaatilisel kujul, peegeldamata kogu nende keerukust.

Pöördume tagasi eelkoolialise lapse juurde.

Eelkooliealine laps, nagu nägime, pole niivõrd mõtlev kui tegutsev ning tundev olend. Tema tundeid ei juhi mitte mõistus, vaid tunded suunavad tema mõistust.

See iseärasus aga ei jää muutumatuks kogu eelkooli-perioodi kestel. Kord-korralt, vastavalt sellele, kuidas rikastuvad lapse kogemused ja kuidas suureneb tema tähelepanekute tagavara, kasvab tema mõistus. Tunnete piiramatut valitsemise periood lõpeb, laps õpib tegema järeldusi sellest, mida ta vaatleb, õpib tunnetama asjade tõelisi omadusi, märkama sidemeid, sarnasusi ja erinevusi esemete vahel. Eelkooliea lõpuks hakkab

Joon. 2. Kujutlusvõime ja mõtlemise arenemise kõver (Ribot' järgi).
Mustad jooned B—B' ja B'' näitavad kujutlusvõime arenemist, punktiirjoon M — M' — mõtlemise arenemist.

mõistus vähehaaval kontrollima tundeid ja toiminguid. Laps pole enam nii liikuv, käitub tagasihoidlikumalt. Eelkooliealise lapse mängud muutuvad keerukamaks, neis avaldub tung seostusele, järjekindlusele, realismile, tähendab suuremale vastavusele tegelikkusele.

Eelkooliealise lapse mõistuse arenemiseks on väga suure tähtsusega tema mälu ja kõne täiendamine. Inimese kõne ja mõte on lähedalt seotud teineteisega. Ainult kõnes leiab mõte oma vastava väljenduse ja ainult mõte annab kõnele tema tähenduse. Kõne mõtteta on niisama tühi, nagu mõte on viljatu ilma sõnadeta.

Eelkooliea lõpuks sõnavara, võrreldes sellega, mida evib

kolmeaastane laps, suureneb 4 kuni 5 korda. Kõne kaotab oma sidumatus, katkendlikkuse. Laps on juba võimeline edasi andma mõtete ahelaid ja isegi mõttevarjundeid.

Eelkoolialise lapse tunnete sfääris ilmnevad samuti suured muutused. Üha suurem arv esemeid, isikuid, nähtusi leiab vastukaja lapse tunnetes. Tunded ise vabanevad oma endisest segadusest, ebamäärasusest, põgususest ja muutuvad selgemaks, püsivamaks.

Tekib ka uusi tundeid, näiteks looduseilu tunne, loomingurõõm, sõprus jt.

Eelkoolialise lapse tunded, nagu juba ütlesin, juhivad tema käitumist, tema püüdeid. Ahnelt vaadeldes ümbritsevaid esemeid, ei suuda eelkoolialine laps suhtuda neisse täisealise külma mõistusega: laps haarab esemeid tunnetega, elab neid läbi. Need tunded ja elamused valitsevad last sellise jõuga, et esemete tõelised omadused lakkavad nagu olemast ja loovutavad koha omadustele ning kujudele, mis on tekitatud lapse tunnete, tema kirglike soovide poolt. Just siis tekibki tema fantaasia kerge, vabalend, mis muudab liikumatu kepi jooksvaks hobuseks, tooli raudteevaguniks, nuku — elavaks väikeseks lapseks jne.

Väikelapse- ja eelkoolialise esimesil aastail on lapse tahe veel eolises olekus, kuid eelkoolialise lõpuks hakkab tahe juba avalduma. Töös, mängudes, mitmesuguste kohustuste täitmisel avaldab 5- kuni 6-aastane laps üha enam võimet seada endale eesmärgid, mobiliseerida oma jõude nende saavutamiseks, ületada takistusi, plaanida ja järjekindlalt teostada kavatsusi. Muidugi ei saa veel kõnelda iseloomu kujunemisest, arvestades seda, et iseloomu põhiliseks omaduseks on tahe, kuid võib rääkida küll juba iseloomu jaoks rajatavast vundamendist, mille omadustest tunduval määral hakkab olenema küpse inimese iseloom.

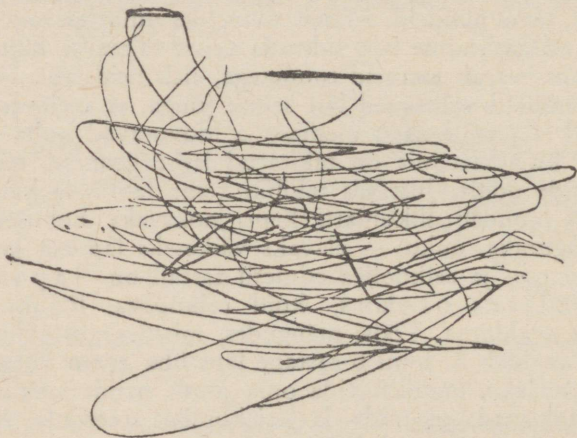
Lapse joonistused.

Eelkoolialise lapse taju iseärasused, tema elamuste iseärasused, tema suhted ümbrusega ja tema kujutlused avalduvad peale mängude väga ilmekalt ka tema joonistustes.

Lapse igasuguse tegevuse hulgas peale mängu tõmbab enesele kõige enam silmapaistvate uurijate — psühholoogide, pedagoogide, kunstiteadlaste, kunstnike jt. — tähelepanu lapse, eriti eel-

kooliealise lapse joonistus. See väärrib tõepoolest suurt tähelepanu mitte ainult sellepärast, et kujutab endast nagu mängki universaalset nähtust, mis on omane kogu lastemaailmale igal ajastul ja mistahes maakera laiuuskraadil, vaid et joonistus isenesest on täis sügavat huvitavust, on ammendamatuks allikaks teaduslikule analüüsile ja üldistavaile järeldustele.

Lapse joonistuses peegelduvad lapse erilise andekuse jooned ja ühenduses sellega avaldub tema evolutsiooni arenemise käigus imesteldav järjekindlus ning seaduspärasus. See seaduspärasus on nii suur, et kui jätta kõrvale erakordselt andekate ja väga maha-

Joon. 3. 1,5-aastase lapse kritseldused.

jäänud laste joonistused, võib iga vilunud vaateleja, heitnud pilgu joonistusele, peaaegu eksimatult ära määrata väikese kunstniku vanuse, paljudel juhtudel tema soogi, ja tähelepaneliku, üksikasjalise uurimise puhul võib õigesti ära märkida mõned jooned, mis on iseloomulikud lapse närvikavale, tema psüühikale, tema emotsionaalsele ja motoorsele tegevusele.

Niiviisi näeme, et lapse joonistus sisaldab endas andmeid, mis mitte ainult ei õigusta teadlaste ja spetsialistide tähelepanu tema vastu, vaid on ka täiesti küllaldased selleks, et äratada enda vastu sügavat huvi kõigis, keda tõsiselt huvitavad lapse arenemise ja kasvatusel küsimused.

Mul pole siinkohal võimalik esitada üksikasjalikku pilti lapse joonistuse arenemisest. Ometi raamatus, milles on pühendatud palju ruumi eelkoolieale, on võimatu joonistusest mööduda täiesti.

Järgneva ülevaate eesmärgiks on iseloomustada vaid kõige üldisemate joontega lapse joonistuse arenemisetappe eelkooliaastate kestel, et lugejad, kes on sellest küsimusest huvitatud ja soovivad sellega tegelda, võiksid orienteeruda kõnes oleva ala tundmaõppimise esimestel sammudel.

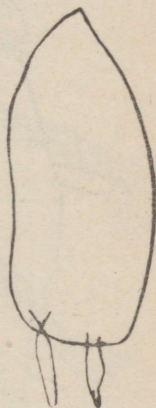
Lapse esimesed sule- või pliiatsikatsetused kuuluvad harilikult 1½ kuni 2. eluaastasse. Kõigile meile on tuntud need esimesed katsed saavutada valitsemist „instrumendi“ üle — algava kunstniku korratud kritseldused. Käelaba ja sõrmede liigutused iseenesest pakuvad lapsele mõnu.

Andmata joontele mingit tähendust, tunneb laps naudingut oma liigutustest ja mängib nendega niisama, nagu ta tunneb mõnu oma esimestest hääliitustest, oma lallamisest ja mängib nendega.

Kritselduste-perioodist (4. eluaasta) üleminek järgmisse staadiumi, kujutava joonistamise esimesse staadiumi, avaldab teatavat sarnasust lallamise üleminekuga väljendusliku kõnelemise esimesse staadiumi. Niihästi ühel kui teisel juhul teatavad liigutused või liigutuste ühendid — lallamisel rääkimislihaste, kritseldamisel käelihaste liigutused — viivad esimesel juhul eraldatavate häälte, teisel juhul teatavate kontuuride moodustamisele.

Rohkearvuliste eesmärgita ning korratute kriipsude hulgas tekivad sageli täiesti juhuslikult sellised piirded, mis meenutavad lapsele üht või teist eset.

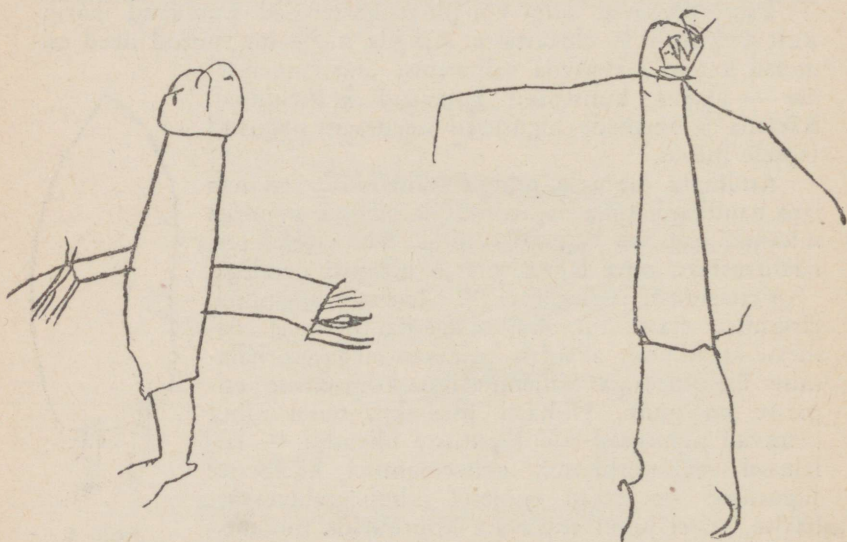
Sellest hetkest endine kritseldamine lakkab olemast omaette eesmärk. Joonistamine hakkab teenindama kujutamise eesmärke, niisama nagu esimesed sõnad panevad põhja kõne arenemisele väljendusabinõuks. Kuju, mis kerkib lapse teadvusse ähmaselt tajutava sarnasuse mõjul, on äärmiselt ebapüsiv. Laps vahetab kergesti nimetusi ja avastab niisama kergesti saadud kujutustes kord üht, kord teist kuju. („See on onuke“, „ei see on kuuseke“, „ei, see koer haugub“ jne.). See ülemineku hõlpsus ühelt tähend-

Joon. 4.
Inimene
3-aastase
lapse
kujutuses.

duselt teisele seletub mitte niivõrd objektiivse sarnasusega, kui võrd teataval hetkel valitseva subjektiivse sooviga. Noor kunstnik hoolib vähe sellest, mis on tõepoolest tema liigutuste resultaatiks: ta peab seda selleks, mida see, vastavalt tema omadele soovidele, peaks olema. Seda iseärasust me näeme ka eelkoolialise lapse tajus, kui on juttu mängust ja mänguasjadest. Peatume sellel lähemalt.

Jättes kõrvale rohked üksikasjad, peatun põhilistel joontel, mis iseloomustavad lapse edasisi edusamme kujutavas kunstis.

Joon. 5. Inimene 4-aastase lapse kujutuses. Tüüpiline joonis-skeem.

Mitte niivõrd vaatlusvõime vähesus või silmaringi kitsus kui võrd vilumatus ja tehniline ebaküpsus tekitavad lapsele raskusi kujutamises. Laps võib väljuda sellest raskest seisukorrast mitte temale üle jõu käivate raskuste ületamisega, vaid ainult neist ümber minnes: laps jätab eseme kujutuses üksikasjad kõrvale, tõstes esile esemes selle, mis temale näib oluliselt tähtis, kriip-
sutab alla ja seab esikohale selle, mis teda eriti veetleb, tema emotsioone (tundeid) toidab.

Nii viisi saadakse eseme kärbitud, tihendatud kujutus

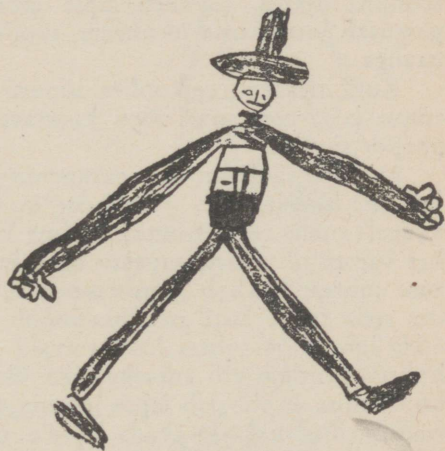
või, nagu on hakatud väljendama, joonis-skeem (4. kuni 5. eluaasta).

Skeem ehk tihendis on lapsele reaalsuse kujutamise ainsaks jõukohaseks vormiks. Kuid ära jättes eseme väga tähtsaid osi (käed, kael, jm.), kannab väike kunstnik ilma kõhklemata oma skemaatilisse joonistusse selliseid elemente, mida esemel ei saa näha. Selleski avaldub jälle lapse loomingu iseärasus. Laps ei arvesta seda, mida võib ja mida ei saa näha. Ta püüab edasi anda seda, mida ta esemest teab, mida ühenduses temaga on läbi elanud või mida läbi elab. Siit on pärit eelkoolialise lapse n. -ü. röntgeni-joonistused: ta joonistab maja ja asetab sellesse inimesed, nagu oleksid ukсед ja seinad läbi paistvad; inimesel, kes on kujutatud ratsutamas hobusel, on näha mõlemad jalad, või näo profiilkujutusel on mõlemad silmad.

Põhjuseks on see, et laps ei joonista vaatluse, vaid mälu järgi. Tema mälus on inimesel alati kaks silma ja kaks jalga, maja on elumaja, mis on inimesi täis. Ja laps joonistab neid igas asendis sellisena, nagu ta neid tunneb. Teiselt poolt jätab ta tähtsad kehaosad, mis ei kõida lapse tähelepanu, joonistuses ära. Nii näiteks isegi 6- kuni 7-aastane laps kujutab harva kaela. Nii samuti otsib laps piltide vaatlemisel tuttavaid üksikasju. Liiga lihtsustatud vorm, mis on kaugel elavast originaalist, on talle võõras.

Juba kujutava kunsti arenemise varaseil astmeil (isegi kritsel dustes, skeemjoonistustes, ehitamisel, voolimisel) avalduvad rütmijooned, hiljem ilmub püüd sümmeetriale.

Sugu asetab samuti pitseri lapse joonistusele. Varakult hakkavad avalduma erinevused poiste ja tütarlaste joonistuste vahel. Tütarlaste joonistusi iseloomustab sageli suurem rahulik-

Joon. 6. Andeka 4-aastase lapse joonistus.

kus, staatilisus (poiste joonistustes on rohkem liikumist, nad on dünaamilisemad), püüd dekoratiivsusele. Tütarlastel on ülekaalus elu-olulised süžeed, ühetaolisem temaatika. Kõik need erinevused omavad muidugi suhtelist tähtsust ega esine kaugeltki alati, ja sõja-aastail, mis haarasid kõiki lapsi tugevate tunnetega, tasandusid sooliste erinevuste vahed tunduval määral.

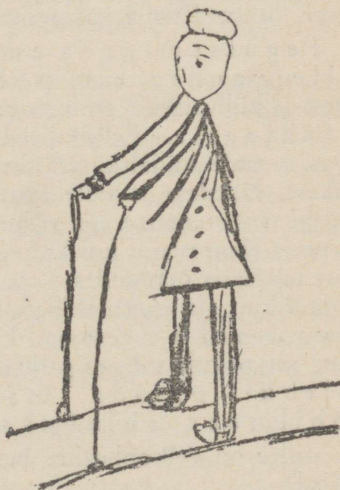
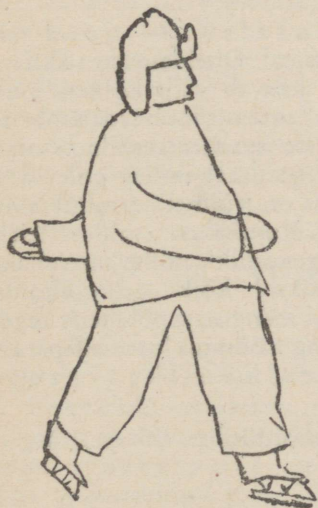
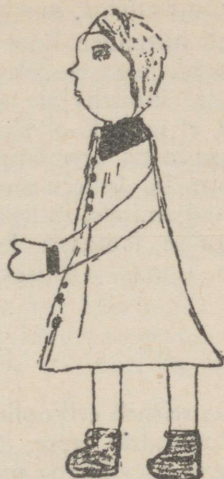
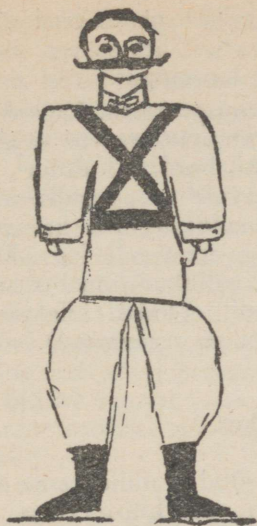
Väga vara, mõnikord juba 4. või 5. eluaastal hakkab lapse joonistustes avalduma erakordne kunstiline andekus.

Aastatega, kui lapse mõistus kasvab, kogemused laienevad ning täpsustuvad ja kui laps omandab mõningaid elementaarseid tehnilisi oskusi, vabaneb lapse joonistus skemaatilisusest. Laps paigutab joonistusse üksikasju, taotleb suuremat sarnasust originaaliga.

Kuid peaaegu eelkooliea lõpuni puudub lapsel perspektiivi-tunne ja ta teeb suuri vigu kujutatavate esemete üksikute osade proportsioonis.

Hoolimata joonistuse paranemisest, joonistuse kasvavast vastavusest originaalile, jääb lapse kujutava väljenduse arenemine kaugemale maha tema tunnetusvõime kasvust. Juba 5. eluaastal laps, kes varem oli täiesti muretu oma kunstilise produktsiooni väärtuse suhtes, hakkab joonistusesse suhtuma kriitiliselt, ja võrreldes seda teiste laste produktsiooni või originaaliga, teeb sageli enda loomingu suhtes halvustavaid järeldusi. Lapse tärkav ning kasvav kriitika või eneskriitika ühelt poolt surmab vahenditu kujutamise ja aheldab lapse loomingu vabaduse, teiselt poolt aga osutub jõuetuks, et avada lapsele tegelikkuse kujutamise uued teed, mis võivad talle pakkuda rahuldust.

Sel teel kustub vältimatult tekkiva rahulolematuse taustal lapse tung kujutavale tegevusele, mis veel hiljuti oli nii vaba ja tugev. Vähe sellest. Kustub vajaduski kujutava tegevuse kui oma tunnete väljendamise ja oma isiksuse avaldamise abinõu järele, sest et laps selleks ajaks omandab teise vahendi, palju võimsama ja mitmekülgsema, mis kõljab mitte ainult tunnete ja peenemate varjundite väljendamiseks, vaid ka sotsiaalseks läbikäimiseks ja tõelisuse objektiivseks tunnetamiseks. Selleks vahendiks on k õ n e. Inimsõna, kerge, paindub, äärmiselt liikuv, suurema vaevata omandatav, ellu kutsutud ja kogu aja toidetav esmastest vajadustest, rohkeneb ja muutub võimsaks kõnevooluks, mis uhab minema kõik teised väljendusviisid. Kujutav tegevus, mis nõuab pingutusi ja treeningut materjali valitsemiseks ja mida ei

Joon. 7. Andeka 6—7-aastase lapse joonistused.

aja tagant vajadus ega häda, lõpeb tavaliselt pärast ereda õitsengu ja hiilgavate võitude lühikest perioodi. Ühes sellega jääb kuivaks kaunis allikas, mis toidab lapse loomingut.

Sageli kiirendab kool seda kuivumisprotsessi. Lapsed kutsutakse kooli just sel ajal, kui lapse kujutav tegevus vajab erilist hoolitsust, mõistlikku juhtimist, abi, hoolsat kultuuri. Ei ole õige see, et meie kool jätab selle tegevuse teisejärgulise aine astmele, aga tema arendamise — kolmandajärgulise kasvatusülesande astmele. Sellega antakse hoop mitte ainult lapse kujutava kunsti arenemisele, milleks on nii rikkalikke võimalusi, vaid ka loomingulise fantaasia kultuurile, mis etendab hiiglasuurt osa teaduses, kunstis ja ühiskondlik-poliitilises tegevuses ¹⁾.

Jõud ja nõrkus.

Milles seisneb eelkoolialise lapse jõud ja milles tema nõrkus?

Eelkoolialise lapse jõud seisneb vara küpsevas ja kiiresti tugevnevas närvilihaste motoorses aparaadis, mis otsib väljapääsu oma energiale. Tema jõud seisneb samuti tunnete ilmekuses ja rikkuses, mis peaaegu kogu eelkooliea kestel suunavad lapse soove, juhivad tema käitumist.

Tegutsemine ja emotsionaalsus — need on selle vanuse elu põhijooned. Oheldamatust aktiivsusest ja külluslikust emotsionaalsusest kasvab välja kolmas jõud — fantaasia. Eelkoolialise lapse fantaasia loob teda ümbritsevas, temale küllaltki võõras täisealiste reaalses maailmas oma väikese, lähedase ja talle arusaadava maailma, milles pole talle midagi saavutamatu ega võimatut, mis on võimeline rahuldama nii tema elamusjanu kui ka tegevusiha. Kujukaima avalduse leiab lapse fantaasia mängudes. Pole teist tegevusliiki, milles nii vabalt, loomulikult ja mitmekülgset avalduksid kõik eelkoolialise lapse paremad ja tugevamad küljed kui mängus, ja pole teist tegevust, mis pakuks talle niipalju mõnu ning rõõmu. Just sellepärast tulebki pidada mängu eelkoolikasvatuse põhiliseks abinõuks.

Milles on eelkoolialise lapse psühhofüüsilise ehituse nõrgad küljed?

1) Viimasel ajal on meie koolides laste kujutava tegevuse tähtsus partei ja valitsuse nõuetel vajalikule kõrgusele tõstetud. (Toimetus.)

Kõigepealt üldises ebastabiilsuses, niihästi kehalises kui ka hingelises. See ebastabiilsus on peamiseks põhjuseks, et lapse organismil on nõrk vastupanuvõime nakkushaiguste suhtes.

Eelkoolialise lapse organismi ja peamiselt närvisüsteemi ebastabiilsusega on seotud samuti palju puudusi tema käitumises, näiteks kapriisid, jonnakus jms., mis tekitavad rohkesti tüli vanemaile ja kasvatajaile.

Nõrkade külgede hulka eelkoolialise lapse arenemises tuleb arvata ka tema mõtlemise nõrkus, tema mõistuse ebaküpsus. Just sellepärast valitsevadki tunded nii piiramatult eelkoolialise lapse vaimumaailma ja käitumist, et neid ei kontrolli ega juhi tema nõrk mõistus. Ja kuigi eelkooliaastate kestel lapse vaimne arenemine teeb suuri edusamme, tuleb ometi tunnistada, et arenemise üldisel taustal püsivad esikohal liikumistegevus, tunded ja fantaasia; mõistus aga jääb veel varju: ta ainult kogub jõude tulevikuks.

Eelkoolikasvatuse ülesanded.

Tutvunud eelkoolialise põhiliste iseärasustega, selle tugevate ja nõrkade külgedega, võime vastata meile väga tähtsale küsimusele: millised on eelkoolikasvatuse peaülesanded ja kuidas neid paremini lahendada.

Eelkoolialise lapse organismi ebastabiilsus ja kõigepealt tema närvikava tundlikkus ning kõrgendatud erutatavus kohustavad kasvatajat hoolitsema lapse elu ja tervise kaitsmise eest, abinõude eest nakkushaiguste vältimiseks ja võitluseks nende levimisega kodus ja eelkooli-asutuses. Eelkooliaastad on aastad, millel rajatakse tervise vundament. Selle vundamendi püsivus ning stabiilsus suureneb tunduval määral, kui kasvataja seab endale ülesandeks tugevdada lapse organismi. Eelkooli-iga on kõige tänuväärne, väga soodsaks ja ühtlasi vastutusrikkaimaks eaks süstemaatilise kehakarastuse teostamiseks. Ei tule jätta kasutamata seda kallist aega.

Eelkoolias rajatakse nii tervise kui ka inimese iseloomu vundament. Sellest järgneb, et kasvataja peab kõigiti soodustama lapse iseseisvust ja isetegevust, sisendama temasse esimesi tööharjumusi ning armastust töö vastu, samuti kasvatama temas püsivust ning taht. Endateenindamine, kultuurilis-hügieenilised harjumused, jõukohaste töökohustuste täitmine kodus

ja lasteaias pakuvad küllaldaselt võimalusi selleks mitmekülgeks kasvatustööks. Laskumata selle kasvatustöö üksikasjusse, piirdun siinkohal ainult mõnede üldiste näpunäidetega.

1. Kunagi ei tule lapse eest teha seda, mida ta ise saab teha, mis on talle tarvilik ja mida ta peaks tegema ise. Tuleb osata last aidata ja temale näidata, samuti tuleb osata ka kannatlikult oodata, kuni laps ise millegagi toime saab. Aidates last näidatagu seda abi kaastöö kujul, et sel teel toetada lapses usku oma jõusse.

2. Juba varaseist eluaastaist alates on tarvis lapses tugevdada teadvust, et temal ei ole mitte ainult õigused, vaid ka kohustused vanemate, kasvatajate, kaaslaste ja teda ümbritsevate täisealiste suhtes. Laps peab kindlasti teadma, et täisealistel koos huvide, hoole ja tööga, mis on seotud tema heaoluga, on olemas ka muid, mitte vähem tähtsaid isiklike huve, muresid ja töid, millesse laps on kohustatud suhtuma niisamasuguse lugupidamise, tähelepanu ja hoolega, kui täisealised suhtuvad lapse huvidesse ja vajadustesse. Kõige palavam armastus laste vastu, mis on täiesti õigustatud ning loomulik, ei tohi olla ei motiiviks ega õigustuseks sellele, et anda lapsele tunda, et tema on täisealiste kogu elu tähelepanu- ning keskenduspunktiks. Sellise tunde kasvatamine võib ainult soodustada lapses egoistlike ja despootiliste kalduvuste, ülemäärase nõudlikkuse, oma isiksuse tähtsuse ülehindamise tekkimist ja arenemist.

3. Loomingulise fantaasia arendamine, mis on ülisuure tähtsusega lapse vaimses kasvamises ja kogu isiksuse arenemises, peab omandama silmapaistva koha eelkoolikasvatuse süsteemis. Lapse elu tuleb täita kujuka mitmekesisega, tuleb arendada tema kunstimaitset, tutvustada teda looduse elu, rahvaloomingu ja laste ilukirjanduse parimate näidetega.

4. Mäng oma kõige mitmekesisemais vormides (vaba, liikumisrohke, reeglipärane, didaktiline) peab olema eelkoolikasvatuse põhiliseks vahendiks.

5. Mängu kõrval peab eelkoolialise lapse kasvatuses leidma aset talle jõukohane töö. Iseseisvuse ja moraali arendamisega tihedasti seotud töö aitab arendada lapses tahet ja teadlikku distsipliini. Tööd ja mängu ei või käsitada vastanditena. Ideaal,

mille poole peavad püüdma lasteaid ja kodu, seisneb selles, et laps oma töös ja töö tulemustes leiaks nende kasulikkuse ja tähtsuse teadvusest samasugust rõõmu ning rahuldust, mida ta leiab mängus oma vabaduse ja loominguliste jõudude teadvusest.

6. Kasvatustliku mõjustuse kõigis vormides ei tule tugineda eelkoolialise lapse veel nõrgale mõistusele ja samasugusele loogilisele põhjendusele, vaid lapse tugevaile külgedele: aktiivsusele ja emotsionaalsusele. Apelleerida tuleks eelkoolialise lapse tunnete, mitte tema mõistusele.

7. Eelkoolialine laps kaldub matkimisele, tal pole kindlaid harjumusi, ta alistub kergesti sugestioonile. Sellest on selge, millist osa etendab lapse kasvatamises kasvataja isik, kes pakub lapsele iga päev, iga tund käitumise, kommete, kõne, inimestesse, esemetesse ja töösse suhtumise näiteid. Kasvataja isiklik eeskuju on tugevaim kasvatusabinõu.

TEINE VESTLUS.

NOOREM KOOLI-IGA (7.—12. ELUAASTA).

Seitsmes eluaasta — üleminekuasta.

Eelkooli- ja kooliea piiril seisab 7. eluaasta. See on lapse elus teataval määral üleminekuajaks.

Seitsmenda eluaasta (ühtlasi igasuguse ülemineku-perioodi) iseärasuseks on organismi üldine ebastabiilsus ja suur alluvus välistele mõjudele.

Ebastabiilsus avaldub vere koostise muutlikkuses, kasvu ebaühtluses (alumiste jäsemete energilisem kasv) ja ka psüühilises sfääris. Selles vanuses lapsed sageli ärrituvad, kiiresti väsivad, ilmnevad agressiivsuse motiveerimata puhangud (eriti poistel), solvumised, teravdunud enesearmastuse ja ebaühtlase käitumise juhud.

Kuid koos nende nõrkade külgedega sugenevad seitsmeaastasel lapsel uued omadused, mis on omased koolieale, mis teevad teda võimeliseks süstemaatiliselt õppida ja koolidistsipliini nõudeid täita. Kõigepealt tuleb osutada liikumisaparadi jõudsale arenemisele: seitsmeaastane laps on suuteline sooritama jalutuskäiku tasasel maastikul 40 minuti kestel, vajamata peatust puhkuseks. Ta vabaneb, kuigi mitte täiel määral, liigseist, tarbetuist lisaliigutustest (korrapäratu vehkimine kätega, keha kõigutamine küljele jms.). Need edusammud annavad seitsmeaastasele lapsele võimaluse suurema kindlusega suusatada ja teevad teda võimeliseks uisutama. Veel suuremaid edusamme teeb seitsmeaastane laps käsitöös, mis nõuab käelaba väikeste musk-lite peent ning keerukat koordineerimist: ta on võimeline lahti harutama sõlme, õigesti hoidma pliatsit, naela sisse lööma, tabama märki jne. Lõpeb käerandme luustumise protsess, mis

teeb käe kindlaks ja lubab seitsmeaastasel lapsel edukalt õppida kirjutamist ja joonistamist.

Paljud uurijad märgivad, et seitsmendaks eluaastaks on tublisti paranenud mälu.

Seitsmeaastase lapse taju ja mõtlemine muutuvad realistlikumaks, ta vabaneb emotsioonide meelevallast, fantaasia valitsusest. Selles vanuses eraldab laps juba selgesti kujuteldavat maailma reaalsest, soovitavat tõelisest. Ta kirjeldab seotult pildi sisu või kordab kuulnud juttu, lisamata neisse väljamõeldud episoodide või juhuslikest assotsiatsioonidest pealesunnituid üksikasju. Ta on juba suuremal määral kui varem aastail võimeline tegema loogilisi järeldusi. Kui need järeldused on veel ekslikud, siis mitte tujuka fantaasia vahelesegamise või tajude segasuse tõttu, vaid sellepärast, et nad on rajatud nappidele kogemustele.

Kõne, mille arenemine on tihedaimas seoses mõtlemise arenemisega, saavutab seitsmeaastasel lapsel tunduva täiuse. Tema sõnavara soodsais arenemistingimustes laieneb 3000—3500 sõnani. Nende seas leidub esemete, nähtuste ja tegevuste nimetuste — nimisõnade ja pöörd sõnade — kõrval suurel hulgal sõnu, mis märgivad esemete õige mitmesuguseid omadusi (omadussõnad), samuti ajalisi ja ruumilisi suhteid (määrsõnad ja kaasõnad). Esineb, tõsi küll, kaunis harva sellist peent sõnalist väljendusviisi, nagu on tingiv kõneviis, ja lõppeks intellekti kõrgema saavutuse peegeldusi abstraktsete mõistete tarvitamise näol.

Seitsmeaastane laps on võimeline tunduvalt rohkemaks ajaks keskendama tähelepanu mängule, tegevusele, tööle — 30 kuni 40 minutit ja kauemgi, olenedes huvist. Eesmärgi taotlus, võime distsipliiniks ja endadistsipliiniks ilmnevad algelises vormis ka varasemas eas; seitsmendal eluaastal avalduvad need aga rohkem arenenud kujul. Seitsmeaastased lapsed sooritavad oma mängu mitte ainult teatavas loogilises järjekorras, vaid alatasa ka kindla plaani järgi ja osade jagamisega..

Tehes kokkuvõtet seitsmeaastase lapse iseärasustest, võime ütelda, et tema organismi nõrga külje, ebastabiilsuse kõrval leiduvad tal ka tugevad küljed, progressiivsed nihked liikumis-, intellektuaalses ja tahtelises sfäärides, mis väljendavad üleminekut kõrgemale (võrreldes eelkooliajaga) arenemisstaadiumile — koolieale.

Pedagoogilised järeldused.

Mida tuleb teada seitsmeaastase lapse kasvatajal?

Kehalise kultuuri alal võib 7-aastasele lapsele esitada tõsisemaid nõudeid kui 5- ja 6-aastasele. Siiski peavad ka selles eas kasvatusel põhiliseks abinõuks olema liikumismängud, kusjuures need erinegu 5—6-aastaste mängudest suurema mitmekesisusega, süžeerikkusega ja reeglite keerukusega. Liikumismängud peavad lastelt nõudma suuremat jõupingutust, osavust, leidlikkust, julgust, orienteerumiskiirust.

Mis puutub õpetuse protsessisse, siis ei tohi koolitundide iseloom ja struktuur järsult erineda lasteaias õppetöö iseloomust ja struktuurist. Ainult sel teel on võimalik ehitada silda lasteaias ja kooli vahel, mida omal ajal õigustatult nõudis N. K. Krupskaja.

Kooli esimeses klassis, kus õpivad peamiselt seitsmeaastased lapsed, ei võiks õppetunni kestus ületada 35—40 minutit, ja päevas ei tohiks olla üle kolme tunni.

Neil puhkudel, kui tunni kestuse lühendamine vahetundide erinevuse tõttu võib segada tööd teistes klassides, tuleb tundide ajal teha vaheaegu (5—10 minutit), pühendades need füüsilistele harjutustele või kergele vestlusele.

Vahetunnid olgu pikemad kui vanemates klassides. Vahetundides tuleb korraldada mängu ja harjutusi kehakultuuri alal vabas õhus.

Tundide sisu, vastavalt seitsmeaastase lapse taju ja mõtlemise iseärasustele, peab olema konkreetne, kujukas, huvitav.

Sundimatut sõbralikku kohtlemist, mis soodustab lapse initsiatiivi, lapse teadmishimu ja loomistahet, millega laps on harjunud kodus ja lasteaias, tuleb säilitada ka koolis. Muidugi ei tarvitse seejuures mingil juhul nõrgendada korra-, korralikkuse- ja distsipliin nõudeid.

Eluiga 8. ja 12. eluaasta vahel — kõige tervem ajajärk.

Hügieenilisest seisukohast vaadatuna on eluiga 8. ja 12. eluaasta vahel kõige õnnelikum kõigist eluigadest: ta erineb vähima haigestumise ja vähima suremusega. Kehaliste jõudude kasv selles elueas käib käsikäes intellekti kasvuga; veel hiljuti

piiramatu emotsioonide võim piiratakse tugevneva mõistuse mõjuga. Muutlikkus, meeleolude kiire vaheldus, mis on omased eelkooliealise lapse käitumisele, loovutavad kord-korralt koha suuremale stabiilsusele, püsivusele ning kindlusele.

Mõistuse kasvamine.

Noorema koolilapse peamine erinevus eelkooliealisest ja tema peamine eelis seisnevad selles, et aju tähtsamad osad, mis eelkooliealisel pole veel arenenud, pole veel küpsed, kooliealisel valmivad, tugevnevad ja täienevad iga aastaga. Koos sellega tugevneb ja täieneb tema mõistus, tema arusaamine ümbritsevast. Seljataha on jäänud need ajad, millal kogu tema käitumist jagamatult valitsesid tunded (emotsioonid), kui iga ese polnud lapsele seda, mis ta on tegelikkuses, vaid oli see, millena laps tahtis eset näha. Kepp ei saa enam koolilapsel asendada hobust ja paari kokkupandud kloppi ei saa ta pidada rongiks. Esemete reaalsed omadused tungivad üha enam lapse teadvusse, välja tõrjudes kujuteldavad. Tõmmatakse järsk, üha enam eraldav piir tõelisuse ja kujuteldava vahel. Eelkooliealise lapse vale on sageli fantaasiatööde, koolilapse vale aga tavaliselt juba teadlik pettus. Eelkooliealine laps elab üheaegselt nagu kahes maailmas, mille piire ta hõlpsasti ületab, sest need pole tema teadvuses teravasti märgitud. Koolilapse teadvuses on mõlemad maailmad — reaalne ja kujuteldav — teravasti teineteisest eraldatud. Ta teeb väga hästi vahet väljamõeldise ja tõelisuse vahel. Reaalsuse surve ja tegevusele äratatud mõistuse jõud on juba niivõrd tunduvad, et isegi oma mängud püüab koolilaps teha võimalikult sarnaseks tõelisusega.

Koos mõistusega tugevneb koolilapsel ka mälu, see muutub passiivsest aktiivseks. Lapsele mitte ainult ei jää meelde, vaid ta suudab ka meelde tuletada; otsene mälu muutub kõrgemaks vormiks — kaudseks mäluks. See tähendab, et noorem koolilaps on võimeline meeles pidama mitte ainult seda, mida ta vahenditult näeb ja kuuleb, vaid ta suudab juba kasutada meespidamiseks mitmesuguseid märke (pilte, tabeleid, jooniseid jms.). Kasvab meelde jäämise kiirus ja reprodutseerimise täpsus. Nii esineb Blonski andmete järgi 8. eluaastal seostatud materjali omandamine

17 protsendi ulatuses, 9. eluaastal — 20%, 11. eluaastal — 30% ja 15. eluaastal 42% ulatuses.

Kitsalt-isiklikud huvid ja soovid, mis andsid eelkooliealise lapse elule põhilise sisu, täienduvad koolieas väikese ühiskonna, klassikollektiivi huvide ning püüetega. Koolilaps tunneb end rühma liikmena ja see teadvus asetab pitseri tema käitumisele.

Ühiskondlikud tunded ilmnevad lapse juures juba tema olemasolu varaseimal ajal. Koolieas aga omandavad ühiskondlikud huvid tema suhtes kaugelt suurema tähtsuse ning saavad ta käitumise liikuma panevaks jõuks, millele pedagoog võib ja peab toetuma. Kooliklassi huvid, edusammud ja au peavad pedagoogi jõupingutuste läbi muutuma koolilapsele niisama kalleiks ning omaseiks nagu tema isiklikudki huvid, tema isiklikud edusammud ja tema oma au.

Koolieas küpsev aju nõuab toitu. Koolilaps tahab ise midagi teada, ta on teadmishimuline. Eelkooliealine laps armastab kõike kätega kobada, visata, rebida. See on talle ainsaks teeks ümbritsevate esemetega tutvumiseks. Koolilapsele pole see tee küllaldane. Tema ees avaneb avaram elu. Koos vanusega kasvab ta kogemus, laieneb esemete ja nähtuste maailm, milledega ta satub kokkupuutesse. Koolilapse poolt tähelepanud esemed ja nähtused jätavad ta mälusse jälgi, mis köidetakse rohkearvuliste sidemetega teiste esemete ja nähtustega.

Eelkooliealisel lapsel tekitab igasugune meeleline (sensoorne) taju otsekohe, s. o. ilma vaheajata liigutusreaktsiooni: ta tegutseb varem, kui mõtleb. Kooliõpilasel aga üha rohkem areneb pidurdamisprotsess, liigutuste tagasihoiu, emotsioonide, soovide allasurumise protsess. Suureneb vaheaeg taju ja reaktsiooni vahel, mille kestel taju töötatakse ümber, seotakse muuga, mida leidub kogemustes, omandatakse: koolilaps hakkab enne mõtlema ja siis tegutsema. Koolilapsel areneb endahinnang, endakontroll, mis isegi eelkooliea lõpuks esineb ainult väga piiratud kujul. Niiviisi kooliõpilasele, märksa suuremal määral kui eelkooliealisele lapsele, on arusaadav oma vastutus, kohusetunne. Koolilapsele on täiesti jõukohane arusaamine sellest tõest, et suur osa süüst tema tegude, halva õppimise, laiskuse, käitumise ja iseloomu puuduste pärast lasub temal enesel ja et tema omadest pin-

gutustest, tema enese kasvatusest sõltub nende kõrvaldamine.

Kooliealine laps mitte ainult ei oska tabada sarnasusi ja seoseid, vaid armastab neid otsida ja leiab mõnu nende mõistmises. Ta tahab aru saada, kuidas on ehitatud masinad, ta suudab määrgata erinevat värvust liblikail, ta armastab koguda mitmesuguseid esemeid ning paigutada neid korra järgi — klassifitseerida. Suure armastusega kogub ta kivikesi, liblikaid, taimi, marke ja muud. Kui õigesti kasutada ja suunata seda tungi kollektioneerimisele ja klassifitseerimisele, võib mitte ainult tekitada lapsele meelehead, vaid ka rikastada teda teadmistega, arendada ta vaatlusvõimet, korralikkust ning püsivust. Paljud suured teadlased on olnud lapsepõlves kollektioonärid.

Noorema koolilapse tugevad ja nõrgad küljed.

Suuri edusamme teeb noorem koolilaps liigutuste alal. Kasvab ta lihasejõud, suureneb töövõime, täienevad põhilised või loomulikud liigutused (jooksmine, käimine, hüppamine, viskamine jm.), samuti käe ja sõrmede tööliigutused. Noorem koolilaps võib teostada rea tehnilisi töid, käsitsedes haamrit, nuga, kääre, saagi, nõela, puuri hõövlit. Liigutustegevuse täienemisega muutub koolilapsel ka suhtumine liigutustesse. Endine kaldumus ja huvi liigutusprotsessi enda vastu vaheldub nooremal koolilapsel üha rohkem kasvava huviga liigutuste tulemuste vastu; rõõmu ning rahuldust pakub talle mitte liigutustegevus ise, vaid selle eesmärgi saavutamine, mida ta taotleb oma liigutustega. Noorem koolilaps hakkab avaldama huvi tehniliste tööde vastu ja sageli juba varaseil kooliaastail ilmneb tema andekus.

Kõneldes seni noorema koolilapse iseärasustest, puudutasime peamiselt tema tugevaid, progressiivseid külgi. Tema organismis on aga ka nõrku külgi, mida tuleb arvestada kasvatusepraktikas. Võtame näiteks luustiku. Kooliea alguks on luustumisprotsess tublisti edenenud, kuid kaugeltki mitte lõppenud. 8. kuni 12. eluaastani lõpeb käe (randme kämbla ja sõrmede) luustumine, mis annab käele tööks vajaliku kindluse ning stabiilsuse. Selgroog muutub tugevamaks, ometi jääb veel pehmemaks, liikuvamaks kui täisealisel, järeleandlikuks muutustele, järelikult ka kõverdumistele (ebaõige

kehahoiaku, ühekülgse koormuse suure lihasepinge mõjul). Olu-
lised muutused toimuvad vaagna arenemises: üksikud luud, mil-
lest esialgu koosneb vaagen, algavad 7. eluaastast peale kokku
kasvama. See protsess kestab mitte ainult kogu noorema, vaid
ka suurema osa vanema kooliea jooksul ja lõpeb alles 15. kuni
16. eluaastaks.

Kogu luu-sidemete süsteem nooremas
koolieas paistab silma suure pehmuse ning
painduvusega. Seepärast on selles eas väga suure tähtsu-
suga niihästi koolilapse kehakultuuriliste harrastuste otstarbe-
kohane juhtimine kui ka kogu tema kehalise kasvatus e õige kor-
raldus.

Erilise tähelepanuga tuleb arvestada tütarlaste kui tulevaste
emade vaagna seisukorda. Peab kõrvaldama kõik momendid,
mis võivad segada normaalset kasvamist ja luustumist. Selles
suhtes on kahjulik kauane istumine ja seismine, mis takistavad
vere ringet ja tekitavad vaagna toitumise häireid. Seepärast vähe
liikumist võimaldav kasvatus, mida pooldatakse mõnedes pere-
kondades eriti tütarlaste suhtes, leiab tervishoiulisest seisukohast
teravaimat hukkamõistmist.

Noorema koolilapse luustiku ehituses on veel üks puue, mis
tekib kasvamise ebäühtlusest. Rinnakorvi — tähtsai-
mate eluliste organite, südame ja kopsu
mahuti — kasv jääb maha kogu keha kas-
vamisest. Rinnakorvi ümbermõõdu suhe kehapikkusega
(tavaliselt võetakse see suhe poole kehapikkusega), niinimetatud
elujõulisuse näitaja, osutub üheks kehalise arenemise
põhitunnuseks. See suhe muutub aastatega: lapse esimesel eluaas-
tal ületab rinna ümbermõõt poole kehapikkusest, järgnevail
aastail rinna ümbermõõdu ja poole kehapikkuse vahe kord-kor-
ralt väheneb ja eelkooliea lõpuks (7. eluaastal) muutuvad mõlemad
võrdseks. Nooremas koolieas on isegi täiesti normaalse arene-
mise puhul rinna ümbermõõt poolest kehapikkusest 2 kuni
3 sentimeetri võrra vähem; vahe muutub negatiivseks.

Nõrk koht leidub ka noorema koolilapse närvi- ja
psüühika ehituses. Närvikava olulisima osa ja kogu
inimorganismi juhtiva elundi — peaju — arenemine, mille
tegevusega on seotud kogu vaimne elu, pole kaugeltki lõpule
jõudnud. Nagu näitavad uurimused, toimub kogu lapsepõlve kestel
uute närviteede, uute närviühenduste moodustumine, mis anna-
vad ajutegevusele üha suurema ühtsuse ning tervikluse. Noorema

koolilapse aju töövõime on kõrgem kui eelkooliealisel, kuid on veel kaugel küpse aju töövõimest. 8- kuni 10-aastase lapse aju nõrkus väljendub selles, et see kiiresti väsib ega pole võimeline keerukaiks operatsioonideks, mis nõuavad suurt pingutust.

Pedagoogilised ja hügieenilised järeldused.

Võrreldes nooremat koolilast eelkooliealisega, leiame esimesel terve rea eelseid: jõu juurdekasv, suurenenud töövõime, parem tähelepanu. Kuid võrreldes täisealisega jääb ta viimastest tugevasti maha: ta luud on pehmed ja järeleandvad kõverdumisele, ta aju väsib ruttu, ta tähelepanu kaldub kergesti kõrvale ja võib koonduda ainult vähestele esemetele ja nähtustele; ta mõtlemine on konkreetne ja abstraktsete mõistete omandamine on seotud suure pingutusega.

Koolilapse tervise üldine tugevnemine ja töövõime suurenmine sõltub mitmeti sellest, kuidas täidetakse tervishoiu põhinõudeid. Siin tuleb esikohale asetada hoolitsus puhta õhu eest, mida õpilased hingavad kooliruumides, hoolitsus ruumi, selle sisustuse ja õppevahendite puhtuse eest. Koolilapse aju on väga tundlik õhu riknemisele ja mitteküllaldasele hapnikusisaldusele selles. Klassiruumi tuleb hoolega tuulutada enne ja pärast õppetööd, vahetundide ajal ja õpilaste äraolekul. Koristamine peab toimuma niiske lapiga. Uurimused on näidanud, et umbes tuulutamata klassis väsivad õpilased kiiremini ja teevad enam vigu etteütlustes ja aritmeetilistes arvutustes kui puhtas, hästi tuulutatud ruumis.

Kehalise kasvatus põhilist seadust, millel on otsustav tähtsus tervise tugevdamises, võitluses nakkusega ja töövõime suurendamises, — kestvat (3—4 tundi) viibimist päeva jooksul värskes õhus — tuleb järgida noorema koolilapse režiimis niisama rangesti nagu eelkooliealise režiimis.

Kasvatajad peavad selgitama lastevanemaile, kui võrd tähtis on lapse jõudude tugevdamiseks ja karastamiseks tema viibimine värskes õhus igal aastaajal ja millist kahju toovad laste tervisele kartus värske õhuvoolu ees ja üleliigne riietesse mähkimine. Viimane takistab lapse vereringlust ja hingamist, nõrgestab tema organismi ja laps haigestub kergesti just neisse „külmetushaigustesse“ (bronhiit, gripp, angiin jt.), mille vastu vanemad tahavad teda kaitsta.

Kõik vahetunnid peavad lapsed veetma vabas õhus, võttes osa liikumismängudest ja sportlikest meelelahutustest.

Kehakultuuri huvides tuleb laialdaselt kasutada liikumismänge ja sportlikke meelelahutusi. Noorem koolilaps peab omandama põhilised alused sellistel spordialadel, nagu suusatamine, uisutamine, ujumine. Laialdaselt tuleb rakendada sõjalisi mänge (maskeerimine, kindluse ründamine, luure jms.). Seejuures peab siiski hoolega arvestama laste jõudu ja võimalusi — mitte ainult vanuse järgi, vaid ka individuaalselt.

Tuleb meeles pidada, et kehakultuurilised harastused omavad suurt tähtsust nii õpilase kehalise tervise tugevdamises kui ka distsipliini kasvatamises ja edasijõudmise tõstmises. Uurimused on näidanud, et õige täisväärtusliku hingamise harjutused parandavad mälu ja tähelepanu.

Juba rääkisime sellest, et noorema koolilapse aju väsis kergesti, et ta tähelepanu pole küllaldaselt püsiv ja tahtlik. Need puudused dikteerivad kasvatajale rea nõudeid. Peatume ainult kõige olulisemal.

1. Vaimne töö peab vahelduma kehalisega. Koolitöös ja koolivälises töös tuleb töökasvatust teostada süstemaatiliselt ja vastavalt tegeliku elu nõudeile.

2. Töövilumuse õpetamise ja kasvatamise tee lihtsalt keerukamale peab olema järk-järguline; uus, seni tundmatu tuleb siduda vanaga, tuttavaga.

3. Tundide, vestluste ja õpikute keel olgu konkreetne, kujukas; käsitus peab olema kaasakiskuv, suuteline äratama õpilastes tugevaid emotsioone.

4. Koduülesanded peavad olema arvestatud mitte rohkem kui $1\frac{1}{2}$ tunniks kahele nooremale klassile ja 1 kuni $1\frac{1}{2}$ tunniks järgmisele kolmele klassile.

Kooliaastail hakkab lapse fantaasia teataval määral nõrgenema. Ometi etendab fantaasia väga suurt osa inimese loova tegevuse kõigis sfäärides. Tõusnud kõrgemale eelkoolialise lapse naiivse fantaseerimise astmelt, muutub fantaasia järgnevatel aastail, inimeseksuse küpsemisaastail, võimsaks tööriistaks, samavõrra väärtuslikuks nii õpetlasele kui ka kunstnikule, luuletajale, arhitektile, dramaturgile. „Pole teaduslikku avastust ilma teadusliku fantaasiata!“ lausub vapper arktise-uuriija Fritjof Nansen.

Meenutagem Lenini tähelepanuväärset hinnangut fantaasia kohta. „See võime,“ üteb ta, „on erakordselt väärtuslik. Asjata arvatakse, et ta on vajalik ainult luuletajale. See on rumal eelarvamus! Isegi matemaatikas on ta tarvilik, isegi diferentsiaal- ja integraalarvutuse avastamine oleks olnud ilma fantaasiata võimatu. Fantaasia on suurima väärtusega omadus...“¹⁾

On ülimal määral tähtis, et pioneerijuhid pioneerisalgas ja pioneerilaagris seaksid oma kasvatustöö üheks põhiliseks ülesandeks loova fantaasia arendamise. Iga lüli olgu laste käitumise ja laste huvide organisatoriks, samuti ka individuaalse ja kollektiivse loova fantaasia keskuseks.

Pioneerisalga osa.

Koolilapsele tundub kodu kitsana, talle on tarvis kaaslasti, kollektiivi, ta ei tule nendeta toime. Olla mingis rühmas või ringis pole talle mitte lihtne lõbu, vaid ka vajadus. See tung rühma või ringi järele annab end tugevasti tunda juba võrdlemisi varakult.

Esitame ühe iseloomuliku näite.

Ühes meie paremaid koolidest teatas 3. klassi pioneerijuht, et sel ja sel päeval toimub pidulik vastuvõtt pioneeriks. See teade kutsus välja rõõmsa ärevuse.

Ometi kui lapsed ilmusid määratud ajal kohale, tabas neid raske pettumus. Kogu klassist võeti vastu ainult viis inimest. Ülejäänutele teatati, et nende vastuvõtt pioneeriks tuleb kahe nädala pärast. Edasilükkamise motiividest ei öeldud midagi. Möödus kaks nädalat ja lapsi peteti uuesti nende lootustes. Raske on kirjeldada, millise meelepaha ning valuga võtsid lapsed vastu neile ootamatu edasilükkamise. Paljudel muutus kohe järsult suhtumine neisse õnnelikesse, keda oli arvatud vääriliseks pioneerisalka vastu võtta. Pioneerijuhi suhtes, kes neid oli kaks korda petnud, väljendus meelekibedus avalikult tormiste hüüete, ähvarduste jne. kujul. Rohkesti valati pisaraid.

Möödus palju aega, kuni vaibus see laste tragöödia, mida raskesti elasid läbi ka vanemad.

Pioneerisalk peab oma töös rahuldama lapse tungivalt avalduvaid ühiskondlikke huve. Rööbiti aja mõistliku plaanimisega ja distsipliini ning töö süvendamisega peab salgast

¹⁾ Lenin, Teosed, XXVII k., lk. 266.

avanema laialdane võimalus osavuse ja leidlikkuse harjutamiseks, individuaalsete vaimuannete ja algatusvõime avaldamiseks. Kui laps leiab salgas kõike seda, mida nõuavad tema vanuse huvid, saab ta pioneerikollektiivi aktiivseks ja distsiplineeritud liikmeks.

Hea pioneerisalk sarnleb üksmeelsele sõbralikule perekonnale. Pioneerijuhi eeskuju ja isiklik käitumine on tohutu tähtsusega. Pioneerijuht ei pea mitte ainult ise hästi aru saama pioneerisalga tähtsusest lastekasvatamise süsteemis ja teedest, mis viivad salga õigele organiseerimisele, vaid ta peab oskama ka ära seletada lastevanematele laste pioneerisalgas viibimise kasvatusliku tähtsuse. Sõnade ja tegudega peab ta tõestama, et hästi organiseeritud töö pioneerisalgas õpetab lapsi sõbralikult elama ja üheskoos töötama, kasutama oma kehalisi ja vaimseid jõude kasulikuks ja kaasakiskuvaks tööks, suhtuma austuse ning armastusega täisealistesse, armastama oma kodumaad, valmistama ette tema kaitsmiseks ja töötama tema hüvanguks. Pioneerisalk kasvatab lapses eesrindliku nõukogude inimese jooni ning omadusi.

KOLMAS VESTLUS.

VANEM KOOLI-IGA (13.—18. ELUAASTA).

Murdeiga.

Eluaastad 13 kuni 18 on lapsepõlve viimseks perioodiks. See eluiga asetseb küpsuse piiril. Seda iga nimetatakse seepärast murde- ehk nooruki-eaks.

Tormine murdeperiood osutub viimseks etapiks teel jõudude täielikule õitsengule ning küpsusele. Murde-ea kestel esinevad sügavad muutused psühhofüüsilise ehituse kõigil aladel. Kogu organism nagu kujuneb ümber, kogu elu ja arenemine viiakse uutesse rööbastesse.

Murde-ea piirid, nagu iga ea piirid, on tingimuslikud; rohkem kui üheski teises elueas on need sõltuvad individuaalseist iseärasustest, elutingimustest, kasvatusel, elukutse iseloomust ja isegi kliimast.

Vastavalt organismi üldise kujunemise kiiremale tempole on tütarlastel murdeiga või sugulise küpsemise iga lühem kui poistel. Meie elutingimustes NSV Liidu keskvöötmes võib pidada murde-ea umbkaudseiks piirideks: poistel 13.—14. kuni 17.—18. eluaastani ja tütarlastel 12.—13. kuni 16.—18. eluaastani.

Murde-ea tugevad ja nõrgad küljed.

Millised on siis murde-ea iseärasused, millised on selle tugevad ja nõrgad küljed, milliseid raskusi tuleb noorukil ületada ja üle elada, et lõplikult küpseda ja tugevneda?

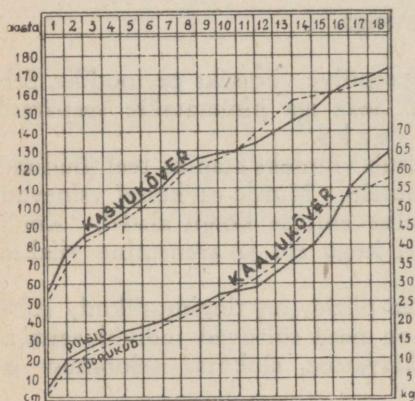
Põhiline joon, mis kõige ilmekamalt iseloomustab murdeiga, on organismi elutegevuse üldine tõus.

See tõus avaldub kõigepealt kasvamise energia viimses, kuid tugevas vallandumises.

See vallandumine langeb murde-*ea* algusperioodile, ja nagu alati loob tugevnev kasvamine teatava ebastabiilsuse. Vastavalt erinevustele sugulise küpsemise alguses näeme kasvamise tõusu tütarlastel 12. kuni 13. eluaastal ja poistel 15. eluaastal. Pärast lühiaegset tõusu kasvamislane langeb uuesti, ja 20. eluaasta piirides noormehel ning 18. eluaasta piirides neil kasvamine lakkab.

Meil on võimalik jälgida kasvamise kõverat kogu kasvamiselaatuses (vt. joon.).

Lapse esimest ja teist eluaastat iseloomustab erakordselt energiline kasvamine (aastane juurdekasv esimesel eluaastal on

Joon. 8. Kehakasvu ja -kaalu kõver mitmesuguses eas.

tõus ilmneb ka teistes elulistes protsessides: lihastiku tugevas juurdekasvus, lihasejõu suurenemises, südametegevuse tõusus, kopsu mahu avardamises, sügavais muutustes ergukavas ja sugunäärmete küpsemises.

Kõik need muutused tekivad kiiresti, lühikese aja kestel, 3 kuni 4 aasta jooksul, ja nooruki mitte veel tugevnenud organism, mis vaevaliselt kohaneb uute tingimustega ja põrkab kokku füüsilist, psühholoogilist ja ühiskondlikku laadi vastuoludega, kaldub ajutiselt tasakaalust välja ¹⁾).

¹⁾ Ühiskondlikku laadi vastuolud kerkivad noortel eriti teravasti kodanlikus ühiskonnas kutse valikul tööpuuduse olukorras. (Toimetus.)

Nooruki arenemise keerukus ning vastuolulisus väljenduvad tema käitumises, suhetes ümbrusega, edasijõudmise alal koolis. Kasvatajalt nõuab see eluiga suurt tähelepanu nii kodus kui ka koolis. Eriti ettevaatlikult tuleb suhtuda noorukisse murde-earalgusperioodil, niinimetatud eelpuberteedi-perioodil, millele langevad organismi uuele laadile kohanemise põhilised raskused.

Tütarlastel on see periood 12. või 12^{1/2} kuni 14. eluaasta, poisitel 13. kuni 15. eluaasta piirides. Tütarlastel on murdejoon, mis eraldab eelpuberteedi-perioodi puberteedist, väljendatud märksa tugevamini kui poistel, kellel murde-ear mõlemad staadiumid sageli sulavad kokku.

Elutegevuse üldine tõus, mis on iseloomulik noorukile, avaldub eriti näitlikult kehalisel alal.

Lihasmass, mis on tugevasti kasvanud nooremal kooliõpilasel, jätkab vanemal kooliõpilastel kasvamist veelgi kiiremini. Suureneb samuti lihaste jõud. Nooruki lihaste tegevuses ilmneb keerukaid kvalitatiivseid muutusi. Eelpuberteedi-perioodil näiteks esineb ajutine liigutuste kohmakus (nooruk ei tea, kuhu panna käsi), mis on tingitud sellest, et närvisüsteemi juhtimine ei ole veel kohanenud uutele tingimustele.

Samal ajal omandab nooruk uued liigutuslikud oskused, mis on seotud väikeste lihaste paljude rühmade peene koordineerimisega, ja muutub võimeliseks manuaalse (käsi-) ja industriaalse (tööstusliku) töö pealiikide sooritamiseks.

Kõige olulisem muutus nooruki närvisüsteemis seisneb selles, et aju kõrgemad osad tegutsevad intensiivsemalt kui eelmisel aastail, üha enam allutades oma toimele madalamad osad. See närvide tsentraalse juhtimise ümberasetumine mõjub nooruki elu kõigile külgedele. Kõik keerukad protsessid, nagu liigutused, tunde- ja tahteavaldused, muutuvad teadlikumaks, loogiliseks, sihikindlamaks.

Nooruki intellekti tõuseb kõrgemale astmele silmapiiri laienemise, inimestega suhtlemise, kooliõpetuse ja kasvatuses mõjul. Ületanud konkreetse mõtlemise piirid, omandab mõistus üldisi ja abstraktseid mõisteid, muutub võimeliseks tegema järjekindlaid loogilisi otsustusi, analüüsi ja üldistamist, saavutab reaalsete sidemete ning sõltumuste sellise arusaamise, mis varem oli lapsele kättesaamatu. Koos intellektiga kasvab ka võime tahtlikule tähelepanule ja pingutustele, takistuste kõrvaldamiseks, ülesseatud eesmärgi saavutamiseks.

Emotsionaalses sfääris tekib samuti tunduvaid muutusi. Tunded muutuvad arusaadavamaks, nad omandavad suurema sügavuse ja püsivuse ja alistuvad üha rohkem intellekti pidurdavale ning suunavale juhtimisele. Koos sellega, tänu silmaringi laienemisele, rikastub nooruki emotsionaalne sfäär ja mitmekesistub peamiselt uute esteetiliste ja ühiskondlike tunnete arvel, mis varemil aastail olid tundmatud või avaldusid kahvatult. Näiteks looduse ja kunstiteoste ilu tunne, millel eelkoolialises elus ei ole peaaegu mingit kohta ja mis nooremas koolieas avaldub ainult nõrgalt, etendab nooruki elus juba silmapaistvat osa.

Eredalt peegeldub nooruki kogu emotsionaalses sfääris uute, sugulise küpsemisega seotud tunnete laine. Nende mõjul teravneb ja tõuseb elu üldine emotsionaalne ilme; nooruk hakkab meeldi ning uudishimuga süvenema oma elamustesse, anduma neile. Sugulise küpsemise periood on seepärast meeleolude elu e a k s, mida fantaasia muudab mitmevärviliseks, sõltuvalt ümbritseva elu üldisest taustast, eriti elutingimustest koolis ja kodus.

Vanema kooliea tugevate külgede kõrval, nagu seda on füüsilise, intellektuaalse ja tundelistahtelise sfääri energiline kasv, leidub nooruki psühho-füüsilises ehituses ka nõrku külgi. Siia kuuluvad kõigepealt ebasoodsad nähtused vereringluse süsteemi ehituses ja tegevuses.

Südame närviaparaat, mis reguleerib selle tegevust, ei suuda noorukil alati oma ülesandega toime tulla, eriti eelpuberteedi-perioodil. Sageli esinevad rütmi häired (arütmia): südamekloppimine, südamelöökide korrapäratused. Südame energilisest kasvust jääb tunduvalt maha veresoonte kasvamise, mille tagajärjel tuiksoone ava suhe südame massiga murde-ea kestel väheneb. Lai voolusäng, milles hoovab veri lapse organismis, ahendub nooruki kehas ja südamelihased peavad verd suurema jõuga välja paiskama tugeva vastupanu tagajärjel suhteliselt kitsa veresoonestiku poolt, mistõttu vererõhk kõrgeneb.

Närvisüsteemi tegevuses on samuti märgata puudeid: nooruk väsib kiiresti, ta tähelepanu hälvib, mälu nõrgeneb, teda vallutavad laiskusehood. Need eitavad nähtused omavad muide ajutist iseloomu ja langevad peamiselt eelpuberteedi-perioodile, see tähendab 5. kuni 7. klassile.

Peamised raskused nooruki arenemises, mis teevad selle eluea keerukaimaks ning raskeimaks, peituvad küpsemise ebasasuses.

Küpsemise ebatasasus.

Juba rääkisime, et selles eas toimub suguelundite energiline kasvamine ja küpsemine. Just sugulise sfääri arenemises peitub üks kõige sügavamaist ebakõladest, mis murde-eas avaldub eriti teravasti ja tekitab noorukile nii füüsilises kui ka psüühilises suhtes suuri raskusi.

Sel ajal, kui suguelundite küpsemist võib murde-ea möödu-des pidada lõppenuks, jõuab organismi üldine arenemine ning kasvamine lõpule alles kolm või neli aastat hiljem (poistel 21. kuni 22. ja tütarlastel 18. kuni 20. eluaastaks). Niiviisi rut-tab suguelundite küpsemine ette ja inimesik-suse üldine arenemine jääb maha, ei jõua sellele järele.

Nooruk muutub suguliselt küpseks olen-diks sellel ajal, millal ta pole veel saavu-tanud täit igakülgset füüsilist ja psüühilist küpsust, mis on tarvilik suguelundite tegevusega seotud keeruliste ning raskete sotsiaalsete kohustuste täitmiseks (abieluline ühendus, lastesünnitus, nende toitmine ja kasvata-mine).

Psüühilist ja ühiskondlikku laadi vastuolud.

Esitatud ebakõla pole ainus. Rööbiti vastuoludega kehalises arenemises kasvavad ka psüühilist ja ühiskondlikku laadi vastu-olud. Psüühiliste vastuolude allikat tuleb otsida inimese erakorraliselt keerukas suguelus. See on seotud keerukate, alati mitte tabatavate inimese hingeelu külgedega, tema mõtle-mise, tunnete, tahte ja huvidega. Nende keerukate sidemete pinnal võrsub see psüühiline vastuolu, millest ma rääkisin. Sugulise ise-loomuga elamused, nagu ebamäärased sugulised ihad, sugulised tunded ja soovid, mõttekujutused, fantaseeringud, tekivad harili-kult mitte ainult enne üldise küpsuse algust, vaid ka enne sugu-elundite täielikku küpsust, järelikult enne murde-ea lõppu. See suguliste elamuste enneaegne tekkimine, ettejooks kiireneb veel romaanide lugemise, eriti seltsiliste ja vanemate inimeste küüni-liste jutustuste ja anekdootide, kuid mõnikord ka igapäevase elu näotute stseenide tõttu, mida nooruk võib juhtuda oma kodus nägema.

Niiviisi mitte ainult 14. kuni 16. eluaastal, vaid juba 12. kuni 14. eluaastal tekivad mõnikord suurema või vähema jõu ning

eredusega sugulised ihad ja kujutelmad. Kõik see loob nooruki hingeilmas ühe külgse pinge. Seda hingelist pinget saadab ka füüsiline pinge suguelundeis, mis tekib aeg-ajalt eriliste keemiliste ainete akumulatsioonide ja vere juurdevoolu tõttu väliseisse suguelundesse.

Suguline pinge, saavutanud teatava kõrguse, otsib kergendust, tühjendust. See tühjendus tekib poistel-noorukeil mõnikord tahtmatult ja esimesel korral ootamatult, tavaliselt öösi unenägude ajal, niinimetatud pollutsioonide kujul.

Energia tühjendus tahtmatu pollutsiooni kujul on iseendast täiesti loomulik nähtus ja selles pole midagi haiglast. Esimesed pollutsioonid ilmuvad harilikult 15. kuni 16. eluaastas. Kui nad pole liiga sagedased, pole vaja tarvitusele võtta mingeid abinõusid; kui aga nad järgnevad üksteisele kaks või kolm korda nädalas, tuleb nooruki elust eemaldada teda erutavad momendid.

Murde-eas leidub veel vastuolusid, mis tekivad nooruki ühiskondliku positsiooni iseärasustest. Mitte enam laps, kuid mitte ka veel täisealine, püüab nooruk sageli teadlikult, sagedamini aga ebateadlikult kogu oma oleku, hääle, kommete ja käitumisega piirjoont tõmmata enese ja lastemaailma vahele, millega sidemed on juba katkestatud, et võimalust mööda sarnelda täisealistega.

Sellest on pärit teatav kunstlikkus ning vasturääkivus nooruki käitumises. Näilise enesekindluse ja pidurdamatuse taga peitub sageli argus; jämedustes ja jultumustes on rohkesti teeseldud soove ajada teistele puru silma: üks vaadake, kui julge, kui tark ma olen! Tõeliselt aga saadab seda kohmetuse- ja ebakindlusetunne, teadmatuse, millist teed pidi minna oleks õige. Nooruk hakkab sageli jooma, pummeldama ja on valmis isegi skandaalitsema — kõik vaid selleks, et asetada end võrdsele jalale teda ümbritsevate täisealistega, et sundida ennast pidama nende sarnaseks, et temale ei vaadataks kui väikesele lapsele, kes vajab veel juhtimist.

Neid nooruki jooni on tabavalt kujutanud Puškin oma luuletuses „Paaž ehk viieteistkümnend eluaasta“, kust loeme:

Пятнадцать лет уж скоро минет:
Дождусь ли радостного дня?
Как он вперёд меня подвинет!
Но и теперь никто не кинет
С презреньем взгляда на меня.
Уж я не мальчик, уж над губой

Могу свой ус я защипнуть :
Я важен как старик беззубый ;
Вы слышите мой голос грубый ;
Попробуй кто меня толкнуть ! ¹⁾

Murde-ea vastuoludest jagusaamine oleneb palju kasvataja-õpetaja või pioneerijuhi mõistusest, taktist, peenetundelisusest.

Murde-ea iseärasuste, selle tugevate ja nõrkade külgede pilt oleks ebatäielik, kui ma ei lisaks sellele juurde veel ühe tähtsa joone, mis iseloomustab seda iga: kogu nooruki isiksus teeb oma arenemises suure edusammu küpsuse ning jõudude täieliku õitsengu suunas.

Vastuoludega võitlemise ja nende ületamise protsessis rikastub emotsionaalne sfäär, tekivad uued ühiskondlikud sidemed, laieneb nooruki silmapiir, täieneb ja süveneb ta vaimne tegevus. Koos intellekti kasvamisega kasvab iseteadvus, kujunevad ühiskondlikud vaatekohad, hakkab selguma kutsevalik, — ühe sõnaga: hakkab kujunema isiksuse tulevane ühiskondlik väärtus.

Pedagoogilised ja hügieenilised järeldused.

Murdeiga osutub viimseks astmeks, mis viib inimisiksuse arenemise kõrgeimale staadiumile — küpsusele. Mitte asjata ei nimetanud Rousseau seda eluiga „teiseks sündimiseks“. Kool, kodu ja pioneerisalk peavad rakendama kogu oma jõu selleks, et see „sündimine“ teostuks tingimustes, mis oleksid kõige soodsamad elu säilitamiseks, tervise tugevdamiseks ja organismi jõudude karastamiseks.

Murdeaastail teravneb sageli tuberkuloosiprotsess, tekivad mõnikord südame- ja veresoonte-haigused ja mitmesugused kehveresuse nähtused (tütarlastel kloroos — hemoglobiini vähene sisaldus veres), esineb raskeid närvikava ja psüühilisi haigestumisi. Eriti ebasoodus tervisele on eelpuberteedi-periood (12. kuni 15. eluaasta). Nooruki närvisüsteemi ebastabiilsus, tema jõudude

¹⁾ Varsti möödub viisteist eluaastat. Kas jõuan ära oodata seda rõõmustavat päeva? Kuidas nihutab see mind edasi! Aga ka praegu ei heida ükski minule põlgusega pilku. Ma pole enam poisike, juba huulel võin näppida oma vurru. Olen tähtis kui hambutu vanamees; te kuullete minu rämedat häält; katsugu keegi mind tõugata!

tõus, tema hingeline seisund — kõik see kergitab esile terve rea hügieenilisi nõudeid.

Nende hulgas tuleb asetada esikohale vaimse koormuse reguleerimine, eriti 5. kuni 7. klassis. Ülekoormus võib kahjustada tõsiselt ning raskesti parandatavalt õpilaste tervist. Õppetööd peab plaanima selliselt, et ei esineks kergeid ja raskeid päevi, millal mõnikord pärast viie- ja isegi kuuetunnist õppepäeva koolis peavad õpilased kodus kulutama 4 kuni 5 tundi õppetundide ettevalmistamiseks.

Suure tähtsusega nooruki normaalsele arenemisele on kehakultuuri õige korraldus. Kehakultuurilised harrastused ja sport nende mõistliku organiseerimise puhul tugevdavad tervist, kasvatavad noorukis julgust, osavust ja leidlikkust, samuti peletavad tema elust eemale igavuse, tekitavad erksa, rõõmsa meeleolu, soodustavad normaalset sugulist arenemist. Lihasejõu juurdevool annab võimaluse selles elueas laiemalt kasutada jõu- ning vastupidamisharjutusi ja võita tunduvalt kohta võimlemisharjutustele.

Ometi tuleb silmas pidades, et nooruk kaldub oma jõude ülehindama, hooplega, hasarti sattuma. Seepärast peavad kehakultuurilisi ja eriti spordi- ning mänguharrastusi, mis omavad võistluse-iseloomu, hoolega jälgima arst ja kasvataja. Võimlemisharjutuste, mitmesuguste mängude ja spordialade valikul tuleb arvestada soolisi erinevusi, mis kerkivad murde-eas teravasti esile.

Nende erinevuste ignoreerimine võib tekitada suurt kahju, eriti tütarlastele.

Mis on tütarlaste organismi tähtsamaiks soolisteks erinevusteks motoorsel alal? Need on: 1) suhteliselt nõrgem lihaskudede arenemine; 2) väiksem lihasejõud ja seoses sellega, võrreldes poistega, madalamad näitajad kõigil liikumisharjutuste aladel, mis nõuavad jõudu ning kiirust (hüpped, jooks, heited); 3) sidekudede väiksem tugevus; 4) hea vastupidavus; 5) suurem rasvasisaldus kehas (naistel 28% kehakaalust, meestel 18%), mistõttu naisekeha hoidub veepinnal suhteliselt kergemini; 6) rütmilisus, paindumus ning sujuvus.

Vastavalt loeteldud iseärasustele peab tütarlaste kehakultuur seadma endale eesmärgiks:

1. Peale organismi üldise tugevdamise peamiselt liigutuste osavuse, täpsuse, paindumuse ja kooskõla arendamise. Dünaami-

lise iseloomuga harjutused (õõtsutused ja keha või üksikute keha- liikmete liigutused) peavad olema valitseval kohal; staatilisi harjutusi (tugiasendid, ripped jne.) tuleb teha mõõdukaimal määral.

2. Kõigil liigutuste aladel, mis nõuavad jõudu ja kiirust, peavad nõuded tütarlaste vastu, võrreldespoistega, olema vähemad.

3. Tuleb ettevaatlikult rakendada harjutusi, mis on seotud keha tugeva rappumise või liigeste ja kõõluste venitusega, nagu seda on hüpped suurelt kõrguselt, ülehüppamine kõrgeist takistustest, ronimine, uperpallitamine jne.

4. Tuleb pühendada tähelepanu kõhuseinte ja lahkliha lihaste tugevdamisele.

5. Menstruatsiooniperioodi ajal on tarvis vältida liigset verekaotust. Selleks peab piirama jalakäimist ekskursioonide puhul, vabastama tütarlapsi mõnedest kehaharjutustest (jooks, hüpped, võrkpall, jalgpall jne.).

6. Ei tule kuritarvitada harjutustega, mis nõuavad suurt pingutust, mis on seotud tugevate aistingutega ja jämendavad ning nürindavad lihasetunnet (jalgpall, poks, suurte raskuste tõstmine jne.).

7. Tütarlaste kehakultuuriliste harjutuste süsteemi lülita- tagu rütmika ja plastika elemente. Kehakultuuri juhi ülesandeks on hoolitseda selle eest, et need harjutuste liigid oleksid otstarbe- kohased hügieeniliselt ja füsioloogiliselt ja koos rütmika ning plastika arendamisega kõvendaksid tütarlaste tervist.

Kui suur ka on koolile nooruki närvisüsteemi, tervishoiu ja kehalise kasvatuse alal esitatavate põhinõuete tähtsus, leidub veel üks tingimus, mis pole mitte vähem tähtis nooruki kõigi eluliste jõudude edukaks arenemiseks. See on sõbraliku õhkkonna²¹ loomine.

Üheski elueas ei vaja inimene selliselt moraalset toetust, osavõtlikku mõistmist, mõistlikku nõu ning abi kui vaadeldud murde-eas.

Lahti tõmbunud ühest kaldast ja mitte veel randunud teisel, ilma jäänud endisest omaseks muutunud laste keskkonnast ja mitte veel võrdõigusliku liikmena vastu võetud täisealiste maailma, kogeb nooruk sageli, hoolimata teeseldud julgusest või isegi jultumusest, ebakindlusetunnet, mõnikord ka üksindust ja kirglikult ihkab ning otsib tuge ja abi sõbralt. Seda tuge ning mõistmist peab nooruk leidma mitte ainult kodus ja klassis, vaid ka — mis pole vähem tähtis tema ees seisvate raskuste kõrvaldamiseks — pioneerijuhi ja kogu pioneerikollektiivi poolt.

EELKOOLIEALISE LAPSE KASVATUS.

NELJAS VESTLUS.

MÄNGUST JA MÄNGUASJADEST.

Olen juba kõnelnud mängu tähtsusest lapse elus ja kasvatuses. Mängu õitseag langeb eelkoolieale. Seda eluiga võiks nimetada ka mängueaks, kui see nimetus ei põhjustaks liiga kitsast tõlgendust. Eelkoolialise lapse elus on mäng kahtlemata väga tähtsal kohal, kuid mänguga ei ammendata veel kõiki lapse huve ning kiindumusi, mänguga ei piirdu veel tema aktiivse mõjusa loomuse avaldused. Eelkoolialine laps tunneb elavat huvi tõelisegi maailma ja teda ümbritseva looduse, isikute, esemete ja nähtuste vastu nende ehtsas olemuses. Lapse tung iseseisvusele, nii sageli ta huulilt kostvad sõnad „ma ise“ käivad reaalsete toimingute kohta, väljendavad kiindumust reaalsesse töösse. Seega oleme tulnud küsimuse juurde, millega erineb mäng tööst.

Mäng ja töö. Nende osa lapse arenemises ja kasvatuses.

Laps ise ei tee teravat vahet mõlema tegevuse vormi vahel: mängides ta töötab ja töötades ta sageli mängib.

Kuueaastane laps, mänginud andumusega terve päeva, ütles isale: „Noh, täna ma töötasin tublisti!“ Üks tütarlaps valmistas istet oma karupojale. Kui isa kutsus teda enda juurde, hüüdis laps pahaselt: „Ma ei saa praegu; sa ju näed, et töötan.“ Teisest küljest teame, et lapsed sageli muudavad mänguks neile pandud töökohustused (korrapidamise või ülesanded majapidamise alal).

Täisealised oma kujutlustes ja igapäevastes talitustes püstitavad tõkke mängumaailma ja töömaailma vahele. Ja sellist tõket on tahtnud mõned õpetlased ehitada ka lapse maailmas,

et eraldada sellega mängu tööst. Nad on püüdnud leida mängu ja töö põhilist erinevust ja enamik neist on näinud seda erinevust selles, et töö omandab mõtte ning õigustuse, tänu oma tulemustele: lõpp kroonib tegu. Lõpuleviimata töö kui kasutu energiakulutus ei või anda rahuldust. Mäng on aga teistsugune. Mängu protsess ise on rõõmu- ning rahulduse-allikas; laps võib mängu pooleli jätta, kaotamata mõnutunnet. Kuigi see erinevus näib esimesel pilgul olevat õige ja on vastu võetud paljude autoriteetsete uurijate poolt, siiski sügavamal vaatlemisel osutub see mõnel määral pealiskaudseks.

Ühelt poolt ka töö iseenesest, sõltumata tulemusest, võib olla rõõmu- ning rahulduse-allikaks, nii et töö lõpetamine ja sellega ühendatud vabanemine pingutusest ei tekita mitte kergendus- ning rahuldustunnet, vaid tühjuse- ning nukruse-elamuse. Selle kohta on ilusasti ütelnud meie suur Puškin:

„... окончен мой труд многолетний.
Что ж непонятная грусть тайно тревожит меня?“¹⁾

Teiselt poolt mängides isegi väike 3- või 4-aastane laps püstitab endale mingi eesmärgi. Need eesmärgid, algul hajuvad, püsimatud, kergesti muutuvad, kujunevad eelkooliea lõpuks püsivamaiks ning keerukamaiks. Ja lapsele on ebameeldiv, kui tal neid eesmärke ei õnnestu saavutada ühel või teisel põhjusel. Niisiis ei seisne tõeline erinevus mängu ja töö vahel mitte rõõmus, mis peaks olema omane ainult mängule, mitte ka sihipüüdlikkuses, mis öeldakse olevat omane ainult tööle. Erinevust tuleb otsida selles, et mängus ja töös avaldub erinev suhtumine tõelisusesse.

Mängu iseloomustab mänguline suhtumine ümb- rusesse, mis võimaldab lapsel kasutada ja muundada asju, arves- tamata nende tõelisi omadusi, lastes ennast juhtida ainult isik- likest soovidest ja püüetest. Tööd iseloomustab reaalse suhtumine tõelisusesse, mis subjektiivseist soovidest olenemata nõuab esemete objektiivsete omaduste arvestamist. Lapse mängu ja töö teiseks erinevuseks võib pidada veel seda, et vastu- pidiselt mängule, milles eesmärk ja sisu, teostusabinõud, algus ja lõpp mõeldakse välja ja leiutatakse lapse enese poolt, tuleb töös

¹⁾ ... on lõpetatud mu paljuaastane töö. Kuid miks erutab mind salaja arusaamatu nukrus?

kõik väljastpoolt: niihästi eesmärgi püstitab täisealine inimene kui ka teed selle saavutamiseks näitab tema.

Mäng kõigi oma isärasustega, kõigepealt oma loomulikkuse ja vabadusega, on koondunud sellele, et arendada lapse loovat fantaasiat. Töö õpetab last kasutama oma energiat mitte käesoleva hetke tarvis, vaid enam või vähem lähedase tulemuse nimel. Nii viisi areneb lapses sihipüüdlikkus, töö distsiplineerib teda, õpetab teda mitte ainult töötama, vaid tööd ka armastama, leidma rahuldust eesmärgile viival teel tekkivate takistuste ületamises.

Mängu tekkimisest.

Paljude silmapaistvate õpetlaste ning mõtlejate meeli on ammust ajast köitnud küsimus, kuidas on tekkinud lapse mäng, kus on selle algallikad. Eri maades on tehtud palju huvitavaid ning väärtuslikke tähelepanekuid. Tuleb siiski tunnistada, et kogu mänguprobleemi lihtsaim ning ühtlasi tähtsaim küsimus „miks laps mängib?“ ei ole saanud selget lõplikku vastust. Õpetlaste poolt on esitatud küllalt teravmeelseid ja algupäraseid teooriaid lapse mängu tekkimise seletamiseks. Pole tarvis üksikasjaliselt käsitleda neid teooriaid, kuid peatun siiski kolmel levijenuimal.

Ajaliselt esimene ja sisult tähtis katse seletada laste mängu ei kuulu teadlasele, psühholoogile ega pedagoogile, vaid kuulsale luuletajale Schillerile. Tuntud inglise filosoof Herbert Spencer üldistas ja arendas hiljem Schilleri mõtted teaduslikuks teooriaks, mis sai tuttavaks „jõu ülekülluse“ teooriana. Sel teorial oli omal ajal suur mõju pedagoogikale.

„Jõu ülekülluse“ teooria lähtub sellest, et noorel kasvaval organismil on väga suur jõutagavara, mida ta ei tarvita täiel määral ära elu säilitamise põhiliselt vajalike protsesside rahuldamiseks. Jääb kulutamata energia jääk, mis leidmata rakendust reaalses tegevuses otsib endale väljapääsu väljamõeldud tegevuses või, nagu väljendab Spencer, „tõelise tegevuse teatraalses etenduses, see tähendab, mitmesugustes mängudes“. Selle teooria paikapidamatus saab silmanähtavaks, kui siirdume teadlase kabinetist lapse maailma. Piisab sellest, kui viibime ühe päeva lasteaias. Siin veendume, et katse vaadelda mängu kui omamoodi klappi, mis avab väljapääsu lapse pulbitsevale energiajäägile, räägib ilmselt vastu tegelikkusele. Võime

sageli tähele panna, et lapsed, andunud mängule, jätkavad seda väsimuseni; peale selle ei mängi meeleldi mitte ainult terved lapsed, vaid ka nõrgad, tuberkuloossed, verevaesed, kelle puhul ei saa juttugi olla jõudude üleküllusest.

Niisama nagu jõudude ülekülluse teooria ei pea paika ka teine mänguteooria, mille on esitanud rida õpetlasi ja mis on kujundatud vastupidisel alusel: „jõudude taastamise“ või aktiivse puhkuse teooria. Selle teooria järgi igapäevane pingeline töö, mis on seotud distsipliiniga, sunniga väljastpoolt, alistumisega reaalsuse halastamatuile seadustele, kutsub esile vajaduse selliseks tegevuseks, mis võimaldaks puhata sellest pinevusest ja vabastaks tõelisuse survest. Mäng osutuks nagu selliseks aktiivse puhkuse vormiks, mis täidab organismi värskuse-, rõõmu- ning vabadusetundega.

Selle teooria põhiline püüe on silmanähtav: teooria loojate vaateväljas oli täisealiste, mitte laste mäng. Tõepoolest, kas võib juttu olla lapse puhul mängust kui aktiivse puhkuse vormist, kui teame, et lapsed mõnikord, välja arvatud lühikesed vaheajad, mängivad tervete päevade kaupa kuni roidumuseni? Ja millisest kõrgemate ajukeskuste väsimusest, mis on tekkinud pingelisest tööst ja mis nõuab puhkust, võib juttu olla laste juures?

Just mängudes, kus laps katsetab, ehitab, dramatiseerib, rakendab tegevusse oma loova fantaasia, tegutsedes sunduseta, kuid alati teatava pingega, töötavad kõrvuti alamate reflektorsete ja automaatsete mehhanismidega ka kõrgemad närvikeskused, mille tegevusega on seotud teadvus, mõistus, tahe.

Erinevalt neist teooriaist, mis püüavad mängu tekkimist seletada, lähtudes ainult jõudude kulutamise ja taastamise füsioloogilistest protsessidest, esitas silmapaistvaim mängu-uurija K. Groos oma mänguteooria, mis on rajatud laiemale bioloogilisele baasile.

Groosi bioloogiline mänguteooria on nüüdisajalgi enim levinud välismaa õpetlaste — bioloogide, psühholoogide ja pedagoogide — hulgas ja nende poolt ka tunnustatud.

Vastavalt sellele teorialle pole mäng lihtsaks elu eeskojaks, vaid last ettevalmistavaks kooliks. Ei mängi ainult lapsed, vaid ka loomade pojad: kutsikad, kassipojad, kitsetalled, varsad, linnupojad jne. Noor olend harjutab mängus matkimise ja alalise kordamise teel neid päritud instinkte, omandab neid vilumusi ning oskusi, mis on talle vajalikud eelseisvas elus. Mida

kõrgemal seisab loom oma arenemisastmel, mida keerukam on ta organismi ehitus ja talitlused, mida mitmekesisemad on ta olemasolu tingimused, seda pikem on ettevalmistav periood — lapsepõlv, mille kestel kasvav olend mängides valmistub iseseisvaks eluks. Kuid isegi kõrgemal selgroolistel on ettevalmistusperiood väga lühike: nii näiteks kanapojal kestab see mõne päeva, koeral paar kuud. Inimlaps aga küpseb aeglaselt, jääb kaua abituks ja valmistub iseseisvaks eluks terve rea aastaid.

Niiviisi on lapsepõlv ettevalmistavaks kooliks, mille lõpetamisel peab noor olend olema valmis karmiks, ohtlikuks võitluseks olemasolu eest. Tuleb õppida taluma hoope ja neid ise andma; selleks on tarvis enne harjutada oma jõude, omandada võtteid ning vilumust, mis hiljem, täiseas, on kasulikud. Kõigeks selleks on tarvis aega ning abinõusid. Aeg selleks on noorusaeg, lapsepõlv, abinõudeks — mängud. Lapsepõlv on antud selleks, et mängida, mäng selleks, et omandada vilumust ning oskusi, mis on tarvilikud küpses eas. Groos lausub: „Laps või loomapoeg ei mängi sellepärast, et ta on noor, vaid noorus on antud talle selleks, et mängida.“

Groosi teooria toetub väga suurele faktilisele materjalile, mis on kogutud kahte raamatusse: „Loomade mängud“ ja „Inimese mängud“, mis on säilitanud suure väärtuse tänaseni ja mida peavad tundma õppima kõik, kes tegelevad lapsemängu uurimisega.

Sellest hoolimata on Groosi teooria põhimõttelised alused väärad ja seepärast ei talu ta järeldused ranget teaduslikku kriitikat. Groosi põhiviga seisneb selles, et ta samastab loomade ja inimese mängud, jättes täiesti tähele panemata põhilise erinevuse igasuguse loomapoja ja lapse vahel, mis tuleneb lapse psühhofüüsilise ehituse erakordsest painduvusest ning plastilisusest, tema alistuvusest igasuguseile, eriti ühiskondlikku laadi mõjustustele (kasvatuse, sotsiaalse keskkonna, elu majanduslike ja poliitiliste tingimuste mõju).

Laps on juba sündides ühiskondlik olend ja selles suhtes on ta põhiliselt erinev isegi kõrgeimat liiki looma pojast.

Lapse ühiskondlikud tunded avalduvad juba tema elu varasemal perioodil — esimeses naeratuses, mis paneb särama ta näo tuttavat inimest ja eriti väikest last nähes, ta püüdes suhtlemiseks teistega, norutundes, mida ta üle elab ja valjusti väljendab, olles jäetud üksi, temas vara tärkavais sümpaati- ning sõprus-tundeis. Need tunded laienevad aastatega, ajavad üha sügava-

maid juuri ja vajutavad pitseri kasvava inimolendi kogu arenemisele ning käitumisele. See pitser asetseb ka lapse mängul.

Lapse mäng on ühiskondlik, mitte ainult bioloogiline nähtus. Seepärast ei saa loomade mängu vaatlustest tehtud järeldusi üle kanda laste mängudele. Groos kinnitab, et lapse mäng on oma olemuselt otstarbekohane ja kasulik ta tulevikule. Kas see väide on õige? Ei ole. Kuigi mäng on arenemise ning kasvatusel võimsaks teguriks, ei lahendu ta otstarbekuse küsimus mängu „loomusega“, vaid kasvatuseloomu, osava juhtimise poolt: mäng, mis on kasulik ühes ajajärgus, ühtedes elutingimustes sündinud lapsele, võib osutada kahjulikuks teises. Jätetud omapead, võib mäng saada arenemisele piduriks. Seepärast, kasutades hiigla suurt materjali, mis on kogutud ning põhjalikult läbi töötatud Groosi poolt, eitame ta mänguteooria tuuma kui ebateaduslikku ning väärä. Väärad on ka järeldused sellest teoriast. Mängu kasulikkus, kordame, pole ette määratud tema olemusega, vaid see määratakse ära igakord ta sisuga, määratakse sellega, millisel määral mängus avalduvad ning harjutavad endid tungid ning võimed, mis vastavad meie kasvatusel eesmärkidele ning nõudeile.

Peatusin Groosi teorial üksikasjalisemalt, silmas pidades seda, et see teooria on etendanud suurt osa lapse mängu tundmaõppimisel ja omab praegu suurt usaldust lääne õpetlaste seas.

Tehes kokkuvõtet peame märkima, et kõik olemasolevad teooriad annavad mängule silmapaistva koha lapse elus, hindavad kõrgelt mängu tähtsust lapse arenemisele ning kasvatusel ja peavad eelkooli-iga mängu õitsenguperioodiks. Ometi, kordan, küsimusele „miks laps mängib?“ ei anna need teooriad selget vastust.

Miks laps mängib?

Laps on erakordselt aktiivne olend; oma aktiivsust ihkab ta avaldada tegevuses. Mäng, loomulik ning vaba, lapse enda poolt loodud tegevuse vorm, avab suured võimalused tema aktiivsusele.

Laps oma närvikava ja psüühika ehituse iseärasuste tõttu püüab kõike, mida ta läbi elab, peegeldada näitlikes kujudes ning tegevuses ja sel teel üha uuesti läbi elada seda, mida kord kogunud. Kus on tal hõlpsam leida seda võimalust kui mitte mängus, milles ta vabalt tegutseb ning loob? Varajasist eluaastaist peale

tungib laps iseseisvusele, oma isiksuse vabale avaldamisele, oma tähtsuse kinnitusele. Ainult mängus võivad need püüded suurima täiusega teostuda. Ainult mäng võib anda lapsele seda elutäiuse tunnet, mida ta ihaldab ja mida ta milleski muus ei saaks leida.

Lapse emotsionaalselt küllastatud taju iseärasused, ta fantaasia eredus ning lennukus, mida ei piira ei mõistuse kontroll ega tõelisuse surve, avavad talle meile, täisealistele, kättesaamatu võimaluse mängides muuta ümbritsevat kõigeiks, mida ta iganes tahab, mitte millestki teha kõik.

Niiviisi lapse elulised vajadused ja ta loomu iseärasused leiavad mängus, ning ainult mängus oma rahulduse ning avalduse.

Miks ei peaks ta mängima? Mäng kõigi oma spetsiifilisteomadustega sobib lapse omapärase närvikava ja psüühilise ehitusega nagu võti lukuga. Miks ei peaks ta kasutama seda võtit ja avama endale sissekäigu vabaduse- ning rõõmumaailma? Just sellepärast on viljatu küsimus: miks terve laps mängib? Pigem tuleb otsida vastust küsimusele: miks see või teine laps ei mängi, milline puue ta elus või ta arenemises takistab tal mängida?

Mänguasjad ja nende osa mängus.

Laste mängult siirdume laste mänguasjadele. Laste mänguasjad on kultuuri huvitavaimaid nähtusi. Nad on nii vanad nagu inimsugu. Sellel ajal, millal maa peale ilmus laps, sündis ka mänguasi.

Pole ega pole olnud maakeral sellist rahvast, kes oleks toime tulnud laste mänguasjadeta. Kus on laps, seal ta alatise varjuna, ta parima sõbrana on ka mänguasi. Kõik muutub maa peal: olid ja kadusid riigid ning rahvad, õitsvad linnad muutusid kõrveks ja varem tühjades kohtades tekkisid uued hüggelinnad, vaheldusid sajad inimpõlved, kuid mänguasi püsis. Ta on imesteldavalt eluvõimeline, võib-olla kõige eluvõimelisem asi maa peal. Kõigile meile on tuttavad ja omased meie vanad sõbrad-mänguasjad: kurin, vurr, pall, nukud. Näeme neid nüüdki laste käes. Kuid kas paljudele on teada, et samad mänguasjad olid laste käes sadu ja tuhandeid aastaid tagasi maailma mitmesuguseis maades? Neid on leitud lahtikaevamistel maa vanimais kihtides, kuulsa Trooja varemeis, vanas Egiptuses, Kaukaasias ja mujal. Tuhandeid aastaid olid maetud mänguasjad, ja kui nad toodi välja maa tume-

daist sügavustest, olid nad kaasaegsel päevavalgusel meile nii-
võrd arusaadavad, omased, tuttavad, et ühe teadlase väljendust
mööda võis neid pidada mänguasjaks, mis olid valmistatud kaas-
aegsete käsitöölise poolt.

Laste mänguasi aga väärrib meie austust ning tundmaõppimist
mitte ainult oma muinsuse pärast. Mänguasi huvitab meid kõige-
pealt sellepärast, et ta etendab väga suurt osa lapse arenemises, ta
isiksuse kujunemises. Suured on teened, mida mänguasi osutab
meile kasvatustöös.

Mänguasi pole lihtne mänguabinõu, nagu
seda harilikult määratellakse, vaid on män-
gukaaslane. Laps ei mängi mänguasjaga kui
lihtsalt sellisega, vaid mängib temaga kui
partneriga. Luues suhteid väikeste esemetega, mänguasja-
dega, õpib laps armastama, hoolitsema, kaunistama. Mänguasi
äratab lapse fantaasiat, toidab ning süvendab ta tundeid, sünnitab
temas uusi emotsioone ja uusi huve, vabastab teda rõhuvast
üksindustundest.

Mänguasja abil ehitab laps oma väikest maailma, oma riiki,
kus ta on peremees, kus ta on sõltumatu täisealiste käskudest
ning võimust. Mänguasjade riigis on ta samasugune nagu täisea-
lised — meister, insener, autojuht, arst, lendur, punaarmee-
komandör, armastav või karm ema. Mänguasjas on laps leidnud
endale truu, lahutamatu sõbra, kes on alati valmis teda teenima.
Ja mänguasja, hea mänguasja väärtus seisneb selles, et laps saab
temast teha kõike, mida tahab, kõike, mis talle teataval hetkel
on tarvilik.

Loomade juures märkame samuti mängu mänguasjadega: kassi-
poeg mängib lõngakeraga, paberitükiga. ahvid armastavad kepiga
maad urgitseda jne. Kuulus teadlane Darwin pani tähele looma-
aias, kuidas „üks noor orangutang asetab pähe kausi, millel oli
veider vorm ja mis meenutas tanu. Ja et see kutsus esile vaatle-
jais valju naeru, ei jätnud ta kunagi kasutamata juhust efekti
saavutamiseks“.

Kuid nii nagu laste ja loomapoegade mängu vahel on sügav
erinevus, nii on see ka nende mänguasjade vahel.

Esemed, mis on loomadele mängimiseks, on kasutamiseks ran-
gelt piiratud oma kuju ning omaduste poolest. Kepp võib olla
ainult kepiks. Isegi kõige arukama looma (ahvi) valduses ei
omanda ese, mis on saanud mänguasjaks, uusi omadusi, ei või
alistuda muutustele. Vastupidi, ese, mille laps on teinud oma

mänguasjaks, omandab kõige mitmekesisemaid, hõlpsasti vahelduvaid omadusi: ese muutub mitmepalgeliseks. Lapse käes iga ese, saanud mänguasjaks, kaotab oma tardunud kuju, oma piiratud oleku; lapse loov fantaasia muudab selle milleks tahes.

Mänguasjade klassifikatsioon.

Püüame klassifitseerida laste mänguasju, see tähendab jaotada need rühmadesse, mis on seotud mingi ühise tähtsa tunnusega.

Mänguasju võib klassifitseerida, lähtudes materjalist (puust, metallist, tselluloidist, kummist, pehmest materjalist jne. mänguasjad); neid võib jaotada rühmadesse vastavalt lapse vanusele, millele nad on määratud (lastesõime, eelkooli jaoks jne.); lähtudes psühholoogilistest momentidest, võib eraldada lõbusad, rahulikud, erutavad, tunnetuslikud jne. mänguasjad. Praktilisest seisukohast on soodsaim mänguasju klassifitseerida nende temaatika järgi. Selline klassifikatsioon langeb tunduval määral kokku mängude klassifikatsiooniga:

1. **Sensoor**sed mänguasjad (mis mõjuvad peamiselt meelega) — peamiselt kuuldelised: kärstid, kurinad, muusikalised mänguasjad.

2. **Motoorsed** mänguasjad: mitmesugused transportvahendite liigid vankrikesest lennukini; nende hulka tuleb arvata liikumis- ja spordi-mänguasjad ning tarbevahendid: pallid, keeglid, suusad.

3. **Tööstuslikud ja tehnilised** mänguasjad, mis kujutavad vähendatud, lihtsustatud kujul mitmesuguseid tööriistu või põllunduslikke, tööstuslikke ja käsitööriistu: traktoreid, labidaid, rehasid, tõstekraanasid, fotoaparaate jne.

4. **Sõjalised ja küttimismänguasjad** (lingust ja vibust tankini).

5. **Ühiskondlikud ja elu-olulised** mänguasjad (majariistad, mööbel jm.).

6. **Konstruktiivsed** mänguasjad (ehitusmaterjal ja mitmesugust tüüpi klotsid).

7. **Olendeid kujutavad** mänguasjad ehk kujukujumänguasjad (loom-mänguasjad ja vanim mänguasi — nukk).

Esitatud klassifikatsioon, nagu iga teinegi, on tingimuslik. Mingi motoorne mänguasi, näiteks pall, võib lapse tuju järgi etendada koera osa. Eriti tingimuslik on termin „olendeid kujutav“ ehk „kuju-mänguasi“. Iga mänguasja võib laps tajuda ja läbi elada kui teatavat, kuigi kiiresti mööduvat kuju. Meie nime-tame kuju-mänguasjadeks neid, mis on saanud oma kuju elava looduse maailmast. Neile omistab lapse fantaasia rohkeimal määral inimlikke jooni, „inimestab“ neid. Need mänguasjad täidavad mängudes osaliste, partnerite, seltsiliste aktiivset osa.

Laps ja mänguasi. Mänguasja valik.

Mänguasja õigeks hindamiseks, järelikult ta õigeks valikuks tuleb teada, kuidas laps mänguasja tajub.

Sageli mänguasja hindamisel mõjustab lastevanemaid ja pedagoogi selle vaimustuse määr, mida üks või teine mänguasi lapses esile kutsub. Kas aga lapse vaimustust ei või esile kutsuda ka alaväärtuslik ning pedagoogiliselt koguni kahjulik mänguasi? Teame ju kogemustest, kui sageli tekitavad lapses vaimustust naljakad või „lõbusad“ mänguasjad (näit. klaunid), hoolimata nende metsikusest, ebakultuursusest ning lõustlikkusest.

Nagu kõike ümbritsevat nii ka mänguasja ei taju laps lihtsalt kui midagi objektiivset, väljaspool teda asetsevat, vaid elab teda läbi, ja mingi teatav tunnus, mis sööbib eriti meelde, kehastab otsekui kogu kuju, äratab lapses erakordseid tundeid. Seepärast on lihtsustatud ja detailidega koormamata mänguasi väikesele lapsele lähem, omasem kui tehniliselt täielikum, tegelikkust kopeeriv mänguasi. Sellest ometi ei järgne, et mänguasi peab olema ainult vihje tõelisusele. Kõige rangemat hukkamõistu lapse poolt leiab „mitte päris mänguasi“ („niisugust hobust pole“). Mänguasi peab olema niisama kaugel surnud skeemist kui täpsest detailsest koopias.

Need lapse taju iseärasused seletavad meile seda võlu, mida pakuvad lapsele rahvalikud mänguasjad.

Tõelise rahvaliku loomingu naiivne vahenditus, dünaamilisus, emotsionaalne küllastus mänguasjas niisama nagu muinasjutus on lähedased ning arusaadavad lapsele.

Teine iseärasus, kuidas laps tajub mänguasja, millist asjaolu tuleb samuti silmas pidada, on tajumise dünaamilisus, muutlik-

kus. Üht ja sedasama mänguasja tajutakse ja kasutatakse lapse poolt mitmesuguselt, sõltuvalt tema elamustest teataval momendil.

Sellest on pärit elamuste mitmekesisus, mis on seotud mänguasjaga, ja viimase mitmekujulisus, mida nii kunstiliselt kujutab tuntud prantsuse kirjanik Romain Rolland oma romaanis „Jean Christophe“:

„Raske on loetella kõike, mida peidab endas lihtne puutükk, murtud oks, mida niipalju kui tahate vedeleb aia ääres (aga kui valmis oksa pole, võib teda murda). See on võlukepike. Pikana ning sirgena muutub ta odaks või mõõgaks. Tuleb vaid temaga kord vibutada — ja ilmub terve armee. Christophe oli väepealik; ta astus ees ja andis sõdureile eeskuju, rünnates künkaid. Kui oks oli painduv, muutus see nuudiks. Christophe ratsutas hobusel, hüpates üle kuristikku. Juhtus, et hobune vääratas ja ratsanik, leides enda kraavis, vaatas kohmetult oma määrdunud käsi ja marraskil põlvi. Kui kepik oli lühike, sai Christophe orkestrijuhiks! Ta oli üheaegselt dirigendiks ja orkestriks, ta kamandas ja laulis, siis tegi kummardusi põõsaste ees, mis kiigutasid tuules rohelisti peakesi.“

Mänguasja mõju mitmekülsus.

Kõigist ümbritsevaist esemeist, kõigist asjust, millega lapsel on tegemist, on mänguasja talle kalleim ning lähim. Mänguasja mõjub tugevaimal viisil kogu ta arenemisele, ta isiksuse kõigile külgedele. Tema abil kinnistuvad lapses talle juba tuttavad tunded — armastus, sümpaatia, õrnus jne. — ning sünnib uusi.

Pole võimalik ilma mingi põhjuse ja ajendita rõõmutseda, hoolitseda, askeldada, kamandada, lobiseda. On tarvis, et oleks keegi, kellega laps võiks jagada oma rõõmu, kes vajaks ta hoolitsust, keda ta võiks kamandada, keda ta võiks armastada ja meelitada. Mänguasja abil õpib laps sügavalt ning tugevasti armastama, tundma ilu, leidma rõõmu teise olendi kaitsmisest, aru saama oma jõust ning üleolekust.

Nii viisi mänguasjad mitte ainult ei kutsu esile lapses tugevaid mitmekesiseid tundeid, vaid annavad ka neile tundeile ja kogu elule mõtte. Elada mänguasjata tähendaks lapsele süüa, magada ja teha kõik täisealiste taktikepi järgi. Selline elu röövib

lapselt ta huvid, ta maitse, ta rõõmud. Niipea kui ilmuvad mänguasjad, omandab elu jälle mõtte ja rõõmu. Just see mängu-
asja imeline omadus — teha lapse elu eredaks ning kütkestavaks,
anda elule see täius, mida laps ihaldab, selgitab meile, miks
mänguasi võib avaldada head mõju mitte ainult lapse hingelisele
arenemisele, vaid ka ta füüsilisele tervisele.

Selle tõestuseks toon näite elust.

Mõni aasta tagasi sain kirja ühelt oma alatiselt korrespondendilt,
emalt-kolhoosnikult. Esitan sellest katke:

„Ma ei tea, millist ajaviidet pakkuda oma Vasjale. Ta armastab män-
gida, aga milliseid mänguasju ta vajab, ma ei tea. Et aga lapsele on
mänguasjad vajalikud, seda tean nüüd hästi; ka Teie rääkisite sellest
meile ja ma ise nägin hiljuti oma silmaga, et Teie sõnad on õiged. Naabri-
naisel jäi nelja-aastane poiss leetrisse. Haigus möödus, kuid poiss kosus
visalt: jäi kahvatuks, loiuks, kadus isu. Siis sõitis linnast tädi, tõi mängu-
asju: karu, jänkused, kellukesi. Ja mis sai meie Vasjast, ei oska kohe
öelda, otsekui oleks teda elustava veega piserdatud: silmad löid särama,
näkku tuli puna, küsib süüa ja üha vestleb küll karuga, küll jänkuga.
Arst küsis emalt: „Noh, kas mu tilgad aitasid?“ Aga ema vastas talle:
„Teie tilgad on head, mingit kahju nad ei teinud, aga vaadake, kui tädi
tõi talle linnast rohtu, nii ta kohe elustus.“ Ja ema näitas arstile mängu-
asju. Ma mõtlesin, et arst solvub. Ei, meie arst on selline noor hea mees.
Ta ütles naeratades: „Saite head rohtu, minagi oleksin kirjutanud sel-
lise rohu; kahju ainult, et seda ei anta apteekidest.“

Kõike, mis kirjas öeldud, võin kinnitada.

Kui arst ning hügieenik kinnitan, et mitte ainult leetreid
põdenud lapsele, vaid ka paljudele verevaestele, nõrgajõulistele
ja kurtunud lastele võib mänguasi olla suurepäraselt mõjuvaks,
tugevdavaks ravimiks, muidugi tingimusel, kui mänguasi on
õigesti valitud ja hästi tehtud. Aga ravimigi toob kasu ainult siis,
kui ta on õigesti valitud arsti poolt, kooskõlas vanusega, haiguse
käigu ja haige seisukorraga ja kui ta on apteegis korralikult,
kohusetundlikult valmistatud.

Teisest küljest ebaõige valiku ja kohusetundetu, mittekor-
raliku valmistuse puhul võib mänguasi tekitada kahju nii lapse
tervisele kui ka tema hingelisele arenemisele, sundides teda võtma
väärast kehaasendi, pingutama ülemäära tema jõude, kutsudes
esile pealiskaudseid tundeid, avatledes muutma tujude järgi oma
sümpaatiid, leidma mõnu jämedas, labases, inetus. Muidugi män-
guasja see või teine mõjuviis lapsele ei sõltu mitte ainult mängu-

asja omadustest, vaid ka pedagoogilisest juhtimisest, mänguasja rakendamise viisidest. Ometi on mänguasjas eneses, tema vormistuses, tema sisus peidetud niihästi kõrge väärtuse kui ka alaväärsuse võimalused.

Mänguasi ei mõju mitte ainult lapse tunnetele, vaid ka tema mõistusele ja tahte arenemisele. Mänguasi äratab lapses huvi ja see kuumast tundest soojendatud huvi omakorda tõukab last igasuguseile väljamõeldistele ja äratab temas loovat fantaasiat, millel on ülisuur tähtsus lapse vaimsele arenemisele, õhutades teda uurimisele, katsetamisele, mis sageli lõpeb mänguasja purustamise ja hävimisega.

Mulle näib, et olen küllaltki üksikasjaliselt selgitanud, kui suurt ning mitmekülgset tähtsust omavad mänguasjad lapse arenemises ja kasvatamises. Kõike minu poolt öeldut võib kokku võtta järgmiselt: mänguasi on lapse elu vajalikuks osaks, millela lapse elu ei saa olla täielik, huvitav, sisukas. Jätta laps mänguasjata tähendab sedasama, mis ära võtta päevalt päike, öölt kuu, täisealiselt inimeselt õigus vabale õnnelikule elule. Ilma mänguasjata muutub lapse elu pilviseks, halliks, rõõmutuks. Just sellepärast mänguasi on olnud, on praegu ja tulevikuski ühtelugu ja igal pool kõigil aegadel ja kõigil rahvail lapse alatiseks ustavaks kaaslaseks. Just sellepärast meie, täisealised, peame rakendama kogu oma hoole ja jõu selleks, et see kaaslane kunagi ei puuduks lapse eluteel, vaid et ta oleks selline, milline tõesti on tarvilik lapse tervele arenemisele ning kasvamisele.

Millise mänguasjaga laps ka ei tegeleks, ikka tõmmatakse kogu lapse isiksus tegevusse mänguasjaga. On teada, kui sageli lapsed, eriti väikesed (3- kuni 4-aastased), siirvad endale ja teostavad mänguasjadega kõik need toimingud, mida neil on olnud juhust jälgida tõelises elus: panevad nuku magama ja heidavad ise magama, marsivad üheskoos mängusõdurite-punaarmeelestega jne.

Igasugune mänguasi, eriti veetlev, huvitav mänguasi annab lapsele ülesande tema valdamiseks, võimalikult täielikuks kasutamiseks ja lükkab lapse kas või lihtsate, lähedaste eesmärkide otsimise teele. Esialgsesse korrapärratusse lapse aktiivsusse, toob mänguasi korra, mõtetuse ja sihipüüdlikkuse elemente, mis on keeruka tahteprotsessi tähtsamaiks osadeks.

Mänguasi ei organiseeri mitte ainult üksiku lapse aktiivsust, vaid ta rajab organiseerimisaluse ka laste kollektiivi tegevusele, ta on keskuseks, mille ümber lapsed koonduvad ning rühmituvad. See mänguasjade ühendav jõud tuleneb nii mänguasja omadustest kui ka temaga mängivate laste individuaalseist iseärasustest.

Niisiis kasvatab iga mänguasi niihästi lapse üksikuid külgi, tema tundeid, mõistust, tahtet, kui ka kogu ta isiksust.

Ometi tuleb tunnistada, et eri tüüpi mänguasjal on erinev hügieeniline ja pedagoogiline väärtus, sest ühed neist on kohased peamiselt liigutuste arendamiseks (liikumismänguasjad), teised — kombinatoorsete võimete avaldamiseks ning harjutamiseks (ehitusmaterjal, klotid), kolmandad selleks, et tekitada ning arendada peeni keerukaid emotsioone — sümpaatiat, soosingut (nukud, loom-mänguasjad), neljandad, et arendada huumoritunnet („naljakad“ mänguasjad) jm. Siit on selge, et mänguasjal on nii-öelda oma individuaalsus ja et ühed ning samad mänguasjad mitmesuguste laste kasvatamisel on erineva tähtsusega. Nii näiteks kui meil on tegemist kergesti erutuva, püsimatu, motoorselt-rahutu lapsega, võivad kerged liikumismänguasjad vaevalt kaasa aidata ta rahunemisele. Palju suuremat teenet osutavad võib-olla mänguasjad, mis nõuavad teatavat kontsentreerumist, püsivust, tähelepanelikku vaatlemist (ehitusmaterjal, ehitusklotid, nukk, mida saab lahti riietada ja riietada, mosaiik). Vastupidi — loiu, apaatse, ara lapse kasvatamisel võib liikumismänguasi osava juhtimise korral etendada ergutavat osa.

Seepärast ei tule mänguasjade valikul lähtuda mitte ainult lapse vanusest, vaid ka tema muudest iseärasustest, tema jõudude seisukorrast, tema arenemise tasemest.

Hügieenilised, pedagoogilised ja esteetilised nõuded.

Iga tüüpi mänguasi peab vastama teatavaile hügieeni ja pedagoogika põhilistele nõudeile.

Hügieenilised nõuded on järgmised:

1. Mänguasi peab olema tehtud nii, et ta ei kahjustaks lapse tervist: värvid peavad olema kindlad, mürgiste ainete (tina, arseen jt.) lisandita; mänguasi peab olema hoolega hõõveldatud, ääred ja nurgad nüristatud ning ümmardatud;

kustki ei tohi välja ulatuda naelu, teravaid, lõikavaid metall-osi jne.

2. Mänguasi peab olema tugev ning vastupidav. Hõlpsasti purunev, lohakalt valmistatud mänguasi kutsub lastes esile ärrituse, närvilise meelega ja on konfliktide põhjustajaks.

3. Mänguasja konstruktsioon ja materjal peavad olema sellised, et asi ruttu ei määrduks, et tolm ei jääks sellesse kinni ega imbuks temasse, et teda oleks hõlpus puhastada ja desinfitseerida, kahjustamata tema tugevust ja väärtust. Lasteaias, kus peame eriti rangelt vältima kõike, mis võib tekitada infektsiooni, on karvadest, villast ja desinfitseerimata jäätmeist valmistatud mänguasjad lubamatud.

4. Oma vormilt, suuruselt, kaalult, värvuselt ja teistelt omadustelt ei tohi mänguasi mängu puhul esile kutsuda lapsel liiga suurt pinevust. Sellelt seisukohalt on kõlbmatud liiga peened mosaiikesemed, kaleidoskoobid, „muusikalised“ või müra-mänguasjad; mis teevad tugevaid või kõrvulõikavaid hääli, raske ehitusmaterjal jne.

Põhilised hügieenilised nõuded mänguasjadele ühinevad seega kokkuvõtteks vana arstliku loosungi kohaselt: „kõigepealt ära tee kahju“.

Pedagoogilised nõuded on keerukamad. Mänguasi kui kasvatusvahend peab harjutama ja tugevdama lapse jõude ning võimeid, toitma ta loovat fantaasiat, arendama ta kombinatoorseid võimeid, andma lapsele rõõmu ning rahuldust. Nende eesmärkide saavutamiseks peab mänguasi olema ere, värviline, rõõmus. Oma mõõteilt, temaatikalt, vormistuselt peab ta vastama lapse vanusele ja individuaalseile iseärasustele. Pole otsarbekohane näiteks anda väikesele lapsele mängimiseks liiga kitsa rehviiga mänguvõru või liiga väikest palli (4-aastasele lapsele tuleb anda 5 cm-se rehvilaiusega mänguvõru ja 6-aastasele 3,5—4 cm-se rehvilaiusega).

Mänguasi peab last edasi viima, mitte aga käima lapse arenemise kannul, kuid ta ei pea ka kaugele ette jooksuma. Ta peab nõudma teatavat pingutust, kuid mitte ülepingutust. Mänguasja valikul tuleb alati arvestada lapse lihaste jõudu, ta tähelepanu püsivuse astet, ta kombinatoorseid võimeid. Mänguasi, mida laps pole veel suuteline käsitsemata (näiteks vurr, keeruline klotsidekast jm.) ja millega mängides põrkab ta kokku sagedaste ebaõnnestumiste ning kaotustega, hakkab muljuma lapse tund-

likkust, kutsub esile masendusseisukorra, alaväärsusetunde ja sel viisil kahjustab arenemist.

Lapse loovat fantaasiat, ta isetegevust ning leidlikkust võivad eduga ergutada ja toita koostvõetavad mänguasjad, nukud seljast võetavate ja selga pandavate riietega, kord-korralt keerukamaks muutuvad klotsid jne.

Kasvatuslikult seisukohalt on mänguasja kõige väärtuslikumaks omaduseks tema dünaamilisus, liikuvus, tema rohke moondatavus. Täielik lõpetatus, tehniline täius, detailide üksikasjalikkus teevad mänguasja surnud koopiaks, piiravad tema osa sellega, mis ta on, aga mitte sellega, mis ta võib olla. Mänguasi on seda veetlevam lapsele ja seda väärtuslikum kasvatajale, mida avaramad võimalused ta jätab lapse loovale fantaasiale.

Tuleb pöörata eriti suurt tähelepanu esteetilistele nõuetele. Laste mänguasi peab olema kunstilise maitse kooliks, lapse ilutunde ja kauniduse mõistmise kasvatamise abinõuks. Juba kuulus filosoof Rousseau avaldas pahameelt selle üle, et lastele antakse kõristeid ebaloomulikkude häälitustega ja koletiste kujul.

Tsaari-Venemaa lastemänguasjade-turul oli müügil kõverdunud jäsemetega nukke, viletsaid rahhiitseid inimkujusid, lõustlike klaune, väikekoodanlikku kohmakat mängumööblit jne. Kõige selle vana koluga, mis moonutab lapse maitset, tuleb pidada halastamatut võitlust. Selleks, et mänguasi võiks olla kunstimaitse kooliks, peab ta endas ühendama vormide lihtsuse ning vormide ja joonte kooskõla seoses kuju kunstilise ilmekusega ja värvide eredusega; ta peab olema vaba igasugusest maneerlikkusest, otsitusest, sentimentaalsusest ja väikekoodanlikust „ilus-tamisest“.

Kunstilisest seisukohast on andnud meie vanad meistrid — käsitöölised, rahvaloomingu andekad väljendajad, tõeliselt rahvalike mänguasjade kauneid näidiseid. Viitan „hohlomõ“ heledaile kinnaver-kuldseile kirjadele (Hohlomõ küla Gorki oblastis), mõnede vjatka ja gorki mänguasjadele.

Olendeid kujutavad ehk kuju-mänguasjad.

Lõppeks tahaksin eriti peatuda kahel mänguasjade rühmal: olendeid kujutavail ehk kuju-mänguasjadel ja liikumismängudel.

Kuju-mänguasjad (loom-mänguasjad ja nukk) omavad laste maailmas erilist kohta. Milles ka ei peituks nende sügavate ning püsivate sümpaatiate allikas, mida sisendavad kuju-mänguasjad lapsesse: kas lapse tungis kõigele elavale, kas üleoleku- ning valitsemistundes, mida laps läbi elab nendega mängides, — igal juhul ei lase palavast armastusest soojendatud huvi nende vastu lapsel neid pidada ainult lihtsateks lõbustusasjadeks, vaid oma lahutamatuiks sõpradeks ja truudeks kaaslasteks.

Meenutagem Puškini värssse:

Охоты властвовать примета:

С послушной куклою дитя... и т. д. ¹⁾

Olendeid kujutavais mänguasjus leiab laps oma esimesi ustavaid seltsimehi, kelledega ta jagab oma rõõme ja muresid, kellega ta peab oma vestlusi, mis pole mitte niivõrd rikkad sõnadelt, kuivõrd tunnetelt, mis väljenduvad miimikas ja žestides.

Pole liigne märkida, et olendeid kujutavaid asju isegi algelises olekus ei leidu loomadel, vaid need on täiesti ainult inimese omandiks. Seda omandit valdab inimlaps juba eelajaloolisest ajast peale. Just kuju-mänguasjad, nende seas esmajoones nukk, äratavad ja toidavad lapses puhtinimlikke tundeid, mis oma olemuselt on sügavasti sotsiaalsed: armastus-, sõprus-, õrnus-, vastutus-, soosimistundeid. Kuju-mänguasja, eriti ürgseima, kuid igavesti noore nuku kohta võib tarvitada Shakespeare'i sõnu: ta õpetab „armastama armastust“.

Mäletan, kuidas ühes perekonnas mõtlesid vanemad valmistada lastele üllatust sellega, et viskasid välja näruseks muutunud jänku ja asendasid selle uuega. Kui palju oli pisaraid ning solvumist! Lemmik leiti puruhunnikust, toodi päevavalgele ja asetati pidulikule aukohale, kuid uut mänguasja boikoteeriti kaua.

Leidub vanemaid, kes armastust oma laste vastu väljendavad sellega, et soetavad neile täieliku mänguasjade-lao, ostes valikuta kokku kõik, mis satub kätte. Lapsed istuvad oma mänguasjade kirju sordimendi ees, vahtides üht ja teist, teadmata, millel peatuda. Meeldis hobu, ja laps võtab tal ratsuteist kinni, kuid samas sattus silmade ette trumm. Hobu on kõrvale jäetud ja tema koha omandab trumm. Siis aga langeb lapse pilk karule ja trummi tabab hobu saatus. Erutatud kord ühest, kord teisest

¹⁾ Valitsemishimu tunnusmärgiks on laps kuuleka nukuga... jne. („Jevgeni Onegin“, III ptk.).

mänguasjast, viskub laps rahutult sinna-tänna, raisates jõudu hetkelistele kiindumustele. Sel teel ei saa kasvatada kindlat karakterit, püsivaid tundeid, vaid vastupidi: areneb iseloomunõrkus ja kergemeelsus.

Kui ma avaldasin seisukohta mänguasjade kirevuse vastu, uute mänguasjade korratu ja sagedase ilmumise vastu, siis mitte vähema hooga ei vaidle ma mänguasjade üksluisuse ja nappuse vastu. Mänguasjade üksluisus on niisama halb kui toidu üksluisus. Alati peab leiduma väike kogu mänguasju, milledest saaks valida üht-kaht: aeg-ajalt, kuivõrd kustub huvi ühtede mänguasjade vastu, tuleb neid vahetada või täiendada uutega.

Liikumismängasjad.

Suure kasvatusliku väärtusega on liikumismänguasjade grupp; nende mõte ning ülesanne on liikumises ning edasiliikumises ühest kohast teise. Liikumine kisub last vastupanematult endaga, valmistab talle väga suurt meelehead. Mitte ükski peale lapse ei ela läbi sellise tugevusega seda tunnet, mida akadeemik Pavlov nimetas „lihaserõõmuks“. Näha liikuvat eset, jälgida seda, ajada seda taga või enda ees — pakub lapsele ülimat mõnu.

Liikumismänguasi äratab lapses liikumistegevust, millel on suur tähtsus tervisele ja üldisele arenemisele, harjutab kõige mitmekesisemaid lihasegruppe, täiustab nende koordinaatsiooni, soodustab tööliigutuste omandamist.

Mitte vähem tähtis pole see, et liikumismänguasi *o r g a n i s e e r i b* lapse liigutusi, annab neile mõtte, püstitab neile eesmäärke. Näigu see mõte täisealisele tihti väheolulisena või arusamatuna ja eesmärgid mitte vaeva väärivana, laste silmis on nad täisväärsed ja tasuvad ära pingutused, mis on tarvilikud nende teostamiseks. Aga lapse arenemisele on väga tähtis, et ta õpiks varasest east peale ise püstitama endale eesmäärke ja rõõmsalt kulutama energiat nende saavutamiseks. On teada, et Marx oma laste kasvatamisel seadis üheks tähtsamaks ning varasemaks ülesandeks nendes sihivüüdlikkuse arendamise. Tuues mõtte ning sihivüüdlikkuse lapse stiihilisse liikumistungi, teevad liikumismänguasjad liigutused lapsele meeldivamaks ning kaasakiskuvamaks. Tõepoolest pole muidugi halb niisama joosta õues või toa ühest nurgast teise, kuid palju huvitavam on talutada vankri ette rakendatud hobust joomakohale, lükata käru, mis on täidetud

tellistega, või asetada autole nukk ja karu ning sõidutada neid võõrale maale, kujutelles ennast autojuhina raevukalt undaval masinal.

Liikumismänguasjad on väga mitmesugused oma kujult, ehituselt ja tagajärgedelt, mida nad esile kutsuvad. On olemas iseliikuvaid mänguasju (üleskeeratavaid), on selliseid, mida panevad liikuma lapse pingutused (pall, vurr), on mänguasju, mille liikumine on tingitud lapse edasiliikumisest (mänguvõru, vankrike) jt.

Liikumismänguasjad omavad tähtsat kohta lapse kehalise kasvatusüsteemis. Füsioloogiliselt, s. t. lihaste harjutuste iseloomu seisukohalt võib need jagada mänguasjadeks, mis harjutavad jooksu (loomad ratastel, võrud, ohjad, pallid jm.), hüppeid (hüppenöörid, nöörid ülehüppamiseks), viskamist, pildumist, märgi tabamist (luud e. kossid, keeglid, pallid, viskerõngad jm.), löömisliigutusi (piits plaksutamiseks, laptukepp). Liikumismänguasjadele lähedased on mitmed sportimisesemed, nagu: suusad, kelgud, uisud. Suusatada võib laps alates 6. eluaastast. Suusad peavad olema kerged ning vastupidavad, pikkuselt pisut üle lapse õla, 12 sentimeetrit laiad.

Seega lõpetan vestluse mänguasjust. Loobudes sellest väga huvitavast teemast, mis minu poolt pole kaugeltki ammendatud, avaldan palavat soovi, et minu vestlus tekitaks teis armastusning austustunde lapse mänguasja vastu, püüde selle tundmaõppimiseks, tähelepaneliku ja teadliku suhtumise selle valikusse.

VIIES VESTLUS.

LASTE KÜSIMUSED JA TÄISEALISTE VASTUSED.

Paljud arvavad, et lapse kogu elu esimesil aastail seisneb ainult selles, et ta sööb, magab, jookseb mõttetult ringi ja lõbutseb. See pole õige. Laps erinebki sellega igast, isegi kõige arukamast loomapojust, et ta on väga vastuvõtlik kõigele, mis toimub ta ümber, ja hakkab väga vara teraselt vaatlema ja kuulatlema kõike, mis toimub ümberringi.

Kujutleme endale rändajat, kes on sattunud võõraste käärikasse suurde linna. Palju on talle ebaharilikku, arusaamatut, kutsub esile nõutust ja imetust, loob raskusi orienteerumiseks. Ta on sunnitud pöörduma teadete ning seletuste saamiseks kohalike elanike, reisijuhtide, teatmike poole. Midagi samasugust peab tundma ka laps oma elukoidikul. Lapse ümber areneb täisealiste elu oma arusaamatute askeldustega, rõõmu ja mure, töö ja hoole vaheldumisega; voogab looduslik elu — mitmekülgne, värvikas, imelik, mitte hetkekski seisatuv. Lapsele on kõik uus, kõik kutsub esile imetust, aga imestus on vana-aja filosoofia ütluse järgi „tarkuse isa“, ja mõtte esimeste virgutustega, mis ilmnevad väga vara, äratatakse ellu mõistuse tegevus. Sellest hetkest peale ei või laps enam rahulduda nagu varem sellega, et ta kompab, võtab suhu, tõukab, rebib, viskab, vaid temas tärkab kõrgeim inimlik omadus, mis pole tuntud ühelegi loomale — t e a d m i s h i m u.

Teadmishimus avalduvad ja sulavad ühte kõik paremad inimlikud elamused: palav omakasupüüdmatu tunne, tahtepinge, iseseisva mõtlemise esimesed puhangud. Laps nagu Puškini prohvet „piinleb vaimses janus“, ja kes rahuldaks selle, kui mitte täisealised? Täisealised, s. o. isa, ema, onu, tädi, on kõikvõimsad ja kõikteadjad, selleks ongi nad täisealised. Nende poole pöördub laps oma küsimustega, nõuab neilt vastust, temale tarvilikke teateid, seletusi.

Niisiis lapse küsimused peegeldavad sügavat elulist tarvet; nad on vaimse nälja omapäraseks väljenduseks, lapse iseseisva elava mõtte esimesteks sädemeiks. Täisealised peavad suure tähelepanu ja austusega suhtuma laste küsimustesse, et süttinud sädemest hakkaks loitma hele leek.

Lapse isiksuse kasv ja tema küsimused.

Oma esimesi küsimusi hakkab laps esitama väga vara, umbes kahe eluaasta vanuses. Laste küsimuste tõelise õitsengu perioodiks on vanus 3. kuni 5. või 6. eluaastani. Selles eas laps sõna otseses mõttes külvab täisealisi üle oma küsimustega. Kord stenografeeriti viie tunni kestel (kella 2 p. l. kella 7 õhtul) ühe tütarlapse väljendusi, kes oli vana 3 aastat ja 3 kuud. Ta 766 lausest kandsid 122 küsimuste ilmet.

Laste küsimused, mis paljudele täisealistele näivad mitte tähelepanuväärivatena ja tüütavatena, pakuvad tõepoolest suurt huvi. Lapse küsimustes peegelduvad ta isiksus, silmaring, huvid ja soovid.

Algul (kuni 3. eluaastani) on lapse küsimused nigelad, paistavad välja oma lihtsusega ja omavad peaaegu eranditult informatsioonilist laadi: laps tahab küsimuste varal saada täisealistelt midagi teada („kus on isa?“; „kus on ema?“ jne.). Koos lapse mõistuse arenemisega ja tema elukogemuste rikastumisega muutuvad ta küsimused üha keerukamaks.

Neljandal eluaastal astub laps lähemasse tutvusse ning läbikäimisse teda ümbritsevate mitmesuguste esemetega. Küsimuste teel püüab ta kõigepealt teada saada eseme nime; ta ei väsi täisealisi tüütamast ühe ning sellesama küsimusega: „Mis selle nimi on?“ Laps sel ajal juba teab, et igal esemel ja igal isikul teda ümbritsevas maailmas on oma nimi, ja püüab innukalt seda teada saada. Tavaliselt ka täisealine alustab oma esimest tutvust uue isiku ja esemega tema nime teadasaamisega. Täisealisele aga ei ole isiku või eseme nimi erilise tähtsusega. Ta on vaid eraldavaks leppe-märgiks, omamoodi etiketiks, millest sugugi ei olene isiku või eseme omadused. Lapsele on nimi sügavama tähendusega. Temale pole eseme nimetus tühjaks kõlaks, surnud sõnaks, vaid on midagi sügavalt seotut eseme enesega, sisaldades endas otsekui eseme kõige olulisemaid omadusi.

„Miks päike on nii kuum?“ küsiti ühelt lapselt. „Sest et ta on päike,“ vastas laps, olles nähtavasti veendunud selles, et sõnas eneses „päike“ peitub midagi heledat, soojendavat. Niiviisi omandades uusi nimetusi ei rikasta laps mitte ainult oma kõnet, vaid hakkab tundma end rahulikumalt, mugavamalt teda ümbritsevas kirevuses. Sellest hetkest peale, millal ese saab nime, muutub ta lapsele lähedasemaks.

Lapse isiksuse kasvades muutuvad küsimused üha keerukamaks. Nelja- või viieaastasele lapsele ei piisa enam eseme nime teadmisest. Lapse juurdlev mõistus ei lepi sellega, mis ta näeb vahenditult oma silmadega, vaid ta tahab tungida teda ümbritsevate esemete minevikku, nende algusse, päritolusse. Ja et laps teab oma elukogemustest, et kõik täisealised töötavad kuski, tegelevad millegagi, et kõik, mida ta näeb enda ümber, on nende kätetöö, ja lõppeks sedagi, et ta ise ka pole halb meister: ehitab sildu, püstitab kõrgeid torne, valmistab lennukaid ja traktoreid, siis täiesti loomulikult teeb ta järeldusi, et kõik, täiesti kõik, mida ta näeb ligidal ja kaugel, on kellegi tehtud.

Ja jällegi otsib ta täisealistelt vastust teda rahutuks tegevaile küsimustele: „Kes tegi selle mäe?“, „Kes tõukas jõge, et ta alati jookseb?“, „Kes teeb soola?“, „Kes teeb paberosse?“ jms. Pole võimalik ammendada lapse küsimuste mitmekesisust.

Viienda eluaasta paigu avaldab laps huvi mitte ainult nähtavate, kombatavate esemete, vaid ka nähtuste vastu, ja mitte ainult lähedaste, vaid ka kaugete vastu. Laste küsimused muutuvad üha sügavamaks, tähendusrikkamaks: „Kust tuli taevas?“, „Millal on päev?“, „Millal on õhtu?“, „Kas on olemas taevani ulatuvaid mägesid?“, „Kui saame vanaks, kas siis sureme?“, „Emake, kas sina ka sured?“ Küsimuste hulgas, mida esitab 4- või 5-aastane laps, leidub mõnikord selliseid, mis üllatavad oma sügavusega, panevad meid imestama oma mõtte pingega, — tundub, et meie ees on tõeline väike filosoof. Olgu esitatud mõned sellistest küsimustest: „Emake, kui inimesi ei ole enam, kas siis päevi ka veel on?“, „Kas on olemas niisugune mägi, mille otsa ükski ei saa ronida?“, „Kuidas poisikesed väikestest muutuvad suurteks?“, „Kuhu lähevad kõik päevad?“ ja palju muid.

Erilist kohta lapse küsimuste seas omavad ja erilist tähelepanu vääriavad „miks“-küsimused. Nad nagu lõpetavad küsimuste perioodi. Neis peegeldub eriliselt ere-

dalt lapse teadmishimu, see „vaimne janu“, mis teda vaevab ega anna talle rahu. Saabub aeg, millal laps esitab väsimatult kõigile küsimusi: miks? mispärast? Mõnikord tekitavad sellised küsimused täisealistele palju tülinat.

Kus on selle põhjus, et laps on nii ammendamatu oma „miks’ides?“ Tuleb mõista lapse vaimset seisukorda, kellele — vastupidiselt täisealistele — tundub paljugi ebatavalisena, imelikuna, kes iga päev, iga tund pörkab kokku ootamatute, arusaamatute nähtustega. Kuidas kõike mõista, kuidas orienteeruda nähtuste kaleidoskoobis? Raskused, mis seisavad lapse juurdleva mõistuse ees, suurenevad sellega, et talle pole olemas juhuslikkust: kõigel, mis toimub ümberringi, igal nähtusel peab olema midagi või kedagi, mis või kes on ta põhjustajaks. Ja kui juba asi on kord niisugune, et maailmas pole midagi juhuslikku, siis nõuab lapse mõistus täisealistelt, et nad avaldaksid kõige tavalisemate, meie seisukohalt lihtsaimate nähtuste põhjustaja või põhjuse. Seepärast pudenebki lapse suust nagu küllusesarvest üksteise järel küsimusi: „Miks olen ma tütarlaps?“, „Miks jookseb meil jõgi?“, „Miks kannike on väike, aga roos on suur?“, „Miks kõik lapsed on minust vanemad?“ jne.

Tuleb veel tähendada, et lapsele „miks?“ tähendab sageli „mistarvis?“ Mõõtes kõike oma mõõdupuuga, arvab laps, et sarnaselt sellele, nagu iga tema tegu on dikteeritud mingi tunde, mingi püüde poolt, niisamuti iga nähtuse taga peitub mingi kavatsus, mingi salapärane, temale tundmatu eesmärk. Keegi laps küsis: „Miks ilmus päike?“ ja vastas ise: „Et meie võiksimelalutada“.

Mulle tundub, et meie lühike ülevaade laste küsimustest kõneleb küllalt veenvalt nende sisu rikkusest ja sellest suurest tähelepanust ning huvist, mida nad väärivad. Neis avalduvad lapse iseseisva mõtte esimesed pingutused, millel on väga suur tähtsus lapse kogu edasisele vaimsele arenemisele. Seda mõtte iseseisvust tuleb kõigiti toetada ning soodustada, muidu kustub säde, mis ei saanud mahti lõkkele lüüa.

Kuidas vastata laste küsimustele.

Kahjuks on perekonnas täisealiste suhtumine laste küsimustesse väga sageli ebaõige. Ühed, et vabaneda lapsest, ütlevad: „Ära tülitä mind oma rumalustega!“; teised annavad ohtrasõna-

lisi seletusi, ette rutates sellistesse valdkondadesse, mis on lapse arusaamisele täiesti kättesaamatud; kolmandad annavad vastuse raamatulises, šabloonilises vormis, mis on tavaline täisealistele, kuid kaugeltki mitte alati selge lapsele.

Tuleb tunnistada, et vastata lapse küsimustele niiviisi, et ta oleks rahuldatud ja et koos sellega tema juurdlev vaim ei suru- taks alla, vaid koguni seda õhutataks, pole sugugi kerge asi. Põhireegel, millest täisealine peab kinni pidama, on: võimalust mööda vastata lühidalt, liigsete sõnadeta, selgesti ning arusaadavalt. Täisealised mõnikord ei aimagi, kuidas lapse arusaamises moondub neile tavalistena näivate sõnade mõte.

Illustratsiooniks toome näite. Poisike küsib isalt: „Isa, kas hakkad meiega koos sõidima?“ — „Aga kelle vastu?“ — „Saks- laste vastu. Tädi Leena ütles, et meie kõik läheme võitlema sakslaste vastu.“

Säherdusi näiteid võib tuua sadu. Peale selguse ning lühiduse peab täisealine taotlema seda, et ta vastus sisaldaks kõige olulisemat ja ühtlasi lapsele kõige arusaadavat. Lapsele midagi seletada tähendab siduda tundmatu sellega, mis talle juba on tuttav kogemustest. Tuleb alati arvestada lapse vaimset arengut, ta elukogemusi. Lühidalt: tuleb last tunda. Pole tarvilik, et vastus lapse küsimusele oleks ammendav, et seletus oleks täielik ja teaduslikult täpne. Lapsele tuleb ütelda tõtt, aga tõde pole lapsele ometi mitte kõik see, mida teab täisealine, vaid see, mida lapsele on tarvis teada, ja see, millest ta on võimeline aru saada.

Kui laps ei rahuldu saadud vastusega ja nõuab üksikasjalise- maid selgitusi, mis pole talle jõukohased, siis on päris mõistlik lapsele ütelda, et täielikuks arusaamiseks ei jätku tal teadmisi, mida aga võib ta saada koolist, kus üldse pakutakse lastele palju huvitavat. Neil puhkudel, kui täisealine peab tegelema õpilasega, tuleb nõu pidada õpetajaga, samuti tuleb muretseda raamat, millest laps võib leida vastuse teda huvitavale küsimu- sele. Sageli on kasulik, selle asemel et vastata lapse küsimusele, küsida seletust lapselt eneselt: „Aga mis sa ise arvad?“

Niiviisi ühelt poolt soodustame lapse iseseis- vat mõtlemist ja teiselt poolt sisendame temasse usaldust omade mõttepingutuste vastu. Sageli saame ootamatuid ning huvitavaid seletusi.

Kui on tegemist väikeste lastega, pole alati tarvis nende arvamusi ümber lükata: tuleb aeg, korjub kogemusi, ja laps ise veendub oma arvamuste väärukses. Ükskord 3/1₂-aastane tütarlaps, vaadates pilvist väljuvale kuule, küsis minult: „Miks kuu on ümmargune? — „Aga mis sa ise arvad?“ küsisin ma omakorda. „Ma tean, miks: ta sõi ära pilve.“ — „Aga kui ta on näljane, kas ta siis pole ümmargune?“ — „Ta polegi kunagi näljane,“ vastas tütarlaps veendumusega.

Lühikese vestluse raames pole võimalik põhjalikult vaadelda laste küsimuste kogu laialdast valdkonda, Püüdsin esitada tähtsaimat, mida peavad teadma lastevanemad ja kasvatajad, et õigesti hinnata laste küsimusi ja andes vastuseid suhtuda neisse tähelepanuga.

Lõppeks tahaksin veel viidata sellele, et kuigi laste küsimustes peegelduvad lapse juurdlev mõistus ja tema huvide iseloom, tema silmaringi ulatus, on ometi väär lapse poolt esitatud küsimuste rohkuse või vähesuse järgi otsustada tema vaimse arenemise kõrge või madala taseme üle. Leidub lapsi, kes omades head vaimset arengut, harva pöörduvad täisealiste poole küsimustega. Nad eelistavad neid lahendada omaette olles, omal jõul. Pole tarvidust neilt lastelt kunstlikult küsimusi välja pressida. Leidub ka vastupidist: keskpärase vaimse arenguga või isegi keskmisest tasemest pisut mahajäävad lapsed puistavad lakkamatult küsimusi, ise neisse süvenemata. Mõnikord ei tõuka neid sellele mitte vaimne janu, vaid lihtne lobisemishimu või edev püüd tõmmata endale täisealiste tähelepanu. Neil puhkudel ei tule küsimustele omistada liigset tähtsust, vaid tuleb need ükskõikselt ära kuulata ja püüda lapsele leida huvitavat tegevust, mis nõuab temalt teatavat mõttepingutust.

KUUES VESTLUS.

FÜÜSILISELT KIDUNENUD LAPSED.

Hoolitsus laste tervestamise eest, alates kõige õrnemast elu-
eest, pole mitte ainult meie palava lastearmastuse avaldus, mitte
ainult kõlbeline kohustus, vaid ka väga tähtis riiklik ülesanne.

Tugevad lapsed, see on rahva tugevus, riigi jõu ning väge-
vuse pant.

Fašistlike barbarite vallutusretk jättis sügava jälje meie
laste ellu. Mõnel määral suurenes vastuvõtlikkus nakkushaigus-
tele, eriti tuberkuloosile.

Vastavalt kaasaegseile vaatele pole tuberkuloos
ainult täisealiste, vaid ka laste haigus.

Tuberkuloosi puhkemisel täisealiste juures tuleb kõige
rohkem otsida selle juuri varajase lapsepõlve tuberkuloosis.
Paljude aastate kestel võib tuberkuloos jääda peidetuks, sar-
neldes kustunud vulkaaniga.

On olemas kaks tõhusamat vahendit võitlemiseks tuberku-
loosiga: esiteks — kõige varajasemas elueas vältida nakatumist
tuberkuloosipisikutega, teiseks — juba tuberkuloosi nakatunud
lapse organismi jõudude tugevdamine, karastamine.

Kui võtame arvesse, et tuberkuloosi juba rahuajal suri
mitte vähem lapsi kui kõigisse teistesse haigustesse kokku ja
et sõja-aastail see ähvardav suhe veelgi kasvas, siis on arusaadav,
miks küsimus laste tuberkuloosist on partei, valitsuse, rahva-
hariduse ja rahvatervishoiu organite tähelepanu keskuseks.

Asutiste hulgas, mis on kutsutud kaitsma laste organismi
tuberkuloosipisikute eest, kõvendama ja relvastama teda võit-
luseks sellega, on tähtsaim koht sanitaarset tüüpi lasteaedadel.
Hariduse rahvakomissariaadi käskkirja alusel on juba organi-
seeritud kümneid, isegi sadu selliseid lasteaedu. Niisuguste asu-
tiste saavutused terve, tugeva, karastatud sugupõlve kasvatuses
on väga suured.

Hiljuti toimunud ULKNU Keskkomitee XIII pleenum kutsus üles kommunistlike noorte organisatsioone kohtlema erilise tähelepanu ning armastusega Punaarmee võitlejate lapsi, pidada alatist sidet lastemajadega, aitama neid kõiges nende töös. Kui kommunistlikud noored hästi hoolitsevad lastekodude eest, kus kasvatatakse fašistlike metsikuste noori ohvreid, pälvivad nad kogu rahva tänu oma õilsa töö eest.

Suurt abi kehaliselt kidunenud laste tervestamisel võivad osutada pioneerisalgad, laagrid, mängumurud. Kahjuks peame tunnistama, et meie pioneerijuhid harilikult pole veel küllaldaselt ette valmistatud kasvatusliku tervishoiu alal. Palju on neid pioneerijuhist.

Esimene, mida tahan soovitada pioneerijuhtidele, on — täiendada oma teadmisi kasvatuslikus tervishoius kas eriseminarides, kursustel või kirjanduse lugemisega.

Tervishoiuprintsiibid tuleb panna iga lapse kasvatuse aluseks. Kidunenud lapse kasvatamistöös omandavad need erilise tähtsuse, sest et tervishoiunõuete vähesedki rikkumised võivad anda raskeid, mõnikord parandamatuid tagajärgi.

Iga pioneerijuht, kes tahab olla oma kutse kõrgusel, mis on väga vastutusrikas ning tähtis, peab täpselt tundma nõudeid, mida esitab tervishoid lasteasutiste ruumidele, nende sisustusele, laste toitlustusele, nende vaba-aja ja töö organiseerimisele.

Kidunenud ja kidurad lapsed.

Keda mõistame füüsiliselt kidunenud laste all?

Selle nimetusega tahame neid eraldada kiduraist lastest. Varjund, tõi küll, on vähe märgatav, kuid ikkagi on tal olemas tähendus. Kiduraks nimetame last, kelle tervis on puudulik varajasest aastaist, võib-olla ka sündimisest peale. F ü ü s i l i s e l t k i d u n e n u d l a p s e d on peamiselt need, kes sündisid hea tervise algetega, kuid kes teatavate ebasoodsate tingimuste tagajärjel kaotasid oma endise tugevuse, oma normaalse tervise. Sõja-aja raskused viivad mitmesuguste kurnavate haiguste kasvamisele, nakkushaiguste, esijoones nn. tuberkuloosse intoksikatsiooni (tuberkuloosimürgiga mürgistamine) levimisele. Kidurdava teguri osa etendavad ka ebasoodsad sanitaar-hügieenilised tingimused, mis tekivad sageli evakueerumise tagajärjel, paljude perekondade asumisel neile harjumata oludesse.

Millised tunnused on omased kidunenud lapsele? Esikohal on kahvatus ja naha lõtvus, lihastiku nõrkus, vähene töövõime, kiire väsivus. Nende joontega aga ei ammendu füüsiliselt kidunenud lapse üldpilt. Kidunevus peegeldub ka lapse hingelises laadis, ta psüühikas. Füüsiliselt kidunenud laste hulgas märkame kaht rühma, kaht tüüpi: ühte suuremaarvulisse rühma kuuluvad loiid lapsed, teise vähemasse — kergesti ärrituvad lapsed.

Siin on iseloomustus, mis on võetud vahenditult elust, pikemaajalistest vaatlustest kidunenud laste ühe või teise rühma kohta:

„Kas mängudes, töös, toas või mängumurul oli meie ees kasvatus-töö algul rühm väheliikuvaid, passiivseid, ebaseltskondlikke lapsi, kes eelistasid pealtvaatajate osa kaasategijate osale, kes võisid kauaks jääda passiivsesse, vaatlevasse olekusse akna juures või väljakul, kui nende ümber kihvas lustlik laste elu. Selles rühmas võis sageli kuulda sosistavaid vestlusi, harva kostis naeru. Paljude kohta oli iseloomulik, et nad eelistasid tegevust istudes, mis ei nõudnud liikuvust ega suurt energiakulu. Alanud mingit lauamängu, piltide vaatlemist või ehitust puuklotsidest, nad nagu tardusid töös, olles nähtavasti võimetud kiiresti ümber lülituma ja kohanema uutele olukordadele. Tunduvat väiksema osa meie kidunenute rühmast, vastupidi, paistis silma erakordse erutatavusega, püsimatusega, käitumise kaootilisusega, kiire muutlikkusega, distsiplineerimatusega, kalduvusega konfliktidele.“

See iseloomustus näitab, et kidunevus ei ilmne ainult füüsilise jõu lihastikus, vaid ka hingelistes talitlustes. Nii loiduses ja passiivsuses kui ka liiges erutatavuses avaldub ühesugusel määral, kuigi eri vormides närvikava kidunenud olek. Erutatavus nagu loiduski on närvikava ebaküllaldase töövõime ja madaldunud vastupidavuse avaldus.

Kidunenud lapsi nimetatakse sageli verevaesteks. See pole täiel määral õige. Verevaesus ehk kehveresus, s. t. punaste vereliblede arvu vähenemine või värvaine — hemoglobiini — madal protsent, esineb kahtlemata paljudel kidunenud lastel, kuid verevaesus ise on organismi elutegevuse üldise madaluse tähtsaimaid tunnuseid.

Kidunenud laste hulgas moodustavad suure protsendi lapsed tuberkuloosse intoksikatsiooniga.

Eespool juba kõnelesin, et lapseas on tuberkuloos nagu tuhas hingitsev säde, mis tavaliselt ei ähvarda lapse elu, kuid võib

puhkeda hävitavaks leegiks paljude aastate pärast täisealise organismis. Seepärast tuleb võitlust pidada tuberkuloosiga just sel ajal, kui ta pole veel avaldanud oma purustavaid jõude. Rõhuv enamik lastest võib saada hiljem täiesti terveks, kui kasutada energiliselt ning süstemaatiliselt organismi tervendavaid ning karastavaid vajalisi hügieenilisi vahendeid.

Millised ka ei oleks lapse organismi kidunemise põhjused, kas temas pesitsev tuberkuloosikolle, mingi põetud haigus või ebasoodsad elutingimused, — igal juhul väheneb organismi vastupidavus. Seega moodustab füüsiliselt kidunenud laste õige kasvatatus väga tähtsa osa kasvava noorpõlve tervise küsimustest.

Kidunenud lapse kasvatamise iseärasused.

Kuidas peame asuma selle suure ning vastutusriikka ülesande lahendamisele? Milles peavad avalduma füüsiliselt kidunenud laste kasvatamise iseärasused?

Kõigepealt teie, pioneerijuhid, kui tahate kanda lastekollektiivi heade juhtide nime, peate teadma, et tervise tugevdamiseks pole kaugeltki küllaldased ainult füüsilise iseloomuga vahendid: hea toitlus, puhas õhk, vesi, päike, normaalne uni jne. Oleks suureks eksimuseks arvamus, et sellega piirdubki kidunenud lapse kasvatamise ja tervestamise kogu ülesanne.

Mõned pedagoogid arvavad ikkagi veel, et muistne ütlus „terves kehas terve vaim“ lahendab ülesande täiel määral. Kaasaegsel arstiteadusel on tagavaras tuhat põhjendust, et kinnitada ka vastupidise ütluse õigsust: „ainult terve, erksa, elurõõmsa vaimu puhul on võimalik terve keha“. Tõde seisneb selles, et inimese hingeline ja kehaline olemus on lahutamatult seotud teineteisega, et psüühiline seisund mõjub ülimal määral normaalse, eriti aga kidunenud lapse tervisele.

Arstlikud vaatlused epideemiatega ajal näitavad, et masendatud meeleolu ja langenud enesetunne mõjuvad pidurdavalt organismi kaitsejõududele. Aga just niisugune hingeline seisund, nagu nägime, on väga sageli füüsilise nõrkuse kaaslaseks. Lugu on nii, et olla kidur või kidunenud, ei tähenda ainult vähese füüsilise jõu omamist, vaid ka selle puuduse alatist tundmist, oma nõrkuse alatist teadmist, mida lapsele igapäev meenutavad ta ebaõnnestumised mängudes ja töödes, ta kiiresti tekkiv väsimus, teiste üle-

olek. Selle tagajärjel valdab last rõhutud olek, mis mõjub tervele hävitavalt. Tekib sel teel pilt, mida arstiteaduses nimetatakse nõiaringiks: nõrkus tekitab langenud enesetunde ja langenud enesetunne suurendab nõrkust. Tuleb iga hinna eest purustada see ring. Olgu siinkohal esitatud üks füüsiliselt kidunenud lapse kasvatamist juhtiv printsiip. Tuleb luua kidunenud lapsele selline ümbrus ja anda talle niisugused ülesanded, mis tõstaksid ta enesetunnet, kõvendaksid temas usku oma jõusse.

Selleks, et kidunenud laps ei tunneks alatiselt teiste laste üleolekut, on viimaseil aastail asutatud lasteaedu ja erirühmi kidunenud lastele, mis on pedagoogi ja arsti erilise järelevalve all. Kasvatustöö õige korralduse puhul on niisuguseil lasteaedadel ja rühmadel kidunenud lapse jõudude taastamisel väga suur tähtsus.

Sellelt seisukohalt peab laste huvide tundmaõppimine ja nende õige pedagoogiline kasutamine väärima erilist tähelepanu kidunenud lapse kasvatamisel. Miski ei tõsta sel määral enesetunnet, miski ei hoia organismi jõude niisuguse terve pinge all, nagu teeb seda tugeva huvi äratamine ja selle rahuldamine. Kidunenud lapsel on huvid harilikult soigus üldise loiduse ja kiire väsimuse tõttu. Tuleb tarvitusele võtta kõik abinõud, et äratada uinuvaid huve ja välja kutsuda uusi. Selleks peab kasvataja või pioneerijuht avaldama suurt leidlikkust, looma lapsele huviäratava ümbruse, oskama reageerida laste kõige mitmekesisemaile vajadustele.

Füüsiliselt kidunenud laste kasvatuses võivad avaldada eriti tervendavat mõju vabad loomingu- ja liikumismängud, kui neid korraldatakse tervishoiulistes tingimustes ja vilunud pedagoogi järelevalvel.

Kidunenud laste tugevdamises etendab suurt osa mänguasjade õige valik ja lastele küllaldase vabaduse andmine harrastuste valikul.

Mängudes, tegutsemisaladel, spordiharjutuste puhul, ekskursioonide ajal, mitmesuguses töös — igal pool tuleb anda, nagu juba rääkisin, kidunenud lastele kergemaid ülesandeid, mis ei ähvarda kaotuste ning ebaõnnestumistega. Järjekindla treeninguga on võimalik viia lapsed niikaugemale, et nad kindlas lootuses asuvad normaalsete ülesannete kallale ja neid ka edukalt täidavad.

On tarvis vabastada kidunenud lapsed üle jõu käivast koor-
musest, suurt pingutust nõudvast füüsilisest tööst ja pikkadest
jalgsi sooritatavaist ekskursioonidest.

Kidunenud lapse füüsiline kultuur.

Kehakultuurilistes harrastustes, mis kidunenud lapse kasva-
tuse süsteemis peavad olema kesksel kohal, võib viidata kolmele
põhiprintsiibile: 1) erksa ning rõõmsa meeleolu loomine ning
säilitamine, 2) terve rühi kujundamine, 3) füsioloogiliselt täis-
väärtusliku hingamise arendamine.

1. Ergas meeleolu on tarvilik sellepärast, et erksus
soodustab elujõu tõusu ja organismi tähtsamate funktsioonide
kiirenemist, kuna vastupidine olukord — igavus ja rõhutud
olek — langetab elutegevust. Rütmilise võimlemise rajajal
Dalcroze'il oli õigus, kui ta ütles, et „igav tund on kahjulik
tund“.

2. Õige terve rühi kujundamine avaldab kasulikku
mõju nii lapse füüsilisele tervisele kui ka hingelisele seisundile.
Terve poos, normaalne ilus rüht (püsti pea, veidi tagapoole tõm-
matud õlad, pisut sissetõmmatud kõht) on keha hoiak, mis on
soodsaim vereringlusele ja hingamisele. Ühes sellega mõjub terve
rüht ka psüühikale. Selline hoiak säilitab lapse kindlust, vastu-
pidavust, tasakaalukust ja kasvatab usaldustunnet oma jõudude
vastu, oma väärikuse teadvust, valmisolekut julgesti ning vap-
rasti esineda. Et õigel rühil on igakülgne mõju inimese tervisele
ja hingelisele olukorrale, omistataksegi talle väga suurt tähtsust
sõjalises õpetuses.

3. Kogu organismi tervise huvides on üheks tähtsamaks,
võib-olla isegi otsustavaks eluliseks talitluseks hingamine.
Kidunenud lapsele on hingamisaparaadi õige
funktsioneerimine eriliselt tarvilik. Tagada kop-
sudele head ventileerimist tähendab anda organismi rakkudele
sügava sissehingamise teel küllaldane hulk hapnikku ja eemal-
dada sügava väljahingamise teel õigeaegselt süsihappugaas, vee-
aur ja muud kahjulikud ained. Seega loob õige hingamine sood-
sad tingimused lapse tervise taastamiseks ja tugevdamiseks.
Täisväärtuslik hingamine saavutatakse süste-
maatiliste harjutustega, mis arendavad ja tugevdavad hingamis-
lihaseid, samuti ettevaatliku jooksutreeninguga ja õigete hin-
gamismoodustega.

Toitlus. Kidunenud lapse puhkus ja uni.

Kui puuduvad erilised meditsiinilised nõuded, pole tarvis kidunenud lapsele määrata mingit eri dieeti. Ööpäeva toidunormid, mis on kindlaks määratud sanatoorseisse lasteaedadesse suunatavaile lastele, on täiesti piisavad selleks, et kindlustada nende tarvidused. Tuleb vaid osata mõistlikult kasutada saadavaid toiduaineid, hoolega ning otstarbekalt neid säilitada ja õigesti koostada menüü. Lastetoitlus peab olema mitmekesine, toit valmistatud maitsvalt; toitvaid aineid (valke, süsivesikuid ja rasvu) peab olema toidus sellisel määral, et see vastaks laste füsioloogia nõuetele; peale selle peab toit olema vitamiinirikas. Väga nõrgad, kurnatud lapsed vajavad lisatoitlust.

Toiduainete toitvust määrab neis leiduvate põlevate (orgaaniliste) ainete — valkude, süsivesikute ja rasvade — hulk. Need ained lähevad pärast keerukaid muutusi verre ja verevool varustab nendega meie keha

kõiki rakke, kus nad pikkamööda hapenduvad ja lagunevad. Selle protsessi tagajärjel tekivad lagunemisproduktid (süsihape, vesi, kusihape jt.), mis järkjärgult eemalduvad organismist. Ühenduses sellega vabaneb hapendumisel energia, mis on ühelt poolt organismi jõu-

SULATATUD VÕI	885
TAIMEVÕI	880
LÕOMARASV (SULATATUD)	823
VÕI	785
KAKAO	428
SUHKUR	390
MAKARONID	344
JUUST (PÕOLRASVANE)	340
HERNED	284
	278 TATRATANGUD
	277 RIIS
	258 SAI
	256 KOOR
	238 RUKKILEIB
	214 SINK
	200 VORST
	100 LIHA
	70 MUNA
	68 KOHUPIIM
	65 PIIM
	62 KARTUL
	45 KALA
	42 ÕUN (VÄRSKE)
	40 PEET
	28 SEENED
	22 SPINAT
	20 KAPSAS
	10 KURGI (VÄRSKED)

Joon. 9. Omandatavate kalorite hulk 100 grammi aine kohta.

allikaks ja teiselt poolt hoiab kehatemperatuuri normaalsel tasemel (36—37°). Toiduaineis peituvat energia mõõtühikuks on kalor. Füsioloogias ja hügieenis tarvitusele võetud kalor (suur kalor) võrdub selle soojusehulgaga, mis on vajalik 1 kilogrammi vee soojendamiseks 0° kuni 1° C. Üks gramm valke ja süsivesikuid vabastab hapendumisel organismis 4,1 kalorit ja üks gramm rasva 9,3 kalorit.

Tundes toiduaine keemilist koostist on hõlpus nende andmete alusel määrata toidus leiduvate kalorite hulka, järelikult ka toiduaine toiteväärtust. Näiteks 100 grammi (lahja) liha sisaldab 20 grammi valke ja 3 grammi rasva; seega on lihas $110(20 \times 4,1 + 3 \times 9,3)$ kalorit.

Nagu näeme diagrammist, on kõige toitvamaiks aineiks rasv ja või, kõige vähem toitvaiks — kurgid ja kapsad. Oleks aga väärt kurkide ja kapsaste vähese toiteväärtuse alusel teha järeldust nende vähese väärtuse kohta üldse. Nende väärtus pole kalorite arvus, vaid vitamiinisalduses. Nagu teada, nimetatakse vitamiinideks erilisi, toidus väga väikesel määral leiduvaid aineid, mis aga siiski on suure tähtsusega organismi õigele toitlusele ning kasvamisele.

Vitamiinide poolest on eriti rikkad paljud juur- ja aedviljad, rõõsa koore või, piim, munad, kalarasv jm.

Pean vajalikuks esitada siinkohal ligikaudsed ööpäeva toidunormid eri eluigadele.

Ööpäeva toidunorm (grammides):

	Valgud	Süsivesikud	Rasvad	Kalorid
Eelkooli-iga (3.—7. e.-a.)	55,0	220,0	45,0	1546
Noorem kooli-iga (7.—13. e.-a.)	60,0	270,0	48,0	1800
Vanem kooli-iga (murdeiga)				
13.—17. e.-a.)	76,0	400,0	50,0	2416
Täisiga (mööduka füüsilise töö puhul)	100,0	510,0	70,0	3152

Ma ei taha siinkohal laskuda toitluse korralduse üksikasjusse, vaid ainult meelde tuletada, et toitluse õige korraldus on kasvatuse väga tähtsaid elemente. Seepärast soovitan pioneerijuhtidele ja lastekodude kasvatajaile põhjalikult tutvuda teaduse põhiliste saavutustega laste toitluse alal. Kaasaegne õpetus toitlusest näitab, et tähtis pole mitte üksnes toiduhulk, vaid ka toidu väärtus, toiduainete õige valik ja õige valmistus (ratsionaalne puhastus, keetmine, küpsetamine jne.). Teatavais tingimustes on värske õun, tükike maksa või pisut rohelist värsket kapsast väärtuslikum kui tükike rasva.

Puhkusest ja unest.

Kindlaksmääratud päevarežiimis on lasteaiale ette nähtud puhkamiseks 13 tundi (öösel — 11 tundi, pärast lõunat 1½ kuni 2 tundi) ja pioneerilaagritele 10½ tundi (öösel 9 tundi ja pärast lõunat 1½ tundi).

Normaalse töökoormuse puhul vastab see aeg täiesti eelkooliea ja pioneeriea vajadustele. Aga kidunenud ning samuti närviline laps vajab kestvamalt puhkust ning und. Vastavalt olukorrale tuleb lisada 30—40 minutit kidunenud lapse öisele uneajale või pärastlõunasele puhkusele. Tuleb veel arvestada, et peale harilike suuremate ajavahemike puhkuseks ning uneks vajab kidunenud organism sagedasemaid vaheaegu mängu, ekskursioonide, õppetöö, kehakultuuriliste harjutuste jne. ajal.

Jõukohane töö.

Tuleb pöörata rohket tähelepanu kidunenud laste töö õigele korraldusele. Oleks täiesti ekslik arvata, et töö ainult kurnab jõudu ja seega peaks olema kõrvaldatud kidunenud laste elust. Ebaõige korralduse puhul võib töö muidugi etendada eitavat osa, kuid õpetaja-kasvataja mõistliku suhtumise korral on tööst lapse tervisele aina kasu. Peaaegu asendamatuks tuleb pidada selles mõttes põllumajanduslikke töid. Kuid siingi peab olema ettevaatlik. Ei tohi jätta kidunenud last ebasobivasse poosi isegi võrdlemisi lühikeseks ajaks. Seepärast rohukitkumine või seemnete tippimine, mis nõuavad kükitamist, seega kehaseisundit, mis ei soodusta vereringlust ega hingamist, ei tohi järjest kesta üle 8—10 minuti. Nende tööde ajal on väga kasulik 1½ kuni 2 minuti kestel teha nn. korrigeerivaid (parandavaid) kehakultuurilisi harjutusi (seljasirutamine, hingamisvõimlemine jne.).

Samuti tuleb vältida kidunenud laste ülekoormamist ekskursioonide ajal. Raske on siin anda mingeid täpsemaid näpunäiteid. Võib arvata, et tervele 10- kuni 12-aastasele lapsele vähese koormuse juures (2—3 kilo) on jõukohane 30-minutine peatuma t u kõndimine tasasel maastikul. Kehaliselt kidunenud lapsed peavad aga vahepeal 5 kuni 10 minutit puhkama.

Mul ei ole kavatsust täpselt määratleda mitmesuguseid tööliike. Vajalikke juhendeid peab igal üksikul juhul andma arst; tahan vaid teie tähelepanu juhtida sellele. Muide, kui täpseid

instruktsioone teie ka ei omaks, aitab tähelepanelik vaatlus ise teha neis vajalikke parandusi. Tuleb suhtuda suure osavõtuga kidunenud lapse igasuguseisse kaebustesse väsimuse või teiste ebameeldivate subjektiivsete tunnete kohta tööajal; teiselt poolt, selliste kaebuste puudumine ei ütle veel, et laps pole väsinud. Huvi töö vastu võib lämmatada väsimustunde, ja laps, kaasa kistud tööst või mängust, võib enda üleväsimuseni ära kurnata.

Kõik siinöeldu ei tohi mingil viisil äratada kahtlust õigesti korraldatud kehalise töö kasulikus mõjus tervisele. Meie sanatooriumide kogemused näitavad, milliseks tugevdavaks vahendiks võib saada kehaline töö osava juhi käes, kui palju erksust toob ta laste meeleollu. Isegi väsimusel pärast kehalist tööd on oma jaatav külg, sest ta parendab und ja rahustab närvikava. Kidunenud eelkoolialise lapse kasvatuses peab jõukohane töö liikumismängude ja kerge spordi kõrval omama silmapaistvat kohta.

Õhk, päike ja vesi.

Kidunenud lapse jõudude tugevdamist pole võimalik saavutada tervise põhiliste loomulike tegurite — õhu, päikese ja vee kasutamiseta. Siinkohal, muide, tähendan, et laste kidunemine ise on sageli põhjustatud õhu, päikese ja kümbluste mitteküllaldasest või oskamatust kasutamisest koduses ja ühiskondlikus kasvatuses. Kahjuks kardetakse veel väga tihti värsket õhuvoolu, ei saada küllaldaselt aru päikese ravivast toimest, esineb vee oskamatut — kord vähest, kord ebakohast — kasutamist.

Kui meil on tegemist terve lapsega, siis on tema varases kasvatuses tehtud vead erilise vaevata parandatavad teadliku ning osava pedagoogi poolt. Kui aga laps on kidunenud, tuleb rakendada suurt järjekindlust ja erakordset ettevaatlikkust tema kehalise kasvatuses puhul tehtud vigade parandamisel.

Organismi parimaks ning kättesaadavaimaks tugevdusvahendiks on värsk õhk. Selleks, et kidunenud lapsel oleks tagatud võimalus hingata värsket õhku, tuleb rangelt kinni pidada kehalise kasvatuses põhilisest seadusest: ettevaatlikult ning järk-järgult harjutada last kestvamaks viibimiseks (3—4 tundi) värskes õhus igal aastaajal. Kartus värskes jaheda õhu eest on tervisele kahjulikum kui niiskus ja paha ilm, eriti kui värsket

õhku kardavad täisealised ise ja on sisendanud selle kartuse ka lapsesse. Kidunenud last tuleb ettevaatlikult, suure järjekindlusega harjutada taluma külma, halba ilma, tuult. Seda aga peab tegema, kordan veel, väga ettevaatlikult, sest kidunenud lapsel on kasin vastupidavus ning vastupanuvõime igasuguseile kahjulikele ilmastiku mõjudele.

Väga kasulik on keha karastamiseks võtta iga päev õhuvannid, milledega võib alata kõige varasemast east. Lähemalt jutustan õhuvannidest hiljem (vt. X vestlus, lk. 121).

Organismi tugevdamise ja karastamise teiseks vahendiks on vesi. Hoolimatus ning ettevaatamatus vee kasutamisel (külma veega ülevalamised, dušš jne.) andsid endisel ajal sageli kurbi tulemusi. Pean kidunenud lapse organismi karastamiseks kõige kohasemaks hõõrumisi ja keha ülevalamisi veega, mille temperatuur võrdub toa soojusega. Sellestki kõnelen lähemalt kümnendas vestluses (lk. 121).

Järgmine tervist tugevdav loomulik tegur on päike. Päike on kogu elu ja kõigi energiavormide võimas, ammendamatu allikas. On täiesti loomulik, et päikesekiired avaldavad kasulikku mõju inimese tervisele. „Kuhu sageli tungib päikesevalgus, sinna tuleb harva arst,“ ütleb vanasõnagi. Kui arstid olid saavutanud hiilgavaid tagajärgi tuberkuloosi mitmesuguste vormide ravimisel päikesevalgusega, hakati seda päikesevannide näol laialdaselt kasutama ka normaalse organismi tugevdamiseks ning karastamiseks. Päikesevannid on kasulikud terveilegi lastele, kuid veel suuremal määral kidunenud, verevaeseile, inglise haigust (rahhiiti), limanäärmete põletikku jne. põdevaile lastele. Tuleb aga silmas pidada parajat mõõtu ja olla ettevaatlik. Kurnatud ja närvilised lapsed taluvad päikesevanne sageli halvasti.

Soovitan tungivalt enne suvilaagrisse minekut lähemalt tutvuda päikesevannide korraldamise praktikaga. Arstliku nõuandeta ja kontrollita ei ole soovitatav päikesevannide võtmist korraldada.

*

Enne kui lõpetada vestlust, tahan veel kord tagasi tulla selle alguse juurde.

Kidunenud laps on ühiskondlikult seisukohalt täisväärtuslik olend, sest temast võib saada tulevikus sotsialistliku ühiskonna aktiivne kasulik liige. Kidunenud laste hulgas, kaasa arvatud ka need, kes kannatavad tuberkuloosse intoksikatsiooni all, on

palju vaimselt hästi arenenud lapsi. Füüsilise nõrkuse taga võivad peituda suured loovad jõud, mis ei avaldu ainult sellepärast, et ebasoodsad tingimused on vähendanud lapse algatusvõimet ja ajutiselt kidurdanud ta organismi eluliste protsesside energiat.

Järelikult kidunenud lapse kasvatus, nagu nägime, peab taotlema kõigepealt seda, et võimalikult suurel määral kaasa aidata lapse füüsiliste ja hingeliste jõudude tekkimisele ja nende arendamisele, tema organismi tugevdamisele. Muidugi pole kõik kidunenud lapsed ühesugused. Niisama nagu terve lapse kasvatamiseks pole võimalik anda valmis igaks juhuks sobivaid retsepte, nii ei saa neid anda ka nõrgestatud lapse kasvatamiseks. Seda, millest kõnelesin selles vestluses, saab pidada ainult kogu küsimuse sissejuhatavaks osaks. Meenutage alati suure lastesõbra Pestalozzi nõuannet: „Ei saa kõiki lapsi ühe mõõduga mõõta.“ See tark nõuanne omab kidunenud lapse kasvatamises veel suuremat tähtsust kui terve lapse kasvatamises.

SEITSMES VESTLUS.

NÄRVILISED LAPSED.

Sõda ja sellega kaasunud rängad kahjustused, eriti aga inimsoo ajaloos võrreldamatud fašistlike sõdurite julmused, milledest lapsed mitte ainult ei kuulnud, vaid millede tunnistajaiks olid paljud ise, ei võinud jätta nõrgestamata tuhandete ja kümnete tuhandete laste närvikava. Sagedamini kui kunagi varem pöörduvad praegu lastevanemad ja kasvatajad arstide poole laste närvilisusesse puutuvate küsimustega: „Millist last tuleb pidada närviliseks?“, „Millisel määral on närvilisus viimaseil aastail kasvanud?“, „Kuidas tuleb närvilise lapse eest hoolitseda ja teda kasvatada?“

Püüan vastata neile ja teistele küsimustele.

Mida tuleb mõista närvilisuse all ja missugust last peame pidama närviliseks?

Kui räägime närvilisest lapsest, peame silmas last, kelle iseloomus ja käitumises tungivad esiplaanile kõrvalekaldumised närvikava töös.

Nende kõrvalekaldumiste põhijoonteks on liigne tundlikkus, ärrituvus ja nõrgenenud organism.

Igapäevased nähtused, milledest terve laps möödub ükskõikselt või milledele reageerib rahulikult, loomulikult, võivad närvilises lapses esile kutsuda otse liigutuste ja tunnete tormi.

Närviline laps ärritub kergesti, nutab tühiste asjade pärast, ei uinu otsekohe, magab rahutult, tihti ärgates, mõnikord hüppab öösel üles nutu või kisaga. Mängides kaaslastega algatab närviline laps sageli tüli, on väga solvuv, ägestub mõnest tühistest märkusest ja rikub mängu. Närviline laps on püsimatu. Käed ja jalad, mõnikord ka keel on alatises liikuvuses; paari minutitki ei suuda ta rahulikult ühel kohal istuda. Ta ei suuda millelgi pikemalt kontsentreeruda. Alanud ühte tegevust, jätab selle lõpule viimata ja haarab uue järele, et sedagi varsti jätta.

Närvilise lapse energia lõpeb ruttu otsa, ta väsib kergesti. See pärast vallutabki teda sageli põhjuseeta laiskus, loidus, ta ei taha teha ühtegi tööd.

See närvilise lapse põhiliste joonte vilgas iseloomustus poleks täielik, kui ma ei viitaks veel sellele, et närvilised lapsed on sageli väga andekad, targad, hästi arenenud, omandavad lennul iga-suguseid teadmisi. Nende põhiline puudus pole kvantitatiivset, vaid kvalitatiivset laadi: nad ei oska ennast juhtida, killustavad oma jõudu, raiskavad ja kurnavad oma energiat alatise rahutuse ja järskude liigutustega.

Laste närvilisuse allikad.

Kus on põhjused, mis tekitavad lapses närvilisust, kus on seda närvilisust toitvad allikad? Keegi pioneerijuht küsis: „Kas lapse närvilisus on hiljem omandatud või päritud omadus, viimasel juhul järelikult parandamatu puue?“ Nii ei tohi küsimust esitada. Miks peab arvama, et kõik päritu jääb muutmata? Ei midagi taolist! Inimene ei too endaga maailma valmeid, kogu elu-ajaks rangelt vormistunud jooni, vaid ainult võimalusi, algeid, mis võivad kasvatus ja mitmekesiste füüsiliste ja sotsiaalsete tingimuste mõjul tugevasti muutuda soovitavas või ebasoovitavas suunas. Ja teiselt poolt see, mis on omandatud ja sisse kasvatatud lapsepõlves, see, mis on läinud nii-öelda lapse lihasse ja verre, pole küpses eas sugugi hõlpasti muudetav.

Ma ei taha, et teie mõistaksite siinöeldut selles mõttes, et igal lapse närvilisuse üksikjuhtumil ei tuleks uurida, kas laps pole pärinud haiglasi algeid juba oma vanemalt. Vastupidi: selline uurimine on erakordselt tähtis ja seda ei tee arstid asjata. Kui haiglase närvilisuse alged on edasi antud päriuslikul teel, peavad vanemad ja kasvatajad lapse ümbrusest ja teda ümbritsevate täisealiste käitumisest kõrvaldama kõik, mis loob soodsa pinna haiglaste algete arenemiseks. Tuleb alati meeles pidada järgmist: vähe on inimese olemuslikus struktuuris niisuguseid päritud või omandatud arenemise puudeid, mis pole kõrvaldatavad või vähemalt pehmemdatavad mõistliku kasvatusega.

Tulen tagasi küsimusele: mis on laste närvilisuse põhjuseks? Väga suurel hulgal juhtumel pole selle allikas lapses, vaid väljas-

pool teda. Laps harilikult ei sünni närvilisena, vaid muutub selleks.

Last ümbritsev elu, korratu ning kärarikas, võib teha lapse närviliseks isegi siis, kui ta sündis täiesti terve närvikavaga. Kui aga laps on pärinud haiglast alged, vastuvõtlikkuse närvilisusele, piisab väikestest häiretest teda ümbritsevas olukorras ja ta kasvatuses, et areneks närvilisus. Kõige rohkem mõjuvad lapse närvikavale täisealiste käitumine ja lastevanemate suhted omavahel kui ka lapsega. Tülid ning pahandused rikuvad laste närve juba varajastel eluaastatel. Eriti rängasti mõjub närvilisele lapsele perekonna lagunemine: kui isa jätab maha ema või ema isa ja lapsed jäävad järelevalveta.

Seepärast tuleb loota, et 1944. a. 8. juuli seadus, mis annab abieluliidule suurema kindluse ja tõstab abielu moraalselt ning ühiskondlikku väärtust, tugevdades perekonda, hakkab kaasa aitama ka kasvava noorpõlve närvikava tervendamisele. See seadus sunnib iga meest ja naist enne abiellumist ja kogu abielu jooksul tõsiselt järele mõtlema sellest suurest tähtsusest, mis on nende liidul mitte ainult nende eneste, vaid ka laste heaolule ning õnnele, kelledele see liit on andnud elu.

Vanemad mõtlevad sageli, et lapsed on veel rumalad, ei saa millestki aru ja nende juuresolekul võib teineteisega tagasihoidmatult arveid õiendada. Mõnedes perekondades läheb asi selliste inetusteni, et laste juuresolekul korraldatakse joominguid; lapsed kuulavad sõimu, roppe tsüünilisi kõnelusi. Mida targem, arukam on laps — ja närvilised lapsed on sageli vaimselt hästi arenenud —, seda tugevamini mõjub temasse kõik, mida ta kuuleb ja näeb, ning seda kergemini läheb korrast ära ta tundlik närvikava.

Seal, kus kasvavad lapsed, on täisealiste kohuseks, kui nad tahavad, et laste närvid jääksid terveks, tähelepanelikult valvata endid, olla oma käitumises tagasihoidlikud, peenetundelised, õiglast. Laps imeb endasse nagu käsn kõik, mis sünnib tema ümber. Ta istub nurgas, keegi teda ei märka, kuid ta näeb kõike, kuulatab kõike. Ja palju, väga palju tungib lapse ajju, jättes sinna jälgi paljudeks aastaks. Laps ise pole teadlik sellest tööst, mis temas toimub nähtu ja kuuldu mõjul. Ja kui siis mingi juhtum elus annab tõuke, hakkavadki avalduma lapsepõlve kaugeis aastais lapse närvikava õõnestanud muljete tagajärjed.

Arstid on hilisemal ajal otsusele jõudnud, et mõnedel täisealiste närvihaigustel, mis avalduvad imelikus ebanormaalses käi-

tumises, on juured varajase lapsepõlve elamustes. Seepärast tuleb püüda selle poole, et kõnelused, mida laps kuuleb, teod, mis ta silmade all toimuvad, oleksid puhtad, terved ning võltsimatud. See käib eelkoolialise kui ka vanema lapse kohta. Lapsed ei pea olema kõige selle tunnistajaks, mis esineb täisealiste elus.

Paljudes perekondades magavad lapsed kahjuks samas toas kus vanemadki, millegagi neist eraldamata, koguni samas sängis täisealistega. Lapsed peavad magama täisealistest eraldi, igaüks omaette sängis. Täisealistega koosmagamisel võivad lapsed olla selliste stseenide ning sündmuste tunnistajaiks, mis erutavad nende närve, tõmbavad nende tähelepanu enneaegselt suguelule ja annavad tõuke väärle suguelulisele arenemisele.

Ma võrdlesin last käsnaga, kuid ta muidugi erineb käsnast tugevasti. Ta ei ime endasse kõike lihtsalt, ta seedib kõik läbi, seletab omamoodi ja palju, palju kordab omal viisil. Me märkame sageli lapse sõnades, tegudes, miimikas ja väljendustes täisealiste sõnade, maneeride ja tegude vastukaja. Kui lapselähedased täisealised käituvad rahutult, ei oska endid tagasi hoida, on valmis tühiste asjade pärast vastastikku sõimlema või ähvardlema, siis lapsed sellises olukorras, olgugi et olid sündinud terve-tena, muutuvad närviliseks ja rahutuks.

Järelikult ümbritsev olukord ja täisealiste käitumine on peamised põhjused, mis tekitavad ja arendavad laste närvilisust.

Väär kasvatuse vili.

Teiseks närvilisuse põhjuseks on laste väär kohtlemine, väär kasvatus. Täisealised oma käitumises lastega teevad väga palju vigu. Osutan tähtsamaile vigadele mis peegelduvad kahjulikult laste närvikavas. Mõnedel juhtumitel suhtutakse lastesse liigse ranguse ning nõudlikkusega. Laps muud ei kuulegi täisealistelt kui käratusi ja keelde: seda ei tohi teha, seda ei tohi puutuda, sinna ei tohi minna jne. Et teha last sõnakuulelikuks, hirmutatakse teda küll militsonääriga, küll kuradiga, küll vanamehega, kes paneb ta kotti jne. Kui laps on eksinud, ootab teda karistus: ei anta süüa ja sageli, peab tunnistama, antakse peksta.

Kujutelge lapse saatust, kes perekonna rüpest, kus valitseb rangeima režiimi süsteem, satub kooli, kus ühelt poolt avalda-

takse (nagu peabki sündima) tema suhtes pehmust ning osavõtlikkust, kuid teiselt poolt nõutakse talt alatist tähelepanu pingutust ja distsipliini. Lapse taltsutamatu aktiivsus liigub vähima vastupanu suunas: kasutades kooli pehmust ja jättes tagaplaanile distsipliini, avaldub lapse aktiivsus kõige ebasoovitavamais ja isegi moonutatud vormides. Mainin seda selleks, et veel kord alla kriipsutada, millisel määral kooli, pioneerisalgaga jne. kasvatustöö peab olema tihedalt seotud koduga, kus laps elab.

Paljud lastevanemad ja täisealised veel meiegi päevil, sotsialistliku ülesheitustöö suurimate saavutuste päevil, arvestades oma jõudu ja lapse kaitseta olekut, jagavad alistamise huvides ja karistamise näol lapsele sõnakuulmatuse eest hoope, rebivad teda juustest ja kõrvust. Teised, pidades oma käsi mitteküllaldasteks, võtavad tarvitusele rihma ja vitsad. Ja need inimesed kujutlevad, et nad sel teel kasvatavad last. Tõepoolest aga, rakendades toorest jõudu, näitavad nad oma piiratud arusaamist, oma oskamatuset leida mõistlikku väljapääsu. Ajutine näilik edu, mida vanemad saavutavad löökidega, — lapse alistuvus, kahetsus või ärahirmutus — ostetakse väga kalli hinnaga, mis tasutakse hiljem laste poolt tagasi ja mis sunnib siis kannatama ka vanemaid. Arstid teavad paljusid juhtumeid, kus peks on tekitanud otseselt kahju lapse tervisele kas kuulmise nõrgenemise, närvide haigestumiste jne. näol.

Kõige rängem kahju seisneb siiski selles, et igasugune füüsiline karistus alandab last, veenab teda ta jõuetuses, ta häbistavas alluvuses. Laps tunneb ennast masendatuna, alandatuna enda ja teiste ees, kaotab usu endasse ning austuse enda vastu. Ometi on raske näidata, mis oleks tähtsam lapse õigeks arenemiseks, temale kõrgema, talle jõukohase kultuuritaseme saavutamise võimaldamiseks kui austus enda vastu ja usk oma jõusse.

Niisuguse kasvatussüsteemi puhul tunneb laps end mahalööduna, nõrgana, täisealistes näeb ta oma vaenlasi, kellede eest võib pääseda ainult vale või kavalusega. Ja see alatise sõltuvuse seisukord, vajadus valetada või kavaldada hoiab lapse närve pingul. Laps muutub kergesti ärrituvaks, jonnakaks või, kui ta on tühendanud oma jõutagavarad, loiuks, kidunenuks.

Täisealiste pahe ja lapse õnnetus seisnevad selles, et vanemad näevad ainult tulemust, mis järgneb karistusele otseselt: laps teeb, mida talt nõuti, kahetseb oma tegusid, palub andeks. Kasvataja ülesandeks on juhtida lastevanemate tähele-

panu sellele sügavale peidetud tagajärjele, sellele nähtamatule kahjule, mida toovad hoobid ja ränk alandus ja mis võib-olla alles palju aastaid hiljem avaldub mingi haiguse kujul.

Kehalised karistused tuleb tarvitusest täiesti välja jätta. Need pole lapse kasvatusvahendiks, vaid sobivad — ja sedagi piiratud ulatuses — loomade taltsutamiseks ning dresseerimiseks. Nad suruvad alla ja orjastavad inimisiksust ja on kisendavas vastuolus meie sotsialistliku kultuuri eesmärkide ja ideaalidega.

Teine kasvatusüsteem kasutab vastupidist, kuid mitte vähem kahjulikku teed. Leidub täisealisi, eriti emasid, kes mõtlevad vaid sellele, kuidas lapsele võimaldada kõike meeldivat, kuidas koristada ta eluteelt kõik takistused.

Kui laps on perekonnas ainus, siis vaadatakse talle alatiselt silma, värisetakse lapse iga liigutuse puhul, peetakse lapse tühi-sematki haigestumist tõsiseks, ähvardavaks haiguseks, kallistatakse ilmlõpmata last, kiidetakse teda ja täidetakse kõik ta tuju-kad soovid. Mida saavutatakse niisuguse kasvatusesega?

Ärahellitatud laps muutub tundlikuks, nõrgaks; alatine hoolitsemine teeb ta sobi-matuks iseseisvale tööle, takistuste võit-misele. Harjunud lapsepõlves kiitustega, täisealiste abiga, kaotab ta ellu astudes esimese ebaõnnestumise puhul pea ja satub meeleheitesse. Kui liigset rangust, alatisi ähvardusi ning hirmu-tusi rakendav kasvatusüsteem hoiab lapse haiglases pinevuses, siis hellitava ja liiga pehme kasvatusesüsteem ei võimalda lapsel kogeda terveid erutusi, mis on vajalikud närvikava õigeks are-nemiseks. Meie organismi seadus ütleb, et see, mida ei harjutata, mis ei avalda aktiivset energiat takistuste ületamiseks, jääb kängu ja kaotab töövõime.

Järelikult kui lapse närvilisus esimese kasvatusüsteemi puhul areneb alatise liiga tugeva pinge all, siis teisel juhul tekib när-vililise tegevust erutavate momentide puudulikkuse, nappuse tõttu.

On olemas veel kolmas kasvatusüsteem, mis niisama nagu kaks eelmistki tekitab närvilisi lapsi.

Seda teed käivad vanemad, aga kahjuks ka paljud kasvata-jad, kes on korratud, närvilised, ei oska ennast valitseda, ei tunne milleski mõõtu. See kasvatusviis seisneb alatises üleminekuis liigselt ranguselt ja ebakoha-

selt nõudlikkusest palavaile kallistustele, liigsele kiitmisele, suudlustele.

Sellised järsud muutused laste kohtlemises vanemate poolt ei saa jääda mõjumata laste närvidel kahjulikult. Laps ei tea kunagi, mis teda ootab, Ta on alati valvel.

Käratused, ähvardused, pahatihti ka hoobid langevad talle ootamatult ning teenimatult, ja niisama ootamatult ning teenimatult külvatakse teda üle kallistuste ning õrnustega. Niisama nagu silmad haigestuvad heleda valguse ja pimeduse vaheldudes, nii nõrgestub ja jääb jõuetuks ka lapse närvikava täisealiste meeleolude ja suhtumiste sagedaste muutuste tagajärjel.

Olen puudutanud laste närvilisuse põhilisi allikaid. Neil puhkudel, kui lapse närvilisuse juured ulatuvad pärilikkusse, toidab täisealiste väär käitumine neid juuri, soodustades seda, et nendest sigib tulevase närvilise ning haiglase iseloomu võrseid. Kuid, kordan veel, et ka terve pärivuse puhul on need allikad täiesti piisavad selleks, et anda algust lapse närvilisusele.

Muidugi pole ma tühjäädavalt esitanud kõiki põhjusi, mis tekitavad laste närvilisust. Kõneldes näiteks kasvatusel osast laste närvilisuse tekkimisel, pidasin silmas peamiselt vanemate ja kasvatajate väär käitumist. Mitte vähest mõju ei avalda lapse närvikavale teda ümbritsevad lapsed. Kaaslaste ring, milles laps liigub, võib omada mõnikord otsustavat tähtsust lapse närvikava seisukorrale. Just sellepärast küsimus lastekollektiivi õigest komplekteerimisest lasteaias, koolis, pioneerisalgas kui ka kaaslaste valik perekonnas etendavad kaaluvat osa kogu laste närvilisuse probleemides.

Laste närvilisuse muud põhjused.

Laste närvilisuse allikaiks võivad olla tegelikult elus ka kehalist laadi asjaolud. Nii näiteks alatine müra, mis lämmatab, nüristab lapse habrast, ebakindlat närvikava, võib olla allikaks lapse närvilisusele selle kõige mitmekesisemais vormides. Kui hügieenikute ja arhitektide tähelepanu viimasel ajal on pööratud võitlusele linnamüraga, mis suurendavad täisealise linnaelanikkonna närvilisust, siis seda rohkem tähelepanu väärib võitlus müraga meie laste kasvatusasutistes. Hea tahte ja järjekindlusega võib selles suhtes palju saavutada mänguasjade

vastava kohandamisega, laste harjutamisega rahulikule, rohkem distsiplineeritud käitumisele, vaba-aja õige organiseerimisega jne.

Laste närvilisuse allikaiks võivad olla samuti, nagu näitavad arstide tähelepanekud, enam või vähem juhuslikku laadi asjaolud. Tugeva järsu ehmatuse või hingelise vapustuse mõjul võivad tekkida lapsel mõnikord kogelemine, ööhirm, kramplikud tõmbused ja muud närvikorratud. Lõppeks mitmesugused haigused, peamiselt akuutsed nakkushaigused, nagu läkaköha, leetrid, sarlak, verine kõhutõbi jt., võivad pikemat aega ärritada, nõrgestada ja kurnata lapse närvikava.

Esitatud lisamärkustega pole ma muidugi maininud lapse närvilisuse kõiki allikaid, kuid seda ma ei taotlenudki. Mulle on tähtis, et oleksite oma tegelikus kasvatustöös sel alal küllaldaselt määralt teadlikud, kuna just selles suhtes pioneerijuhtide ettevalmistus kahjuks tugevasti kannatab. Arvan, et pärast esitatut on küsimus laste närvilisuse allikaist küllaldaselt valgustatud.

Närvilisuse tunnused mitmesugustel eluigadel.

Siirdume nüüd teistele küsimustele. Kas närvilise lapse iseloomu ja käitumise jooned jäävad ühesuguseks kõigis eluigades? Kas vanusega muutub närvilise lapse ilme? Kahtlemata.

Närvilisus imikueas, eelkooli-, kooli- ja üleminekuastail avaldub mitmesuguseis vormides, säilitades oma põhilise olemuse

Vanuselised iseärasused ei mõjasta närvilist last mitte vähemal määral kui normaalset: nad põimuvad närvilise lapse arengumisse ning käitumisse, vajutades neile oma pitseri. Nende muutuste olemust võib üldiselt kokku võtta järgmiselt: mida noorem on laps, seda ilmekamal ning varjamatul kujul avaldub ta närvilisus. Mida vanemaks saab laps, seda keerukamaks ning ebaselgemaks muutub ta närvilisus lapse vaimse arengumise eksiteede ning puuduste, ta tunnete ja tahte mõjul.

Sellele juurde võib lisada veel ühe joone: mida noorem on laps, seda täielikumalt avaldust leiab tema närvilisus ta püsimatutes ja rahutuis liigutustes, mis mõnikord ulatuvad seisukorraneni, mida arstid nimetavad „liigutuste tormiks” (vähkremine põrandal, jalgadega trampimine jne.). Mida vanem on laps, seda tagasihoidlikumaks jäävad ta liigutused, kuna närvilisus avaldub keerukamais ja varjatud vormides.

Teid arvatavasti pani imestama see, et mainisin närvilisust *imikueas*. Ometi on see kaheldamatu fakt. Juba kõige varasemas elueas, esimesel eluaastalgi, avaldub mõnikord lapse närvilisus. Närvilist imikut tunneme ta rahutuse järgi, ta liigse tundlikkuse järgi vähestele temperatuurikõikumistele (terve laps suhtub sellesse ükskõikselt), sagedase nutu, rahutu une, kehakaalu kõikumise, kiire väsimuse jne. järgi.

Eelkoolieas avaldub närvilisus kõigepealt põhjusega liigutustes; laps ei saa kaua ühel kohal istuda; istudes kõigutab ta vahetpidamata jalgu, katsub kätega üht ning teist, ajab keelt välja, räägib lakkamata. Osa lapse kapriisegi tuleb kanda tema närvilisuse arvele. Harrastustes ja mängudes võib ta avaldada suuri võimeid, kuid need süttivad lühikeseks ajaks, sest närvilisus ei anna lapsele võimalust kaua kontsentreeruda ja algatust lõpule viia. Seepärast lõpebki närvilise lapse mängust osavõtt temale sageli nutuga, teistele aga mängu nurjumisega.

Koolieas muutuvad lapse närvilisuse jooned keerukamaks. Sageli kerkivad esile jonn, distsiplineerimatus, nurisemine, järsud üleminekud kõhklemiselt ning kahtluselt kiireile, mitteküllaldaselt põhjendatud tegudele, liigselt elevuselt süngele vaimuseisukorrale, sõpruselt tüllile. Edasijõudmine õppimises võib olla täiesti rahuldav isegi hea, kuid toimub närvilisel lapsel tihti ebahühtlaselt: närvilisus ja selle kaaslane väsimus muudavad mõnigikord lapse töö ebaproduktiivseks, nii et ta võimed ei pääse täiel määral esile.

Murde-eas, s. o. 13. kuni 17. eluaastani, muutub närvilisus pisut keerulisemaks mitmesuguste kõrvalekaldumistega nooruki iseloomus ja käitumises, nii et raske on anda närvilisusest puhtakujulist pilti.

Närviline nooruk on sageli kinnine, endassetõmbunud, on tundlik ümberolijate käitumise suhtes, eriti kui need hindavad ta mõistust ning võimeid, väsib kiiresti, mõnikord äkki; kehalise või vaimse pingutuse puhul valdavad teda põhjusega apaatsuse ning laiskusehood.

Olen märkinud vaid üldisi piirjooni neil vormidel, milles avaldub eri vanuseastmeil lapse närvilisus. Jääb veel vastata kahele praktilises suhtes tähtsamale küsimusele: 1) kas saab vältida lapse närvilisust, ja kui see on teostatav, siis milliseid abinõusid tuleb selleks kasutada; 2) kuidas tuleb võidelda juba esile puhkenud lapse närvilisusega?

Lapse närvilisuse vältimise vahendid.

Lapse päriuslikku närvilisust me praegu veel ennetada ei oska. Ma ütlen „veel“, sest ei või ju ette näha teaduse saavutuste võimsust. Pean kasutuks soovitada inimestel, kes kannatavad päriusliku närvilisuse all, loobuda abiellumisest või võtta tarvitusele abinõud lastesaamise vastu, millist nõu annavad mõned eugeniika (teadus inimsoo parendamisest) nimetust kandva teaduse esindajad. Hoiatada aga abielluvaid, et abielupoolte päriuslikud närvikava rikked võivad põhjustada närvihaigete järglaste sündi, on iga arsti ja kasvataja kohus.

Niisiis kui meie ei saa endale võtta päritud närvilisuse vältimise ülesannet, on ometi omandatud närvilisuse vältimisel kasvatustöö tähtsus määratu suur. Kui seda tööd tehakse süstemaatiliselt ning mõistusekohaselt, kui see töö tungib elu kõigisse alusesse ja peensustesse, siis võime olla kindlad, et isegi sel puhul, kui lapse närvilisust pole õigel ajal välditud, on ta ikkagi kõrvaldatav või vähemalt tunduval määral pehmentatav. Ka lapse närvilisuse vältimise ja temaga võitlemise alal seisneb asja kogu olemus last ümbritseva elu organiseerimises. Elu peab olema rahulik, korrastatud, puhas. Täisealiste käitumine olgu tasakaalukas, teadlik, mõistusekohane, õiglane. Jah, nimelt õiglane. Selle nõude esitan muidugi ka vanemaile, kuid esmajoones pioneerijuhtidele ja kõigile kasvatajaile.

Lastekollektiivide juhtidel, nende hulgas pioneerijuhtidel, on harva õiget kujutlust sellest teravnenud tundlikkusest, mida noor olend avaldab igasuguse eelistamise ja suurema tähelepanu suhtes, mida kasvataja osutab kollektiivi teistele liikmetele. Siin tuleb arvestada iga liigutust, iga sõna, iga naeratust. On tarvis teada, et nn. egotsentrism, s. o. kontsentreerumine enesel, oma isiksuse huvidel, on omane lapsepõlve varaseile aastaile, ei kustu aga ka täiel määral koolieas. Eelkoolialine laps, koolilaps ja nooruk, viimane isegi suuremal määral, solvuvad kergesti igasugusest märkusest või teost, millest paiskab läbi oma isiksuse mitteküllaldane hindamine ja kellegi teise isiksuse ülehindamine kasvataja poolt.

Õpetaja, kasvataja ja pioneerijuht on lastekollektiivi silmis nagu kõrgemaks kohtunikuks, „superarbiitriks“, avaliku arvamuse kehatuseks. Tundlikkus juhi isikliku suhtumise vastu on närvilisel lapsel eriti suur. Närviline laps, olgu

ta eelkooliealine või kooliealine, pole võimaline õigesti hindama oma jõude: ta alahindab või ülehindab neid, ja mõlemal puhul teise lapse isegi kerge eelistamine, teise üleoleku tunnustamine mõjub valutegevalt närvilise lapse hellale enesearmastusele. Ta kaldub mitteküllaldast tähelepanu pidama ebaõigluseks, solvamiseks. Tekib kibestustunne, tugevneb ärritumine, teadvus oma alaväärsusest.

Ma ei või jätta teile jutustamata üht juhtumit, mille tunnistajaks olin hiljuti ja mis hoolimata kõigest oma näilisest väikesest tähtsusest, illustreerib väga hästi seda, kuidas kasvataja peab suhtuma lastesse ühetaolise õiglusega.

Saabus koju ühe meie parema kooli kolmanda klassi naisõpilane ja rääkis emale ärritatult: „Ma ei armasta kooli ja pole vajagi teda armastada. Täna O. D. (õpetaja) kutsus vastama oma lemmiku Valja Prokofjeva, kuid Valja kaotas tasakaalu ja ei vastanud midagi. Klassis tõusid käed. O. D. ütles rangesti: „Pole tarvis käsi tõsta, see ärritab Valjat.“ Kümne minuti pärast kutsus vastama mind, küsib tinast ja tsingist. Tinast vastasin hästi, tsingist aga olin midagi unustanud. O. D. ütleb kurja häälega: „Näed, kõik teavad, ja sina vaikid.“ Pärast neid sõnu ei suutnud ma enam midagi meenutada ja sain kahe...“ Ja tütarlaps puhkes nutma.

Oleme kuulnud väikest episoodi, igapäevase elu piasija, aga kuidas see piasia muudab väärtusetuks kooli pedagoogilise töö, milliseid haiglusesemneid võib see episood jätta lapse tundlikku loomusesse!

Rõhutan ühetaolise ja õiglase suhtumise vajadust, sest et täisealised pioneerisalgas, koolis ja kodus üsna tihti, võib-olla kavatsematult, olles ise mitte teadlikudki sellest, rikuvad seda nõuet. Mis on tarvis selleks, et täisealised omandaksid ja rakendaksid elus selle käitumisjoone? Tuleb õppida ennast v a l i t s e m a, ennast pidurdama, teostama ranget, kohusetundlikku kontrolli oma sõnade ja tegude üle.

Toon veel ühe näite, mis iseloomustab, kui rängasti kajastub isegi väikelapse ergukaval täisealiste oheldamatus.

Minu juurde pedagoogilise konsultatsiooni punkti tuli naistöoline-ema kahe ja poole aastase poisiga ja jutustas, et algul arenenud ta poiss hästi, olnud füüsiliselt terve ja osutanud vaimselt head edu, kuid viimasel kuul magavat ta rahutult. Unes tihti karjatavat,

tõusvat istukile pärani avatud silmadega, nagu näeks ta enda ees midagi koledat, puhkevat krampplikult nutma ja paluvat ema süüdata tuli, istuda ta juurde ja ära ajada koera (keda polegi). Mõnikord pidavat ema tema juures kaua istuma, hoidma ta kätt, kuni poiss rahunevat ja uinuvat. Seda jutustades oli ema väga ärritatud: ta kartis, et lapsel on mingi raske närvihaigus. Hakkasin ema põhjalikult küsitlema. Selgus, et selles perekonnas pole ei emal endal ega ta mehel (poisi isal), samuti mitte suguvõsa külgliinide liikmetel erilisi närvi-ega vaimuhaigusi. Uurisin poissi tähelepanelikult; mingeid märgata-vaid kõrvalekaldumisi normaalsest olekust ta ei avaldanud. Solkmete all laps ei kannatanud (solkmed mõnikord, kuigi, tõsi küll, harva, tekita- vad närvilisi puhanguid). Hakkasin ema küsitlema lapse koduste elu-tingimuste kohta ja nüüd avanes ta õise kartuse tõeline põhjus. Vanemad olid lapse juuresolekul sageli tülitse- nud. Arvates, et laps sellest aru ei saa, oli ema tülitse-des vihahoos ühtelugu ähvardanud, et jätab isa ja lapse maha ja läheb, kuhu jalad kannavad.

Need perekonnatülide pildid ja ema ähvardavad sõnad eelseisva lahkumise kohta kinnistasid lapse ajus ja öösi elas ta neid uuesti läbi. Ta nõudis ema enda juurde, kartes, et ta teostab oma ähvarduse, ja kui ema hoidis ta käest kinni ja laps tundis ema lähedust, jäi ta magama.

Selgitasin emale lapse närvilisuse ja ta õise kartuse tõelise põhjuse ja soovitasin vanemaile kõik oma perekondliku elu arveõiendused, kui kord need juba on vältimatud, teha lapse äraolekul. Nad ei arvanud sugugi, et nende mõlemate poolt armastatud lapse kartuse põhjuseks polnud mitte lapse haiglane olek, vaid nende endi mõistmatu käitumine, nende pidurdamatus, kasvatamatus. Vanemad kuulasid mu nõuannet. Lapse õine kartus jäi üha harvemaks ja viimaks lakkas hoopis.

Kui on tegemist närvilise lapsega, tuleb võimalust mööda vältida sagedasi kärkimisi, keelamisi ja ette-heitseid. Need mõjuvad kahjulikult igasugusesse lapsesse. Närvilisesse, tundlikusse, kergesti ärrituvasse lapsesse aga mõjuvad need eriti tugevasti. Lapse elu tuleb korraldada nii, et tal ei tuleks igal sammul kokku põrgata esemetega, mida ei tohi puu- tuda, ja täisealistega, keda ei tohi segada.

Vanema lapse kasvatamisel peab hoiduma pealetükkiva- st, lapsi tüütavast moraallugemisest: tulu pole sellest peaaegu kunagi, sageli aga viivad need avalikule või varjatud protestile või ärritusele. Märksa tähtsam on lapse iga- päevast elu korraldada selliselt, et ta hommikul enne koolimine-

kut võiks rahulikult einestada, et pärast koolist tulekut oleks talle tagatud võimalus rahulikult lamada kas või nelikümmend kuni viiskümmend minutit, enne kui ta asub tunde ette valmistama. Pärast puhkust tuleb valvata selle järele, et laps õpiks tунnid enne ära ja alles seejärel hakkaks mängima. Üldse tuleb lapse kui ka ta käitumise suhtes läbi viia plaanilisus ning selgus, kindel režiim. Närvilise lapse kasvatamisel peab kindlus ja peenetundelisus olema juhtivaiks printsiipideks. Liigne pehmus ja järeleandlikkus võivad närvikava ainult veel rohkem nõrgestada.

Ei tule närvilist last alati abistada, kui ta peab ületama füüsilist, vaimset või tahtelist laadi takistusi. Kasvataja peab aga alati silmas pidama, et nõudmised, mis esitatakse lapsele, vastaksid ta jõududele ning võimalustele ja et neid nõudmisi suurendataks kord-korralt, vastavalt ta jõudude tugevnemisele.

Igapäevase elu miljöösse, mis kõige tugevamalt mõjub närvilisesse lapsesse, tuleb lülitada ka kaaslasti. Kuid lapse kaaslaste valikule peavad kasvatajad ja lastevanemad juhtima suurt tähelepanu.

Kaaslased mõjuvad lapsesse mõnikord märksa rohkem kui kasvatajad ja üldse täisealised. Võib ütelda, et iga laps pole mitte üksi kasvandikuks, vaid ka lapse kasvatajaks. See on eriti õige närvilise lapse suhtes. Närviline laps alistub väga kergesti teiste laste mõjule ja nakatub nende eeskujust. Teiselt poolt toimib ta ise nakatavalt ja kisub endaga teisi kaasa. Seepärast ei tohi närvilisel lapsel lasta viibida teiste samasuguste närviliste ning kergesti ärrituvate laste seltskonnas.

Kõige parem on, kui närviline laps viibib laste seas ja mitte väga rohkearvulises rühmas. Pedagoogi osaval juhtimisel on säärasel korral närviline kaaslane kahjutu ja temast võib olla isegi kasu, sest, nagu juba ütlesin, on närvilised lapsed sageli andekad, aktiivsed, oskavad algatada huvitavaid mängu, ja närvilisele lapsele endale on niisugune seltskond samuti kasulik.

Kui närviline laps on eelkoolialine ja käib lasteaias, siis mõjuvad temasse kasulikult individuaalne liikumistegevus muusika saatel, vestlused, niisugused mängud ja mänguasjad, mis avaldavad närvisüsteemile rahustavat mõju ja nõuavad teatavat kontsentreerumist (lauamängud, tegevus ehitusklotsidega, mängud nukuga jm).

Uni ja puhkus.

Küllaldast tähtsust lapse närvikava tervestamisel omab ta füüsilise elu õige organiseerimine. Eeskätt tuleb luua soodsad tingimused vajalikuks puhkuseks ja uneks.

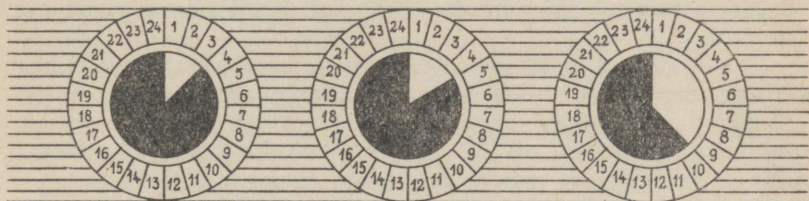
Kärsitult askeldades, liikudes ja ennast ärritades, kulutab närviline laps ebaökonoomselt oma närvi jõudu, mille tagajärjel ta oma närvikava liialt kurnab. Seepärast peab pikem puhkus andma organismile võimalust tekkinud kaotusi kompenseerida. Muide pole õige vaadata uneseisundile kui organismi täieliku tegevusetuse seisundile. Füsioloogia õpetab meile vastupidist. Nimelt toimuvad une ajal organismi sisemuses, organismi rakkudes ärkvel oleku ajal kaduma läinud või lagunened osakeste energilise taastamise protsessid, iseremondi protsessid.

Neist protsessidest, nende teostumisest oleneb organismi terve talitus ärkvel oleku ajal.

Igal lapsel on õigus elutingimustele, mis vastavad ta tervise nõuetele. Selline õigus on muidugi ka närvilisel lapsel. Pole küll tarvis käia kikkivarbail, ei pea olema kodus ka surmavaikus, kui lapsed magavad, kuid samuti ei pea olema müra, hõikeid, tantsu. Ei tohi segada närvilise lapse und, sest sügav küllaldane uni on põhilisi vahendeid võitluses närvilisusega.

Pea tarvilikuks rääkida ka sellest, millisel määral peab närviline laps magama eri eluigadel. Mida noorem on laps, seda rohkem vajab ta aega une jaoks. Selles suhtes pole muidugi kindlaksmääratud seadusi: vajadus une järele sõltub teataval määral lapse individuaalseist omadustest ja ta eluviisidest. Esitan seepärast ainult ligikaudse arvu, mis on lapsele vajalik uneks: imikueas 16—17 tundi, väikelapse-eas (kuni 3. eluaastani) 14 tundi, eelkoolieas (3.—7. e.-a.) 13 tundi, koolieas (8.—12. e.-a.) 11—12 tundi, noorukieas (13.—17 e.-a.) 9—10 tundi. Viienda eluaastani vajab isegi terve laps lisaks öisele unele veel päevast puhkust ($1\frac{1}{2}$ —2 tundi). Järgnevail aastail võib terve laps, elades rahulikus ümbruses, toime tulla päevase puhkusega. Närvilised lapsed vajavad aga ka pärast viiendat eluaastat täielikku päevast puhkust $1\frac{1}{4}$ —2 tunni kestel. Pole viga, kui laps päeval magama ei jää; on ometi tähtis, et ta rahulikult lamaks ja tegevusetu puhkaks. Õhtul tuleb lapsed magama panna alati kindlal ajal ega või lubada, et lapsed, eriti närvilised lapsed hilja ülal istuksid.

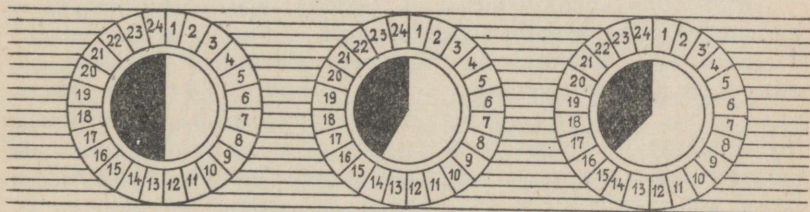
Nagu juba rääkis, on närviline laps erakordselt tundlik ja ärrituv. Mitte ainult müra, vaid ka korratu voodi võib rikkuda ning katkestada ta und. Seepärast tuleb pöörata voodipesu puh-tusele ja võitlusele putukatega kõige hoolikamat tähelepanu. Närvilise lapse koosmagamine (nagu üldse koosmagamine teise lapse või täisealisega) on lubamatu.

Vastsündinu
(21 tundi)

3-kuune imik
(20 tundi)

1—3-aastane laps
(14—15 tundi)

4—7-aastane laps
(12 tundi)

7—10-aastane laps
(10 tundi)

10—14-aastane laps
(9 tundi).

Joon. 10. Unetarvidus lastel mitmesuguses vanuses.

Kogu närvilise lapse kasvatamise süsteemis vaheldugu korrapäraselt töö ja puhkus, suurt pingutust nõudev tegevus vaheldugu kergemaga. Närvilist last ei tule vabastada tööst, kuid ta töökoormus, nii füüsiline kui ka vaimne, ei tohi ületada ta jõude ega olla liialt kestav. Tuleb mees pidada, et lapsele üldse, närvilisele lapsele aga eriti isegi lühike 5-, 10-, 15-minutine puhkus jalutuskäikude, töö, ekskursioonide ja mängude ajal omab suurt tähtsust ta jõudude taastamisele.

Kõnelnud laste närvilisuse ennetamisest või kahandamisest, ei saa mööduda ka toitlusküsimusest.

Toitlus.

Närviline laps, kui ta ühtlasi pole verevaene, kurnatud ega põe mingit haigust, ei vaja erilist dieetilist toitlust.

Söögiajad peavad olema rangelt reguleeritud ja ta toitlusrežiimist peavad olema eemaldatud igasugused ärritavad vürtsid. On täiesti otstarbekohane anda närvilisele lapsele nädala jooksul kaks kuni kolm päeva piima- ja taimetoitu.

Et alkohol, mida leidub vägijookides, ja tubakas leiduv nikotiin on laostavaiks mürkideks esmajoones närvikavale, see on üldtuntud fakt. Sellest selge järeldus: ei mingil kujul, ei mingis olukorras ega mingil määral ei tohi alkoholiste jookide tarvitamine ja suitsetamine esineda koolilapse ja nooruki elus.

Kehakultuur ja sport.

Mõni sõna kehakultuurist ja spordist. Kui närviline laps ei kannata mingite kehaliste puuduste all, ei vaja ta erilisi kehalisi harjutusi. Kuid kehakultuuri juht peab ülesandeid valides arvestama lapse närvichituse iseärasusi. Ta peab vältima formaalset, igavat, ühetoonilist, kõike, mis nõuab liiga tugevat jõupingutust. Kehakultuurigi alal tuleb arvestada närvilise lapse kasvatusel üldist printsiipi: jõudude ettevaatlik ja järkjärguline treening ja karastamine, uue jätkamine ainult pärast varem tehtud edusammude põhjalikku püstitamist. Tuleb vältida samuti liiga kärarikkaid sportlikke ja liikumismänge. Osa, mis antakse kollektiivses mängus närvilisele lapsele, peab olema hooliga kaalutletud. Head mõju kergesti erutuva ning rahutu lapse närvikavale võivad õige korralduse juures avaldada individuaalsed rütmilised harjutused muusika saatel.

Rütm on lapse loomulikuks elemendiks. Laps omab väga varajases elueast alates rütmitunnet; paljud, isegi väga väikesed lapsed avaldavad rütmilisust oma liigutustes. Rahulik rütm, rahulik primitiivne muusikaline meloodia, mängud, mis ei nõua niivõrd kiirust ja jõudu kui võrd liigutuste kooskõla, — kõik see võib saada vilunud pedagoogi juhtimisel erutuva närvikava rahustamise tõhusaks vahendiks.

Mul jääb veel vastata viimasele küsimusele: milliste vahenditega saab tugevdada lapse nõrku,

haiglasti närve? Osalt on vastus sellele küsimusele minu poolt juba antud: täisealise õige, ühetaoline suhtumine, rahulik ümbrus, nii kehaliste kui ka hingeliste jõudude kordkorraline süstemaatiline treening — need on lapse närvikava tugevdamise põhilised vahendid. Siia tuleb lisada veel järgmist: kõik, mis tugevdab lapse organismi üldist tervist, tugevdab ka ta närve. Närviline laps vajab esmajoones niisuguseid vahendeid, mis võivad kahandada ta liigset tundlikkust, rahustada ta äärmist erutuvust ja suurendada tema vastupidavust. Seda eesmärki kasvatuses aitab saavutada kehakarastus. Sagedane viibimine värskes õhus, hommikused jaheda veega hõõrumised, harjumine ilmastiku muutustega, spordiharrastused (ujumine, uisutamine, suusatamine) — need on vahendid, milledega saab tugevdada nõrku närve. Ei tule arvata, et kehakarastus jääb mõjuta hingeliste jõudude seisundile. Kehakarastus arendab enesevalitsemist, visadust takistuste ületamisel, vastupidavust.

Karastusvahenditega on tihedalt seotud vaprus kasvatamine. Pole paremat vahendit lapse närvide tugevdamiseks kui vaprus ja kindluse näited talle lähedaste täisealiste poolt.

Kasvataja kogu suhtumine lapsesse, kogu ta juhtimissüsteem peab olema suunatud sellele, et sisendada närvilisesse lapsesse usaldust oma jõu vastu. See on kindlaim tee närvide tugevdamiseks. Närvilise lapse kasvatuses tuleb varaseimast lapseõlvest alates loobuda mõjustusest hirmu abil. Ei tule talt samuti võtta julgust, andes talle ülesandeid, millede lahendamine on teadupärast talle üle jõu. Koolis, pioneerilaagris ja lasteaias tuleb kinni hoida printsipi, et igasugune edu kasvõi väikese takistuse ületamisel tugevdab närvide jõudu. Seevastu ebaõnnestumine, eriti teiste nähes, nõrgestab ja desorganiseerib neid.

Kuivõrd hirmutamise ja hirm kahjustavad närvikava ja organismi kõiki kaitsevahendeid, tõestab järgmine katse. Teadlased võtsid ühe pesakonna kutsikaid, jaotasid nad kaheks võrdseks rühmaks, toitsid kõiki ühtviisi ja hoolitsesid ühtemoodi nende eest. Ühe rühma kutsikaid ehmatasid ja hirmutasid nad pidevalt mitmesugusel viisil, teise rühma kutsikad aga jätsid rahule. Seejärel süstiti kõigi loomade verre mürki, mis tekitas nakkushaiguse. Ilmnes, et hirmutatud kutsikad põdesid haigust raskel kujul ja enamik neist hukkus; loomad, aga, keda oli jäetud rahule, möödus haigus kergel kujul.

See katse tuleb teatavaks teha lastevanemaile; seda peavad meeles pidama kasvatajad, kes lapse vähimagi haigetsaamise või kriimustuse puhul võtavad hirmuga tarvitusele kogu apteegi.

Peate olema ise mehised ja pidama võitlust igasuguse ebaususe ja hirmu vastu, mida on külge pookinud religioon ja iganenud elulaad.

Kasvatage lapsed erksaks ja mehiseks!

Töölisklassile ta võitluses sotsialismi jäädvustamise, rõõmsa ja õnneliku elu eest on tarvilik vapper, karastatud, tugevate närvidega järelkasv.

KAHEKSAS VESTLUS.

LASTE KAPRIISIDEST.

Kogu pedagoogilises leksikonis leidub väga vähe sõnu, mis kannatavad niisuguse ebaselguse ja ebatäpsuse all ning on samal ajal nii sagedasti tarvitatavad kui sõna kapriis (tuju). Lastevanemate kirjades on üheks kõige sagedasemaks kaebuseks — kaebus laste kapriiside üle.

Ja teiegi, seltsimehed, vestluses minuga esitasite rea õige mitmesuguseid näiteid laste kapriisidest, mida on raske mõista, kuid mis nõuavad ometi kasvatuslikku reageerimist.

Ühel juhul on see kuueaastane Šura, kes söögilauas alati kapriisitseb, ei taha midagi süüa. Pakutakse talle üht või teist — juba pöördub kõrvale; ei aita meelitused ega karistused. Teisel juhul on see seitsmeaastane Miša, kes äkki ilma mingi põhjusega, kui kõik teised on juba valmis jalutama minekuks, keeldub riietumast, ja mingisugused manitsused ei suuda murda tema kapriisi. Kolmandal juhul — ühes pioneerisalgas — avaldus kapriis järgmisel imelikul kujul. 13-aastane Valja M. hakkas mingi tühise asja pärast jonnima (nimelt ta sõbratar Leena ei reageerinud kohe ta kutsumisele), ei võtnud kogu päeva osa ühisest tegevusest, läks tülli Leenaga, kes oli peaaegu ta südamesõber.

Laste kapriiside näiteid võiksin tuua suure hulga nii isiklikest kogemustest kui ka kasvatajate jutustustest ja kaebustest.

Algame vestlust sellega, et püüame analüüsida oma arusaamise kohaselt sõna „kapriis“. On ju sageli nii, et kasutame sõnu ega anna endale selget vastust, mida need sõnad tähendavad.

Võtame appi eestoodud näited. Kui Šura oleks keeldunud söömast sellepärast, et tal kõht oleks valutanud või et ta oleks tahtnud palava ilmaga sukkade asemel jalga panna sokke, ei oleks teie nimetanud ta toimimist kapriisiks, sest ta soovil ja tegudel oleks teie silmis olnud mõistlik põhjendus. Samal põhjusel ei

oleks teie pidanud kapriisiks Miša tegu, kui ta oleks keeldunud jalutuskäigule minemast sellepärast, et õues oli külm ja niiske ja et tal puudusid vastavad riided ning jalatsid. Ka Valjale oleksite andnud õiguse, kui ta käitumise põhjuseks oleks olnud mingi tõsine solvumine. Järelikult nimetame kapriisiks ainult niisugust tegevust, millel meie arvates puudub mõte või õigustatud põhjendus. Peab ütleva, et ei kapriisitse ainult lapsed, vaid mõnikord ka täisealised. Kuid tuleb kohe juurde lisada, et eriti sagedasti on kapriissed just haiged või haiglased inimesed. Järeldus eestoodust selgub, nagu näete, iseenesest. Tugev, terve oma jõus veendunud isik ei satu kapriisi meeleva. Kapriis on eriline nõrkuseavaldus, mis avaldub igal üksikul juhul isemoodi. Niisiis lapse kapriiside põhiliseks allikaks on lapse nõrkus.

Kapriiside allikad.

Tekib muidugi küsimus: miks nõrk laps peab kapriisitsema, mida ta tahab saavutada oma kapriisidega? Muidugi laps ise ei saa aru kapriiside mõttest ega püüagi enesele aru anda oma tegevusest. Kapriis pole targu toimuv, mõtestatud käitumine.

Kapriis on nõrkuse loomulik sünnitus. Kui võtame vaevaks põhjalikumalt järele mõtelda, saame aru, miks lapse nõrkus ajab teda kapriisitsema. Juba rääkis, et kapriissed on ka haiged. Kas meie ei leia sidet haige käitumises tema nõrkuse, selle nõrkuse poolt tekitatud tunnete ja ta kapriiside vahel? Miks haige nii sageli kapriisitseb? Sellepärast, et haige näeb ümberringi käärikast elu, terveid inimesi, kes töötavad, avaldavad oma tundeid ja ei lase endid millestki pidurdada, kuna tema samal ajal on sunnitud lamama, nagu oleks ta heidetud üle parda.

Haigegi tahaks elada täiselu. Ta tahaks osa võtta elust, teha seda isegi voodis lamades, ja nii ta järjest palub üht, palub teist, ilma et teaks, mida ta õieti tahab.

Ühed kapriisid järgnevad teistele, ja kõik vaid selleks, et veenda ennast ja näidata teistele, et temagi midagi tähendab, et tal on jõudu käsutada teisi.

Samasugune lugu on laste kapriisidega. Kapriisitsevad enamasti need lapsed, kes on mingis suhtes nõrgad, ja seda nõrkust maskeerivad nad kapriisidega. Kapriisitsedes, nuttes, nuuksudes

tühiste asjade pärast, püüab laps, ilma et oleks sellest teadlikki, saada kompensatsiooni oma nõrkusele. Tõeliselt midagi teha, aktiivselt ennast avaldada, mängida, nagu teevad seda terved lapsed, ta ei suuda, ja nii kulutab ta oma jõudu kapriisideks, mõttetuiks tujudeks. Ta peab näitama enesele ja ümberolijaile, et temagi tähendab midagi, et tal on jõudu. Ta tahab etendada osa elus, tõmmata endale täisealiste ja kaaslaste tähelepanu, kuulda neilt kiitust, panna neid täitma oma soove. Ja samal ajal, kui terve laps taotleb kõike vaid oma jõu, oskuse, leidlikkuse ja osavusega, püüab nõrk või vääralt kasvatatud laps sedasama eesmärki saavutada kapriisidega. See tee näib talle kõige kergemana, kõige õigemana.

Veenduge ise.

Võtame näiteks juhu, mis on esitatud vestluse algul. 6-aastane Šura istub lauas koos täisealistega. Täisealised, nagu tavaliselt ikka, naljatlevad, vestlevad millestki, millest Šura hästi aru ei saa ja mis seega talle ka huvi ei paku. Šura lükkab taldriku eemale, teeb rahulolematu näo ja keeldub söömast. Kogu pilt lauas muutub järsku. Seni omaette olnud Šura saab nüüd tähelepanu keskuseks. Kõik üksteise võidu pöörduvad tema poole manitsustega, vaatavad talle silma, jälgivad iga ta liigutust, paluvad, ähvardavad ja on rõõmsad iga toidupala pärast, mille pistab ta endale suhu. Te näete — kapriisi eesmärk on saavutatud. Šura muutus esimeseks isikuks lauas. Nüüd mõistate, et täisealised, ilma et oleksid soovinudki, oma suhtumisega ainult tugevdasid tütarlapse tujukust, polnud mitte ta kapriiside vaenlasteks, vaid nende liitlasteks.

Pöörake tähelepanu sellele, et kapriisete laste hulka kuuluvad enamasti hellitatud, liiga suisutatud lapsed, kelle soove kõik kodused täidavad. Miks on see nii? Esiteks sellepärast, et vana-sõna kohaselt „süües kasvab isu“. Mida rohkem rahuldatakse lapse kapriise, seda täitmatuks muutub ta soov kõikjal käsutada, kõikjal silma paista.

Teiseks teeb hellitav kasvatus lapsed nõrgatahtelisteks, abituiks. Kui niisugused lapsed kohtavad väljaspool kodu (õues, tänaval, koolis) täiesti loomulikku vastuseisu oma tujudele ja pretensioonidele, pole nad suutelised seda vastuseisu taluma. Kellele võivad need lapsed karistamatult välja valada oma kogunenud sapi? Muidugi ainult neile, kes alandlikult ning armastusega neilt kõike taluvad, see tähendab — vanematele.

Mitte ainult hellitus ei kutsu lastes esile kapriise, vaid ka teine kasvatuslik äärmus: ebaõiglane, südameetu suhtumine võib tekitada kõige visamaid, kõige raskemakujulisi kapriise. Kahjuks on perekondades sageli nii, et üks laps külvatakse üle kiitusega, teda soojendatakse meelituste ning armastusega, teine kuuleb alati etteheiteid ja noomitusi. Laps on tundlik vähimagi ebaõigluse suhtes; ta elab läbi väga armukadedalt ja valusalt iga eelistuse, mis langeb venna või õe osaks, ja igasuguse põlguseavalduse enda suhtes. Ja põlu all oleva lapse hinges tekivad rängad kadeduse, „lemmikute“ vihkamise ja solvajate taunimise tunded. Neist tundeist kasvavad varjastel eluaastatel ootamatud ning visad kapriisid, vanemas eas aga — toorus, huligaansus.

Nii näete, et laste kapriisid, nagu kõik lapse käitumises, pole juhuslikud. Kapriisidel on alati mingi allikas, mis neid toidab; kapriisides esineb alati varjatud kujul lapse üks või teine nõrkus, ta elu küündimatus või puue, mida toetab ja tugevdab täisealiste väär käitumine, võimaldades kapriisidel ajada üha sügavamaid juuri lapse käitumisse.

Kas kapriisid säilitavad oma joned, oma avaldusvormid muutumatu lapse kogu kasvu- ning arenemisperioodi kestel?

Nagu närvilisuse nii ka kapriiside vormid ja sisu muutuvad koos vanusega. Mida noorem on laps, seda kitsam on kapriiside avaldumissfäär, seda enam ta kapriisid sulguvad ta isiklike, sageli vaid füsioloogiliste tarvete piiridesse.

Koolieas omandavad kapriisid keerukama iseloomu, avaldavad sageli motiveerimata jonnid, ootamata laiskushoogude jne. kujul.

Kuidas võidelda kapriisidega.

Selgitanud laste kapriiside peapõhjused, võime suurema vaevata märkida, milline tee tuleb valida kapriiside vastu võitlemiseks.

Tuleb kõrvaldada allikad, mis kutsuvad esile ja toidavad lapse väär käitumist, ja kapriisid kaovad siis kord-korralt isenesest. Tuleb järelikult esiteks muuta täisealiste käitumist ja teiseks tugevdada last, kasvatades teda osavaks ja võimeliseks, et tal poleks tarvis ennast maskee-

rida ega kapriiside näol tarvitusele võtta abinõusid täisealiste tähelepanu endale tõmbamiseks ja nende käsutamiseks.

Kogu elulaadi, milles kasvab kapriisne laps, on tarvis vahel muuta põhiliselt. Niisuguse murrangu teostamine pole täisealistel kerge, kuid seda tuleb teostada. Peab muidugi suhtuma tähelepanelikult lapse vajadustesse ja huvidesse, kuid laps ei tohi end tunda tähelepanu keskusena ei kodus ega koolis. Ühetaoline kindel ja rahulik suhtumine, mida täisealsed peavad avaldama kõigi laste vastu, on kapriisse lapse kasvatuses eriti vajalik. Liigne vastutulelikkus, niisama ka alatised noomitused või etteheited on ühevõrra kõlbmatud abinõud võitluses kapriisidega. Õigustatud nõudmised ja jõukohased kohustused, mida esitab ja paneb peale lapsele elu kollektiivis — lasteaias, koolis või kodus, ei pea olema kapriisse lapse suhtes vähemad.

Kodu on harilikult kapriiside peallikaks. Siin tuleb vanemal ja kõigil teistel perekonna täisealil liikmeil ilmutada teatavat tagasihoidlikkust ning kindlust omavahelistes suhetes kui ka oma suhetes kapriisse lapsega. Laps ei pea olema vihapursete, oheldamata tegude ja meeleolude järskude motiveerimata üleminekute tunnistajaks. Välditagu edvistamist lapse riietusega, alatist ühe asja asendamist teisega, sagedast uute mänguasjade ostmist. On tarvilik, et nii lapse vanemad ja kasvatajad kui ka ta kaaslased käituksid nii, et laps ei tuleks arvamusele, nagu jälgitaks ta igat sammu, püütaks kinni ta iga sõna: ühed kaasosalised selleks, et ülistada teda, teised, et alla kriipsutada ta eksitusi või puudusi. Kõigist vigadest, mida teevad kasvatajad, on kõige sagedasemaks ja kahjulikumaks see, et nad hoiavad last alatiselt valvel. Lapsele jääb mulje, et mida ta ka ei teeks ja mida ka ei räägiks, ikka ei pääse ta kõrvale täisealiste pilkude ja vahelesegamise eest: kord meeldib ta neile ja nad kiidavad teda, kord pole ta nende meele järgi ja nad riidlevad temaga. See käitumise alatine hindamine, kuuldavalt väljendatud kohtumõistmine tema üle, kohtumõistmine, mis pole alati erapooletu, kuid alati on apellatsioonitu, erutab ja pingutab lapse närve ja laps muutub ärrituvaks ning tujukaks.

Pole kahtlust, et minu poolt märgitud täisealiste käitumise ja lapse elu organiseerimise kava on kergem soovitada kui täita. Kuid see kava tuleb täita, kuigi selleks kasvatajal tuleks ennast kas või ümber kasvatada. Muidu ei saavuta meie vajalikku muutust lapse iseloomus ja käitumises.

Kehakarastus, rahulikkus, tagasihoidlikkus.

Eespool näidatud abinõude kõrval tuleb laste kapriiside vastu võitlemiseks kasutada kõiki abinõusid, mis soodustavad üldiselt lapse tervise tugevnemist. Palju sellest, mida rääkisin võitlusabinõude puhul laste närvilisusega, kehtib ka laste kapriiside ületamise kohta. Kapriiside lapse organismi karastamist, eesmärgiga suurendada selle vastupidavust, tugevdada usaldust oma jõusse, on tarvis teostada samal viisil ja sama ettevaatlikkuse ning süstemaatilisusega nagu närvilise lapse karastamist. Tahan siin alla kriipsutada kapriiside lapse õige toitumise ja õige toitlusrežiimi tähtsust. Toit peab olema lihtne, mõõdukas. Tuleb arvestada lapse maitset, kuid ei tule järele anda tujukatele soovidele ega lapse iga keeldumise puhul asendada üht toitu teisega.

On veel üks tungiv nõuanne igasuguste kapriiside vastu ükskõik millises lapse vanuses: suhtuge lapse kapriisidesse rahulikult ja tagasihoidlikult. Ärge avaldage nende vastu alatist tähelepanu, ärge rääkige lapse tujudest lapse enda juuresolekul. Vähem etteheiteid ja palumisi, rohkem külma verd ning ükskõiksust, vähemalt näiliselt! Pidage meeles, et kapriis on sageli võtte selleks, et tõmmata endale tähelepanu, et sundida endast rääkima, ja kui täisealised võtavad lapse iga tuju südamesse, erutuvad sellest, on kapriisi varjatud eesmärk saavutatud: laps, veendunud võtte edukuses, kasutab seda meeleldi ning sageli. Avaldage sagedamini ükskõiksust lapse kapriiside vastu, näidake nagu te neid ei märkakski, nagu polekski neil teie silmis suurt tähtsust. Selline näiliselt külm suhtumine kapriisidesse seoses südamliku tähelepaneliku suhtumisega lapse mõistlikesse õigustatud huvidesse ning vajadustesse on kindlaimaks abinõuks võitluses kapriiside vastu.

ÜHEKSAS VESTLUŠ.

LASTE JONNIST.

Jonn on laste käitumises sagedasemaid nähtusi. Ja kas märkame jonnit ainult laste käitumises? Kas poleks õigem ütelda, et jonn on inimese iseloomu tavaline joon? Laste käitumises, tõsi küll, ilmneb jonn sagedamini ja järsemal kujul, ometi aga arvan, et lastevanemad ja kasvatajad räägivad nii palju laste jonnist sellepärast, et jonnist tingituna tekivad laste teravaimad kokkupõrked täisealistega, mis alati ei lõpe täisealiste võiduga.

Jonn on selleks iseloomu- ning käitumise omaduseks, mille vastu põrgates sageli puruneb kogu kasvatustöö. Võib ütelda, et lapse jonn on katsekiviks, millel proovitakse kasvataja oskust ning vilumust. Selle järgi, milliseid võtteid ning abinõusid võtab kasvataja tarvitusele võitluses jonnakusega selle kõrvaldamiseks, võib otsustada ta pedagoogilist küpsust ja ettevalmistuse määra.

Tungime sügavamalt sellesse lapse käitumise avaldusse, mida täisealised mitte alati õigesti ei tõlgitse. Milles seisneb jonnit olemus?

Jonni olemus.

Jonnakas laps ei alistu väljastpoolt tulevaile mõjustustele, pidades visalt kinni omast seisukohast. Juba sellest määratlusest näete selgesti, et kapriiside ja jonnit vahel on teatav vastupidisus: sel ajal, kui kapriis, nagu nägime, on varjatud nõrkuse avaldus või maskeering, avaldub jonnit sageli teatav jõud, tõsi küll, inertne, väheliikuv, kuid ometi vastupanuvõimeline. Seda peavad kõigepealt kasvatajad endale selgeks tegema. Ei tohi suhtuda erakordse vaenulikkusega lapse jonnikusse, avaldugu see kuidastahes. Võitlust jonniga tuleb pidada järelekaalutult vahenditega — mitte

ainult selle jõu lihtsa väljajuurimise ning hävitamisega, vaid selle mõistusepärase suunamise ning kasutamise eesmärgiga.

Tegelikus elus aga pole olukord sageli nii lihtne, nagu eespool määratlesime.

Kõigepealt tuleb jonneraldada visadusest. Visaduses avalduvad püsivus, valmidus ja võime — ületada takistusi eesmärgile viival teel, kusjuures see eesmärk võib olla põhjendatud ja mõistusepäraselt motiveeritud. Järelikult on visadus kindla tahte tähtsamaid elemente. Jonnakad aga on tavaliselt tahtevaesed inimesed.

Visadus peab silmas tulevikku, sageli küllalt kauget; jonnakus aga on seotud harilikult olevikuga. Jonn on inertne, paindumatu, liikumatu; visadus on dünaamiline, ta viib edasi.

Mõnedel haiglastel juhtudel pole jonnakus, nagu tõestan edaspidi, mitte jõuks, vaid jõuetuseks, andes tunnistust lapse võimetusest vabaneda teda vallanud soovist ning lahkuda käitumises teerajalt, kus ta on takerdunud. Aga ka neil puhkudel, kui meil on tegemist terve lapsega, on jõuna näiv jonnakus sageli lapse elu mingite nõrkade külgede vastukajaks, peegelduseks. Sel teel jõuame jonniki allikate küsimuse juurde.

Enne kui siirduda jonniki allikate küsimuse vaatlemisele, õigemini küll selleks, et kergendada vastamist sellele küsimusele, pean tarvilikuks esitada teile mõned näited lapse jonniki kohta, mis on võetud isiklikest tähelepanekuist.

8-aastane Kolja A. on väga huvitav laps: jalutuskäigu ajal vestleb ta ohtrasti, mõnikord väga hästigi, kuid äkki hakkab ta käituma ilmselt veidrasti: kord keksib ta ühel jalal, kord kireb kukena, kord hakkab lakkamatult esitama küsimusi. Kõige imelikum on see, et neis veidrustes avaldab ta jonnakust, mida ei lähe korda mingil viisil murda.

7-aastane Liida K. on närviline, kuid taibukas tütarlaps. Nukkudega mängides avaldab ta palju loomisvõimet ning fantaasiat, kuid ta käitumine on talumatu: ta ei kuula kedagi; ütled talle midagi, hakkab vaidlema; käsid tal teha ühte, teeb ta teist, räägib vastupidisest jne.

10-aastane Leena M. on vaikne, rahulik, sageli kuulekaski tütarlaps. Sealsamas on ta ootamatult käest ära: hakkab jonnima, püsib omal arvamusel, ei alistu mingeile veenmistele: „ei lähe võimlemistundi“, „ei taha kalosse jalga panna“ jne.

11-aastane Volodja N. on andekas, kuid morn laps. Ta seltsib vähe teiste lastega, mängib enamasti üksi. Mõnikord võib tundide kaupa liigutada mingit eset edasi-tagasi, midagi kohale seada, askeldada rolle-

riga jne. Neil puhkudel süveneb ta oma tegevusesse niivõrd, et ei ema palved ega isa käratused suuda teda sundida tegevust katkestama.

Nii avaldub jonn mitmel viisil, kusjuures jonni juured pole alati ühesugused.

Esimesel juhul ületavad Kolja A. veidrused ilmselt loomuliku arenemise ja normaalse käitumise piirid. Siin on meil tegemist mingite haiglaste kujutluste ja tegude pealetükkivusega, millest laps ise ei suuda vabaneda. Ootamatud veidrused, mis avalduvad täieliku tervise juures, kõnelevad haiglastest mõradest lapse isiksuses. Sedalaadi mõrad, nagu näitavad arstide tähelepanekud, võivad püsida täiesti kõrvuti andekusega. Neid mõrasid peavad jälgima pedagoogid ja lastevanemad, nende suhtes tuleb õigeaegselt konsulteerida arsti-spetsialistiga, sest need mõrad on sageli tulevaste vaimsete häirete ended.

Seevastu teistel juhtudel ei asetse jonnakuse juured mitte lapses endas, vaid ta elu ning kasvatuses tingimustes. Olen tähendanud, et enamasti tuleb ikkagi lapse jonnakuse juuri otsida kasvatuses tingimustest.

Jonnakuse juured.

See asjaolu, et lapse jõud avaldub mõnikord mõttetu jonnina, tunnistab kõigepealt, et last ümbritsevad olud pole korras, et puudub loomulik väljapääs lapse energiale. Pange tähele, et jonnakuse jooned ilmuvad mõnikord väga varajases elueas, kusjuures just selles elueas on kõige hõlpsam paljastada jonnakuse juuri.

Kujutelge juhtumit, et lapsel pole kodus oma nurka, pole mänguasju ega materjali tegevuseks, mis oleks talle meele järgi, pole sobivaid seltsilisi. Elu möödub hallilt, huvideta. Laps eksleb nurgast nurka, leidmata midagi, millega võiks hakata tegelema, ja ta hakkab avaldama oma jõudu täisealiste vastutöötamises, mõttetus jonnis. Jonni juur on sel puhul selge. Kuid kas sedasama me ei leia sageli ka õpilase elutingimustes? Kodus valitseb eespool kirjeldatud olukord. Täisealised nõuavad lapselt-õpilaselt usinust ja kuulekust, kuid ei loo tingimusi, milles ta võiks avaldada oma iseseisvust. Kool nõuab distsipliini, pingutatud tähelepanu, kehtvat istumist ühel kohal. Lapse isiklikud huvid ning tungid jäävad tihti rahuldamata. Lapses ärkab oheldamatu püüd avaldada milleski oma iseseisvust, kaitsta oma isiklike nõuete ning soovide õigsust. Kuna puudub väljapääs oma loova jõu avaldamiseks, kuna pole pinda oma isiksuse väljenda-

miseks, kandub laps sellele teele, kus leiab ees vähima vastupanu, — eitamise ning keeldumise teele: vastutöötamisele.

Siit samm edasi algab haiglane jonn, keeldumine keeldumise pärast, mõttetu mehhaaniline korduv eitamine, mis teaduses on saanud negativismi nimetuse.

Juba rääkisin, et jonn, olles jõu näiliseks avalduseks, annab tihti tunnistust sisemisest nõrkusest, püsimatusest, kohandamatusest ümbritsevaile tingimustele. Selliste vasturääkivuste näited lapse elus on sagedased. Siit tuleneb ta käitumise kahepaiksus: jonnakus kodus — kuulekus koolis, ja ümberpöörduvalt. Tundes oma nõrkust ning abitust ühtedes tingimustes, otsib laps teistes tingimustes juhust, et avaldada oma püsivust ja iseseisvust. See kahepaiksus viib õpetajaid ja lastevanemaid sageli ummikusse. Ainult lapse elutingimuste tähelepanelik tundmaõppimine võib anda võtme selle kahepaiksuse mõistmiseks. Et jonn võib olla samaaegselt nii jõuavalduseks kui ka nõrkuse tunnuseks, tõestub sellega, et jonni kõige sagedasem ja seejuures järsem avaldumine langeb niinimetatud kriitilistesse aastatesse, puberteedi-eelsesesse perioodi.

Kõige sellega müidugi ei piirdu lapse jonnakuse avaldusala. Eespool öeldu aga selgitab küllaldaselt, et selline näiliselt tavaline lapse iseloomujoon, nagu jonnakus, on tõeliselt väga keerukas ning täis vasturääkivusi.

Milline peab olema täisealiste õige suhtumine laste jonnisse.

Võitluses jonnakuse vastu ei tule kunagi tegutseda huupi. Tuleb kõigepealt selgitada jonni allikas, mis asetseb, nagu juba nägime, suuremalt osalt mitte lapses endas, vaid ümbritsevas olukorras, kasvatuses vigades.

Kas tuleb alati astuda võitlusse lapse jonniga, kas tuleb alati vaadata jonnile kui paha, mida peab kõigiti välja juurima? Mõtelge hästi järgmise üle. Kui sageli päeva jooksul tuleb lapsel vaidlematult järgida täisealiste näpunäited, isegi kui nende näpunäidete mõte on talle arusaamatu! Kas võime last sellepärast hukka mõista, et ta vahetevahel on sõnakuulmatu, et temas ajuti tähtsustab soov näidata teistele ja tunda ka ise oma jõudu, oma iseseisvust. Selle oma isiksuse kaitsmise — olemuselt loomuliku võitluse — algeid leiame juba esimesil eluaastail, kui laps, keeldudes täisealiste abist, kordab tungivalt: „ma ise teen“, „ma

ise tahan“. Vanemas eas avaldub loomulik soov olla iseseisev veel sagedamini. Kui isegi oletame, et laps valis oma jõu avaldamiseks sobimatu aja või sobimatu kuju, ikkagi ei tule seda jõudu alati purustada iga hinna eest.

Peab ütleva, et täisealised ise pakuvad sageli näiteid põikpääsusest, väiklasest nõudlikkusest, ebaõiglasest rangusest, alatisest tüütavast vahelesegamisest lapse ellu, ilma et aru saaksid tema vajadustest ja tunneksid tema huvisid. Pole midagi imestada, kui laps mõnikord astub üles alatise surve vastu.

Austus lapse vastu peab esmajoones olema meie kasvatustöö aluseks jonnakate lastega. On tähelepanav, et täisealistel on märksa raskem last austada kui teda armastada. Armastama paneb instinkt — armastus on looduse and; austus on teadliku tegevuse, lapse isiksuse iseärasuste ning vajaduste mõistmise tulemus, on nende raskuste mõistmise tulemus, mis asetsevad lapse eluteel ja mida peab ta sealt kõrvaldama. Jonnakuse kõrvaldamisel ärgu olgu eesmärgiks mitte purustada lapse jõude, vaid avada lapsele perspektiivid ta energia mõistlikuks kasutamiseks.

Kui laps on milleski kangekaelne, mis on meile ebameeldiv või näib mõttetuna, mis aga ei ähvarda ta tervist ega tee kahju lapse kaaslastele, ei tule igakord astuda võitlusse selle kangekaelussega. „Tark ema,“ ütleb Leshaft, „oskab mõnikord vaadata läbi sõrmede oma lapse mõnedele, suhteliselt süütuile tempudele ja teeb näo, nagu ei märkakski ta neid.“ Nii peab talitama ka iga mõistlik kasvataja.

Ei tohi oma autoriteeti vahetada peenra haks. Kui kasvataja või vanemate nõudlikkus on tarvilik, peab olema vankumatu, ja just sellepärast ei tule nõudlikkust esitada liiga sageli, erilise vajaduseta. Alatine igapäevane võitlus jonnakusega võib viia nii kasvataja kui ka lapse jõudude väljakurnamiseni, kusjuures kasvataja kurnab ennast veel rohkem kui laps. Kui kasvataja igakord, kui laps avaldab vastupanu, sunnib teda alistuma, saavutab ta ainult seda, et laps tunneb ennast lõpmata nõrgana ja hakkab kasvatajas nägema ainult vaenlikku jõudu. Mõtelge vaid sellele, et iga teie võit lapse jonnile tähendab temale kaotust. Pole kahtlust, et mõnikord niisugused kaotused on vältimatud ja tarvilikud, kuid last ei tohi kasvatada kaotuste abil. Mitte sellele ei pea olema suunatud kasvatus. Kasvatus peab endale seadma teise, vastupidise eesmärgi — sisendada lapsesse usku oma

jõusse, sisendada temasse usaldust oma kasvatajate vastu, veendumust nende heatahtlusest, sõbralikust suhtumisest temasse.

Ma ei taha, et arvaksite, nagu peaksin iga jonnakuseavaldust lapse poolt vooruseks ja lapse austuse nimel nõuan järeleandmist ta tujudele. Mitte põrmugi! Austuse nimel lapse vastu nõuan ainult, et täisealised hoiduksid kasutamast selliseid abinõusid, mis hävitaksid lapse lugupidamise tema enda vastu. Tean, et esineb jonnijuhtumeid, mis nõuavad otsustavat vastutegevust. Kuid ma tahan, et see vastutegevus oleks mõistusepärane, et jõupingutused, mida kasvataja kulutab sellele vastutegevusele, tasuksid endid täiel määral positiivse tulemussega. Kasulikku tagajärge võib aga saavutada ainult tingimusel, et vastutegevus, mida avaldatakse lapse jonnile vajalikul momendil, toimuks rahuliku püsivuse ning kindlusega.

Seda rahulikku kindlust tuleb avaldada ka nende raskete jonnijuhtumite suhtes, mis ähvardavad rikkuda laste kollektiivi elu üldist ilmet. Ma ei pane lootusi puht-administratiivseile vahendele. On tarvis vastandada kollektiivi ühine õiglane tahe üksiku liikme põhjendamatu desorganiseerivale jonnakusele. Selleks tuleb luua niisugune teadliku distsipliini ühiskondlik õhkkond, milles jonn ei saaks leida toitu.

Individaalse suhtumise tarvilikkus.

Sellises miljöös omandab õige individuaalne suhtumine raske jonniga üksiku juhtumi puhul erilise mõtte ning tähtsuse. Kasvataja ei pea tagasi pörkama erakordseil juhtumel, kui kõik muud vahendid on kasutatud, tarvitusele võtmast enam-vähem energilisi surveabinõusid. Abinõude valik ei või olla šabloonne; see peab põhinema täiel määral kasvatuslikel kaalutlustel, mitte aga karistusprintsipiidel.

Kindlus ning püsivus jonnakate laste suhtes on tarvilik samal määral nagu peenetundelisuski.

Niisiis võitlus jonnakusega on võitlus lapse elu olukorra eest, mitmekülgete kütkestavate huvide loomise eest, täisealiste õige käitumise eest, samuti austuse eest lapse vastu ka siis, kui ta eksib, oskuse eest rahulikult oodata ja visalt taotella eesmärki.

Jonnakust ei tule murda, ei tule lapsest välja juurida tahet tegevuseks, vaid tuleb lapse jõude ja energiat suunata huvitavaile, kasulikele, vajalikele eesmärkidele. Meil tuleb üles kasvatada sugupõlv, kes oskaks püsivalt ning visalt purustada vanu kahjulikke säilmeid ja niisama püsivalt ning visalt ehitada uut paremat elu.

ÕPILASE JA PIONEERI KASVATAMINE.

KÜMNES VESTLUS.

KEHAKARASTAMISEST.

Nõukogude rahvaste Suur Isamaasõda nurjatute saksa fašistlike anastajate vastu, julmim kõigist sõdadest, mida on üle elanud inimkond, näitas, et võiduks vaenlase üle kõrgeima kaas-aegse tehnika ja sõjakunsti omamise kõrval on tarvis mehisust, kindlust ja vastupidavust. Lihased, närvid, süda — võitleja kogu organism peab tervist kahjustamata taluma kestvaid raskusi ja puudust, pakast, kuumust, niiskust, alatoitlust, rasket kehalist ja närvide pingutust. Meie kohuseks on suurima tähelepanuga tungida sõja karmidesse õppetundidesse ja välja tuua neist kõik, mis võib meid varustada uute teadmistega, uute kogemustega tõusva noorpõlve kasvatamise vastutusrikkaima töö parendamiseks. Meie noorpõlv on kutsutud terveks ravima verised haavad, mida lõi kodumaale fašistlik kiskja, samuti taastama majanduse, tugevdama meie suure kodumaa võimsust.

Juba pärast esimest Maailmasõda algas paljudes maades laialdane propaganda elanikkonna, eriti noorsoo vastupidavuse tõstmiseks mitmesuguste meetodite abil. Pole kahtlust, et oleme varsti selle võimsa liikumise tagajärgede tunnistajaks kõigis kultuurriikides. See liikumine ei hõlma mitte ainult kehalise kasvatusala, vaid sunnib revideerima ka olemasolevaid kasvatussüsteeme.

Meie maa nõuab tungivalt vastupidava, kehaliselt karastatud põlvkonna kasvatamist, kes ei kardä mingeid eluraskusi. Selleks, et võiksim seda nõuet teostada, tuleb tunda põhilisi juhendeid kehakarastamise alal nii teoorias kui ka praktikas.

Kehakarastuse olemus ja eesmärgid.

Algame kehakarastuse olemuse ja eesmärkide määratlemisega. Kehakarastuse all tuleb mõista vahendite süsteemi, mis on suunatud sellele, et tõsta organismi vastupidavust ning ta vastu-panuvõimet kahjulikele mõjudele, et parendada oskust kiiresti ja otstarbekohaselt, kohaneda mitmesugustele muutustele elutingimustes. Karastatud inimorganism omandab uued omadused, mida võib väljendada kahe sõnaga: suurenenud vastupidavus.

Ei ole liialdus väita, et just kehakarastuses seisneb kasvatus suure põhimõtte, printsiipi, mille järgi meie lapsest, nagu ta on, peame looma niisuguse inimese, milliseks ta võib saada ja peab saama — vastavalt elu nõuetele ja meie kultuuri ideaalidele.

Karastades organismi tugevdame keha mitmesuguseid elundeid ja kõigepealt närvikava. Sellest siiski ei järgne, et lapse kogu mitmekesine hingeelu jääks kõrvale. Karastades keha loome kindla vundamendi tahte, mehisuse ja kogu isiksuse karastamiseks.

Teie küsite, millisel teel võib organism karastamise kaudu omandada uusi omadusi. Muidugi teada ei arene kehakarastamine viljatul pinnal. Kehakarastamine toob päevavalgele alged, mis on peidetud sügavale inimese organismi, arendab neid ja suunab tegevusse. Kehakarastamise mehhanism on väga keerukas ja ma ei hakka seda üksikasjaliselt kirjeldama, seda enam, et ka teaduse poolt pole see kaugeltki täiel määral selgitatud. Võib ainult väita, et selles keerukas mehhanismis, millest võtavad osa närvikava ja sisenõristuse-näärmete keemilised saadused, nn. hormoonid, ja kõik meie keha elusad rakud, kuulub esikoht nn. vegetatiivsele (toitvale) närvikavale, s. o. närvikava sellele osale, mis juhib kõiki tähtsamaid eluprotsesse (seedimine, hingamine, vereringe, ainevahetus).

Harjutuste ja harjumuse mõju.

Kehakarastamine põhineb kahel teguril: 1) harjutusel ja 2) harjumusel. Füsioloogilise seaduse mõjul saab igasugune organ või kude harjutuse tagajärjel enam toitu (varustatakse rikalikumalt verega) ja kord-korralt täiustub oma töös. Harjumus aga viib selleni, et ühelt poolt tundlikkus ärritustele järk-järgult

nürineb, ja teiselt poolt selleni, et kohanemisprotsess (temperatuuri, niiskuse jms. muutustele), tänu organismi pidevale harjumusele, edeneb kiiremini ja täpsemalt üha väiksema energia-kuluga. On selge, et harjutus ja harjumus on teineteisega tihedalt seotud. Nende ühinenud mõju tagajärjel tekib organismis järske muutusi või tugevaid ärritusi, kuid neid talub harjunud, treenitud, lühidalt öeldes — karastatud organism ilma tervist kahjustamata, samal ajal kui karastamata organismis võivad nad välja kutsuda terve rea haiglasi nähtusi.

Kehakarastamist tuleb alata juba varajast lapsepõlvest, kui organism on veel kujunemise ajajärgus, kui ta plastilisus on eriti suur. Keda pole karastatud lapsepõlves, sel on küpses eas raske omandada seda vastupidavust, mis on tarvilik elu karmides katsumustes.

Kehakarastamise teed ning vahendid, nagu hiljem näeme, on mitmesugused, kuid kõigi nende kasutamisel tuleb rangelt kinni pidada mõnedest üldistest reeglitest, mida ma siinkohal lühidalt esitan.

Kehakarastuse põhimõtted.

1. Kehakarastusele peab eelnema ettevalmistav periood (näiteks tuleb last päikesevannidele ette valmistada eelnevate õhuvannidega jne.).

2. Kehakarastus nõuab ettevaatust, ja seda rohkem, mida noorem on laps. Eriti ettevaatlik peab olema karastuse esimeste seansside ajal, kui pole veel küllaldaselt teada lapse tundlikkus teatavale ärritusele.

3. Iga karastusvorm nõuab nii ärrituse jõu kui ka kestuse piinliku doseerimist (näiteks vee temperatuur, päikesevanni kestus).

4. Karastust tuleb teostada süstemaatilisel, võimalust mööda ilma vaheaegadeta.

5. Tuleb silmas pidada järk-järgulisust üleminekul tugevamatele ärritustele (näiteks ülevalamiseks kasutatava vee temperatuuri alandamine, keha paljastamine suve algul).

6. Rakendades mingit karastusabinõu, tuleb arvestada lapse kehalist seisukorda ja individuaalset tundlikkust.

7. Kasvataja ja arsti kontroll ning tähelepanelik järelevalve on vältimatud tingimused kehakarastamisel.

Kehakarastusabinõud.

Millised on karastusabinõud?

Kõigepealt õhk. Igapäevane 3- kuni 4-tunnine viibimine värskes õhus peab olema kehalise kasvatuse seaduseks.

Kehakarastuseks omab erilist tähtsust jaheda ja külma õhu elustav toime organismile. Tuleb harjutada lapsi sügisel ja kevadel magama päeval ja öösel õhuakna, suvel aga kogu akna lahti olles.

Lastesanatoomiumide ja metsakoolide kogemused näitavad, et NSV Liidu keskviõõtme kliimalistes tingimustes päevane magamine vabas õhus (verandal) võib toimuda aasta läbi, välja arvatud õige lühikesed vaheajad. Lapsed peavad magama magamiskottides, nii et nägu jääks lahti. Kotid peavad olema küllaldaselt avatud, tuleb kontrollida, et lapsed neis ei higistaks.

Madal temperatuur — 20—25⁰ C alla nulli — ei saa vaikselt ilma puhul olla põhjenduseks, et hoida lapsi toas. Isegi sellise pakasega peavad mitte üksi kooliealised, vaid ka eelkooliealised lapsed viibima väljas iga päev vaheaegadega mitte vähem kui 2—3 tundi.

Lapsed olgu muidugi soojalt rõivastatud (kuid mitte rõivastesse mässitud) ja omagu sooje jalatseid. Mida paremini on korda seatud kooli või lasteaia õu (kelgud, labidad, kanderaamid, uisutee, liumägi), mida elavamalt ja huvitavamalt organiseeritakse igasuguseid liikumismänge ja lõbustusi, seda meelsamini viibivad lapsed värskes puhtas külmas õhus.

Kahjuks aga nii vanemaile kui ka paljudele pedagoogidele näib taevas liiga sageli olevat sumbne ja ilm jalutamiseks lastele sobimatu. Ometi pole paremat abinõu organismi karastamiseks kui viibimine väljas ka halva ilmaga.

Süsteemaatiline igapäevane viibimine väljas on parimaks kaitseks külmetuse vastu, mis on nii suureks hirmutiseks lastevanemaile.

Ettevaatus on muidugi tarvilik. Kui laps jalutuskäigul tegi jalad märjaks, tuleb jalutuskäigult tagasi tulles jalad otsekohe kuivaks pühkida ja sukad vahetada; kui laps saabus koju higisena, ei tohi otsekohe pesu vahetada. Suure pakase ajal võib väikestel lastel nägu võida rasvaga. Eriti ettevaatlikku suhtumist vajavad nõrgad, verevaesed, külma vastu tundlikud lapsed. Ettevaatus ei tohi aga kunagi muutuda hirmuks, mis nii kergesti naka-

tab lapse ja jääb püsima kogu eluajaks. Hirm on haiguste
ustavaim liitlane.

Heaks karastusvahendiks juba kõige varajasemaist eluaastaist
võivad saada õhuvannid. Talvel võivad lapsed võtta iga
päev enne hommikueinet või pärast päevast und algul treening-
ülikonnas, siis aga spordipükstes kuivas, soojas ja enne hästi tuu-
lutatud toas päikesevanne.

Algul peab temperatuur toas olema 18—20° C; seejärel võib
seda kord-korralt alandada (vastavalt laste kehalisele seisukorrale
ja enesetundele) kuni 12°-ni eelkooliealistele ja 10°-ni õpilastele.
Vannide kestus peab suurenema 1 minutist kuni 25 minutini.
Õhuvannide ajal teevad lapsed energilisi liigutusi (liikumis-
mängud, võimlemisharjutused). Õhuvanne võib ühendada hom-
mikuse võimlemisega. Soojal aastaajal võtavad lapsed õhuvanne
vabas õhus varjulises kohas, kas aias, metsas või mängumurul.
Õhuvannide kestus olgu 15 minutist kuni 1 tunnini. Arstide
rohked uurimused näitavad, et süstemaatiline õhuvannide võt-
mine kahandab vastuvõtlikkust gripile ja teeb harvemaks kompli-
katsioonid pärast leetreid ja läkakõha.

Ruumisviibimise ajal ei tohi lapsed hingata rikutud õhku.
Tuleb mitu korda päevas, kui lapsed on ära, hoolega ja põhjali-
kult (20—30 minuti kestel) tuulutada ruumi, kus viibivad lapsed:
hommikul enne einet, enne päevauinakut, õhtul enne magama-
minekut. Tuba tuuldub kõige paremini tõmbuse teel. Otstarbe-
kohane on kaks-kolm korda päevas laste kohal olles avada õhu-
aken 5—10 minutiks, alandades temperatuuri 14—12°-ni,
selleks et kord-korralt harjutada lapsi viibima ruumis normaal-
sest (17—18° C) madalama temperatuuriga.

Tugevamaks karastusvahendiks kui õhk on vesi. See-
pärast tarvitades vett lapse organismi karastusvahendina tuleb
olla ettevaatlik.

Organismi karastamiseks on väga kasulikud k e h a h õ õ r u -
m i s e d. Lai käterätik niisutatakse leiges vees (hiljem võib
veetemperatuuri kord-korralt alandada kuni 25—22° C), vää-
natakse kuivaks ja hõõrutakse igal hommikul pärast ülestõus-
mist kordamööda rinda, selga, käsi ja jalgu 3—5 minuti jooksul,
kuni nahk läheb punaseks. Hõõrumise karastav tulemus ei
olene mitte ainult vee toimest, vaid ka nahamassaažist. Kui on
tegemist lõdva ja verevaese lapsega, on väga kasulik veele
lisada harilikku soola: 4—5 klaasile veele 2 supilusikatäit.

Hõõrumine mõjub organismile hästi: pärast hõõrumist tunneb laps end erksana, ta söögiisu tõuseb, keha karastub.

Kasulik on ka keha ülevalamine veega; ülevalamine võib täiesti asendada dušši. Nõrgad ja närviliselt erutuvad lapsed on mõnikord väga tundlikud külma vee vastu; seepärast ei tohi algul ülevalamiseks tarvitatud vesi olla mitte alla 32° C; alles hiljem võib vee temperatuuri kord-korralt alandada kuni 26° C.

Et tuleb sagedasti pesta seebiga käsi ja jalgu, sellest ma lähemalt ei kõnele; arvan, et see on selge teile minu seletustetagi.

Kasulikuks karastusvahendiks on dušš. Dušš mõjub nahale ja selle kaudu närvikavale nii soojuselise kui ka mehhaanilise ärritajana. Dušš on soodne selle poolest, et ärrituse määra on võimalik suure täpsusega doseerida vee temperatuuri ja rõhumise (langemise kõrguse) reguleerimisega. Dušši on kerge ise valmistada. Algul tuleb dušiks tarvitada leiget (32°) vett, seejärel kord-korralt vee temperatuuri alandada, viies selle kuni 25°-ni eelkoolilastele ja kuni 20°-ni kooliõpilastele. Leidub verevaeseid ja närvilisi lapsi, kelledele dušš avaldab ebasoodsat toimet; sellistel puhkudel tuleb dušš ära jätta. Dušši võib eduga asendada ülevalamine tavalisest pangest või kastekannust (150—170 cm kõrgemal pörandapinnast).

Väga kasulik karastusvahend on suplus. Enne kui alustada supvist suplust, tuleb hästi ette valmistada plaaž, puhastada see purust ja mudast, asetada sinna pingid, hoolega läbi vaadata jõepõhi. Kui kallas on järsk, vool kiire, põhi savine, ei tule lasta siin lastel supelda. Suplemise ajal on tarvilik alatine hoolikas valve iga lapse järele. On kõige parem, kui lapsi valvab kaks usaldusväärset isikut. Samaaegselt võib supelda ainult väike rühm lapsi (6—8 inimest). Esmakordsel suplemisel ei tohi veetemperatuur olla alla 24—22°; hiljem võib olla temperatuur madalam, kuid mitte alla 20°. Supluse kestus olgu 3 minutist 8 kuni 10 minutini.

Kui laps pärast suplust tunneb külma, lõgistab hambaid, väriseb, muutub siniseks (teine külmavärin)¹⁾, siis tähendab

¹⁾ Suplemise ajal toimub vettelaskumise momendil naha veresoonte ahendumine, mistõttu tundub lühiaegset külmavärinat („esimene värin“). Varsti algab reaktsioon: sooned laienevad ja keha soojeneb. Kui laienenud soonte läbi annab keha ära liiga palju soojust, tekib „teine külmavärin“.

see seda, et suplus oli kas liiga kaua kestev või laps talub suplust üldse halvasti. On tähtis, et vees olles ujumist, kui võimalik, ei katkestataks. Tuleb valvata selle järele, et lapsed supeldes kogu aja teeksid liigutusi.

Suplus peab olema ühendatud ujuma õpetamisega. Üldse on ujumine kasulikumaid spordialasid. Mõned lapsed hakkavad juba 5.—6. eluaastast peale iseseisvalt ujuma õppima. 8.—10. eluaastal võib last ujuma õpetada, aidata tal omandada ujumisstiili ja vetelpäästmise võtteid.

Pärast suplust tuleb keha tingimata täiesti ära kuivatada.

Kõigest loodusjõududest, mis avaldavad mõju elavale organismile, on kõige võimsamaks päikesekiirte energia. Päike, mõjudes nahale, tekitab sellesse vere juurdevoolu, parendades seetõttu naha toitumist ja tugevdades naha hingamistegevust. Päikesevalgus soodustab punaste vereliblede arvu kasvamist, lihastiku suurenemist, une paranemist. Päikesevalgus kiirendab ainevahetust ja mõjub tervendavalt lapse hingelisele seisundile. Tuleb veel märkida, et päikesekiired surmavad tuberkuloosibatsille ja paljusid muid haigusi tekitavaid mikroobe.

Tähelepanuväärsed muutused, mida tekitavad päikesekiired organismis, ei sünni mitte niivõrd nähtavate soojusekiirte kui-võrd nägematute keemiliste, nn. ultravioletsete kiirte toimel. Nende kiirte toime kehale peab olema otsene, sest isegi puhas aknaklaas neelab ära 90 protsenti ultravioletseid kiiri.

Päevitus tekib ultravioletsete kiirte toimest. Päevitus kaitseb teataval määral keha ülekuumenemise eest, annab organismile vastupidavuse. Tuleb aga märkida, et liigse päevitamise tagajärjel võivad tekkida põletusvillid ja rasked tervisele kahjulikud muutused organismis.

Kõige paremini, täielikumalt ja kosutavamalt mõjuvad päikesekiired organismile päikesevanne võttes.

Koht päikesevannide võtmiseks tuleb korraldada kuiva, lõunasse pöördud, tuulest varjatud paika. Päikesevannidele peavad eelnema õhuvannid. Esimesed seansid peavad olema lühiajalised: tuleb alata 1—2 minutist igale kehaküljele (rind, selg, parem ja vasak külg), mida laps järjekorras seab päikesepaistele. Siis pikendada järk-järgult iga korraga (kuni 4—8 minutit) lamamisaega ja, olenevalt lapse enesetundest ning seisukorrast, viia päikesevannide kestus 25—35 minutini.

Vannide võtmise ajal peab laps lamama lõuendist asemel, puuvill- või boitekil. Pea tuleb tal katta valge rätiga ja pöörata

päikese poolt ära. Küljeli lamades olgu vaba käsi tõstetud kukla taha, et päikesekiired võiksid mõjuda kaenlaalusele, kus asuvad lümfinäärmed. Pärast päikesevanni on kasulik ülevalamine veega, mis on päikesepaistel soojendatud kuni 25⁰-ni.

NSV Liidu keskmises vöötmes on suvel parim päikesevannide võtmise aeg kella 10—11½ hommikul, lõunapiirkondades — kella 7 kuni 11. Seansid tuleb lõpetada pool tundi enne lõunat. On tarvis valvata selle järele, et ei tekiks põletusi ja et vannivõtmine õigeaegselt katkestataks. Lapse enesetundesse tuleb suhtuda tähelepanelikult. Kui laps kaebab peavalu või nõrkuse üle, tuleb vannivõtmine katkestada. Päikesevanne korraldatagu arsti järelevalvel. Arst peab osa võtma koha valikust päikesevannide võtmiseks, instrueerima järelevalve personaali, selgitama ja jälgima lapsi, kes vajavad erilist hoolitsemist. Seal, kus pole võimalik tagada arsti osavõttu, on parem päikesevannidest loobuda.

Liikumine kehakarastuse vahendina.

Kehakarastuse loomulike vahendite hulka tuleb arvata ka liikumist. Lihaste tegevus avaldab suurt mõju vereringele, hingamisele, ainevahetusele. Arstiteaduses on liikumisharjutused (aktiivsed ja passiivsed) omandanud silmapaistva koha paljude haiguste (südame-, seedeaparaadi-, ainevahetuse-haiguste) ravimisel.

Süstemaatiline, ettevaatlikult korraldatud treening vähendab lihaste väsivust ja suurendab ainete tekkimist, mis on lihasjõu allikaks. Treenitud kõndija kulutab energiat ökonoomsemalt ja seepärast võib ta kauem kõndida kui treenimatu.

Kord-korralt jalutuskäike pikendades võime viia need niisuguse kestuseni, mis jõudu kurnamata hakkab lapse organismi karastama. Kui näiteks väikeste lastega (5.—6. e.-a.) alata kevadel 10—15-minutisi jalutuskäike (üks ots), seejuures viieminutise puhkeajaga, siis võib suve lõpuks neid pikendada 25 minutini. Jalutuskäigud vanemate eelkooliealiste lastega võivad kesta isegi kuni 35 minutit üks ots (viieminutise puhkeajaga). Nooremate koolilastega (8.—12. e.-a.) võib jalamatku korraldada kuni 3-tunnise kestusega (teekonna pikkus 5—6 kilomeetrit), kaks korda teel puhates, iga kord 10—15 minutit. Vanemate kooliõpilaste (13.—17. e.-a.) jalamatka üldine kestus päeva jooksul võib olla kuni 5 või isegi 6 tundi (teekonna pikkus 10—12 kilomeetrit) vastavate vaheaegadega.

Kõndimise treenimine varajasest elueast peale kõvendab väga suurel määral laste kehalist vastupidavust ja on heaks ettevalmistuseks sõjaväeteenistusele.

Psüühilise teguri osa.

Lõppeks pean alla kriipsutama, et vaatlesin karastust ainult kehalise kasvatusse seisukohalt. Kuid karastust ei tule teostada ainult füüsiliste meetoditega. Tõelist karastust on võimalik saavutada keskkonnas, kus valitseb terve vaim, kus pole hirmulolekut ega kahtlust, keskkonnas, kus valitseb kindlus, rahulikkus ja mehisus.

Kui laps igapäevases elus näeb sageli täisealiste käitumises hirmu- ning arguseavaldusi, kui lapse haiguse ajal, haigetsaamise või piisa vere ilmumise puhul vanemad või kasvatajad hakkavad hädaldama, satuvad paanikasse, ei saa tõelisest karastusest olla juttugi.

Niisiis olge ise mehised, karastage oma jõudu ja tahet ning aidake kodul, lasteaijal ja koolil üles kasvatada mehist, karastatud sugupõlv!

Temperatuuride ja abinõude kasutamiskestuse normid karastamisel.

Temperatuur ja kestus	Väike- lapse-iga	Eelkooli- iga	Kooli-iga
Ruumi temperatuur	20—18°	18—16°	16—15°
Pesemisvee temperatuur (hommikune ja õhtune; õlgadele, rinnale)	18°	15°	12°
Õhutemperatuur talvel vaikselt ilmaga, mis lubab väljas viibida	—20°	—25—30°	—35°
Õhutemperatuur talvel, mis lubab välisõhus magada	—20°	—25°	—
Veetemperatuur veeprotseduuridel:			
Hõõrumine	32—26°	28—20°	20—18°
Ülevalamine	35—30°	32—26°	28—22°
Suplemine	20°	20—18°	20—16°
Veeprotseduuride kestus	3—4 m.	8—10 m.	15 m.
Päikeseprotseduuride kestus	10—15 m.	25—30 m.	30—40 m.
Jalutuskäikude ja jalamatkade kestus	10 m.	25—30 m. (üks ots)	3—5 t.
Päeva jooksul läbitud tee pikkus	1/2—1 km	2 km	3—10 km

ÜHETEISTKÜMNES VESTLUS.

LASTE LAISKUSEST JA EDASIJÕUDMATUSEST KOOLIS.

Kirjades, mida olen saanud lastevanemalt, samuti sedelitel ja küsimustes, milledega kuulajad pöörduvad minu poole pärast loenguid, on silmapaistval kohal kaebused laste laiskusest ja halvast edasijõudmisest koolis. Ei või ütelda, et need oleksid liiga sagedased, kuid neist kajastub alati küllaldast muret ja tugevat rahutust. Ja see on täiesti arusaadav. Kui laps tõepoolest ei tunne austust ega armastust töö ja õppimise vastu, kui ta on valmis veetma terved päevad tegevuseta, ainult lõbutsedes ning vallatades, siis selline laps ei jõua muidugi koolis edasi ja teda ähvardab edasipüüdmata hädahoht eluski.

Püüan siinkohal vaadelda laiskuse ja edasijõudmata küsimust ei mitte kellegi kaitsjana, süüdistajana või kohtumõistjana, vaid kõigi — nii laste, vanemate kui ka kooli sõbrana, kes selle süüdistusega puutuvad kokku.

Laiskuse allikad.

Selleks, et põhjalikult analüüsida meid huvitavat küsimust, tuleb kõigepealt selgitada, millest tekib lapsel tahtepuudus ja isegi vastumeelsus töö vastu. Ükski ei hakka ju väitma, et laps on loomult laisk, et ta on juba sündinud tahtega mitte midagi teha, tahtega logelda. Elus paneme tähele just vastupidist: me näeme, et väikesed lapsed on harilikult väga aktiivsed, liiguvad, alaliselt millegagi tegelevad, armastavad kõike ise teha; nad on sageli üllatavalt väsimatud mängides, ehitades, välja mõteldes, on väga teadmishimulised ja tüütavad täisealisi oma lõpumatute küsimustega. Niisiis ei ole laps loomult sugugi laisk; just vastupidi: ta on tegev ning teadmishimuline. Kust tuleb siis õpilasel laiskus? Kas pole laiskuse

põhjused paljudel juhtumel mitte lapses, vaid väljaspool teda, olutingimustes, millede suhtes on ta täiesti süütu?

Lapse laiskuse arvele pandav edasijõudmatus on sageli tingitud ta haiglasest seisukorrast. Näiteks võib laps kannatada verevaesuse või närvirikete all; ta organism võib olla kurnatud pärast rasket haigust (sarlakid, gripp, läkaköha jne.); tal on ehk kurgumandlid paistetanud, mispärast halvasti hingab, muutudes loiuks, hajameelseks; vahest kannatab laps lühinägevuse või halva kuulmise all, seejuures on ta koolis pandud istuma tagumistesse pinkidesse, kus ta, kuuldes halvasti õpetajat või nähes ebaselgesti tahvlile kirjutatut, omandab seletustest vähe, vastab huupi. Kõigil niisuguseil juhtumel pole õige rääkida sellistest lastest, et nad ei taha töötada. Nad ei suuda töötada nagu teised, väsivad ruttu, pole võimelised kauaks kontsentreeruma, ei saa palju sellest aru, millest räägitakse tundides. Töö, järelikult, nõuab neilt suuremaid pingutusi kui terveilt lastelt. Nad vajavad abi, nõu, ravi. Kui seda ei anta, hakkavad nad endid pidama andevaeseiks. Ja kui siis veel igalt poolt üha väidetakse, et nad on laisad, ja selles lõppeks isegi veendakse, langevad nad longu: muutuvad tõesti laisaks.

Arusaadavalt ei ole kaugeltki mitte alati laiskuse ja halva edasijõudmise põhjuseks mingi haiglane seisukord. Tõsi küll, uurimused on näidanud, et halva edasijõudmisega õpilaste hulgas leidub rohkem verevaeseid, kidunenud, kääbuskasvulisi ja madalarinnalisi lapsi kui hästi edasijõudvate laste seas. Muidugi esineb ka küllalt täiesti terveid lapsi, kes ei täida õpiülesandeid, kes on valmis kasutama teiste töid, et ennast vabastada pingutustest.

Peale haiguste on laiskuse ja edasijõudmatuse üheks sagedasemaks põhjuseks halb kasvatus. Koduse kasvatusel vigade hulgas, mis tekitavad lapses laiskust, on kõige sagedasemaks ja hävitavamaks lapse liigne hellitamine. Hellitatud, igal sobival ja sobimatul juhul pälvimata kiituse, õrnuse ja suudluste osaliseks saav laps, kelle eest teevad kõik teised, kes tunneb ainult õigusi ega tunnusta mingeid kohustusi, ei või tunda armastust töö vastu ega leida rõõmu tööst ja õpinguist. Loomulikult satub ta laiskade ja edasijõudmatute kilda.

Samasuguseile kurbadele tagajärgedele viib ka vastupidine kasvatus. Paljudes perekondades esitatakse lastele üle jõu käivaid nõudmisi: nad kuulevad alatisi noomitusi, kärkimist, igavat moraaliilugemist. Niisugune kasvatus alandab last, lümmatab

temas energia, surmab usu endasse. Selle tagajärjel kaotab laps soovi ja võimaluse saavutada midagi oma tööga, muutub kõige vastu ükskõikseks või, mis veel halvem, tigestub ja otsib väljapääsu oma jõududele väljastpoolt kodu ja kooli, eeskätt tühistest meelelahutustest või huligaansusest.

Laste laiskuse ja halva edasijõudmise juured peituvad sageli järelevalve puudumises.

Järelevalve puudumine on viimaseil aastail, sõja-aastail, loomulikult suurenenud, sest et nii vanemad kui ka kõik täiskasvanud perekonnaliikmed pühendasid oma jõu ja aja võitlusele kodumaa eest. Tuleb siiski tunnistada, et ka praegusel ajal leidub veel emasid, eriti aga isasid, kes kalduvad vaatama järelevalvele lapse üle ja tema eest hoolitsemisele, lapse kasvatamisele nagu koormale, mida nad on õigustatud igal hetkel hülgama. Sellised vanemad pole endile selgeks teinud, et lapse kasvatus pole vabatahtlik koormus, vaid väga suure tähtsusega ühiskondlik kohustus, mille kohusetundlikku täitmist ei nõua ainult laste ja perekonna huvid, vaid ka meie kodumaa kõrgemad huvid. Seda kohustust paljud vanemad ei täida, vihjates kord ajapuudusele, kord väsimusele, kord tähtsate ülesannete täitmisele. Kõigi nende vabanduste tühisus ja nende kunstlikkus avaldub selgesti, kui tähele paneme head kasvatustööd kodudes, kus vanemad, olles seatud rohke ametialalise või ühiskondliku tööga, leiavad siiski aega järelevalveks laste üle, jalutuskäikudeks, sõbralikeks vestlusteks nendega, nende õpingute kontrolliks jne.

Võib julgesti ütelda, et järelevalve puudus on laiskuse ema: ta lämmatab igas terves lapses leiduvad teadmishimu alged, püüde avaldada oma võimeid, ületada takistusi, soovi saada paremaks, väärida kiitust ning ergutusi nende poolt, kes oskasid lapsed sisendada armastust ning austust enda vastu.

Perekond mõjub lapsed mitte ainult otseste mõjuvahenditega, vaid ka kaudselt — vanemate perekonnaliikmete, esmajoones muidugi lastevanemate isikliku käitumisega, nende suhtumisega oma töösse ja igapäevastesse kohustustesse, samuti kogu elu-olu laadiga. Kas saab lapses areneda armastus töö vastu ja oskus töötada, kui ta näeb perekonnas ükskõiksust ja kohusetundetut suhtumist töösse, kui ta kuuleb kaebusi, et töö on raske, väsitav, ei paku rahuldust? Ja kas võib laps omandada igasuguse

mõistusepärase töö poolt nõutavat distsipliini ning korralikkust, kui ta näeb enda ümber vaid korratust ja lohakust?!

Perekonnas leidub veel üks allikas, mis võib anda alguse õpilase hooletule suhtumisele õppetöösse ja esile kutsuda ta edasijõudmatust, — see on lastevanemate ükskõiksus kooliülesannete vastu, mida lastel tuleb täita, samuti ülesannete kontrollimatus, mida käsitatakse lapse poolt kui kohustustest vabaoleku tunnet. Märgates, et tema üle ei ole mingit kontrolli, et vanemad teda ei abista ega tunne mingisugust huvi selle vastu, kuidas ta täidab oma igapäevaseid ülesandeid ja kuidas ta kasutab oma vaba aega, valib laps nõrgima vastupanu suuna, andudes hetkelistele tungidele ja kiusatustele: edasi lükata homseks seda, mida tuleb teha täna, puhata ja lõbut-seda siis, kui tuleb töötada, ja vastupidi: töötada siis, kui tuleb puhata. Sellistel tingimustel ei saa kujuneda lapses seda soodustavat harjumust, mis on arenemiseks ja eduks vajalik niihästi kodus kui ka elus, — harjumust teadlikult ja mõtlikult suhtuda oma igapäevasesse töösse ja kohustusesse ennast oheldada, harjumust suhtuda ajasse kui suuresse väärtusesse, mida tuleb osata kasutada viljakalt nii tööks kui ka puhkuseks, harjumust suunata oma tahet ning jõudu sellele, mis teataval hetkel on tähtis ning tarvilik, aga mitte sellele, mis on meeldiv.

Kooli eksimused.

Nii pole kahtlust selles, et laste laiskuse ja edasijõudmatuse juured peituvad sageli kodustes elutingimustes ja kodus kasvatuses. Laiskuse allikad võivad aga olla ka koolis. Kurtes mõnede laste pahatahtliku laiskuse üle, surevad koolitöötajad nagu sihilikult silmad faktile, et needsamad lapsed, keda ühe õpetaja juures peetakse laisklejaiks ning halvasti jõuduvaiks, õpivad teise juures meelsasti ja hästi. Veel enam: ühes ning samas koolis, kui õppeaine läheb ühelt õpetajalt teisele, toimuvad sageli imelikud muutused: muutub kogu klassi meeoleu, ükskõikne ja tähelepanematu suhtumine asendub huviga, isegi kõige mahajäänumail tekib isu õppida.

Laiskade ja mahajäävate õpilaste usinaks ning hästi jõuduvaks muutumise saladus seisneb selles, et leidub õpetajaid, kes ise tõsiselt on huvitatud oma aimest, kes armastavad seda ning oskavad huvi ja armastusega nakatada õpilasi, ja leidub külmi,

ükskõikseid õpetajaid, kes suhtuvad õppetöösse kui formaalsesse ametikohustuse täitmisesse ning sisendavad oma ükskõikset suhtumist ka õpilastesse.

Suurt tähtsust omab samuti õpetajate suhtumine õpilastesse: ühelt poolt õiglane, südamik, mõistev ja teiselt poolt formaalne, ükskõikne ja mõnikord erapoolikki.

Kahjuks pole kaugeltki mitte kõik meie kasvatajad vajalikul määral teadlikud sellest, et laste heaks edasijõudmiseks, nende huvi äratamiseks õppimise vastu on õpetajate õige ja peenetundeline suhtumine niisama suure tähtsusega kui tema poolt õpetatava aine tundmine. Õpetajad, lastevanemad ja pioneerijuhid ei kujutle täiesti selgesti, millisel määral on laps juba maast-madalast tundlik igasuguse ebaõigluse suhtes enda vastu, pälvimatu noomituse vastu, teistele lastele osutatava erilise tähelepanu ning eelistamise vastu. Iga niisugust ebaõiglust tunneb laps sageli kui teenimatut ülekohtu, kui ränka isiklikku solvangut, ja iga selline ebaõiglus, avaldades kas või mingis väikeseski teos või õpetaja poolt juhuslikult pillatud sõnas, kutsub õpilases välja vaenutunde, lämmatab temas huvi õppimise vastu, võtab ära isu töötada aine kallal, mis sai ebameeldivaks ainult sellepärast, et ebameeldiv on see, kes teda õpetab.

Leidub veel muidki eksimusi meie koolitöös, mis nõrgestavad laste energiat, kahandavad nende usinust ning on sel viisil real juhtumel edasijõudmatuse põhjuseks. Üheks neist eksimustest on laste ülekoormamine õpiülesannetega. Pahe ei peitu harilikult selles, et õppekavad on laiaulatuslikud, et tuleb anda liiga palju õppepalu koduseks õppimiseks, vaid pahe seisneb sagedamini selles, et ühes ja samas klassis üks õpetaja igakord ei tea, mis teeb teine, mispärast juhtub sageli, et ühele ning samale õnnetule päevale ainult sellepärast, et õpetajad pole kokku leppinud, langeb reas aineis raskeid ülesandeid. Viiele tunnile, mis on enam või vähem pingelises olukorras koolis ära istunud, lisandub neli või veel rohkemgi tundi istumist raamatu taga kodus. Kujuneb 10-tunnine tööpäev. Liiga pikaajalisest vaimsest tööst, liiga kauasest istumisest kinnises, värske õhu küllaldase juurdevooluta ruumis, väljamagamatuses ja hommikusest tõttamisest muutub õpilase närvikava korratuks, kurnatuks, ilmneb ärrituvus ja ühenduses sellega kiire väsimus; tekib

loidus, vastikus töö vastu ja võimetus töötada. Lõpptulemuseks on halb edasijõudmine. Kas laiskus tekitab sellistel puhkudel edasijõudmatuse või on edasijõudmatus kooli ebaõige kooskõlastamata töö tagajärjeks? Vastus on selge.

Kõige selle juures asetsevad väga sageli edasijõudmatuse allikad ja edasijõudmatuse poolt sünnitatud laiskus kasvandikus endas, nimelt vastutustunde puudumises oma tegude ja käitumise suhtes. Siit selgub, miks kasvatajad tähelepanelikult peavad uurima ja avastama laiskuse ja edasijõudmatuse põhjusi, et kindlaks teha, kas need on väljaspool õpilast või kätkevad temas endas. Ja kui õpilane ise osutub oma mahajäävuse süüdlaseks, on tarvis äratada temas kohusetunnet, on tarvis talle selgeks teha, et ta ise saab olla ja peab olema oma käitumise peremeheks, et pingutuste varal võib ta saavutada lugupeetava koha koolikollektiivis.

Püüdsin selgitada tähtsamaid põhjusi, mis tekitavad lapses tahtetuse puudust tööks ja halba edasijõudmist. Neid põhjusi tundes pole meil raske kindlaks teha, mis peame tegema selleks, et lapsed mitte ainult ei oleks laisad ega jääks koolis oma kaastlastest maha, vaid et nad tunneksid armastust ning austust töö vastu ja jõuaksid õppimises hästi edasi.

Vanemate kohustused.

Vanemad peavad kõigepealt teraselt tähelepanu omistama lapse tervisele, ja kui see äratub mingis suhtes kahtlust, on vajalik arsti läbivaatus ning nõu.

Hoolikat järelevaatust nõuab koolilapse nägemine ja kuulmine, ja nende vähimagi nõrgenemise puhul tuleb hoolitseda selle eest, et laps pandaks klassis istuma tahvli ja õpetaja lähedale. Kui laps on loiid või ruttu ärrituv, kui ta organism on nõrgenenud läbipõetud haiguse tõttu, kui ta on halvasti toidetud, kaebab tihti väsimust, peavad lapse vanemad täpselt täitma kõiki arsti ettekirjutusi lapse jõu tugevdamise ja karastamise kohta. Ükski pisiasi ei tohi vanemal kahe silma vahele jääda, et tagada lapsele värsket õhku hingamiseks (tihti ja põhjalikult tuba tuulutada), küllaldast viibimist väljas, õiget ning õigeaegset toitmist, rahulikku und.

Maast-madalast tuleb kasvatada lapses austust töö vastu, harjumust töötada; tuleb kõigi abinõudega teha

töö, isegi kõige väiksem, rahulduse ning rõõmu allikaks. Selleks peab laps enda ümber nägema tegutsevaid, erksaid inimesi, kes suhtuvad austusega kõigisse töötajaisse, teevad meelsasti ning korralikult kõik, mis on elus vajalik. Laps ei pea kunagi kuulma täisealistelt kurtmist töö raskuse üle, selle üle, et töö on neile igav ning ebameeldiv. Juba väike laps peab olema nii kasvatatud, et ta teadvusse vähehaaval ning kord-korralt tungiks ja seal tugevneks mõtte sellest, et tal pole mitte ainult õigus hoolitsusele, armastusele, vaid tal on ka kohustused, mida peab täitma oma jõu kohaselt.

Kärkimisteta, ähvardusteta, pikkade moraalilugemisteta peavad kasvatajad visaduse, armastuse ja kannatlikkusega, peamiselt aga oma isikliku eeskuju ning käitumisega harjutama last iseseisvale hoolitsemisele oma keha ja riiete puhtuse eest, oma mänguasjade, vihikute ja raamatute korralikkuse eest. Kogu eluviis kodus, koolis ja pioneerisalgas peab olema läbi immutatud korra, puhtuse ja viisakusega, lapse eluviisis ei tohi ilmnedagi lohakust, kasimatust, rõvedust. Ainult neil tingimustel on täisealiste mõjustustel, palvetel, nõudmistel soovitatav tagajärg. Paljad sõnad ja käsud alatiste näitlike eeskujudeta ja näideteta on laste kasvatuses vähe mõjuvad. Tuleb kõigiti soodustada lapse püüdu iseseisvusele, tuleb virgutada ja kiita teda hoolsuse eest, mida ta avaldab temalt nõutavate tööde kohusetundlikul täitmisel. Juba varasest elueast peale tuleb last harjutada vanemaid aitama, osutama neile jõukohaseid teeneid. Vanuse lisandudes peab kasvama laste abi kodus ja nende kohustuste teadvus. Kuid on arusaadav, et laste abi ja neile antavad ülesanded peavad alati rangelt vastama ajale ja jõule, mida laps omab. Kui kool peab tundma õpilase elutingimusi kodus, siis ka kodu peab olema alati informeeritud nõudmiste hulga, mida esitab lastele kool.

Lastevanemate huvi laste õppimise vastu.

Võitluses edasijõudmisega on üheks vajalikumaks abinõuks vanemate alatine huvi laste õppimise vastu koolis. Vanemate kontroll ning järelevalve õpilaste koolivälise tegevuse üle peab avalduma väga taktilises vormis, mis pole solvav nende enesetundele, ei sisenda mõtet usaldamatusest nende vastu. Lastevanemate või perekonna vanemate liik-

mete kontrollis peab kooliõpilane kõigepealt tundma südamlikku ning siirast huvi tema õpingute käigu vastu, ta edu ja ebaõnne vastu, valmisolekut alati appi tulla, hoolitsust talle rahulike, soodsate tingimuste loomisel.

Lastevanemad peavad jälgima, et lapsed, tulnud koju ja lõunastanud, puhkaksid ja alles seejärel asuksid õppima. Tuleb soovitada lastele õppimistööd alata raskemate tundide ettevalmistamisega ja alles pärast seda üle minna kergemaile, mis ei nõua erakordset tähelepanu ja vaimseid pingutusi. Väga kasulikud on lühiajalised 10-minutised vaheajad pärast 40- kuni 45-minutist õppimist.

1½ kuni 2 tundi õpitud, järgnegu jalutuskäik 1½—2 tundi; seejärel (kui kõik õppeülesanded pole veel tehtud) jälle õppimist (1 tund), õhtusöök, jalutuskäik enne magamaminekut, kusjuures õpilase ära olles hoolega tuulutatakse tuba (30—40 minutit), ettevalmistus magamisele (hammaste puhastamine, kõige koolis tarvismineva hoolikas valmispanek, laua korrastamine) ja 10—11 tundi (olenevalt vanusest) magamist.

Kooliõpilane on oma arenemiselt täiesti ette valmistatud selleks, et ära tunda ning mõista, et võitluses edasijõudmise eest etendavad tema isiklikud pingutused, visa töö enda kallal ja tema enesekasvatuse otsustavat osa.

Enesekasvatuse huvides on hea, kui lapsed harjuvad ise (algul küll täisealiste osavõtul ning abiga) koostama oma päevakava ja õppimise järjekorda. Ainult sel teel kasvatatakse hoolikat suhtumist oma jõududesse ja seesmist distsipliini.

Selleks, et päev mööduks edukalt, et laps võiks olla tundides tähelepanelik, et ei tekiks enneaegset väsimust, on tarvis, et laps hommikul tõuseks õigeaegselt, et koolis tarvisminevad raamatud, vihikud ja õppevahendid oleksid korralikult kogutud juba eelmisel õhtul, et riietumine võiks toimuda ruttamata ja närvilise tõtlikkuseta. Kõike seda peavad vanemad algul tähelepanelikult jälgima, üht-teist meelde tuletades, pisut aidateski, ja kord-korralt õpib laps kõike ise vajalikult tegema.

Tuleb võimalikult hoiduda etteheiteist laiskuse üle, noomimisest halbade hinnete eest. Vastupidi, kasutades igat sobivat juhtumit, peab lapsele sisendama, et teatava pingutusega võib ta saavutada õpinguis häid tagajärgi, et kooliülesannete kohusetruu ning korralik täitmine on tema auasjaks, ühtlasi vältimatuks eelduseks sellele, et ta võiks tulevikus omada väärilist kohta elus.

Mingil juhul ei tule lastelt nõuda, et nad õpiksid tingimata hindele 5 („väga hea“), ega seada neile ülimate eeskujudena kaasõpilasi, kes õpivad cum laude. See pole oluline. On tähtis, et lapsed täidaksid ülesandeid ausalt ning kohusetundlikult ja püüaksid oma jõudu mööda omandada teadmisi.

Kui õpilane sai puuduliku hinde sellest hoolimata, et ta töötas kohusetruult ja tegi küllaldaselt pingutusi, on etteheited ning noomitused täiesti ebaõiglased, isegi kahjulikud. Etteheited võivad õpilases esile kutsuda kas kibestus- või rõhuvustunde oma kõlbmatusest, mille tagajärjel kas kaob tööisu või tekib koguni vastikus töö vastu. Just neil puhkudel, millal mõne lapse pingutused osutuvad vähe edukaiks, on nõutav vanemalt ja koolilt kõige peenetundelisem, õiglasem ja tähelepanelikum suhtumine säärastrasse lastesse.

Lastevanemad ühes õpetajatega, eriti klassijuhatajaga peavad kõige tõsisemalt tungima vähese õppeedukuse küsimusse ja välja selgitama selle tõelise põhjuse, tarvitusele võtma kõik abinõud ebanähtuse kõrvaldamiseks, peamiselt aga last julgustama ja aega viitmata korraldama talle vajalikku abi.

Selle abi pakkujaks võib olla kool või perekond, kuid mingil tingimusel — otse reeglina — ei tohi abipakkumist panna kellegi teise, hästi jõuduva õpilase õlgadele. Abistaja oskamatus, kogemuste puudumise ja kannatamatuse, kuid ka õpinguis takerdunud õpilase eriliselt tundliku iseteadvuse tõttu võib kaasõpilase poolt antud abi osutada koguni kahjulikuks, kurnates ühe õpilase jõudu ja masendades teise õpilase enesetunnet.

Otsene ja kaudne tee kasvatuses.

Suurt abi võitluses edasijõudmatusega võivad osutada vilunud pioneerijuhid. Nad on lastele lähedal, neile on mõistetavad laste huvid ning tungid, neil on hõlpsam avastada edasijõudmatuse allikaid, selgitada halvasti jõudevate laste nõrku kui ka tugevaid külgi. Ühiselt kooli ja koduga võib pioneerijuht aidata lapsel võita oma vastumeelsuse, distsiplineerimatuse ja oskamatuses töös suhtes.

Kasvatuse alal juhtub sageli, et mõjustamise otsene tee, vahenditu võitluse tee

lapse käitumise ja iseloomu puudustega (antud juhul laiskuse ja edasijõudmatusega) ei anna soovitavaid tagajärgi, ja tõhusamaks, viljakamaks osutub pikk, kaudne tee — lapse jõule toetumise tee. Mitte võitlus lapsega ta nõrkuse pinnal, vaid liit temaga ta jõu pinnal tugevdab sõbralikku sidet, taastab lapse usu endasse, ja ebanähtus ise — laiskus, edasijõudmatus — otsekui iseenesest haihtub ja kaob.

Selgituseks toon ühe näite tegelikust koolielust. 14-aastane õpilane D. jäi kolmandaks aastaks IV klassi, sest ta õppis halvasti. Ta töövõime oli nõrk, vähimagi takistuse puhul heitis ta töö kõrvale, ärritus, rikkus vihikuid. Perekind oli majanduslikult hästi kindlustatud, kuid D. oli kodus järelevalveta: Isa polnud sageli kodu. Kuigi ema poega karistas ja talle tihti moraali luges, ei avaldanud need vahendid talle mingit mõju. Vaba aja veetis D. järelevalveta laste hulgas.

Mis tegi V. N. (klassijuhataja)? Ta hakkas pärast tunde sageli vestlema D-ga, saatis teda koolist koju, sest neil oli ühine tee. Kunagi ei puudutatud vestluses valusat küsimust — D. mahajäämist õppimises. Kord vestluses selgus, et D. tunneb hästi maateadust, omab geograafiliste kaartide kollektsiooni. Seda huvi ning andekust geograafia alal otsustas V. N. kasutada. Klassis õpilaste ees hakkas ta rõhutama D. teadmisi maateaduse alal. Selle tagajärjel muutus klassi avalik arvamus D. suhtes soodsamaks ja ta ise hakkas ennast teisiti hindama. Temas tekkisid ebamäärased püüdlused. V. N. kujutas talle meeldivat perspektiivi ülemineku puhul VI klassi, vahele jättes viienda, et likvideerida oma mahajäämine. Klassijuhataja veenis õpilast D-d, et tal oma heade vaimuannete tõttu see eesmärk on saavutatav. D. hakkas meelsasti tööle. Ta käis korralikult koolis, ta käitumine paranes märgatavalt. Algas suvi. D. jätkas visalt õpinguid vilunud pedagoogi juhatusel, kelle leidis talle V. N. Sügisel sooritas D. eksamid VI klassi.

Milles oli V. N. hiilgava edu saladus? Selles, et ta ei tarvitanud D. puuduste allakriipsutamise šabloonilist teed, vaid osutas talle sügavat sõbralikku huvi. Ta otsis temas välja head, terved, tugevad küljed ja toetudes neile lõi D-ga liidu. Ta avas poisi ees laia perspektiivi, mis andis ta elule mõtte, innustas teda tööle, tagas võidu kõiges, mis oli temas halba: võidu laiskuse, korratuse ja edasijõudmatuse üle.

Elava sideme tarvilikkus kodu ja kooli vahel.

Milline tee võitluseks laiskusega ka ei valita — kas otsese mõjustamise tee või pikk, kaudne, sageli viljakam tee —, on selle võitluse edukuse ja tagajärgede kindluse üheks tähtsamaks tingimuseks kodu ja kooli kooskõlastatud, sõbralik ühine töö. Selle tiheda elava sideme kujundamises kodu ja kooli vahel võivad ja peavad etendama väga suurt osa pioneeri-juhid.

Lastevanemate osavõtt kooli elust ei tohi piirduda mitte ainult lastevanemate koosolekute formaalse küllastamisega, vaid peab avalduma alatises kogemuste vahetamises, oma arusaamatuste, rahutust tekitavate küsimuste puhtsüdamlikes, siirais pihitimestes. Koolitöötajad peavad kõige tähelepanelikumalt kuulama vanemate mõtteavaldusi, kannatlikult selgitama ja parandama vanemail esinevaid ebaõigeid vaateid ja kõige kohusetundlikumalt püüdma kõrvaldada lastevanemate poolt märgatud puudused. Perekonnal on oma elukogemused, oma tähelepanekud, mida pole koolil; koolil on teadmised ja kogemused, mis puuduvad kodul, ja seepärast ainult ühiste pingutustega, alalise koostööga võib õigesti lahendada nii ühel kui teisel lasuvat suurt ning väga vastutusrikast ülesannet — üles kasvatada sugupõlv, kes on varustatud teadmistega, kasvatatud armastuses ning austuses töö vastu, kes leiab oma kohustuste täitmisel ülimat rahuldust.

KAHETEISTKÜMNES VESTLUS.

TAHE JA SELLE KASVATAMINE.

Inimese käitumisele ja kogu ta arenemiskäigule on määrava ning otsustava tähtsusega ta aktiivsus, ta tegujõud, ta võime muuta esemeid, mõjuda sündmustele. Maksim Gorki märgib õigesti, et inimest ei tunta mitte niivõrd selle järgi, kuidas ta kohaneb oma ümbrusega, kuivõrd selle järgi, kuidas ta paneb sellele vastu ja seda muudab. Selles tegujõus, selles võimes avaldub mõistusepärane inimtahe. Marxi väite järgi ei tule olla ainult ajaloo produktiks, vaid ka luua ajalugu. Küpselt, arenenult kujutab tahe endast võimet plaanikindlalt saavutada püstitatud eesmärgid, ületada teel seisvad takistused. Energia, järjekindluse ning püsivuse määra järgi, mida avaldab inimene oma püüetes ja tegevuses, otsustame ta tahte iseloomu üle. Niiviisi räägime tugeva ja nõrga tahtega inimesest, organiseeritud, koonduvad inimesest, kes kogu oma energia suunab ettenähtud punkti, või loiust inimesest, kes ei tea, mida tahab ja mille poole püüab. Tahet määrab inimese võime, püstitada endale selgeid eesmärke ja lõplikult neid saavutada, kuigi selleks tuleks ületada mitmesuguseid takistusi, taluda võitlust ja kaotust.

Seltsimees Stalin oma tervituses Turkmeeni ratsanikele, kes teostasid ennekuulmatu ratsamatka Ashabadist Moskva, kirjutab:

„Ainult eesmärgi selgus, visadus eesmärgi taotlemises ja iseloomu kindlus, mis võidab kõik ning igasugused takistused, võisid tagada sellise toreda võidu.“

Neis sõnus on antud bolševistliku murdumatu tahte klassiline vormel.

Tehtud otsuse täitmine, kavatsetud plaani elluviimine on tahte päristuum. Kes ainult püstitab endale eesmärke, ükskõik

kui ilusad ja mõistusepärased need ka ei oleks, ja otsustab neid saavutada, ükskõik kui kindel ning mehine see otsus ka ei oleks, kuid kes ei vii kavatsust lõpuni või jääb peatuma poolele teele, see aina näitab oma tahte puuet.

Kui palju oli Venemaal enne revolutsiooni tarku ja haritud inimesi, kellel „osaks olid antud head püüded, kuid teostamiseks mitte midagi“, ja nad osutusid eluvõitluse areenil haiglasteks „liigseteks inimesteks“.

Suur Isamaasõda hitlerliku Saksamaaga avaldas näitlikult, et meie maal on nõukogude võimu aastail kasvanud uus tubli sugupõlv tugevaid, tahtejõulisi inimesi. Ainult niisugused inimesed olid võimelised sõjast väljuma võitjaina, purustama ja lõplikult hävitama saksa imperialismi ülivõimsa sõjamasina.

Tahteakti keerulisus.

Tahe ei esine mingi erilise jõuna inimese organismis ja iseloomus, mis valitseks ning käsutaks kõike ta tegevust. Me oleme kaugel vana psühholoogia vaatekohast, mis liigendas inimese vaimumaailma üksikuiks elementideks, purustas teadvuse ühtse voolu üksikuiks niredeks: mõistuseks, tahteks, tundeiks. Me teame, et tegelikult need elemendid pole eraldatavad, vaid voolavad koos ühtses keerukas hingelises protsessis. Me teame, et isegi abstraktseim mõte, puhtaim vaimne töö, näiteks mingi matemaatilise ülesande lahendamine, nõuab pinevat kontsentreerumist ja kõigi emotsionaalsete ning vaimsete jõudude tõusu, — tähendab, tahte pingutusi. „Selleks, et korda saata suuri tegusid,“ lausus kord Lenin, „on tarvis vaimustust.“¹⁾ Sooviksin, et teie mõistaksite igasuguse tahteakti ja tahteavalduse keerukust ja oma kasvatustöös võitluses tahtejõuetusega, iseloomunõrkusega, võitluses tahte tugevdamise eest ei lubaks tarvitada mingit kunstlikku lihtsustamist, šablooni, valmis retsepte. Kui keerukas ning mitmekülgne on tahteakt, niisama keerukas ja mitmekülgne on tahtekasvatuse süsteem.

Enne aga, kui siirduda meie vestluse põhiülesande vaatlemisele — küsimusele tahte kasvatamisest, pean veel tegema paar sissejuhatavat märkust.

1) Klara Zetkin, Mälestusi Leninist. Partizdat, 1938, lk. 70.

Kogu oma keerukuses, täies õitsengus ei ilmu tahe inimesel äkki, otsekohe. Tahe nõuab eelkäivaid kauaaegseid kogemusi, mõistusepärast kasvatust ja visa enesekasvatust. Tahe sünnib pingutustest ja ainult pingutuste teel saab teda karastada.

Tahte esimesi algeid, nagu inimisiksuse kõigi keerukate avalduste algeid, võib märgata juba varaseimas elueas. Viie-kuuekuune laps haarab esemeid, rebib ja pillub neid; aastane laps teeb esimesi kohmakaid samme, kukub, tõuseb, kukub uuesti ja jätkab visalt oma pingutusi. Muidugi ühelgi neist puhkudest ei toimi laps plaani järgi, ei püstita endale kindlaid eesmärke. Aga ikkagi esineb ta juba aktiivse toimiva olevusena: ta tegeleb. Ja see harjutamine tegevuses, aktiivsuses moodustab omaette astme tahte arenemises. Lapse tahe tõuseb järgmisele astmele, kui ta hakkab valitsema oma liigutusaparaati, õpib valitsema oma keha ja selle üksikuid liikmeid. Selles ilmneb enesevalitsemise algus, mis laiemas mõttes mitte ainult liigutuste, vaid ka soovide, tunnete ja nende tunnete avaldamiste mõttes on tahte vundamendiks. Murdumatu tahtega inimesed on väga suure enesevalitsemisega inimesed.

Lapse liikumistegevus ta elu varajasil aastail on esimeseks kooliks, milles laps õpib ennast avaldama ja ennast juhtima. Mängudes arendab ta oma tahet eriti edukalt. Juba eelkooliea esimesel poolel märkame kolme-nelja-aastaste laste mängudes plaanilisuse ja sihitudlikkuse algeid. Jälgides neid varajasi mängu, imestame mõnikord, millise järjekindlusega — olgugi et väga väikese ajavahemiku kestel — väike näitleja, ühtlasi ka autor, lavastaja ja teatrikülastaja, arendab oma lihtsat, kuid värviküllast süžeed.

Eelkooliea lõpuks, 6.—7. eluaastal, väljendub see sihitudlikkus mängudes juba selgesti: see ilmneb süžee plaanikindlas arendamises, harmoonilises koostöös, osade jaotuses, vormistuse detailiseerimises.

Kooliea reeglipärastes mängudes, allumises kooli distsipliinile ja õpiülesannete täitmises avaldub tahe üha selgemais ning keerukamais piirjoontes. Noorukeil ja noormeestel areneb tahe sedavõrd, et nad on võimelised seadma endile niihästi lähedasi kui ka kaugeid eesmärke. Veel rohkem: nad lähenevad sellele küp-

sele tahte, mis on võimeline tõstatama üht põhieesmärki, kõigi püüete ühist eesmärki, kogu elu eesmärki, mille saavutamiseks on koondatud inimese kogu energia.

Seega läbib tahe oma arenemises väga pika, sageli lookleva tee teadvuseta või poolteadlike tungide täitmisest algul lähedaste, siis aga üha kaugemate eesmärkide püstimisele, hoolsale plaanimisele ja koostatud plaani visale, energilisele täitmisel. Kogu selle tee läbib iga laps omal viisil, olenevalt päritud algeist, sotsiaalsest miljööst, kasvatuselise loomust ja suurel määral enesekasvatusest. Ebasoodsatel tingimustel tekib tahte arengus takistus või seisak. Sel puhul räägime tahtejõuetust, iseloomuta inimesest.

Pole vähe juhtumeid, kus tahtejõuetus on väärakasvatuse, mõistmatu juhtimise ja eriti halva eeskuju jne. tagajärjeks. Neil juhtumil võib puudusi varajasemas arenemises eemaldada visal püüdel paranemisele.

Niisama nagu tekkiva tahte esimesi algeid võib väikesel lapsel märgata ka tahtejõuetuse või tahtetuse esimesi tunnuseid. Raske ja võib-olla sobimatugi on märgistada 3- kuni 5-aastasi lapsi tahtejõuetuse või iseloomu puudumise sildiga, sest neis aastais võib vaevalt kõnelda lapse karakterist kui millestki kindlakskujunenust ning vormistunust. Ometi kui laps pole suuteline fikseerima millelgi oma tähelepanu kas või kõige lühemaks ajaks, kui ta põhjuseta kapriisitseb, siirdub kiiresti ühelt tegevuselt teisele, võib oletada lapses tekkivat tahtejõuetust. Muidugi on see ainult oletus, mida järgnev arengikäik võib täiesti ümber lükata.

Selgemais vormides avalduvad tahtejõuetuse tunnused eelkoolieas¹⁾. Kahe ühevanuse lapse mängud samades tingimustes ja sama mängumaterjaliga võivad erineda teineteisest niihästi loova fantaasia iseloomult, materjali kasutamise viisilt kui ka kestuselt ning püsivuselt mängude läbiviimises, teema arendamise plaani- ja järjekindluselt, sisu kirevuselt või seotuselt, — s. o. joontega, milles avalduvad tahte põhilised omadused.

Koolieas pakuvad küllaldast materjali lapse tahtelise külje iseloomustamiseks lapse käitumine tundides ja vahetundides, kodu ja klassiülesannete täitmine, tema suhtumine kaaslastesse,

1) Vanemas eelkoolieas (5.—7. e.-a.). Tõlkija märkus.

tema käitumine tänaval, kodus, klubis, pioneerisalgas, laagris jne. Ei või arvata, et tahtenõrkuse jooned on kõigil lastel ühesugused. Vastupidi: nad on väga mitmekesised, mõnikord ilmsesti märgatavad, sageli aga peidetud ning petlikud. Võib väita, et tahtejõuetu inimese iseloom on mitmekesisem kui tahtejõulise inimese oma. Ma ei kavatse näidata siin teile tahtejõuetute laste tüüpide pildigaleriid. Meie vestluse ülesande täitmiseks piisab, kui tähistan säärase tüüpide piirjooni ainult kõige üldisemalt. Teie elupraktikas leidub küllaldaselt materjali selleks, et täita need konkreetse materjaliga.

Tahtejõuetute laste tüübid.

Algan tahtejõuetute laste niisugusest tüübist, kelle hindamisel vanemad ja kasvatajad tihti eksivad. Need lapsed on hea kehaehitusega, elava temperamendiga, lahked, osavad, jõuavad kooliski edasi. Seda tüüpi laste hulgas on selliseid, kellel välise aktiivsuse ja liikuvuse taga peitub sageli püsimatuse ja laialivalguse. Olla aktiivne ei tähenda veel olla initsiatiivne. Ja just seda tüüpi laste väline aktiivsus varjab tõelise, tarmuka, loova initsiatiivi puudumist. Selliste laste edasijõudmine on pealiskaudse, mehhaanilise iseloomuga ega tõenda sugugi nende süvenemisevõimet ja pakutud teadmiste iseseisvat läbitöötamist. Kui õigeaegselt ei pöörata tähelepanu säärase lapse tahte kasvatamisele, areneb temast pealiskaudselt mõtlej inimene, kes ei oska püstitada endale kindlaid tõsiseid eesmärke, teha valikut mitmesuguste motiivide vahel ega suuda iseseisvalt, plaanikindlalt tegutseda.

Seda tüüpi laste vastandtüübiks on laps, kelle põhilisteks iseloomujoonteks on loidus ja vähene liikuvus. Harilikult on selline laps verevaene, kehaliselt kidunenud; ta hoidub sageli eemale kollektiivist, väldib mängu kaaslastega. Seda tüüpi lapsed võivad olla vaimselt andekadki, kuid nende väiksem töövõime ja usaldamatus oma jõudude suhtes ei võimalda neil täiel määral avaldada oma andeid, vaid kahandavad nende tahtetegutsemiseks. Säärase laste mitteküllaldane sihipüüdlikkus ja otsustusvõime puudumine on tingitud kõige sagedamini täisealiste väärist suhtumisest nendesse, nende endi ebaõigest enesehindamisest, oma jõudude ning võimaluste vähesest mõistmisest.

Mõnede laste tahtenõrkus avaldub alatises kõikumises, kõhklemises, oma seemise olemuse kallal urgitumises.

Need lapsed on harilikult osavad kõnes, armastavad palju arutleda, esitavad põhjustatult ja põhjustamata küsimusi, on valmis kõike alustama, kuid midagi ei vii lõpule. Hea mälu annab neile võimalust hiilata faktide kõige mitmekesisema tundmisega, ilma et neil endil oleks tõelist, originaalset, loovat mõtet. Nad plaanitsevad, koostavad programme, kuid sageli muudavad neid, sest kahtlevad nende õigsuses; nad kalduvad juurdlema iga pisis-
asja üle ja arutlema, kas nad valisid õigesti oma käitumise tee või oleks tulnud talitada teisiti. Neis alatistes kõhklemistes kulutavad nad oma jõudu, mistõttu tuleb neil sellest puudus hetkel, kui nende ette kerkib vajadus tegutseda kiiresti ning otsustavalt.

Paar sõna veel ühest tahtejõuetu lapse tüübist, kes on teile hästi tuntud. See on lapsetüüp, kelle käitumise põhiliseks jooneks on **l a i s k u s**. Laiskur on koolis üsna levinud tüüp. Sageli on laiskusel nii-öelda piiratud tegevussfäär. Laps võib olla laisk õpiülesannete täitmises, kuid selle kõrval avaldab suurt aktiivsust, algatusvõimet ja otsustavust oma käitumises tänaval, mängus, oma isiklike eesmärkide taotlemises.

Kõneldes laiskusest kui eri tüüpi tahtejõuetuse põhilisest joonest, võtan laiskust sõna laias mõttes, selles mõttes, mida elus harilikult mõistetakse raskesti, vaevu liikuma hakkavana, jõuetuse mõttes, mida avaldab inimene iga kord, kui ta ees seisab ülesanne, mitte ainult mõtelda, juurelda, koostada plaane, vaid ka tegutseda. Niisugused inimesed võtavad hoogu terved päevad ja isegi kuud kirja kirjutamiseks, haige seltsimehe külastamiseks, oma raamatute korraldamiseks, seinal rippuva pildi õigesti seadmiseks jne. See tegevusetus ei teki sellest, et pole soovi aidata seltsimeest või avaldada talle kaastunnet, või pole oskust seada õigesse asendisse inetult rippuvat pilti jne., vaid sellest, et pole küllaldaselt energiat vajaliseks tegevuseks, tähendab, teha seda, mis viib lõpule tahteakti, moodustades selle põhilise tuuma, selle südamikü. Kes alati tegutseb mõtlemata, sel viibib tahe varajasel, lapselisel arengustmel. Kes ainult mõtleb, ainult plaanib ning mõtiskleb, mitte midagi tehes, selle tahe on viljatu, raugalikult jõuetu. Nii ühel kui teisel puhul on meie ees arenematu, katkendliku, puuduliku tahte avaldus.

Ma tean, et tüüpilised tahtepuuduse avaldused, mis minu poolt on märgitud kõige üldisemais joontes, ei ammenda kaugeltki tahtejõuetuse kogu mitmekesisust, mida paneme tähele elus. Ka

need tahtejõuetuse mitmesugused esindajad, keda teile kirjeldasin, ei esine elus nii puhtal kujul, et neid võiks vaidlematult arvata ühte või teise tüüpi. Kõige sagedamini võime näha segatüüpi tahtejõuetuse jooni: laiskus võib ühineda kergemeelsuse ja loidusega, pealiskaudsus ning elavus alatiste kõikumistega jne.

Kui aga tähelepanelikult õpite tundma ükskõik millise tahtejõuetu inimese iseloomu ja käitumist, siis leiata tal alati mingi põhilise joone, mis on iseloomulik tema tahtejõuetuse vormile. Kasvatuse ja enesekasvatuse huvides on muidugi väga tähtis leida teatavas lapses just mingi põhiline joon.

Tahtekasvatuse vahendid ning teed.

Nii oleme jõudnud tahtekasvatuse vahendite ja teede küsimusele. On selge, et see on väga tähtis ning keerukas küsimus. Küsimus oma olemuselt puudutab iseloomu kasvatust. Kuigi iseloomu mõiste ei piirdu ainult tahtega, siiski kõneldes inimese iseloomust, peame kõigepealt silmas selle kindluse, otsustavuse, visaduse ja aktiivsuse astet.

Poliitika, teaduse, tehnika ja kunsti geeniused on olnud karastatud, murdumatu tahtega, mis toitis nende jõude ja andis neile võimaluse aastate kestel eneses kanda ning täiendada mingit ideed, mingit kavatsust saavutada eesmärk, kõrvaldades tohutuid raskusi, inimeste inertsust, vaenlaste laimu, peatumata eluhädaohtudes. Mõistus on viljatu, kui ta pole varustatud tahtega.

Marxi, Engelsi, Lenini ja Stalini elu ja õpetus on kauneiks näiteiks mõistuse geniaalsest ettenägelikkusest ja geniaalsest tahtest. Sihipüüdlikku ja mõistusepäraselt toimivat tahtet pidas Marx inimese kõige iseloomustavamaks jooneks, mis teda eraldab kogu loomariigist. Te mäletate tema võrratut paralleeli: mesilane ehitab oma kargi mehhaanika rangete seaduste järgi, „...oma vaharakukeste ehitusega teeb ta häbi mõnedele inimestele — arhitektidele. Kuid ka kõige halvem arhitekt erineb parimastki mesilasest algusest peale sellega, et enne kui ta ehitab raku vahast, on ta ehitanud selle juba oma peas. Tööprotsessi lõpul saadakse tulemus, mis juba selle protsessi eel oli olemas ideaalselt, see tähendab; töötaja kujutluses“¹⁾).

¹⁾ K. Marx, Kapital, I k., lk. 120. Partizdat, 1935. a. (vene keeles):

Marx ka oma isiklikus elus, oma laste isana ja kasvatajana, pidas nende tahtelise sihikäpsuse arendamist kasvatuses tähtsaimaks ülesandeks. Osata oma intellektuaalsete ja kehaliste jõudude mängu alistada oma tahtele, on Marxi arvates nii üksiku lapse kui ka kogu inimsoo arenemise ja kasvatuses krooniks. Marxi tütre memuaaridest teame, et Marx kasutas igat juhust, mängu, muinasjuttu, vestlust jalutuskäikude ajal selleks, et arendada oma lastes ja lastelastes võimet plaanikindlaks mõtlemiseks, initsiatiivi ja aktiivsust. Meie sotsialistlik kord, mis on rajatud miljonite tööle ning loominguks, vajab noorsugu, kes oleks varustatud niihästi teadmistega — eelnenud sugupõlvade töö tulemustega — kui ka kindla ja vankumatu sihikäpsuse tahtega.

Niisiis peab tahtekasvatusel olema tähtsaim koht kogu kasvatustöös, kuna ju tahtel on tähtsaim koht iseloomu arenemises. Mul pole võimalik esitada teile kogu tahtekasvatuse süsteemi ja ma piirdun ainult kõige olulisemaga. Tahtekasvatus peab algama varajastest eluaastatest ega või olemuselt mitte kunagi lõppeda, sest et iga päev elust annab materjali ta tugevdamiseks ja täiendamiseks. Tahan sellest keerukast süsteemist märkida kõige olulisemad momendid.

Tahtekasvatamine algab peaaegu hällieast. Kui laps õpib oma loomulikke füsioloogilisi tarbeid iseseisvalt rahuldama, kontrollima põie ja jämesoole tegevust, kui talle saavad omaseks puhutuse ja isikliku tervishoiu esimesed harjumused, siis pannakse sellega esimene alus ka tema enesevalitsemisele.

Laps õpib tegema küll keerukaid liigutusi, kuid ta õpib ka üht osa neist pidurdama, ja me teame, et selleks on tarvis tervet rida aastaid, et liigutuste menetlused ja pidurdused oleksid küllalt täiuslikud. Liigutuste pidurdamises ja üldse tagasihoidlikkuses on niisama palju tahte pingutust kui liigutuste sooritamises ja oma isiksuse vabas avaldamises. Kogu eelkooliea kestel on liigutused niihästi vahendiks, mille abil laps tunnetab ümbritsevat maailma, kui ka kooliks, mille varal harjutab ta oma tahtet.

On huvitav märkida, et kui küpse tahte puhul tegevus viib tahteakti lõpule, siis tahte enese arenemine algab tegevusest.

Laps algul tegutseb ja alles siis õpib mõtlema. Esimesil eluaastail püüab ta mõtestada oma tegevust (näiteks oma esimesi kritseldusi, ehitusi jne.), alles pärast seda, kui see on juba toimunud, ja ainult kord-korralt, arene-

miskäigu jätkudes, hakkab mõtlemine üha sagedamini eelnema tegevusele ja eralduma sellest järk-järgult suureneva ajavahe-
mikuga. Kui kolmeaastane laps, tehes oma kritseldusi ilma
mingi kavatsuseta, hüüab neile vaadates: „See on tädi!“ või
üksteisele laotud klotside puhul ütleb: „See on maja, torn,“
siis nelja-aastase lapse suust võime kuulda juba: „Nüüd aga
joonistan tädi“ või: „Nüüd aga ehitan maja.“

Eelkoolieas peab liigutuste arendamisele andma väga silma-
paistva koha. Suurt osa tahte kõvendamises peab etendama
kehakultuur.

Ta õpetab last õigesti sooritama teatavaid liigutusi ja
õigeaegselt tagasi hoidma teisi, mitte tegema liigseid, kasutuid
liigutusi, säästlikult kulutama oma jõudu. Lõppkokkuvõttes on
kehakultuur kunst valitseda oma keha nii, et vähima jõukuluga
saavutada parim tulemus. Selliselt mõistis kehakultuuri kehalise
kasvatuse teaduslik rajaja Venemaal Leshaft. Ja sellises tõlgit-
suses pole kehakultuur ainult liigutusliku tegevuse kultuur, vaid
ka tahtekultuur, järelikult lapse kogu isiksuse kultuur.

Pingutused, mida laps teeb liikumismängudes ja võimlemis-
harjutustes, pole mitte ainult lihastiku, vaid ka tema tahte
pingutusteks. Kokku tõmmates mõningaid lihaseid ja lõdven-
dades teisi, saavutades osavust, kooskõla ning painduvust liigu-
tustes, omandades tervet rühti ja loomulikke poose töö ning
mängu mitmesuguseis tingimustes, tunneb laps usaldust oma jõu,
oma valmisoleku ning võime vastu takistuste ületamiseks. Ta
omandab eneseusalduse, enesest lugupidamise tunde. Miski
aga ei raju ega kõvenda niivõrd tahet kui
nimelt endast lugupidamise ja eneseusal-
dusetunne, oma jõu tundmine ja teadlikkus
sellest, niisama nagu teiselt poolt ei ole miski nii võimeline
alla suruma tahet eos ja külvama tahtenõrkusesemneid kui usal-
damatus oma võimete vastu, oma nõrkuse, oma jõuetuse tund-
mine.

Igasugust laadi ülesanded ning harjutused, millede täitmine
on seotud vastupidavuse, visaduse ja kehalise jõuga, eeldavad
teatavaid pingutusi, kuid ei tohi mingil viisil esile kutsuda lapse
jõu ülepingutust.

Sellest põhimõttest tuleb kinni pidada niihästi varajases
eas mänguasjade valikul, mida laps suudab täiel määral õppida
valitsema, kui ka koolieas — reeglitega liikumismängude ja

spordiharjutuste valikul, samuti kogu kehalise kasvatusesüsteemis.

Teid arvatavasti paneb see imestama, et selliseid vähetähtsaid asju ning tegevust, nagu on mänguasjad ja mängud, vaatlen ma kui tahtekasvatuse vahendeid ning kooli. Tõepoolest ongi nad seda.

Eelkoolieas ja kooliea poolaastal on tunded (emotsioonid) valitseval kohal lapse elus.

Lapse tahe mingi tegevuse sooritamiseks, mingi liigutuse omandamiseks ja mingi eesmärgi saavutamiseks toitub selles eas peaaegu täiesti tunnete jõust, huvitavuse määrast ja elamuste iseloomust, milledega on seotud ta tegevus ja teod.

Mitte arutlus, mõtlemine ning kaalutlemine, vaid peamiselt rõõmu- ja rahuldustunded või, vastupidi, ebameeldivus- ja eabõnnestumistunded ja nende tunnete perspektiiv suunavad lapse püüdeid, määrates lapse toimimist ja initsiatiivi. Tunde püsivus, jõud ja sügavus lisavad neidsamu jooni lapse tahte avaldustele.

See emotsionaalse sfääri tihe side ning põimuvus tahtelise sfääriga läbib kogu lapsepõlve. Tahtekasvatus lapsepõlves avaldub seepärast tunduval määral laste emotsioonide õigesti kasvatamises ja organiseerimises.

Endastmõistetavalt pole mul kavatsustki kujutada teile laste emotsioonide kasvatamise ja organiseerimise teed. See võib-olla on pedagoogika keerukaim küsimus. Kuidas sellega ka oleks, on raske leida väljendusi, mis küllalt tugeval määral kriipsutaksid alla pedagoogi, pioneerijuhid ja üldse laste kollektiivi juhid isiksuse tähtsust laste emotsioonide kasvatamisel.

Kasvataja isiksuse mõju. Eeskujud.

Pedagoogi mõttelaadist, käitumisest ja vaimsetest iseärasustest oleneb tema poolt sisendatavate tunnete iseloom.

Pedagoogid, nende hulgas ka pioneerijuhid, ei hinda veel küllaldaselt õigesti oma isikliku mõju tugevust lastesse. Selle mõju jõud on eriti tugev sellepärast, et lapsed alistuvad erakordselt kergesti sisendusele (sugestioonile). Me teame igapäevaste kogemustest, kui kerge on lastele sisendada mitmesuguseid vaateid, nakatada neid lõbususe või norutundega, äratada või kustutada neis tegevushoogu.

Kui kasvataja enda emotsioonid on suutelised tõusma vajaliku kõrguseni, kui ta võib korda saata vapraid tegusid, kui ta omakasupüüdmatult on innustunud teadusest, kui ta avaldab oma võimeid tegevuses ja kui lisaks kõigele sellele on tal pedagoogile vajalikke kogemusi ning teadmisi, siis pole kahtlust, et niisugune kasvataja võib etendada suurt ning heategevat osa sügavate tunnete ja tugeva tahte arendamises oma kasvandikes. Muidugi võivad last sugereerida peale õpetaja ka teised tema lähedal seisvad täisealised, samuti kaaslased. Eriti omab kasvataja teatavat autoriteeti, mis väga suurel määral tõstab noore tundliku olendi loomu mõjustamise erikaalu.

Kahjuks ei hinda mitte iga pedagoog ja pioneerijuht, nagu juba ütlesin, täiel määral oma isiksuse osa, kui lapse iseloomu ja tahte kasvatamise võimsat vahendit, ja mitte igaüks neist ei saa aru tundlikust, kergesti solvuvast lapse iseloomust. Pioneerijuhi ettevaatamatu sõna või ta taktitu ja ebaõiglane suhtumine võivad tõepoolest avaldada saatuslikku mõju lapse kogu edasisele arenemisele.

Illustreerimiseks toon mõne näite.

Üks mulle tuttav poiss, jutustas keegi õpetaja, astus uude kooli. Tema endine õpetaja, tundes antipaatiat kolmeteistkümne-aastase poisi vastu, andis taktitult uuele õpetajale poisi kohta ebaõiglase eitava hinnangu. Sellest momendist peale enne hästi õppinud poiss ei hakanud midagi tegema; mitte ainult ta vaimne produktiivsus ei muutunud päevast-päeva halvemaks, vaid halvenesid ka ta tähelepanu ja käitumine, ta hingeline seisund muutus arglikuks ning rõhutuks. Õppeaasta lõpul ei pääsenud ta järgmisse klassi, kuid vanemad, kes polnud kaotanud usku oma lapsesse, võtsid ta sellest koolist ära. Uues koolis suhtus õpetaja poississe usaldusega, ja sellest ajast peale muutus poiss paremaks, hakkas saama häid hindeid ja muutus üheks parimaks õpilaseks.

Mõnikord mõjub üksainukegi liiga teravalt tehtud märkus raskesti lapsesse, halvates ta tahtet.

Kord tunni ajal klassis läks õpetaja õpilase juurde ja tegi talle väga dekuražeeriva märkuse ta õpingute kohta. Sellest ajast peale halvenesid märgatavalt kõik õpilase edasised õpingud ja viimaks kaotas ta täiesti iseenda ja loobus katsetestki midagi saavutada.

Räägin teile ühest juhtumist, mis sündis minu isiklikus elus. Kahe-teistkümne-aastane poiss, kes hiljem sai mu lähedaseks sõbraks, iseloomult väga tagasihoidlik ja pisut jonnakas, õppis gümnaasiumi nooremais klassides kõigis ainetes rahuldavalt, kuid aritmeetikas oli tublisti

maha jäänud. Õpetaja heitis talle käega ja hakkas pidama teda õpilaseks, kel puuduvad matemaatilised võimed. Kui teda kutsuti tahvli juurde, pomises ta alati midagi ja püüdis ülesannet tõestada omal, mingil uuel viisil. Ilma et oleks lasknud lõpetada, ütles õpetaja talle: „Oleks parem, kui sa viitsiksid ära õppida vanu tõestusviise, aga uusi välja mõelda — pole sinu asi,“ ja saatis Vasja kohale. Üle läinud neljandasse klassi, toimus järsk muutus. Kui Vasja esimest korda tahvli juurde kutsuti ja kui ta oma tavalisel kombel tegi katset seletada ülesannet omal viisil, kuulatas uus õpetaja tähelepanelikult, parandades ja kiites heaks ta katset, siis aga katkestas äkki seletuse ja üllatas kogu klassi ootamatu hüüdega:

„Sina, vennas, oled võib-olla suur laiskleja, nagu sind atesteeris Stanislav Ivanovitš (endine õpetaja), kuid oled siiski tõeline matemaatik! Muide miks sa tundi ette ei valmistanud?“

„Mina,“ ütles kohmetunud ja punastunud Vasja, „mina pole niikaugele veel jõudnud.“

„Mis see tähendab, niikaugele?“

„Mina, Vladimir Nikolajevitš, koostan konspekti ja olen jõudnud vaid murdudeni.“

„Mis konspekti? Kellele? Kes käskis?“

„Ükski pole käskinud. Ma armastan väga aritmeetikat ja koostan endale konspekti. Niiviisi saab mulle kõik arusaadavamaks ja kannan sellesse oma isiklikud seletused.“

„See on väga hea. Too mulle oma konspekt, kuid pisut ikka kiirusta ka!“

Pärast seda tähtsat kõnelust, mis jättis sügava mulje kogu klassile, kes kohe hakkas armastama ja hindama uut õpetajat, toimus Vasja koolielus tõeline pööre. Vasja sai üldtunnustatud matemaatikuks, kuid mitte ainult matemaatikas, vaid kõigis teisteski ainetes tõusis ta otsekohe eesrinda ja säilitas selle koha gümnaasiumi lõpetamiseni. Hiljem kasutas ta hiilgavalt oma matemaatilisi võimeid füsioloogiliste nähtuste seletamisel, tehes avastuse, mis tõi talle kuulsuse meil ja välismaalgi.

Tõin meelega teile mitu näidet, sest tahan kinnistada teie mälus teadlikkust sellest väga suurest tähtsusest, mis on õpetaja isiklikul mõjul lapse tahtele. Pidage meeles: õpetaja võib oma autoriteedi ja erilise seisundi tõttu sisendada lapsesse sügava kindla usu oma võimeisse, samuti, vastupidi, muuta ta jõuetuks, võtta talt julgus.

Lapse sugereeritavus, mis etendab nii suurt osa ta isiksuse, eriti ta tahte kujunemises, ei tule esile ainult elavate inimestega kokku puutudes; tuleb arvestada ka raamatute ja suurte ajalooliste eeskujude sugereerivat mõju.

Kunstiliste eeskujude mõju.

Igaüks meist on kogenud iseendal kaasaakis ku va ra a - ma tu v õ i m s a t m õ j u, mis on jätnud sügava mulje kogu eluajaks. Ükski aga, kõneldes raamatute mõjust, pole väljendanud raamatu kohta nii jõulisi, siiraid ja tänulikke sõnu kui Gorki: „Raamatud pesid mu hinge, puhastasid selle kerjusliku ja kibeda tõelikkuse muljete kestast; õppisin tundma, mis on hea raamat, ja mõistsin, kui tarvilik see mulle oli. Neist raamatuist kujunes hinges rahulikult püsiv veendumus: ma pole üksinda maailmas, ma ei hukku.“¹⁾ „Lugedes,“ ütleb ta teisel, „tundsind ennast ter- vemana ja tugevamana, töötasin jagusalt ja osavasti... Raama- tuist ilma jäädes jäin loiuks, laisaks, mind hakkas vallutama mulle varem tundmatu haiglane unustamine.“²⁾

Kunstilised kujud, mis on loodud inimsõna suurte meistrite poolt, omavad mitte vähem mõjujõudu kui elavad inimesed. Kunstilised kujud elustuvad lugejate ideaalides, püüdeis ja tege- vuses. Leidub raamatuid, millede mõjul on kujunenud ja arene- nud tervete põlvkondade mõtted, tunded ja tahe. Nimetan vaid tuntuimaid: Lermontovi „Meie aja kangelane“ (Petšorini kuju), Turgenevi „Isad ja pojad“ (Bazarovi kuju), Tšernõševski „Mis teha?“, Gorki „Ema“, Nikolai Ostrovski „Kuidas karastus teras“ jt. Tšernõševski teose „Mis teha?“ võrratust kasvatuslikust mõjust meenutas palju aastaid pärast teose läbilugemist Georgi Dimitrov:

„... mis jättis kirjanduses minusse eriti sügava mulje mu nooruspäe- vil? Mis mõjus minu kui võitleja iseloomusse? Pean ütlema avameelselt: see oli Tšernõševski raamat „Mis teha?“. Vastupidavus, mille ma omanda- sin töölisliikumises osavõtu päevil Bulgaarias, lõplik vastupidavus ja kindlus Leipzigi kohtus — kõigel sellel on kahtlemata sidet Tšernõševski ilukirjandusliku teosega, mida lugesin oma nooruspäevil.“³⁾

Tahaksin ütelda mõne sõna laste- ja noorsookirjandusest. Pean tunnistama, et ma meenutan tänulikult Gustav Emari ja Fenimore Cooperi kartmatuid kütte, Jules Verne'i vapraid rän-

1) M. Gorki, Inimeste seas. Eestikeelne tõlge, RK „Ilukirjandus ja Kunst“, Tallinn, 1945, lk. 186.

2) Seesama, lk. 161.

3) G. Dimitrovi kõnest antifaašistlikul õhtul Kirjanike Majas. Ajaleht „Pravda“, 4. märtsil 1935.

dureid, kartmatut ja sõbrale eneseohverdumiseni truud suurt indi-
aanlast Kurumilet ja muid sangareid, kes keset halli elu, surve
ning õigusetuse olukorras istutasid minusse iha kangelastegude
järele, aukartuse millegagi tõkestamatu otsustavuse ees, usu inim-
vaimu suurusesse ning õilsusesse.

Meie noorpõlve, sotsialistliku ühiskonna ehitajate tahte kas-
vatamiseks on tarvis kasutada kogu klassilise kirjanduse päran-
dit, võtta kõik hea ka Emari, Cooperi ja Mayne Reid'i raama-
tuist, sellest, mis omal ajal kiskus noori lugejaid kaasa eneseunus-
tusenä. Ühtlasi unistan ma sellest, et meie kasvava noorpõlve käes
oleks uus Plutarchos, valimik elulugusid parimaist inimsoo vaba-
duse ja õnne eest võitlejaid ja suurtest eeskujudest, kes murdu-
matu tahte ja piiritu armastusega oma sotsialistliku kodumaa
vastu on tühingeliselt teenindanud tööliklassi.

Tekib ilukirjandus Suurest Isamaasõjast. Fadejevi romaan
„Noor kaardivägi“, N. Tihhonovi jutud Leningradist, noore
kirjaniku Birjukovi jutustus „Kajakas“, K. Simonovi rindekir-
jad, kirjutised rindemeestest, partisanidest, tagala tublidest töö-
sangareist kujutavad tugeva tahtega inimesi, keda võib ja tuleb
matkida.

Tahte kasvatuses on väga suure tähtsusega mõju, mis lähtub
kogu last ümbritsevast keskkonnast, kogu elulaadist, milles ta
kasvab. Tahtejõuetuse klassilise ületamatu näite meie endiste
parasiteerivate mõisnike-kapitalistide elust on andnud meile
Oblomovi kujuga üks möödunud sajandi suuremaid vene kir-
janikke Gontšarov. Kogu elulaad, mis ümbritses väikest Iljušat
hällist saadik, oli selline, et paralüseeris igasuguse aktiivsuse,
summutas vähimagi initsiatiivi ja viis lõppude lõpuks niikaugele,
et loomult temperamentne, taibukas, tunderikas ja tähelepanelik
Iljuša muutus laisaks, tahtetuks inimeseks, kes ei suutnud teos-
tada tühiseimatki otsust.

Täiesti vastupidine säärasele elulaadile on meie kaasaegne
nõukogude tõelisus, kus miljonid on haaranud pulbitsev tegevus-
ind, kus pole ega võigi olla kohta parasitismil, kus varasemast
eluaastaist peale kuni elulõpuni on avarad võimalused isetegevu-
seks ning kollektiivseks ja individuaalseks algatuseks. Mehisuse
ja eneseohverduse kõrgeid eeskujusid on pakkunud meie suure
võitluse päevad saksa barbarite vastu. Kasvatuse ülesanne on
meie päevil kahtlemata tunduvalt kergem, sest ümbritsevast
tegelikkusest leiab pedagoog suurepäraseid eeskujusid, kellele
võib ehitada oma kasvatustöö.

Harjumuste osa.

Rööbiti sisendusega on tahte kujundamises väga suur tähtsus harjutustel ja harjumusel. Iga harjumus on palju korratud harjutuse tagajärjeks, kusjuures harjutamine nõuab esialgu takistuste ületamiseks teatavaid pingutusi. Kordamisel vähe- neb kulutatava energia hulk, mis on tarvilik ühe või teise tege- vuse sooritamiseks, ja lõppeks muutub teatav tegevus harjumuse- päraseks, tähendab selliseks, mis ei nõuagi tahtepingutust. Edas- pidi kujuneb sissejuurdunud harjumus tarbeks ja saab ise käitumise liikuma panevaks jõuks, nii et on tarvis juba jõudu, tahtepingutust selleks, et harjumusest hoiduda.

Terve rida sissejuurdunud harjumusi, isegi selliseid, näiliselt väheolulisi, nagu harjumus puhastada hambaid enne magama- minekut, hoida raamatud ja vihikud alati korras, märkida iga päev täitmisele tulevaid ülesandeid, on esimesed sammud mitte ainult korra loomiseks elus, vaid ka tahte enda kasvatuseks. Kui on läinud korda kasvatada lapses — õigemini, kui on läinud korda aidata tal kasvatada endas — juba koolipingist alates harjumust pidada antud sõna isegi piasiasjus, olla korralik endale võetud kohustuste täitmisel, tähendab seda, et aitasime tal tugevdada oma tahtet. Tähtis pole mitte ainult see, et niisugust käitumist hindavad ümberolijad väga kõrgesti („see inimene ei peta“, „temale võib loota“, „teda võib uskuda“), vaid veel tähtsam on see eneseaustus, mis saavutatakse niisuguse käitumisega ja mis, nagu juba rääkisin, on tahtekasvatases ülisuure tähtsusega. Selles mõttes on väga õige inglise vanasõna: „Külvake tegu — lõikate harjumuse, külvake harjumus — lõikate karakteri, kül- vake karakter — lõikate saatuse“.

Harjumus on aga kahe teraga vahend. Harjumustel on ka eitavaid külgi, mis võivad pidurdada ja alla suruda tahte kasva- mist. Ma ei mõtle seejuures neid kahjulikke harjumusi, mis kan- navad juba iseendas mürki, mis laostab ja nõrgestab inimese tahtet; näiteks harjumus tarvitada alkoholiseid jooke, enesemürgistamine morfiumi, kokaiini, nikotiiniga jne. Pean silmas h a r j u m u s e jõudu üldse, isegi siis, kui harjumus avaldub kahjutul või suhteliselt isegi kasulikul kujul.

Harjumus on automatism, sügavalt sissesõidetud rööbas, mida mööda kergesti ja sobivalt veerevad meie käitumise rattad. Sel- les kerguses ja sobivuses on harjumuse jõud ning kasu, kuid neis

kätkeb ühtlasi ka hädaoht. Elu esitab sageli niisuguseid nõudmisi, mispuhul tuleb osata järsult kõrvale pöörduda sissetallatud teelt: tuleb osata ohverdada ajutisi mugavusi, otsest kasu kaugete kõrgete, eluliselt tähtsate eesmärkide saavutamise huvides. Niikaua kui harjumus laseb valitseda enda üle, on ta kasulik ning head tegev, kuid sellest hetkest peale, kui ta, muutudes n.-ö. „teiseks loomuseks“, veab inimest vastupidamatult mööda sissetallatud rada, sellest hetkest peale muutub harjumus juba negatiivseks, rõhuvaks jõuks. Lähemalt öeldes: mitte harjumused ei pea käsutama inimest, vaid inimene peab käsutama oma harjumusi.

N. K. Krupskaja räägib oma mälestustes, et üheks Lenini iseloomulikuks jooneks oli ta võime keelduda, kui oli tarvis, oma vanadest armsaks saanud harjumustest.

Tahtelise käitumise tõeline eeskuju on osata juhtida oma pingutusi kasulike harjumuste omandamiseks, kuid hetkel, kus elu nõuab järske pöörded, tuleb osata neist loobuda ja otsustavalt hüljata tahte avaldamisele piduriks muutunud harjumuse võim. Alati tuleb silmas pidada nii kasvatajal kui ka kasvatataval õpilasel või noorukil, et igasuguse harjumuse väärtus ei seisne mitte niivõrd harjumuste otseses kasulikkuses ning vajalikkuses, kui-võrd peamiselt selles kaasabis, mida nad avaldavad iseloomu üldisele kujunemisele, iseloomu tahtelise kindluse arenemisele. Kasvatuse ja enesekasvatuse edu huvides on tähtis seletada, et tühine ja tavaline on igapäevases elus tähtis vaid niivõrd, kui-võrd need võivad teennida suurt. Tuleb harjutada ja avaldada oma tahtet alatasa: nimelt vajalike teadmiste, korralikkuse, sõnapidamise ja kohusetundlikkuse omandamisel, et koguda jõudu ja omandada enesekindlust, mis on tarvilikud elus eesseisvate suurte ning tõsiste katsumuste ületamiseks.

Öeldust, mu seltsimehed, võite järeldada, et harjumusi võib hästi rakendada tahtekasvatuse ülesannete täitmisele.

Igaühe elus koguneb juba lapsepõlvest alates küllaltki harjumusi, mis on kas täiesti tarbetud või tekitavad väga vähesel määral kahju. Iga sellise harjumuse (näit. käekirja lohakus, küünte närimine, harjumus vimma tõmbuda, vulgaarsete žargoonisõnade tarvitamine jne.) võime muuta tahte harjutamise ning karastamise kooliks.

Sisendusjõud ja harjumusjõud, nagu nägime, on väga tähtsaks tahtekasvatuse

abinõudeks. Tuleb märkida, et nende põhiolemuses on midagi ühist: need on kindlad tunded, emotsioonid.

Lapse isiklike huvide tähtsus.

Tahet teadmisi omandada, ülesandeid kohusetundlikult täita, sporti harrastada, vabatahtlikult teadlikult alistuda distsipliinile, — seda tahet ei kasvatata ega tugevdata lapsepõlveaastail mitte moraallugemise ega keeldudega, vaid kõigepealt lapse kaasakiskuvate huvide arendamise ning rahuldamisega. On tarvilik, et omandatud teadmised pakuksid huvi, et teatav ülesanne oleks seotud elulise vajadusega, et alistumine distsipliinile pakuks emotsionaalset rahuldust. Lapse isiklikud, pedagoogi poolt mõistusepäraselt suunatud huvid aitavad kasvatada ta tahet. Kuid ka siin, arvestades laste huve nagu harjumustegi loomisel, esitab iseloomu ja tahte kujundamine erilisi nõudeid.

Laste teadvusse tuleb kord-korralt sisendada, et otsesed huvid, kuigi kaasakiskuvad, peavad alistuma kõrgemaile, mitte veel tuntavatele huvidele, veel enam: tuleb harjutada tahet, et täita ebahuvitavat, kuid mis on tingimata tarvilik eluliselt tähtsate eesmärkide saavutamiseks.

Esitan episoodi meie kahe suure lavategelase Štšepkini ja Fedotova elust, et näidata, kuidas tugeva tahte kasvatamise tagajärjel saab igal hetkel loobuda meelepärasest tegevusest, et anduda kogu jõuga suurte ülesannete täitmisele.

Štšepkin märkas Fedotovas juba ta lapsepõlves suure talendi sädet. Štšepkin töötas väsimatult, et seda sädet muuta heledaks leegiks. Selleks püüdis ta Fedotovasse, kes oli sel ajal veel nooruk, sisendada mõtet, et ta elu kõrge eesmärk nõuab ja väärib ennastsalgavat tööd ta enda kallal. Juhtus tihti, et armastatud krocketimängu suurimas hoos lugupeetud näitleja teadlikult katkestas tütarlapse mängu ja laskis tal, pühendades ettekandele kogu tähelepanu, deklameerida mingi katke. Kui tütarlapsel ettekanne õnnestus hästi, lubas ta temal minna mänguplatsile tagasi, vastasel korral aga laskis ta teda ettekannet korrata, kuni jäi sellega rahule. Nii õpetas kuulus näitleja oma tulevast järglast alati, ükskõik millistes isikliku elu olukordades, andma lavale oma ande kogu täiuses.

Ma ei toonud seda näidet mitte selleks, et võiksite seda alati jäljendada oma pedagoogilises töös, vaid selleks, et näidata teile käitumise eeskju, mis iseloomustab tahtekarastusele viivat karmi teed.

Kes tahab saavutada inimkarakteri ja inimtahte tippe, see peab ennast alati proovile panema ja ennast treenima nagu sportlased, kes valmistuvad raskeks võistluseks.

Sotsialistlikkude võistlustega on loonud meie riigikord kasvatus ja enesekasvatuse võimsa meetodi, mis oskuslikul juhtimisel võib olla kasutatav tahte tugevdamiseks ja karastamiseks.

Siirdun oma vestluse kokkuvõtlikule osale.

Lapse tahe ja mõistus.

Milline tähtsus on tahtekasvatamises, mõistuse arendamises ning teadmistega rikastumises mõistuse tegevusel, s. o. järelemõtlemisel, kaalutlemisel ja otsuse valikul, ja millist kohta omab igas keerukas tahteaktis mõistuse tegevus?

Kas ei tundu teile see imelikuna, et meie, arutledes tahte ja selle kasvatus teemat, tarvitame teed, mis on vastupidine sellele, mida mööda minnes hargneb inimese igasugune keerukas tahteakt? Inimese käitumine, erinevalt loomade käitumisest, algab, nagu on suurepäraselt näidatud eespool toodud Marxi näites, eelneva plaanimisega ja lõpeb tegevusega. Meie aga alustasime oma arutlust tegevusest ja lõpetame nüüd vaimse tegevuse osa ning koha vaatlemisega. Arvan siiski, et tegin õigesti. Läksin mööda seda teed, mida mööda läheb inimesisiksuse arenemine.

Alles alates kooliea teiselt poolelt muutub tahe mõistusepäraseks ja hakkab väärima küpse inimtahte nime.

On ilmne, et osutatud vanusest peale tahtekasvatus võib ja peabki toimuma mõistuse kasvatamise ning arendamise alusel. See ei tähenda muidugi, et kasvataja peab nüüd alatiselt tõestama mingi teo mõistusepärasust, teo sooritamise loogilisust ning otstarbekust. Mitte seda ei mõtle ma tahtekasvatuse all mõistuse arendamise kaudu. Pean silmas kõigepealt lapse harjutamist loogilisele mõtlemisele, mõistuse iseseisvale loovale tööle. Igasugust tegevust koolis ja pioneerisalgas võib korraldada nõnda, et tegevus avaks tee iseseisvale mõtlemisele, et tegevus ergutaks kontsentreeritud järelemõtlemisele ning -kaalumisele.

Selleks, et saavutada õpilaste juures niisugust teadlikku ning vabatahtlikku kontsentreerumist, on tarvis järgida juba märgitud põhiprintsiipi, nimelt et tegevus ise ja ülesanded, mida kontsentreerumine nõuab õpilastelt, oleksid seotud nende huvidega.

Peale selle omab ka siin, s. o. vaimses kasvatuses, esmajärgulist tähtsust pedagoogi ja pioneerijuhi isiksus, elav eeskuju, mida nad avaldavad niihästi oma tegevuse ja tunnetega kui ka oma vaimse tööga, kuivõrd see osutub mõistetavaks lastele. Seletus või nähtuste kirjeldus, mida esitab õpetaja või pioneerijuht, peab olema konkreetseuse, selguse, loogilise järjekindluse, vana materjali oskusliku valiku ja uue juurdetoomise eeskuju.

Seda laadi eeskujud on võimeline andma see juhataja, kes mitte ainult ei oma mitmekülgeid teadmisi, vaid kes oskab ka koondada kogu tähelepanu valitud teemale ja kõik oma teadmised ning oskused rakendab oma elukutse põhilise kunsti teenistusse — kunsti teenistusse, mis suudab huvitada lapsi, mis suudab vanast, juba õpitust ning tuttavast leida uut ja selles uues näha vana tuttavaid jooni. Neil tingimustel saavutatakse tähelepanu ja distsipliin. Kes on õppinud tähelepanuga jälgima arutluste ja faktide hargnevat lõnga, see harjub ka ise leidma mõnu iseseisvas, järjekindlas ja koondatud mõtlemises. Läbinud selle kooli, omandab tahe peale põhiliste vajaliste omaduste — kindluse, paindumatus, sihikindluse — veel ka arukuse, otstarbekuse.

Mitte väiksema tähtsusega pole tahtekasvatuses rikastumine teadmistega.

On ju igasugune plaanimine, järelemõtlemine ja kaalutlemine seda viljakam, mida rikkam on inimene oma teadmistelt. Meie noorsugu, kes tahab saavutada märgatavaid tulemusi oma loomingu alal, teaduse ja tehnika vallas, peab järgima Lenini nõuandeid: „Kommunistiks võib saada ainult siis, kui rikastad oma mälu teadmistega kõigist rikkustest, mida on välja töötanud inimkond.“¹⁾ See Lenini nõuanne noorsoole peab saama juhendiks mitte ainult kasvatatavaile, vaid ka kasvatajaile.

Meenutan ühe juhtumi lähemast minevikust.

Minu juurde tuli noormees, kel olid haruldased leiutus- ja kunstiaanded. Mitmesuguste kaebuste seas väitis ta muuseas, et rida õppeaineid on talle muutunud tüütavaks, et ta sugugi ei saa aru, milleks on talle tarvilik keemia: oli ta ju keemiata valmistanud mootorpaadi mudeli, mis sai preemia, ja oskab tulevikuski läbi saada keemiata.

Ma ei hakka teile refereerima meie vestluse üksikasju. Keemia põlgamise kohta ütlesin talle: „Pole midagi võimatut selles, et just keemia, mis teile praegu näib olevat tarbetu, annab teie tulevases laialdases

¹⁾ V. I. Lenin, Teosed, XXX k., lk. 407 (vene keeles).

leiduritegevuses teie käsutusse abinõud, mida teie ei leiaks ühestki teisest allikast. Tean oma isiklikest kogemustest, et mõnikord teatavad mõtted ja väited minu spetsialiteedi sfääris saavad hoopis uue valgustuse ning uue suuna faktidest ja järeldustest, mis on võetud teistest teadustest, millel näiliselt pole minu spetsialiteediga midagi ühist.“

Nagu „maailm on jagamatu,“ nii on jagamatu inimteadus. Seepärast, seltsimehed, kui tahate tõusta endi poolt valitud ala spetsialistide esirinda, siis ärge tõmbuge mingi kitsa eriala piiratud ringi.

Olge aktiivsed ja harjutage endid tegutsema.

Ma ei saa ega tahagi teie eest varjata, et teadmiste rikkuses ja mitmekesisuses, samuti harjumuses kaaluda hoolikalt iga otsust peitub ka teatav hädaoht tahte avaldamisele, täpsemini — tegutsemisele.

Tavalisil juhtumel igapäevase elu toiminguis tuleb osata toimida kiirelt, otsustavalt, teostavalt. Kui teie kaua mõtlete selle üle, millist tööd alata varem — kas teid huvitava maleülesande lahendamist, peenarde kaevamist või laagri kaunistamist eelseisvaks pidustuseks, siis on väga võimalik, et teie kulutate esialgsele järelemõtlemisele rohkem aega ja jõudu kui mingi mainitud ülesande täitmisele.

Teie ehk küsite, millise ülesande täitmisele peaks kõigepealt asuma tahtejõuline isik. Minu praktiline nõuanne on selline: kui kõik ülesanded on ühevõrra tarvilikud, siis alake sellega, mis teid kõige vähem huvitab. Olge kindlad, et kaasakiskuvate ülesannete täitmiseks leidub teil alati aega ja jõudu. Kui aga alata kaasakiskuva tööga, ähvardab teid tõsine hädaoht, et päeva jooksul jääb teil vähehuvitav, kuid tarvilik töö tegemata.

Veel üks praktiline nõuanne oma tahte kasvatamiseks. Kui teil on ülesandeks sooritada mingi töö, mille vajadust teie teataval hetkel täiesti õigeks peate, aga kui teil puudub tahtmine või energia kohe selle täitmisele asuda, talitage nõnda: koondage oma tähelepanu selle töö viljakaile tagajärgedele, selle töö täitmise tähtsusele teie endi suhtes ja ärge laske teadvusse pääseda mingil muil kaalutlustel.

Ühe sõnaga: olge aktiivsed ja harjutage endid tegutsema. Kasutage igat hetke, et avaldada oma aktiivsust. Nagu lumetükid rulludes muutuvad purustavaks lavii-

niks, niisama muutub igapäevases elus harjumus muundada oma sõnad tegudeks suureks aktiivseks jõuks, kui tuleb täide viia tõsine otsus. Pidage meeles, seltsimehed, et tahtenõrkus esineb tihti varjatud kujul. Võib-olla avastab mõni neid eneseksi. Nii-sugused inimesed lasevad endid juhtida oma käitumises kahest printsiibist: printsiibist „küllap jõuan“, kui on tegemist mingi tarviliku, kuid suhteliselt kerge töö täitmisega, ja printsiibist „niikuinii ju ei jõua“, kui seisab ees enam-vähem keerukas töö.

Oblomov, see tahtejõuetuse klassiline sümbol, istudes kirjutuslaua taha, et alata lõppeks tema poolt kavatsetud laiaulatuslike põllundus-reformide plaani väljatöötamist, heitis harilikult pilgu kellale ja hüüdis alati: „Lõunani on jäänud ainult kaks tundi! Kuidas võib nii lühikese ajaga sellise suure töö ära teha?“ Niiviisi möödus päevi ja aastaid, ja Ilja Iljitš Oblomov ei teinudki mitte midagi.

Toome vastupidise näite.

Kui Darwinilt küsiti, mil viisil ta, põdedes kogu eluaja rasket kurnavat haigust, suutis sooritada oma hiiglatöö, vastas ta: „Ma ei pida-nud kunagi poolt tundi tähtsuseta ajaks.“

Mõistusepärane ja sihikindel tahe avaldub töö heas organiseerimises ning süstemaatilises. Kui Darwin pidas poolt tundi küllaldaseks aja-üksuseks, siis teised kuulsad isikud, kellede looming ja teod on jätnud sügavaid jälgi inimsoo ajaloosse, saavutasid ülisuuri tagajärgi raudse metoodilisuse ja oma tööpäeva organiseerimisega: V. Hugo kirjutas iga päev kella 7 kuni 12-ni.; Zola, kes on jätnud hiiglasuure kirjandusliku pärandi, töötas süstemaatiliselt ning katkestamatult 18 tundi päevas.

Soovitan igaühele, kes tõesti tahab tõsta oma töövõimet ja tugevdada oma tahet, aegsasti igaks päevaks üles märkida rangelt kaalutletud, tingimata teostust vajavad ülesanded ja võimalikkuse piirides olla truu enesele antud sõnale. Olen isiklikult kogunud selle minu poolt varajastest eluaastatest omandatud harjumuse heategevat mõju ja soovitan soojalt teile seda sisendada ning omaseks teha ka õpilastele koolipingis.

Muidugi on teema tahtest ja selle kasvatamisest nii tõsine ja tähtis, et seda ei saa ammendada ainsa vestlusega.

Veel pedagoogi isiksuse osatähtsusest.

Tehes kokkuvõtteid meie vestlusest, tahan alla kriipsutada mõned põhilised mõtted. Keskne koht tahtekasvatuses, nagu ka kogu kasvatusüsteemis, kuulub pedagoogi isiksusele.

Tema sihikindlusest, tunnete jõust ning sügavusest, teadmiste mitmekülgisusest, laste huvide ja individuaalsete iseärasuste mõistmisest oleneb palju kasvandike iseloomu ja kindla mõistusepärase tahte kujundamisel. Kogu kaasaegse elu laad ja kogu pingelise ennenähtamatu ülesehitustöö õhkkond sisaldavad endas tingimusi, mis ergutavad tahtepingutust, kutsuvad üles plaanikindlale tööle, seavad igäihe elule ning tegevusele selged ning suured sihid.

Need tingimused kergendavad, nagu juba rääkisin, tahtekasvatamist, kuid sellega ühtlasi teevad veel rohkem vastutusrikkaks kasvataja osatähtsuse, kes peab neid tingimusi täiesti ning viljakalt kasutama oma igapäevases kasvatustöös. Võib-olla mõnele teist näis, et ma liiga sageli juhtisin teie tähelepanu elu piasjule ja omistasin liialdatud tähtsust endale võetud igapäevaste kohustuste täpsele täitmisele. Ometi treenivad igapäevase elu piasjad tahet kõrgete eesmärkide saavutamiseks. Pedagoog ja pioneerijuht peavad ise õppima ja lastele õpetama oskust siduda tööd suurte ideaalide teenimisega.

Tahtekasvatus — kõlbelise kasvatuses tähtsaim osa.

Lõppeks tahaksin veel peatuda tahte ja moraali, tahtekasvatuse ja kõlbelise kasvatuses seose küsimusel.

Kodanlikud mõtlejad ja kodanlikud pedagoogid väidavad, mis peaks olema teile tuttav, et marksism eitab moraali ja et sotsialismil puuduvad kõlbelised alused. Marksismi moraal, ütlevad nad, on kitsas klassimoraal ja ei ole üldinimlikuks ideaaliks. Tuntud inglise filosoof Spencer ütleb, et sotsialism esitab inimestele tohutud moraalinoõded, kusjuures ta arvab, et need pole jõukohased keskmisele inimesele.

Teiselt poolt tõestab Spencer, nagu võiks sotsialism möödapääsematult täielikult orjastada isiksuse, kaotada ta individuaalsuse, muuta ühiskonna määratu suureks halliks kasarmuks.

Meie ei eita oma moraali klassi-iseloomu. Kuid millise klassi hüvangu seab see moraal kõigi meie püüete, kogu meie käitumise eesmärgiks? Selle klassi hüvangu, kes hõlmab inimkonna suurimat massi, selle klassi hüvangu, kes on loonud ja loob kõik suurimad inimsoo väärtused, selle klassi hüvangu, kes ülimalt on huvitatud õigluse võidust kõigi rahvaste rahuliku, üheõigusliku

koostöö triumfis, inimtöö täielikus vabastamises eksploatatsiooni kõigist vormidest.

See klassimoraal on ühtlasi tõeline kõrgeim inimlik moraal. Ta suunab ja innustab meie tahtet niisuguse ühiskonna loomiseks, milles on kaotatud kõik klassi-vaheseinad, kõik inimese eksploateerimise ja orjastamise vormid teise inimese poolt. Ainult klassivabas ühiskonnas võib olla kehastatud tõeline inimlik moraal.

Kõik kasarmukorra, individuaalsuse kaotamise ja isiksuse orjastamise viirastused, mis on kerkinud Spenceri kujutluses, hajuvad kui suits nõukogude tõelisuse ees.

Meenutan, mis ütles seltsimees Stalin tuntud inglise kirjanikule Wells'ile: „Sotsialism ei või loobuda individuaalseist huvidest. Anda ülimalt täielikku rahuldust isiklikele huvidele võib ainult sotsialistlik ühiskond. Veel enam: sotsialistlik ühiskond kujutab endast ainsat kindlat tagatist isiksuse huvide kaitseks.“

Kui kõneleme mõistusepärasest sihikindlast tahtest, siis kõneleme ka kõlbelisest tahtest, mis suunab käitumist õiglastele, sügavalt kõlbelistele tegudele. Sotsialismi ehitajate tahe on täielikult koondatud sellele, et suunata ajalugu inimsoo õnne ja vabaduse teele. Sotsialism võidab ainult sellepärast, et sotsialism on hingestatud tuli-
sest ning ülevast, tõelisest inimese moraalitundest ja et see tuline tunne tõhusalt kehastub elus miljonite raugematu energiaga.

KOLMETEISTKÜMNES VESTLUS.

TEADLIK DISTSIPLIIN JA TEED SELLE KASVATAMISEKS.

Pole muidugi juhuslik, et pärast tahtekasvatuse käsitlust pühendan vestluse küsimusele neist teedest, mis viivad teadliku distsipliini kasvatamisele. Distsipliin on tihedasti seotud tahtega, ja palju sellest, mis on minu poolt öeldud tahte kasvatamise kohta, võib kanduda ka distsipliini kasvatamisele.

Distsiplineerituks nimetame inimest, kes valitseb oma käitumist ja alati täidab nõudeid, mida esitatakse talle kui ühiskonna liikmele. Distsiplineerimatul inimesel, vastupidi, puudub võim ning kontroll oma käitumise üle; ta ei oska või ei taha seda allutada kollektiivse elu huvidele ning nõuetele.

Mehhaaniline ja teadlik distsipliin.

Ma ei taha ütelda, et distsipliini kõik vormid on samaväärtuslikud. Distsipliini ja distsipliini vahel on vahe. Distsipliini väärtus on sellest, millistel motiividel ta välja kutsutakse ning ülal hoitakse, milliste abinõudega ta saavutatakse ja milliseile eesmärkidele on ta suunatud. Juba see, et teie oma väljendustes ja pöördumistes rõhutate oma erilist huvi küsimustele teadlikust, vabatahtlikust distsipliinist ja teedest, mis viivad tema kasvatamisele, näitab, et on olemas veel teine distsipliini liik, teie silmis vähem väärtuslik: mehhaaniline distsipliin, enam-vähem sunniviisiline. Ja on olemas lõppeks meie poolt põlgusega eitatav kepidistsipliin, mille teostajaiks on hirm, kasarmulik drill ning toores kehaline vägivald. See on orjaliku psühholoogia distsipliin, kahekordselt orjalik, sest ühelt poolt lähtub ta valitsevate klasside ekspluataatorlikest, orjapidamislikest instinktides ja teiselt poolt seab oma eesmärgiks orjade kasvatamise.

Uks suuremaid kodanlikke saksa pedagooge — Paulsen — väidab, et „hirmu kõrgema vormita, mis on rajatud mõttele karistusest ja sundusest, on võimatu igasugune kasvatus . . . Vits ja isegi kepp ei pälvi seda, et neist kõneldakse põlgusega. Et neil on õigus olemasolule, selles olen sügavasti veendunud.“ Selles lauses peitub fašistliku kasvatusel olemus.

Distsipliin tuleneb ühiskondlike suhete vormidest, riikliku korra vormidest. Distsipliini kasvatamine mehhaaniliste sunniabinõudega, nagu ka kepidistsipliin, on iseloomulik fašistlikule korrale; teadliku vabatahtliku distsipliini kasvatamine on meie, nõukogude korra põhilisi printsiipe. Veel enam: teadliku distsipliini kasvatamine lastes ja kasvatajais enestes on nõukogude pedagoogika esmajärguliseks ülesandeks.

Teie seote teadliku distsipliini tema vabatahtlikkusega. Õige! Mina aga lähen kaugemale. Teadlik distsipliin on ühes sellega vaba distsipliin, see on vaba inimese distsipliin. Teile tundub imelikuna niisugune kõrvutamise, niisugune kahe, otsekui olemuslikult vasturääkivate mõistete — vabaduse ja distsipliini — ühendamine. Ometi on see õige. Tõepoolest, mis teeb distsipliini teadlikuks? Tema tarvilikkuse äratundmine nende eesmärkide saavutamiseks, mida teataval hetkel esitab elu inimesele ja mis on üheks astmeks kõrgemate inimlike väärtuste omandamisel.

Mida tähendab kommunistliku kasvatusel seisukohalt näiteks teadliku distsipliini kasvatamine koolis? See tähendab niisuguste käitumisvormide (vaikuse, korra, tähelepanu jne.) tunnustamist, mis ülimal määral võivad kaasa aidata kooliteadmiste omandamisele, s. o. nende teaduste ja kunsti aluste omandamisele, mida Lenin pidas vajalikuks omandiks igaühele, kes võitleb töö täieliku vabastamise eest rõhumisest ja ekspluateerimisest. Niisamuti teadlik distsipliin, mis avaldub suhetes kaasõpilastega, õpetajatega, vanematega, mõistlikes meelelahutustes, reeglite ranges järgimises mängu ajal, tähendab käitumisvormide vajalikkuse ja tähtsuse äratundmist koolis, kodus, pioneerisalgas, spordiplatsil, mis tulenevad lugupidamisest enese ja teiste vastu, oma kohustuste mõistmisest kollektiivi suhtes, püüdest tõsta enda ja kaaskodanike elu kultuuri kõrgemale astmele, lühidalt: meie sotsialistliku moraali valitsevaist nõudeist.

Kõik see tähendabki, et teadlik distsipliin on vaba inimese distsipliin. „Vabadus,“ ütleb Engels, „see on teadlikustunud

vajalikkus.“ Tunnetanud looduse muutumatuid seadusi, vabaneb inimõistus eelarvamuste ning ebausju survest, mis on tekitatud religiooni poolt, ja sunnib loodusjõude teenima inimese vajadusi. Niiviisi astuti esimene samm vabadusele. Viimse sammu vabaduse riigis, mis ei tähenda mitte ainult vabanemist stiihia võimust, vaid ka inimese orjastamisest inimese poolt, astub sotsialism.

Need, kes ehitavad üles sotsialismi ja rajavad teed tema kõrgustele, sarnanevad rändureile, kes tõusevad mäeharjadele: nad peavad tugevasti kinni pidama ühest ahelast ja toetuma kindlale, paindumatule sauale. Selleks ühendavaks ahelaks, selleks kindlaks sauaks peab olema igäuhe distsipliin eraldi ja kollektiivne distsipliin.

Mõte sellest, et teadlik distsipliin on vaba inimese distsipliin, leiab kinnituse Lenini järgmistes sõnades: „Ühiskondliku töö kommunistlik organisatsioon, mille esimeseks sammuks on sotsialism, jääb püsima, ja mida rohkem edasi, seda kindlamini püsib ta töötajate endi vabal ja teadlikul distsipliinil, pärast seda kui nad on hüljanud nii mõisnike kui ka kapitalistide ikke.“¹⁾ Tahaksin võimalikult tugevamini ning kindlamini soovitada teie teadvusse seda sügavat sidet vabaduse ja teadliku distsipliini vahel. Selle sideme mõistmine peab saama lähtepunktiks teadliku distsipliini kasvatamisele ja enesekasvatamisele.

Et veel sügavamini veenduda, palun teid tagasi tulla minu poolt varem esitatud näidete juurde. Vaadeldge neid teiselt seisukohalt. Mis peitub distsiplineerimatus koolitunnis (kuuldav jutlemine, hüüded, hüplemised jms.), ebaviisakais, üleolevais suhtlemistes tütarlastega (pilked, halvustavad hüüdnimed, isegi löögid), huligaansustes jms.? Süvenege rohkem sellesse küsimusesse ja te näete, et kõigis neis distsiplineerimatu ning oheldamatu käitumise viisides ilmnevad kas avalikult või varjatult nõrkus, alistuvus, orjameelsuse see või teine liik. Mõningail juhtumil osutuvad aju kõrgemad tsentrid alluvaiks madalamaile, loomade omadega sarnlevaile tsentritele, teistel puhkudel pääseb esile traditsioonide ja iganenud orjaliku elu-olu säilmete võim, kolmandail võimalustel ilmneb distsiplineerimatute täisealiste kodanikkude käitumise ahvlik matkimine, kes on muutunud oma hukutavate harjumuste orjaks, jne.

¹⁾ V. J. Lenin, Teosed, XXIV k., lk. 336 (vene keeles).

Ainult see distsipliin, mis on möödapääsematult tarvilik ning vajalik isiklikule ja ühiskondlikule arenemisele, osutub vaba inimese poolt tunnustust väärivaks. Säärast distsipliini tuleb teil hästi mõista ja see peab kord-korralt saama teie kasvatustöö viljana laste pärisosaks. See muidugi ei tähenda seda, et peaksite nõudma lapselt juba kõige varasemast elueast alates teadlikku distsipliini ja et sellest piisab, kui püüate teda veenda distsiplineeritud käitumise väärtuses.

Oleks naeruväärne õpetada kolmeaastast last tervishoiuliste või meditsiiniliste teadmiste pakkumise teel, et ta hoiaks oma käed puhtad ja istuks rahulikult lauas. Teadliku distsipliini kasvatamisel on oma etapid, oma teed vastavalt lapse vanuselise arenemise etappidele ja teedele. Kõigi arenemisetappide ning teede puhul on aga väga tähtis, et kasvataja mõistaks neil avalduvaid laste distsiplineerimatu käitumise põhjusi ning allikaid. Kõneleme neist lühidalt.

Distsiplineerimatu käitumise allikad.

Distsiplineerimatuse allikad asetsevad osalt lapses, osalt väljaspool teda, kuid see eristamine, nagu igal pool, on väga tingimuslik ning suhteline.

Pole inimeses midagi, mis ei saaks toitu väljastpoolt, ja pole midagi väljaspool, mis ei leiaks vastukõla, peegeldust ning tõlgitust seestpoolt. Selle reservatsiooniga võib öelda, et lapse distsiplineerimatu käitumise põhilisteks seestmisteks allikateks on varajases lapsepõlves pidurdavate tegurite arenematus, kõrgemate ajukeskuste kontrolli nõrkus, närvikava ja psüühilise struktuuri üldine ebakindlus ning ärrituvus. Kasvatuse olemus aga, nagu öeldi kellegi poolt tabavalt, seisneb selles, et „teha sellest, mis laps on, see, mis ta peab olema“. Õige kasvatuse korral kaovad aja jooksul minu poolt osutatud lapse distsiplineerimatuse seestmistised põhjused.

Märksa raskem on kasvatajal ületada või vähemalt nõrgendada distsiplineerimatuse väliste allikate mõju. Nende sekka arvan esmajärjekorras täisealiste halbu eeskujusid, tänava ulakate elementide laostavat mõju, perekonna-elu distsiplineerimatust ja korratust, lapsele lähedaste inimeste lodevust ning lõtvust. Kõige halvemini mõjub lapsesse järelevalveta olek.

Kuidas kasvatada teadlikku distsipliini.

Millised on teed, mis viivad teadliku distsipliini kasvatamisele? Laps peab varajastest eluaastatest peale enda ümber nägema distsiplineeritud käitumise eeskujusid. Eeskuju, järelikult kõigepealt kasvataja isiksuse ja käitumise mõju, on distsipliini kasvatamisel eriti tähtis. Tegu mõjub lapsesse palju tugevamini kui sõna. „Ettekirjutuste tee on pikk,“ ütleb antiikaja filosoof Seneca, „eeskuju tee lühike.“

Varajasest eluaastast peale peab lapses kasvatama huvi ja harjumust distsipliinile.

Arvestades eesmärki tuleb pedagoogil pidada plaanikindlat ja lakkamatut võitlust lapse õige, mõistusekohase ja reguleeritud režiimi pärast kodus, lastesõimes, lasteaias, koolis, laagris jne., seejuures mitte ainult lapse isikliku elu, vaid ka kogu teda ümbritseva keskkonna reguleerimise eest. See võitlus pole kerge. Aga kas olen teile kunagi ütelnud, et kasvatamine on kerge asi? Kõigest inimlikust tegevusest on kasvatamine raskeim ja keerulisim, sest ta seab oma eesmärgiks juhtida keerukaimat protsessi looduses, s. o. inimese käitumist ümber kujundada, ja arusaamisega kasutada keerukaimat energiat maailmas — inimese mõistuse, tunnete ja tahte energiat.

Keerulises ning pikaajalises teadliku distsipliini kasvatustöös peab pedagoog kõigepealt silmas pidama, et mitte ainult distsiplineerimatus ei teki perekondliku elulaadi pinnas, vaid ka distsipliini iseloom — mehhaaniline ja sunniviisiline (vasturääkimatus, passiivne sõnakuulmine) või vabatahtlik ning teadlik — juurdub samas pinnas. Siit on selge, et perekondliku elu-olu terendamine ning perekonna kultuuri tõstmine on tähtsamaid tingimusi teadliku distsipliini kasvatamisel. Meie kõneleme sageli pedagoogilise hariduse andmise vajadusest lastevanematele ja — mis veel tähtsam — teeme küllaltki palju „perekonna pedagoogika“ tõstmiseks kõrgemale tasemele. Ometi see, mida teeme sel alal, on vaid tähtsuseta osake sellest, mida peame tegema ja milleks oleme võimelised.

Teid paneb imestama, et hakkasin kõnelema teemast, millel on iseseisev tähtsus, kuid kinnitan teile, et see küsimus on tihedalt seotud teemaga teadliku distsipliini kasvatamisest lastesse. Tõstmata perekondlikku elu-olu ja „perekondlikku pedagoogikat“ kultuuri kõrgemale tasemele, järelikult ilma kõige energi-

lisema ja kõige laiaulatuslikuma pedagoogilise propagandata, on võimatu kindlalt ehitada võrsuva sugupõlve kasvatamise süsteemi teadliku, sotsialistliku distsipliini väimuse. Tunnetanud selle tõe, mõistate oma kohustust — mitte piirata oma kasvatustööd kooli, laagri ja lasteaia raamidega, vaid saada meie elanikkonna laiade masside kommunistliku kasvatuse idee elavaiks, teguvõimsaiks teostajaiks.

Pioneerijuhi distsipliin.

Et kasvatada edukalt lastes teadlikku distsipliini, tuleb pedagoogidel ja pioneerijuhtidel kasvatada seda endas selliselt, et nii väikestes kui ka suurtes asjades, igapäevaseil pisijuhtumeil ja elu tähtsamail momentidel oleks näha sihikindla distsipliini eeskujud.

Kuid mis mõttes mõistan ma pioneerijuhi teadlikku distsipliini? Ma ei taha, et mõtleksite, nagu kujutleksin ma teadlikult distsiplineeritud pioneerijuhti inimesena, kes on alati tagasihoidlik, ühetaoliselt rahulik, kõigesse suurima kannatlikkusega suhtuv. Ei midagi sellist! Teadlik distsipliin ei eita mingil viisil meelepaha ebasünda teo puhul, rõõmupurset või naeru mingi nalja puhul, viha või sügava õrnuse avaldust.

Kõigepealt nõuab teadlik distsipliin pioneerijuhtilt õiglast suhtumist lastesse, austust nende igapäevase isiksuse vastu ja üksikutesse lastesse suhtumise puhul iseendas igasuguse erapoolikuse ja eelarvamuse mahasurumist ning talitsemist.

Mõni sõna piasjasjust. Teadliku distsipliini kasvatamine endas ja lastes peab olema seotud tähelepanu ning austuse kasvatamisega piasjade vastu. On olemas distsipliin ihu- ja riiete puhtuses, maneerides ja sõbralikus käitumises; on olemas distsipliin isegi käekirja selguses, rääkimata korralikkusest igapäevaste väikeste kohustuste täitmises. See igapäevase elu distsipliin on teadliku distsipliini asendamatuks kooliks. Kuid on halb, kui distsiplineering piasjasjus muutub eesmärgiks enda pärast; on halb, kui inimene, kes täidab hästi kõik väikesed elukohustused, hakkab arvama, et ta missioon lõpeb sellega.

Austusel ja tähelepanul piasjade vastu on väärtust ainult sel puhul, kui piasjasju mõistetakse kasvataja ja kasvandiku poolt kui püstitatud suure eesmärgi saavutamise vahendeid. Vastasel kor-

ral muutub korralikkus piasiasjus pedantsuseks. Pedantsus ei arenda, vaid lämmatab ning halvab lastes sotsialismi suurte ideede teenistuses seisva tõeliselt teadliku distsipliini idusid. Kodanlik kool tundis suurt hulka selliseid õpetajaid-pedante, kes surmasid laste elavat loovat vaimu, taotelles distsipliini piasiasjus mehaaniliste sunniabinõudega. Meie nõukogude pedagoogikale, meie kooli pedagoogile on pedantsus võõras. See on ka täiesti arusaadav. Pedantsus on loosung sellisele kasvatusesele, mis püüab lastes arendada passiivset sõnakuulmist ja piirata nende silmaringi igapäevase piasiasjadega. Sotsialistlik kultuur nõuab teadliku vabatahtliku distsipliini kasvatamist, mis avaldub nii väikestes kui ka suurtes asjades ning on alati suunatud aktiivsele loominguelsele osavõtule sotsialistliku ühiskonna elust.

Laste huvide ärakasutamine.

Kui suur ka ei ole kasvataja osa teadliku distsipliini kasvata-mises lastesse, jääb see piiratuks, kui kasvataja ei tunne pedagoogilist kunsti, kui ta pole meister omal alal, kes oskuslikult käsitseb oma relva. Juba ammu on saanud üldtunnustatud tõeks, et see, kes hästi õpetab, distsiplineerib ka hästi. Kasvatusliku ja ühes sellega distsiplineeriva töö üheks peamiseks abinõuks on laste huvide ärakasutamine. On tarvis äratada lapses huvi, et ta võtaks end käsile, et ta suunaks oma tähelepanu, oma kuulmise ja nägemise teatavaile asjule.

Meenutagem ühe kohusetruu tegeliku pedagoogi sõnu, mida ma esitasin ühes oma vestluses: „Kui mul tunnis on huvitav, siis tekib iseenesest vabatahtlikult distsipliin.“ Igavus on distsipliini õelaim vaenlane ning hajameelsuse ja oheldamatuse ustavaim abiline.

Mida noorem on laps, seda suuremal määral tuleb kasutada ta isiklike huve, millede rahuldamine teeb talle meelehead. Kuid mida vanem on laps, seda keerukamad on ta huvid, ja ta tungid kipuvad kaugemale. Nende rahuldamine ei kanna enam lihtsa emotsionaalse mõnutunde, vaid kõrgema intellektuaalse nau-dingu iseloomu. Ja just selles vanuses, kui see teadmiste nautimine saab lastele kättesaadavaks, tuleb kord-korralt igal soodsal momendil ja vastavas vormis teha lastele selgeks see suur tähtsus, mida omab enese kasvatus teadliku distsipliini alal vaba inimese igakülgses arenemises.

Hindamatuid teeneid selles suunas võib osutada laste kaasa-
tõmbamine aktiivsele koolivälisele tööle. Pioneerisalgas, pionee-
ride-timurlaste ¹⁾ komandodes, noorte loodusuurijate, naturalis-
tide, katsetajate jne. ringides võib nooruk rakendada oma ener-
giat, leidlikkust ja algatusvõimet, samuti töötades kollektiivis
täisealiste juhatusel all, arendab nooruk endas nõukogude inime-
sele nii väga tarviliku ühiskondliku distsipliini aluseid.

Enesekasvatuse suur osa.

Enesekasvatuse aluseks ning liikuma panevaks jõuks peab
olema vastutustunne iga oma teo eest, sellest
arusaamine, et mitte ainult teadliku distsipliini, vaid ka iseloomu,
käitumise ja inimese kogu isiksuse arenemises etendavad oma
pingutused väga suurt otsustavat osa. Kogu kasvatus peab olema
suunatud sellele, et kord-korralt, alates varajastest eluaastatest,
luua ning tugevdada lapses võimet enesekasvatuseks. Tuleb aren-
dada temas vastutustunnet, mõjustada ning veenda teda (ta are-
nemistasemele vastaval kujul ja vastavate vahenditega) selles, et
alaline aktiivne tung paremuse poole ja visa töö iseenda kalla! on
kindlaimaks abinõuks ta loomuse paremaid omadusi lämmata-
vate puuduste kõrvaldamiseks, ta töövõime ja edasijõudmise
suurendamiseks, oma ühiskondliku väärtuse tõstmiseks.

Vastavalt kasvule ning arengule peab kasvatatav üha rohkem
tunnetama iseennast kui oma käitumise, tegude ja iseloomu isan-
dat ja süüalust, järelikult tunduval määral kui oma saatuse seppa.
Niisuguse teadvuse valguses omandavad selge mõtte targu kasu-
tatavad mõjustusvahendid (ergutused ja karistused), mis aitavad
kaasa noore inimese enesekasvatusele.

Olen vastu paljasõnalisele moraliseerimisele ning õpetuste
jagamisele teadliku distsipliini kasvatamise süsteemina. Õigus on
meie silmapaistval pedagoogil Ušinskil, kui ta soovitab hoiduda
pikkadest moraalijutlustest.

Pidades silmas nooremaid lapsi, ütleb ta: „Mis puutub moraa-
lisententsidesse, siis on need vaevalt paremad kui karistused...“

¹⁾ Suure Isamaasõja ajal levinud massliikumine laste kollektiivide
moodustamiseks, kes võtsid oma ülesandeks abistada sõjaväelaste pere-
kondi. „Timurlased“ on tuletatud tuntud lastekirjaniku Gaidari teose
„Timur ja tema meeskond“ peategelase nimest. Raamat on ilmunud ka
eesti keeles. Toimetus.

Harjutades lapsi kuulama kõrgeid sõnu kõlblusest, millede tähendus on neile arusaamatu ja mis pole läbi tuntud, produtseerite teie silmakirjateenreid, kellel omada pahesid on seda soodsam, et olete andnud neile sirmid oma pahede varjamiseks.“

Vanemate laste suhtes aga olen inimsõna vägeva jõu kasutamise poolt. On ainult tarvilik, et sõna oleks öeldud õigel ajal, et ta ei kannaks moraliseerimise iseloomu, et ta oleks läbi tuntud rääkija enese poolt ja oleks kinnitav näitlike, veenvate eeskujude ja faktide abil. Küllaldaselt ettevalmistatud pioneerijuht võib teadliku distsipliini kasvatamisel suurepäraselt kasutada kunstilise sõna ning meie ja maailmakirjanduse parimate teoste kunstiliste kujude võimsat mõju.

Kas niisugune teos nagu Tšernõševski „Mis teha?“ ei äratanud omal ajal noorpõlves püüdu ka endas karmi teadliku distsipliini väljatöötamisele? Kas Kortšagin Ostrovski raamatust „Kuidas karastus teras“ ei tekita lugejais sihikindluse ja distsiplineeringu vaimu, mille kehastuseks oli ta ise? Miks ei peaks appi kutsuma teadusliku, sotsialistliku distsipliini kasvatamisel kirjanduslikke kujusid, millede poolest on nii rikkad Gorki, Furmanovi jt. teosed, sotsialismi rajajate elulood, Suure Isamaasõja väejuhtide ja sangarite elu, kogu meie elav tegelik elu?

Teadliku distsipliini arenemisastmed.

Teadlikku distsipliini, samuti nagu moraali ja taht omandades, milledest distsipliin on lahutamatu, peab laps, nagu juba rääkisin, läbima terve rea astmeid, et jõuda distsipliini kõrguseni. Nagu ei saa lapselt nõuda, et ta oma käitumises laseks end juhtida inimkõlbluse kõrgemaist printsiipidest, nii ei saa talt nõuda ka teadliku distsipliini kõrgemaid vorme.

Lastel, nagu peenetundeliselt märkis M. J. Kalinin, on oma juriidiline koodeks, mida peame arvestama ta tegude hukkamõistmisel või heakskiitmisel; niisamuti peab neil olema oma distsipliini koodeks, mis on dikteeritud laste vanuse, arenemistaseme, elu tingimuste, individuaalsete iseärasuste poolt. Tuleb kasvatada lapses distsipliini harjumusi, tähelepanelikult ja sõbralikult kontrollides ta käitumist, kord-korralt kõrgendades nõudmisi tema suhtes kodus, koolis, pioneerisalgas ja pannes talle üha keerukamaid ülesandeid ning kohustusi. On siiski tarvilik, et nii kontroll kui ka esitatavad nõudmised ei kannaks formaalset

iseloomu, et laps märkaks alati valmisolekut teda aidata, märkaks, et nõudmiste, ülesannete ja tööde täitmine kutsub välja rõõmsa rahuldustunde, et kulutatavad pingutused on vajalikud ning kasulikud talle enesele, vanemaile, koolile, pioneerisalgale. Isegi eelkoolialised lapsed, vastupidi paljude pedagoogide ja psühholoogide arvamusel, on võimelised teadlikule, kindlale distsipliinile. Seda tõestab nende käitumine selliseil juhtumel, kui distsipliini vajalikkus tuleneb nende omist tarbeist, kui distsipliin näiteks mängudes kehtestatakse nende eneste poolt.

Illustratsiooniks esitan katke kasvataja Pepeljaeva päevikust (Molotovi oblasti Tšussovoi linna lasteaed nr. 18):

5. veebruaril 1941. aastal. Lapsed mängisid merimehi. Laevakapteni oli mängu organiseerija Vova T. Ehitati laev. Kostis vile. Sõideti välja. Varsti Vova, vaadanud binokliga, nägi „vaenlase“ laeva. Algas lahing, vaenlane purustati, triumfeerivad lapsed laulsid laulu „Laiutab end avar meri“. Mäng kestis raugematu innuga. Šura M-1 hakkas külm.

Ta küsis kasvatajalt: „A. A., kas ma võin minna lasteaeda, mul on külm?“

Kasvataja käskis Šural luba küsida kaptenilt.

Šura: „Seltsimees kapten, lubage laevalt lahkuda.“

Vova T.: „Keelan!“

Šura alistus sõnalausumata ja tuli kaldale alles siis, kui laev oli sõjaretkelt naasnud.“

Sõjalistes mängudes avaldavad lapsed imestusväärseid võimeid matkimiseks, kuid ka võimet tugevaile läbielamistele, mis jäta-
vad neisse sügavad jäljed. Sääraste elamuste seas omab laste poolt teatavais tingimustes kindla, paindumatu distsipliini tarvilikkuse äratundmine erilist kasvatuslikku väärtust.

Töökasvatuse osa.

Lapse arenemise kõigil astmel on teadliku distsipliini kasvatamine tihedaimas seoses töökasvatusega. Töö ja distsipliin on teineteisega lahutamatu seotud. Ei saa olla teadlikku tööd ilma distsipliinita, see tähendab oskuseta end valitseda, oskuseta säästlikult kasutada oma jõude ja suunata neid püstitatud eesmärgi saavutamisele. Teiselt poolt, miski ei aita niivõrd kaasa distsipliini kasvatamiseks kui teadlik, sihikindel töö.

Töötegevus, nagu ei miski muu, võib ja peab olema heaks abinõuks eelkoolieas esialgsete distsipliiniharjutuste, distsipliiniga harjumise ja distsipliini meeldivuse kasvatamiseks, kooli ja noorukieas aga — teadliku distsipliini kõrgemate vormide kasvatamiseks.

Ometi läheb töökasvatuse osa palju kaugemale teadliku distsipliini kasvatamise piiridest. Töö kool kõigis eluaastais on iseseisvuse kooliks, moraali kooliks ja õige korralduse puhul oivaliseks tervise tugevdamise abinõuks. Mul pole võimalik esitada õpilase ja nooruki kogu töökasvatuse kava, kuid tahan peatuda mõnedel põhilistel alustel ja konkreetseil vormidel.

Tuleb kõigepealt selgesti teatavaks võtta, et julma sõja tõttu tekkinud hiiglasuur õitsevas vanuses inimeste vähenemine, aineliste väärtuste loendamatud rüüstamised ning purustamised esitavad riigile tervikus ja igale üksikule perekonnale eraldi tõsise tööjõuprobleemi lahenduse.

Pole kahtlust, et mitte ainult riigi, vaid ka peaaegu iga perekonna majandus tunneb veel kaua aega puudust osavaist töökättest. Perekonna nooremate liikmete tööle — teataval määral isegi vanemate eelkoolialiste laste ja eriti kooliõpilaste ja noorukite tööle — tuleb praegusel ajal vaadata nagu paratamatule ning väärtuslikule lisale täisealiste tööaladel. Niiviisi ei esine kasvava sugupõlve töökasvatus kujunenud ajalooliste tingimuste mõjul mitte üksnes pedagoogilise teooria järelalusena, mitte poliitilise hariduse abstraktse vormelina, vaid karmide tegeliku elu nõudena, vajadusena.

Omal ajal tegi N. K. Krupskaja koolile etteheite selles, et ta väljab tööpõlgureid, tegi etteheite, mis tol ajal oli ära teenitud. Kui selline etteheide adresseerida koolile praegu või lähemas tulevikus, siis oleks see rängaks süüdistuseks talle ühe ta tähtsama, elu poolt esitatud nõudmise mittetäitmisel. Kool peab õpilasi valmistama ette elule vastavalt elu tingimustele. Kool peab õpilasi varustama niihästi sõnalise pagasiga kui ka mitmekesiste praktiliste töövilumustega, mis aitavad perekonnal omal jõul kasutamata alatiselt võõrast tööjõudu, rahuldada oma tarbeid ja kõrvaldada ebanähtusi, mis vältimatult tekkisid ta majanduslikus ning kultuurilises elus.

Töökasvatuse piirkond on väga avar: see peab haarama elu-olu ja ainelise kultuuri tähtsaimad küljed.

Koolis, eriti aga pioneerisalgas tuleb taotella töövilumuste omandamist, mis on vajalikud kultuuriinimese eneseteenindamises: õmblemine, pesu ja riiete väikesed parandused, tikkimine, abistamine köögis ja lihtsate toitude valmistamine, pesupesemine (pisemad esemed nooremail lastel, suuremad — vanemal), ruumide koristamine (tingimata niiske lapiga).

Kogu töökasvatuse loosungiks olgu perekonna ainelise kultuuri kõrgemale astmele tõstmine. Õpilased ja pioneerid peavad õppima tegema mõnesuguseid tislertöid, mis on vajalikud lihtsamate mööbliesemete (taburettide, pinkide, riiulite, toolide jne.) valmistamiseks ja parandamiseks, köite- ja kartonaažitöid, mis on vajalikud raamatute, geograafiliste kaartide, atlaste, albumite jne. säilitamiseks ja korrashoiuks. Füüsika käsitlemisel tuleb taotella, et kõik õpilased elektri kohta käivate füüsikaseaduste ning teoreetiliste teadmiste omandamise kõrval õpiksid iseseisvalt sisse seadma ja parandama elektrikelli, korda seadma elektervalgustuse lihtsamaid kohalikke rikkeid (välja arvatud vooluvõrgu osade parandamine, mida ei tohi kodusel viisil teha. Toimetus.). Suurt tähelepanu peavad kool ja pioneerijuhid osutama põllumajandusliku töö ratsionaalsele korraldamisele: põllul, juur- ja puuviljaaias.

Töökasvatuse mõju inimese isiksuse kujundamisele.

Niisama nagu inimsoo ajaloos teadlik töö, mis järgnes reflektoorseile ja poolinstinktiivseile liigutustele, lõi ning kujundas ümber inimsoo loomuse enese, nii mõjub ka üksiku inimese elus süstemaatiline töö võimsalt ta isiksuse kujunemisele. Varajasil eluaastail olgu töö ühendatud lapse vabatahtliku omaalgatusliku mänguga. Hiljem peab töö üha enam välja suruma mängu ja omandama valitseva koha inimese tegevuses. Õigesti juhitud ja otstarbekohaselt suunatud, innustatud kaasakiskuvaist, lapsele arusaadavaist ning lähedastest eesmärkidest, hakkab töö soodustavalt mõjustama teadliku distsipliini kujunemist ja iseseisvuse- ning sõltumatuse-tunde tugevnemist, pakub lapsele ülimat rõõmu teadmise, et ta on täitnud oma kohuse, et ta täisealiste tööst on aktiivselt osa võtnud, et temagi abi on vajalik ja tähtis.

Tuleb veel alla kriipsutada, et õigesti organiseeritud töökasvatus kodus, perekonnas ja pioneerilaagris mõjub kasulikult

laste ja noorukite tervisele. Mitte asjata pole pöördud tähelepanu tööprotsessile ravimise huvides kaasaegsete arstiteadlaste poolt (tööteraapia), eriti närvi- ja vaimsete häirete puhul. Juba isegi õppeainetega seotud vaimse töö vaheldumine kehalise tööga mõjub värskendavalt ning rahustavalt närvikavale. See vaheldus võimaldab puhkust vaimse töö puhul pingeliselt töötanud aju kõrgemaile osadele ja rakendab tegevusse aju teised osad, mis varem ei tegutsenud. Füsioloogiliste seaduste põhjal kutsub niisugune vaheldus vältimatult esile vere ümberjaotuse ajus ja parendab kogu aju toitlust, mille tagajärjel paraneb ja täiustub ühtlasi aju funktsioneerimine.

Olles, nagu märkisime juba eespool, allikaks positiivseile rõõmustavaile emotsioonidele — iseseisvuse, eneseusalduse, moraalse rahulduse, oma vajalikkuse tundmise jt. emotsioonidele —, aitab produktiivne töötegevus kaasa üldise elulise toonuse, s. o. eluprotsesside terve pinge tõusule. Parendades vereringlust, hingamist, ainevahetust, soodustab töö tervise säilitamist ja tugevdamist. Samas suunas, s. o. vereringluse kergendamise, hingamise sügavdamise ja ainevahetuse elavdamise suunas toimub ka lihaste tegevus, millega on seotud kehaline töö.

Hügieenilised nõuded.

Töötegevuse parema organiseerimise üheks põhiliseks tingimuseks igas elueas on hügieeniliste nõuete tundmine ja tähelepanelik arvestamine. Mingeid teadmisi ega mingeid oskusi ei tohi omandada lapse tervise hinnaga. Kõik eksimused ja hügieeniliste nõuete rikkumised, mida esines minevikus, ükskõik millistel põhjustel need olid tekitatud — kas kasvatajate teadmatusel, nende vähesest vastutustundest või sõja-aja kõrvaldamatuist raskeist tingimustest, ei pea leidma aset praegu ega edaspidi ei koolis, pioneerilaagris ega kodus. Mul pole võimalik siinkohal esitada kogu töökasvatuse hügieeni, kuid pean tarvilikuks peatuda mõnedel põhinõuetel, mis peavad olema tuttavad nii pioneerijuhtidele kui ka koolitöötajale.

1. Kõigi töötegevuse vormide hügieeniline väärtus tõuseb tunduvalt, kui töötatakse väljas. Selleni peab alati püüdma kogu jõuga. Sellelt seisukohalt tuleb esikohale asetada mitmesugused põllumajandusliku töö liigid.

Neil puhkudel, kui tööd on võimatu läbi viia väljas, olgu tööruumid hästi tuulutatud.

2. Tööprotsesside organiseerimisel tuleb alati arvestada nii-hästi laste vanuselisi iseärasusi kui ka üksikute laste individuaalset jõudu ja tervislikku seisundit. Peab arvestama ühtlasi sugupooli, eriti alates 12. eluaastast, millal teravasti hakkavad esinema soolised erinevused lihasjõus ja töövõimes. Sellest ajast peale tuleb ka tütarlaste töönormi (võrreldes poiste omaga) vähendada.

3. Tervise säilitamise huvides peab kinni pidama töökoormuse ja töökestuse kindlaksmääratud normidest. Muidugi omavad need normid tingimuslikku iseloomu ja lubavad kõikumisi, olenevalt laste individuaalsest jõust ja treeningu astmest, kuid ikkagi on neil suur juhtiv ja orienteeriv tähtsus.

Raskusega koormamise norm ei tohi noorukeil ületada $\frac{1}{7}$ ja soodsais tingimustes $\frac{1}{6}$ kehakaalust. Nooremas koolieas peab see norm võrduma $\frac{1}{8}$ ja 6.—8. eluaastas $\frac{1}{9}$ kehakaalust. Et raskuste kandmisel ei kõverduks selgroog ja rinnakorv, millede luustumisprotsess pole kooliea lõpuks veel lakanud, tuleb koorem jaotada ühtlaselt mõlemale õlale (näiteks veekandmisel tuleb kastekannu kanda mõlemas käes, puid on parem kanda kahekesi kandraamiga).

Tööde (põllumajanduslike, tislere- jt. tööde) kestus sõltub muidugi nende iseloomust, vajalikust pingutusest, kehaseisangust jne. Järelikult võib tööd määrata ainult orienteerivalt: lastel 8. kuni 12. eluaastais pioneerisalgas või koolis võib töö kesta 45 minutit kuni 1 tund päevas, noorukeil (12.—16. eluaastais) 1—2 kuni 3 tundi.

4. Kehaseisang, mille võtab töötaja, on suure tähtsusega töötegevuse eri liikide hügieenilisele hinnangule. Väär poos (kõverdatud selg, ettevajanud pea, olemine kikivarbail, keha ühepoolne kallak, kestev istumine või seismine) raskendab vere ringet ja hingamist, tekitab verepaisu (eriti vaagnas ja alumisis jäsemeis), soodustab luustiku kõverdumisi.

Selleks et eemaldada kahju, mida võib tekitada tervisele keha väär seisang tööajal, tuleb tarvitusele võtta rida abinõusid: kogu sisseseade, kõik tööriistad jne. peavad vastama töötavate laste kasvule ja kehaproportsioonidele (pliit kõõgis peab olema 5—10 sentimeetrit madalam tavalisest, labidas ühes varrega

peab ulatuma lapse rinnaluuni, reha — kuni kaenlaaluseni, peenarde laius vastaku töötavate laste käte pikkusele (50—70 sentimeetrit).

Neil puhkudel, kui töö iseloom sunnib võtma väära kehaseisangut (kitkumine, istutamine, õmblustööd ja muud), tuleb teha sagedasi vaheaegu, millede kestel, aga ka pärast tööd peab tegema korrigeerivaid (parandavaid) võimlemisharjutusi, mis sirgendavad selga (liikumismängud, hüpped, heited, pallimängud, kurnimäng jm.). Niisama toimitagu tööde puhul, kus tuleb istuda (õmblemine, värvimine) või seista (tööd köögis). Kui lapsed töötavad köögis, hoolitsetagu ventilatsiooni eest.

5. Pesu võib lasta pesta lastel (10. eluaastast alates) ainult tingimusel, et see oleks desinfitseeritud ja selle pesemine ei nõuaks suuri pingutusi. Alles pärast pesu desinfitseerimist võib seda anda lastele pesemiseks ja loputamiseks. Tuleb valvata selle järele, et lapsed ei koolutaks selga. Selleks peab pesupali põhi olema 45—55 cm kõrgusel põrandast, vastavalt kasvule. Töö peab toimuma mõneminutiste vaheaegadega iga 15—20 minuti järel. Tööajal peavad lapsed sageli selga sirutama ja tegema sügavaid sissehingamisi.

Suvel pestagu pesu tingimata vabas õhus, talvel hästi tuulutatud kuivas ruumis. Töö kestus nooremaile lastele ei tohi ületada 1—2 tundi, noorukeile 3 tundi nädalas, seejuures kahel-kolmel korral.

6. Igasugused istumistööd (õmblemine, käsitöö) on tervishoidlikust seisukohast vaadatuna väärtusetud ja võivad tekitada isegi kahju tervisele, kui pole tarvitusele võetud ettevaatuse-abinõusid. Nende hulka kuuluvad: õige poos tööajal, milleks tooli ja laua kõrgus peavad vastama töötajate kasvule, sagedased 5-minutised vaheajad iga 15—20 minuti järel, korrigeerivad harjutused (seljasirutamine, jooks, hüpped, liikumismängud).

Sääraste tööde sagedus ja kestus peab olema piiratud (kaks-kolm korda nädalas à 45 minutit).

7. Hügieeniliselt seisukohalt väärtuslikemad on need tööliigid, mis nõuavad lihastiku rohkete rühmade osavõttu (kastmine, raskuste kandmine, puusaagimine, tiseritööd) ning on seotud teatava pingutusega. Vähima väärtusega ja eespool toodud tingimuste vastu eksides koguni kahjulikud on istumistööd või tööd, mis nõuavad ebatervislikku poosi, silma või kaelaba lihaste vähearvulise rühma osavõttu (kitkumine, õmblustööd,

tööd köögis). Seepärast on tavalise elu tingimustes ja pioneerilaagris ülimal määral tähtis tööliikide vaheldumine, sagedased vaheajad mõnede tööde ajal, korrigeeriv võimlemine, liikumismängud, sport.

8. Igasugune töötegevuse vorm on seotud lihaste tööga ja tunduva energiakuluga, mille tagajärjel tekib väsimus. Tuleb eraldada väsimus väsimustundest. Väsimus on objektiivne nähtus, mis on tekitatud organismi nõrgestavate ja tema töövoimet alandavate elavate rakkude lagunemisproduktidest, samuti mürgiseist aineist, mis on kogunenud lihastesse tööprotsessi tagajärjel. Väsimustunne (roidumus) on subjektiivne tunne, mis väljendub tahtetuses jätkata igavaks ning koormavaks muutunud tööd. Lapsed võivad tunda roidumust ja kurta selle üle, kui nad tegelikult pole väsinud; tarvitseb teha vaid ettepanek mõne neid huvitava mängu mängimiseks, ja nad võtavad sellest meelsasti ning erksalt osa. Teiselt poolt, innustunud tööst, võivad lapsed töötada liigväsimuseni, kuid ei kurda väsimustunde üle. On selge, millisel määral nii töös kui ka mängus on tarvilik tähelepanelik kontroll laste seisukorra üle.

Kaldusin pisut kõrvale oma vestluse otsesest teemast ja tulen nüüd selle juurde tagasi.

Kollektiivi ja üksikute kaaslaste mõju.

Kasvatades lastes teadlikku distsipliini ei või unustada, kui suur tähtsus on üksikute laste ja kollektiivi kui terviku mõjul. Sageli pole laps mitte ainult kasvandikuks, vaid ka kasvatajaks, ja sageli pole ta kasvatav mõju väiksem kui pedagoogi oma.

Kaaslase valik, sõpruse kultuur — need on väga tähtsad pedagoogilised ülesanded. Vaatlused näitavad, et rahutule, lohakale ja distsiplineerimatule õpilasele avaldab sageli head mõju naaberlus ja alatine läbikäimine rahuliku, teadlikult toimiva ja oma kohustustele andumuslikult suhtuva seltsilisega.

Ometi on üksikute laste ja kollektiivi suhted keerulisemad, kui neid tavaliselt kujutellakse. Mitte ainult kollektiivne elu ei kujunda ega mõjusta lapsi, vaid ka iga laps kujundab ja mõjustab ühel või teisel määral kollektiivset elu. Küllaltki märgatavalt ilmneb vahe kollektiivi olukorras, kui üks või teine laps on kohal või puudub teataval päeval.

Teadliku distsipliini kasvatamiseks on väga tähtis luua laste kollektiivis kindel avalik arvamus, ühiskondlik õhkkond, mis soodustab vaba, kindla, teadliku distsipliini kasvamist.

Avaliku arvamuse loomine.

Kuidas aga luua see õhkkond, kuidas organiseerida avalikku arvamust? Seda eesmärki võib muidugi taotella kasvataja eeskuju. Sellest üksi aga on vähe. Kasvataja tegevus peab olema suunatud sellele, et kaasa tõmmata teadliku distsipliini kasvatamiseks laste kollektiivi parimaid liikmeid, kes on alati valmis seltsimehi aitama, kes on võimelised emotsionaalsele tõusule, kes teadlikult suhtuvad meie tegelikkusesse. Nad peavad olema kasvataja poolt varustatud selle arusaamisega teadlikust distsipliinist, millest ma rääkisin; nad peavad saama avaliku arvamuse kandjaks, kes mõistab hukka igasuguse distsiplineerimatus koolis ja pioneerisalgas: labasuse, üleannetuse, ulakuse. Nad peavad pedagoogi ja pioneerijuhi kaasabil looma niisuguse õhkkonna, milles distsiplineeritud käitumine peab olema ümbritsetud niisamasuguse austuse-oreooliga nagu väga heade teadmiste omandaminegi. Tuleb saavutada seda, et koolis ja väljaspool kooli, laagris ja pioneerisalgas kehtiv teadlik distsipliin oleks kollektiivi silmis suure kõlbelise ja silmapaistva ning elus vajaliku enesevalitsemisvõime tunnustuseks.

On iseenesest mõistetav, et ma ei taha tervest kollektiivist eraldada ning isoleerida mingit lastegruppi, vaid soovitan ühist üksmeelset kasvatustööd koos nendega, kes osutavad kõige vastuvõtlikumaks ja ettevalmistunumaks oma arenemiselt ja moraallilt, et kord-korralt kogu kollektiivi kaasa tõmmata ühiseks õilsaks tööks.

Ainult niisuguse kasvatustöö puhul ja selle mõjul tekkinud reaalses õhkkonnas võivad ajada sügavaid ning kindlaid juuri nii kogu kollektiivis kui ka igas tema liikmes vastutustunne oma käitumise eest ja püüd ning võime enesekasvatusele, mille tähtsusest oli juttu juba eespool. Ja ainult niisuguses moraalses õhkkonnas võivad leida oma tõelise mõtte, oma õigustuse ja oma kasvatusliku tähtsuse mõjustusabinõud nii positiivsed — ergutused (kasvandiku eneseusalduse toetamine, heakskiit, kiitus, autasu) kui ka negatiivsed — karistused (etteheide, noomitus, üleviimine teise kooli, kollektiivist väljaheitmine).

Tuleb märkida, et mõjustusabinõude valikul ei või olla jutugi mingeist pedagoogilistest retseptidest ja alatiseks kindlaks-

määratud mõjustusabinõudest tegude puhul, mis on vastuolus kollektiivi teadliku distsipliiniga. Igal üksikul juhul tuleb arvesse võtta kõigepealt v a n u s t (eriti on tarvis, nagu ma juba rääkin, üles näidata erilist peenetundelisust ja arusaamist raske üleminekuea puhul), seejärel arvestada ja hoolega uurida sotsiaalseid ja elu-olulisi tingimusi ja lõppeks distsipliinirikkujaid individuaalseid iseärasusi.

Ei saa ühte ja sama mõjustusabinõud rakendada tervete laste suhtes, kes elavad normaalseis koduseis tingimustes, ja närviliste või kodus järelevalveta olevate laste suhtes, kuigi distsipliinirikumise vormid on ehk ühed ja samad.

Milline ka oleks mõjustusabinõu, millel peatub teie valik, peab ta kollektiivi poolt olema hinnatud kui õ i g l a n e a b i n õ u, kui kasvatav, mõistusekohane abinõu, mis tuleneb vajadusest kaitsta kollektiivi õigust viljakale, korrapärasele elule. Kui teie mõjustusabinõu hinnatakse ainult karistusabinõuna, formaalse administreerimise abinõuna, siis võib see anda tagajärgi, mis on vastupidised nendele, mida abinõu taotleb. Ta loob kannatada saanu ümber „märterluse“ aupaiste, tekitab kaastunde tema vastu ja protesti, ühe sõnaga: lastekollektiivi avalik arvamus on alati teie vastu ja avatleb uutele kollektiivvastastele tegudele.

Just sellepärast on kõigist mõjustusabinõudest ja kõigist kasvatusabinõudest parimad ning väärtuslikumad need, mis igal päeval ja igal tunnil niihästi sõnadega kui ka tegudega tugevdavad kõigi laste teadvuses veendumust selles, et oma lüüis, salga staabis, üksmeelses kollektiivis, pioneerijuhis, kasvatajas leiavad nad alati tuge, kaastunnet ning mõistmist oma elu raskeil hetkil.

Kunstilise kasvatuses tähtsus.

Loetelles ja analüüsid tähtsamaid teid ning abinõusid, mis viivad teadliku distsipliini kasvatamisele lastes, teeksin suure vea, kui jätaksin välja kunstilise kasvatuses tähtsuse. Lastes kunstilise kasvatuses teema on väga laialdane, keerukas, meil vähe läbi töötatud ja kahjuks endale vähe tähelepanu tõmbav koolijuhatajate ja koolitöötajate poolt. Kunstiline kasvatus väärrib eri käsitlust. Siinkohal peatun temal ainult sellisel määral, kuipalju ta puutub kokku teadliku distsipliini kasvatamise küsimusega.

Kunstiline kasvatus seab endale kahekordse ülesande. Ühelt poolt on see kasvatus suunatud sellele, et laiendada ning rikas-

tada lapse emotsionaalset sfääri, arendades temas ilu mõistmist ja püüdu sellele. Teiselt poolt nakatab kunstiline kasvatus kunstilise kaju, kunstilise sõna või muusikalise kooskõla jõu ning eredusega lapsi-vaatajaid ning -kuulajaid tuntud, mõnikord aga ka täiesti uute tunnete, püüete ning ideedega. Mõlemail neil külgedel on võrdselt väga suur tähtsus lapse isiksuse kasvatamises ja arendamises, ta käitumise ja emotsioonide reguleerimises ning suunamises, samuti isiksuse kultuuri kõrgemale tõstmises. Kauni mõistmine ja püüd kaunile, teevad peenemaks ja tundlikumaks lapse kõik emotsioonid, õilistavad neid. Eriti suur on vaatelejate teadvuses kinnistunud kunstiliste kujude — nähtavate, kuuldeliste jm. — mõju.

Rühm Lasteteatri kaastöölisi uuris süstemaatiliselt noorte vaatelejate tajumusi teatrietendustel, samuti etenduste otsese ja hilisema mõju iseloomu lastesse. See rikkalik materjal tunnistab veenvalt, et etenduse ajal ja hiljemgi on lavakujudel väga suur, täisealiste poolt sageli aimamatu mõju noortesse vaatelejatesse, eriti nende püsiva tähelepanu ja distsiplineeritud käitumise kasvatamisele. Süžee arenemine, vormistuse efektus, üksikute kangelaste saatus, lavastuse mitmesugused „trikid“ — kõik see tõmbab endale lastest koosneva publiku pineva tähelepanu. Siin on näiteks rühm lapsi, kes on eriti tähelepanelikud. Hinge kinni pidades, pärani silmi, keha ettepoole sirutatud, jälgivad nad värinaga seda, mis toimub laval. Kes võiks arvata, et needsamad on lapsed-desorganisaatorid koolis, kärsitud ja tüütavad kodus, metsik jõuk tänaval! Kaasakiskuv huvi ja jõulised emotsioonid on muutnud nad koondatult tähelepanelikeks, ergalt reageerivaiks vaatelejaiks ja kuulajaiks.

Imesteldavaist muutustest, mida kutsuvad esile kunstilised kujud, olen jutustanud üksikasjaliselt oma raamatus „Lasteteater ja selle vaatleja“. Siinkohal esitan ainult ühe ilmeka näite kunstilise kasvatus mõjust õpilaste distsipliini tugevdamisele. Laenan selle loo ühe koolipedagoogi kirjust, kes oli ühe aasta jooksul teatri kaastööliseks õpilaste kunstilise kasvatusel alal.

Seltsimees K. kirjutab:

„Õpilased elasid enne teatriharrastust ebasõbralikult. Klassis valitses sõnatu vaen, ilmnes antisemitismi avaldusi. Pärast igat teatrikülastust korraldasime vestluse. Otsustati hakata elama sõbralikult ja ilma tülitada. Pean tunnistama, et õppeaasta lõpuni ei tulnud mingit märkust teha õpilastele selles suhtes. Tugeva mõju jättis lastesse muusika, ja tuleb märkida, et kõige enam huvitusid muusikast „desorganisaatorid“. Siinkohal nendin ka, et niisamasuguse tugeva mulje jättis kunstiline lugemine, millega esines klassis teatri näitlejatar J.

Teatri külastamine etendas kahtlemata suurt osa laste kollektiivi organiseerimisel. Väga tähtis oleks korraldada süstemaatilisi kunstilise lugemise tunde, kutsudes selleks kohale mõne isiku teatri kollektiivist.

Pole kahtlust, et kunstilise lugemise plaanikindel korraldamine koolis annab häid tagajärgi.“

Tõin selle katke pedagoogi kirjast, kuna faktid, mida selles esitakse, näitavad piltlikumalt ning veenvamalt kui igasugune teoreetiline väide, millist haruldast osa pedagoogilises praktikas, eriti teadliku distsipliini kasvatamises võib etendada süstemaatiline, õigesti organiseeritud kunstiline kasvatus.

Ilmekas kunstiline lugemine, inimsõna kultuur on eriti suure tähtsusega laste distsiplineerimise alal. Niisugune kultuur selgitab lastele kõne kaunisust, kujude kunstilisust, ühtlasi kasvatab lastes ka austust sõna vastu, tähelepanelikumat suhtumist sellesse. Mõnigi kord on võidud märgata, kuidas pärast teatavaid kunstilise lugemise tunde hakkasid lapsed kriitiliselt suhtuma oma kaaslaste lugemisesse. Mitmelt poolt kostis lugeja aadressil märkusi ja näpunäiteid, et ta ei jälgi komasid, ei häälda sõna nagu tarvis jne. On selge, et oli tekkinud tähelepanu ning austus sõna vastu. Kuid kas ei tähenda see distsipliini kasvu?

Minu poolt esitatud faktid näitavad meile, et kunstiline kasvatus võib olla kindlaks abinõuks distsipliini kasvatamise alal, kuid kunstiline kasvatus avab meile veel ühe laste distsiplineerimatuse allika. Selleks allikaks on lapsi ümbritsev elu ilmetu monotoonsus. Tehke elu pioneerisalgas, -laagris või koolis ilmekaks, rikkaks emotsionaalseilt elamustelt, haaravalt huvidelt jne., looge pioneerijuhtide-eesrindlaste kaadreid, kellel on tugevad emotsionaalsed võimed, kellel on mitmekülgsed teadmised, kes mõistavad ja tunnevad laste huve, ja teadliku distsipliini kasvatamise ülesanne laheneb tunduval määral.

Teadliku distsipliini kasvatamise teed, nagu võisite veenduda, on rasked, pikaulatuslikud, keerukad; nad nõuavad juhatajalt kunstitundmist, kogemusi, teadmisi, vastupanuvõimet, suurt distsipliini. Pole kahtlust, et teie hulgas on kasvatajaid, kel on annet kaasa kiskuda, distsiplineerida ja tõmmata endaga ühes lastemassi. Pole ka kahtlust, et igaüks teist, laiendades süstemaatiliselt ja visalt oma silmaringi, omandades üha uusi teadmisi, arendades oma kunstimaitset ja tugevdades endadistsipliini, võib saavutada üha suuremat täiust oma töös ja saada tõeliseks kasvatajaks uuele inimesele, keda vajab meie sotsialistlik kord.

NELJATEISTKÜMNES VESTLUS.

LASTE TOORUSEST JA KULTUURSE KÄITUMISE KASVATAMISEST.

Hiljuti sain kirja kelleltki pedagoogilt. See kiri pani mind sügavasti mõtlema. Seltsimees palus mind seletada, kuidas kaks mõistet, mis näiliselt on nii võõrad ja vasturääkivad teineteisele, nimelt „laps“ ja „toorus“, on ikka seoses teineteisega ja omandavad sageli inetu elunähtuse — „laste tooruse“ ja „laste ulakuse“ — vormi? Küsimus pole kerge ja ma ei rutanud vastusega. Ma tahtsin sellesse tungida tähelepanelikult ja seda igakülgselt vaadelda, võttes appi oma paljuaastased kogemused arstina ja pedagoogina. Meelsasti jagan teiega tulemusi, milleni olen jõudnud.

Kui suur olekski kõne all olev pahe, kuidas olekski kasvanud see pahe seoses sõjaga ja tema kaaslastega — järelevalvetusega, korterikitsikusega, puudustkannatamisega, koolielu häiretega, ei tule liialdada laste tooruse ja veel enam huligaansuse määraga. Toored, distsiplineerimatud lapsed olid ka meie raskete katsumuste aastail vähemuses ja igas kooliklassis esines neid vaid üksikuid. Tuleb aga tunnistada, et isegi tähtsusetu vähemus võib oma ringi tõmmata teisi, enam-vähem ebakindlaid lapsi ja esile kutsuda enda matkimist. Seepärast nõuavad isegi laste tooruse üksikud avaldused tähelepanu ja vastutegevust.

Väline ja seesmine toorus.

Paljud lastevanemad ja pedagoogid kalduvad ühte hunnikusse heitma tooruse mitmesugused liigid. Ometi ei või jätta vahele tegemata tooruse väliste avalduste (žargooni-sõnad, sõim, küünilised sõnad jne.) ja tõelise iseloomu toorenemise

vahel, mis väljendub tooreis tungides ning huvides. Tihti peitub jämeda väliskesta, jämeda kõne ja jämedate žestide taga erk süda. Seepärast kui kohtame elus laste tooruse avaldusi, tuleb tungida lapse vaimsesse maailma, mõista ta tegude allikaid, püüda avastada ta käitumise liikuma panevaid jõude. Ainult nõnda võib leida õiget individuaalset lähenemist lastele — nii väliselt tooreile kui ka neile, kellesse toorus on ajanud juba sügavaid juuri.

Milline ka ei oleks lapse tooruse iseloom, on praktilises suhtes väga tähtis omandada tõe, mida kinnitab elukogemus, ja nimelt, et välise tooruse ja tõelise toorestumise vahel on tihe side, et kõne ja käitumisviiside toorus, sõnade küünilisus, mille sisu täit jõhkrust lapsed alati ei mõistagi, on alatasa etapiks seesmisele toorenemisele. Ja seepärast ongi tarvilik jämeduse väliste avaldustega, isegi nende tagasihoidlikes vormides, pidada energilist süstemaatilist võitlust.

Laste toorus on ühiskondlik pahe, haigus, ja me peame sel puhul toimima arstiteaduse põhilise reegli järgi: ainult kõrvaldanud haiguse põhjuse, võime kaotada haiguse.

Laste tooruse juured.

Kus peituvad juured, milledest võrsub laste toorus? Kus on allikad, mis seda toidavad? Selge vastuseta neile küsimustele pole võimalik tähistada õiget laste tooruse vastu võitlemise teed.

Kõigepealt arvan, et isegi need, kes kalduvad laste kõigi pahede ning iseloomu ja käitumise puudusi kirjutama pärivuse arvele, ei hakka väitma, et see või teine laps sündis päritud valmite rõvedate sõnade, sõimusõnade jne. tagavaraga. On selge, et see sõnade, väljenduste ja liigutuste sortiment, mis kuidagi ei vasta lapse õrnale eale, mis lõikab meie kõrvu ja solvab meie tundeid, on tema poolt omandatud. Kellelt laps õpib rõvedusi, keda ta matkib? Meie ei hakka seda varjama: laps matkib täisealisi, nende kõnelusi, nende maneere ja omavahelisi suhteid. Õues, tänaval, trammis ja koduses ringis kuuleb ja näeb laps, üks sagedamini, teine harvemini, sõimu, toorest suhtumist abikaasasse, labast käitumist võõrastega. Täisealiste toorust, mis ei leia üksmeelset hukkamõistu, vaid mõnikord kutsub esile isegi ümberolijate heakskiidu, tajutakse lapse poolt kui sallitavat. Siit pole raske astuda järgmist sammu. Laps laseb tooruse

käiku oma kaaslaste seas, kutsudes neis esile matkimist. Kui noorem koolilaps (8.—10. e.-a.) matkib täisealiste rõvedaid väljendusi ja tooreid maneere puht-mehhaaniliselt, ebatäielikult, kui ta nakatub neist nagu mingist infektsioonist, siis vanem koolilaps-nooruk õpib neid jämedusi, harjutab meelega ennast nendes, nähes neis omamoodi relva, et enda ja teiste silmis näida vägevamana, tähtsamana, täisealisemana. Loopides kõige valitumaid sõimusõnu, energiliselt sülitades, poetades sekka häbematusi, loodab nooruk sellise toorusega hankida enesele „päaset“ selleks, et astuda võrdõigusliku liikmena täisealiste maailma. Ja vähehaaval ajab säärane väline teeseldud toorus üha sügavamaid juuri ja kujuneb lõppeks isiku teiseks loomuseks.

Niiviisi täisealised oma ebakultuurse käitumisega kodus ja avalikes kohtades kasvatavad ja toidavad seda pahet, mille all nad ise kannatavad.

Eriti suurt osa mõnede laste varajasest toorenemises etendab ebaõiglane suhtumine nendesse kodus kui ka koolis. Ma räägin nimelt ebaõiglasest, mitte aga toorest, karmist, julmast suhtumisest, mis niikuinii kutsub esile laste toorenemise ja tigestumise. Juba varajasest eluaastaist alates osutuvad lapsed suurt tundlikkust toore ja julma käitumise vastu, kuid nad tajuvad ka väga erksalt igasugust ebaõiglust. Kahjuks pole nii perekonnas kui ka koolis kõik lapsed „lemmikud“, kes kasutavad igasuguseid eesõigusi, keda üleliia kiidetakse, alatiselt seatakse eeskujuks, kellele antakse ühtelugu järele ja kellele andestatakse palju; on olemas ka unardatud, vastumeelseks peetavaid lapsi, kes harva kuulevad lahkeid ja julgustavaid sõnu, kelle iga süü, iga viga ja iga eksimine kuulub arvestamisele ja põhjustab hukkamõistu ning noomitusi.

Ma esitasin ühes vestluses näite kellegi pedagoogi niisugusest ebaühtlasest ja ilmselt erapoolikust suhtumisest õpilastesse ja näitasin, millist hävitavat mõju avaldab see õppetöö jõudumisele. Pole kahtlust, et ebaõiglane suhtumine kas kodus või koolis mõjub lapse iseloomu ja käitumise kujunemisele niisama hävitavalt, tekitades temas kibestumis-, vaenu- ja usaldamatusetundeid, mis väljenduvad jämeduses, häbematuses ja igasuguseis vaenulistes väljaastumistes. Vanemate ja kasvatajate ebaõige suhtumine lastesse, nimelt ebaõiglus ja toorus kõnelevad täielikust hoolimatusest selle printsiibi vastu, mida meie silmapaistev õpetlane ja pedagoog P. F. Leshaft pidas pedagoogika põhiliseks ning juhtivaks printsiibiks — „lapse isiksuse puutumatus“ printsiibiks. Selle,

kuigi mitte just täiesti õnnestunud termini all mõtles Leshaft vajadust säilitada range nõudlikkuse kõrval austust ning heatahtlikkust lapse vastu isegi siis, kui ta ebasoodsate tingimuste mõjul kaldub kõrvale õige käitumise teelt ja teeb mingeid ühiskonnavastaseid tegusid.

Järelikult lapse ühiskonnavastane käitumine on sageli täisealiste ebapedagoogilise käitumise otseseks ning loomulikuks tagajärjeks.

Veel põhjalikumalt ja hukutavamalt kui täisealiste ebaõige käitumine mõjub lastesse järelevalvetus.

Järelevalvetus, s. o. täisealiste süstemaatilise mõistusepärase juhtimise puudumine, laste käitumise ning neile kooli ja perekonna poolt antud kohustuste täitmise tähelepaneliku kontrolli puudumine, juhuslike kohtamiste ja tutvuste stiihiline mõju lastesse õues, tänaval, kinos jm., on tõesti laste tooruse ning huligaansuse emaks.

Kõrgemate inimlike tunnete ja elamuste peened, õrnad eod, mis hakkavad võrsuma lapses varakult, lämmatatakse igasuguste vaenuliste mõjude poolt. Kõrgemate ajukeskuste tegevus, millega on seotud kõik mõistusepärane, õilis ning ülev inimese iseloomus ning käitumises, on järelevalveta lapsel maha surutud. Vabanenud kõrgemate ajukeskuste kontrollist, hakkavad peamist osa etendama madalamad keskused ja nende poolt juhitud primitiivsed, piiratult egoistlikud loomalikud tungid.

Laste tooruse allikad ei piirdu ainult minu poolt näidatutega, ja vaevalt oleksingi võimeline neid täielikult esitama, sest paljud mõjud jäävad meie vaatluse ees peidetuks. Ma ei või siiski vaikides mööduda veel kahest laste toorenemise allikast, mida leiame sealt, kust neid kõige vähem võiks otsida, nimelt ilukirjanduse ja kunsti areenilt.

Meelega kriipsutan alla sõna „kunst“, sest võib tunduda imelikuna, et sõnakunstiteosed (romaan, jutustus, film, teatriükk), mis peavad õilistama lugejate ja vaatlejate tundeid ja kombeid, mõjuvad mõnikord otse vastupidiselt: juhivad lugejate või vaatlejate tähelepanu ja kujutluse tooreile kujudele ja stseenidele, varustavad neid küünaliste sõnade ja kõnekäändudega. Seejuures võib teos olla oma keeleilmekuse, piltide ning kujude efektuse, samuti iseloomude peene ning tõetruu kujutamise tõttu täiesti kunstipärane. Kuid autori liigne kaldumine naturalismi

võib noori lugejaid või vaatlejaid vastu autori tahtmist nakatada püüdega matkida selliseid nähtusi, mida teos oma ideelt tahab just hukka mõista.

Olen kord olnud selle tunnistajaks, kuidas Lasteteatris ühes igas suhtes heas, huvitavas näidendis süütu inimese kannatussteen — näitleja ja lavastaja suureks arusaamatuseks ning kurvas-tuseks — ei kutsunud esile mitte kaastunde- või protestiavaldu, vaid tekitas kui mitte terve, siis vähemalt osa saali üksmeelse naeru. Mis oli selle põhjuseks? Millest olenes selline südamekalkus? Asjasse süvenemine ja lähemad usutlemised näitasid, et lastele tegi nalja laval nutva nooruki ilme. Näitleja väline kuju mõjus lastesse-vaatajaisse (10.—12. e.-a.) palju tugevamini kui ta seesmised elamused. Sel juhul võisime mina ja mu kaastöölised, kes uurisime teatri mõju lastesse, veenduda, millisel määral tuleb olla ettevaatlik lasteteatri laval julmuse-, kannatuste ja roimapiltide esitamisega.

Tuleb tunda 10- kuni 14-aastase vaatleja psühholoogiat. See on teistsugune kui täisealisel. Kalduvus matkimisele, iseloomu ebakindlus, kõige välise (žestide, sõnade, miimika jm.) suur mõju ja võimetus väliseid avaldusi liita seesmistele elamustega — kõik need psühholoogilised iseärasused viivad selleni, et lapsed-vaatlejad tajuvad ja tõlgitsevad sageli teisiti kui täisealised seda, mis toimub laval kui ka elus. Selle tagajärjel jäävad eesmärgid, mida püstitavad endile lasteteatris töötajad, üsna tihti saavutamata, kusjuures võib esile pääseda mõnikord koguni efekt, mis püstitatud eesmärgile on vastupidine.

Ilukirjandus on ka sageli süüdi noorte lugejate toorestumises. Isegi meie väljapaistvate kirjanikkude teoseis leidub kohti, mis kaugeltki ei soodusta tunnete peenendumist. Füsioloogiliste tarvete rahuldamine, sihilik labasus, küünilised sõnad — kõik see tavaliselt ei häiri täisealist lugejat, kuid kisub kergesti endale nooruki tähelepanu, rikub ning nakatab ta kõnet, mõtlemist ja kujutlust.

Seepärast tuleb eriti hoolikalt juhtida laste ja noorukite lugemist, abistada neid raamatute valikul. Tuleb lapsi hoida kiindumisest „täisealiste“ raamatuisse. Sääraste raamatute hulgas pole vähe neid, mis ühel või teisel viisil soodustavad laste tunnete toorenemist, õõnestavad kooli ja pioneeriorganisatsiooni tööd kultuurse käitumise kasvatamisel.

Võitlus tooruse avaldustega avalikes kohtades.

On ilmne, et meie töö laste tooruse väljajuurimisel ja kultuurse käitumise kasvatamisel peab olema suunatud esmajoones kultuurse keskkonna loomisele lapse ümber. Täisealised võivad olla nõudlikud ja ranged laste vastu ainult siis, kui nad on küllaldaselt nõudlikud iseendi vastu. Marxi lihtsad targad sõnad „kasvataja peab olema kõigepealt ise kasvatatud“ omavad vankumatu seaduse jõudu.

Kodus, koolis, tänaval, trammis, avalikes kohtades, kirjanduses, teatrilaval — kuski ei tohi sallida tooruse ja küünilisuse avaldusi. On aeg, juba ammu on aeg elanikkonna teadvusse sisendada, et sõim ja künism avalikes kohtades on tõeliseks roimaks. Trammis on keelatud suitsetada ja sülitada, kuid mürgistada õhku häbemate sõnodega oleks nagu lubatud.

Keegi tütarlaps (6. klassi õpilane) ütles mulle hiljuti: „Mõnikord kirjutatakse ajalehtedes ja ka teie räägite sageli omavahel laste toorusest, kuid täisealiste toorusest te vaikite. Aga täna kuulsin ma trammis kümne minuti jooksul niisuguseid sõnu, mida koolis viie tunni jooksul ei kuule.“ See oli öeldud karmilt, kuid tõetruult.

Meie lapsed, kes meid vaimustavad oma leidlikkusega ja mitmekülgse andekusega, väärivad seda, et kaitseksime neid kõige eest, mis võib moonutada nende kehalist ja vaimset ilmet, võib neid toorestada väliselt ja seesmiselt. Oleme saavutanud niisuguse kultuuriastme, kus riigivõim neil juhtumel, millal sõnad ja veenmised enam ei mõju, on õigustatud kasutama täisealiste-jõhkardite oheldamiseks surveabinõusid. Rööbiti sellega peavad häbematu sõim, küünilised väljendused ja alatud sõnad leidma üksmeelset ühiskondlikku vastuseisu.

Meie nõukogulik ühiskond peab kaitsma ennast ise, esmajoones aga oma tulevase eluehitajaid igasuguse psüühilise nakkuse eest. Avaliku arvamusel kindel seadus, vastustus tooruse ja künismi eest avalikes kohtades võiks olla heaks kasvatuseabinõuks võrsvale noorpõlvele. Varajasist eluaastaist harjuksid siis lapsed nägema tooruses ja künismis midagi roimarlikku ja häbiäärset.

Võitlus last ümbritseva keskkonna kultuuri tõstmise eest.

Võitlus laste toorusega saab olla mõjuv ning edukas ainult siis, kui kasvatajate jõud suunatakse kõige last ümbritseva olustiku ja kogu miljöo kultuuri tõstmisele, milles laps kasvab ja liigub, kusjuures tuleb eeskätt silmas pidada muidugi kodu ja kooli. Selles võitluses peavad sammuma esirinnas komnoored oma tervikulises koosseisus kui võimas organisatsioon, samuti olgu iga kommunistlik noor omaette võitlejaks. Kommunistlik noor peab oma isikliku käitumisega pakkuma eeskuju sellele, kuidas tuleb kultuurselt suhtuda inimesiksusesse, töösse, oma sõnadesse; ta peab olema ka algatajaks ning organisaatoriks kõigis üritustes, mis tõstavad perekonna kultuurilist taset ja ta pedagoogilist haridust ja mis kõvendavad distsipliini ja kogu kasvatustööd koolis.

Kogemused on näidanud, et võitluses laste toorusega, võitluses õpilaste kultuurse käitumise pärast võivad pioneerijuhid etendada väga viljakat osa. Seepärast on ülitähtis pioneerijuhte õigesti valida, hästi ette valmistada ja süstemaatiliselt juhtida. Kunagi ei tule unustada, et noored ning vilumata komnoored-pioneerijuhid vajavad vilunud pedagoogide, klassijuhatajate ja kooliars-tide abi ning nõu.

Ühenduses karmide katsumuste ja kohustustega, mida langes sõda perekonna täisealistele liikmetele, võttis suhteliselt suure ulatuse järelevalvetus. Sageli peitub järelevalvetuse põhjus vanemate arusaamatuses oma kõlbelistest kohustustest laste suhtes ja oma vastutusest nende kasvatuses suhtes ühiskonna ning riigi ees.

Hiljuti sain Ivanovi oblastist ühelt kvalifitseeritud tööliselt kirja, milles ta kibedasti kaebas oma 8-aastase poja üle.

Kirjast lugesin: „Minu Vanja oli möödunud aastani hea, mõistlik, sõnakuulelik poiss. Kuid sellest ajast peale, kui ta hakkas päevade kaupa viibima tänaval meile tundmatute seltsiliste killas, muutus ta tundmatuseni: on labane, tikub kõigiga kaklema ja räägib häbematuid sõnu, mida ei tunne iga täisealinegi. Mina ja mu naine oleme seotud ametialaliste ning ühiskondlike kohustustega, tuleme õhtu hilja väsinult koju ega saa pühendada lapsele üht tundigi. Palun teid väga astuda samme Moskvas, et poiss võetaks mingisse lasteasutisse, muidu muutub ta täiesti metsikuks.“

Pea tunnistama, et kiri jättis mulle raske mulje. Vastasin isale üsna karmis toonis: „Lapsesünnitamine paneb vanemaile suure ühiskondliku kohustuse. Laps on suurim sotsiaalne väärtus, keda vanemad nii isiklikes kui ka sotsialistliku ühiskonna huvides peavad niihästi hoo-

lega hoidma kui ka arendama ja kõigea rikastama. Teil on õigus: Teie last ähvardab metsistumine. Süü selles ei lasu mitte ainult tänava demoraliseerival mõjul, kus Vanja suhtleb niisamasuguste järelevalveta lastega, nagu on ta ise. Mitte vähe süüdi pole ka perekond, kus ta ei leia hellitust ega lahkust, vaid kuuleb ainult noomitusi ja etteheiteid. Ma täidan Teie palve ja astun samme Vanja pärast, kuid mitte Moskva lasteasutistes, vaid tema vanemate ees, et kumbki neist kas või ühe tunni veedaks pojaga sõbralikus vestluses.“

Võitlus laste järelevalvetusega on võitlus meie kultuuri tuleviku pärast, s. o. nõukogude rahva tuleviku pärast. See võitlus peab olema kooli ja haridusorganite tähelepanu keskpunktiks, see peab saama iga kommunistliku noore auasjaks.

Koolivälise töö tähtsus.

Väga suurt osa võitluses laste tooruse vastu ja nende kultuurse käitumise eest peab etendama mitmekesise kasuliku ning ühes sellega kaasakiskuva koolivälise töö õige organiseerimine.

Igavus pole mitte ainult tervise, vaid ka kultuuri õelaim vaenlane; ta on ühtlasi tooruse, huligaansuse ja lodevuse ustavaimaks abiliseks. Nii koolis kui ka väljaspool seda peavad õpetajad, klassijuhatajad ja pioneeriühid kuulutama igavusele halastamatu sõja.

Olete kindlasti lugenud, võib-olla lavalgi näinud A. Tolstoi kaunist muinasjuttu kaotatud ja leitud kuldvõtmekestest, mis on avanud lastele kõige kallimate aarete varakambrid. Niisugune võluvõtmeke leidub ka pedagoogikas. Ja ainult see, kes seda omab, võib saada oma ala meistriks; kahjuks leiavad ainult äravalitud selle ega kaota teda. Selle võtmekeste nimi on — h u v i.

Kes ise palavalt armastab oma õppeainet ning on võimeline selle armastusega nakatama ka oma õpilasi, sellel ei kerki üles laste tooruse ja nende distsiplineerimatuse probleem.

Olin kord ühes koolis järgmise stseeni tunnistajaks. VI klassis lõppes füüsikatund. Tunnise keskendunud ja selles elavnenud õpilased väljusid klassist aeglaselt; tundus, et neil oli kahju lahkuda ruumist, kus tehti huvitavaid katseid ning suure innuga jutustati Galilei elust. Möödus tund ja needsamad õpilased jooksid kärarikka korratu jõuguna, huikamise ja vilistamisega klassist koridori, tormasid trepist alla, põrgates kokku õpetajatega,

tõugates teisi lapsi, olles näiliselt valmis laviinina oma teel ümber lükkama kõike. Mispärast toimus niisugune muutus laste käitumises? Sellepärast, et kaasakiskuvale füüsikatunnile järgnes igav süsteemitu saksa keele tund, kus õpetaja rakendas ainsa abinõu — pealekäratuse ja manitsuse — õpilaste tähelepanu köitmiseks nii kogu klassi kui ka üksikute õpilaste aadressil.

Kool peab suurema armastusega, tähelepanelikumalt ja energilisemalt kui seni tundma õppima õpilaste huve ja avaldama rohkem loomis- ning algatusvõimet nende rahuldamiseks.

Tuleb teada, et laste huvid ei avaldu alati ilmselt. Esineb varjatud huve. Need on avalikkuse ette jõudmiseni varjul, ja ei koolil ega perekonnal ole neist aimu, koguni laps ise pole neist teadlik. Kuid siis juhtub midagi ebatavalist, erutavat, ja see, mis peitus kuski hingeilma sügavuses, ujus pinnale, tundmatu sai teatavaks ümberolijate suureks imestuseks.

Toon kaks näidet ootamatult lõkkele löönud huvidest ja ühes nendega, nagu seda juhtub tihti, teatavaks saanud vaimuannetest.

1. 12-aastane Katja L. viibis lavaetendusel „Auul Gidže“. Õpetaja oli pidanud Katjat passiivseks, emotsionaalselt nüriks tütarlapseks. Ometi jättis ere, värviküllane lavastus tüdrukule kustumatu mulje. Mitte ainult ettekande ajal ei olnud ta pinevalt tähelepanelik, vaid ka pärast etendust peegeldus ta käitumises näidendi mõju. Ta külvas meid üle selle sõna otseses mõttes oma joonistustega. Katjas kerkisid esile kunstilised kalduvused ja kunstimaitse, milledega polnud sugugi ühendatav kujutus ta emotsionaalsest tuimusest. Niiviisi tõi esile teatrilavastus lapse isiksuse sellised küljed, mis seni olid jäänud märkamata kodu ja kooli poolt. Asi seletub muidugi nende jõuliste emotsioonidega, mida tekitab teatrietendus. Need emotsioonid on ergutavaks, elustavaks teguriks, mis tõstab noore vaatleja kõrgemale tasemele, kõrgemale sellest, mis esineb harilikult tema igapäevase elu tingimustes.

2. Griša J. oli pioneerisalgas aktiivne liige. Ta tegeles küll muusika, küttimise, turismi ja palju muuga. Juhtus kord, et sõjamängu ajal tehti talle ülesandeks koostada maastiku topograafiline plaan. Griša hakkas selle asja vastu huvi tundma. Ta kiindus topograafiasse ja juba koolis käies hakkas ta usinasti valmistuma sisseastumiseks kartograafilisse tehnikumi.

Esineb kahjuks selliseidki juhtumeid, kus varjatud tungid, olles jäetud tähele panemata pedagoogi ja pioneerijuhi poolt, avalduvad tooreis tegudes, halvas käitumises. Juhtub samuti, et varjatud huvid, saamata tõuget väljastpoolt, känguvad, surevad

välja, ilma et jõuaks õitsele puhkeda. Kas nii või teisiti — varjatud huvid on peidetud võimalused, peidetud energiavormid. Tungida nendesse huvidesse, viia need lapse teadvusse ja muuta nad käitumise kasulikeks, liikuma panevaiks jõududeks — see on kasvataja raskemaid, kuid ka õilsamaid ülesandeid.

Laste huvide avastamise ja kasutamise teed.

Teed, mis viivad selle ülesande lahendamisele, on väga mitmekesised. Suurt abi võivad siin avaldada südamlük vestlus soodsal momendil ja sobivas kohas (näiteks laagri- või matkatule juures), tutvumine kirjandusega, mis huvitab last, samuti selgitamine, milline raamat veetleb teda eriti ja mis põhjusel. Mõnikord avaldub varjatud huvi lapse jutustuses või fantaasias, ettepanekuis, küsimustes ja arvamuseavaldustes nähtud näidendi või filmi puhul, mõnikord unenäo sisu puhul, milles sageli teostub see millest laps unistab. Laste varjatud huvide avastamiseks pakuvad head materjali laste päevikud.

Selleks, et täiel määral avalduksid laste varjatud huvid, tuleb võimaldada neil viibida ilmekas, mitmekesisel keskkonnas, mis võib rahuldada nende rohkearvulisi vajadusi ja äratada neis uusi huve. Niisuguses keskkonnas ei lasu raskuspunkt mitte esemeil, seadistusel, töökodade ja klubi üldilmel, vaid olukorra loob siin elav inimene, see, keda nimetame kasvatajaks. Niisuguseks kasvatajaks peab olema pioneeri juht. Tal on kergem seda teha, sest temas on veel noore loomuse värskus, noore vastuvõtlikkuse jõud, painduvus.

Milliseisse mitmekesisesse ja kaasakiskuvaisse vormidesse võib valada pioneeri juhi tööd, milliseid viljakaid tulemusi võib anda töö mõistusepärase, kultuurse vaba aja veetmise alal, näitab Ivanovi oblasti Tšebakovi näidiskooli eeskuju.

Kirjeldades oma kooli elu, märkis direktor, tuntud pedagoog sm. Golovin, et õpilaste toores, ebakultuurne käitumine õppetöö ajal tekib enamikul juhtudel siis, kui õppetöö on korraldatud väärtalt ning ebahuvitavalt. Kuidas toimisid tšebakovlased?

Sm. Golovin kirjutab:

„Meie koolis töötavad ringid: lennu-, tehnika-, foto-, muusika-, sõjaline, Punase Risti, male-, kodu-uurimise- ja meelelahutuse-ring. Paljast ringide olemasolust muidugi veel ei piisa. On tarvis, et igaühes

tuikaks elava elu soon. Ja jälle leiame selle eluallikad elavas inimeses, kes mõistab ning oskab kasutada laste huve.

Lapsi huvitab väga sõjalistes mängudes pidada valveteenistust „laske-moonaladude“ juures, olla luurajaks, sanitariks jne. Huvi sangarluse vastu seostub praktiliste töödega, ja niiviisi Vene Punase Risti ring valmistab ette arsti juhatusel neliteist täiesti kvalifitseeritud kolhoosi sanitaarpunkti juhatajat, kes oskavad anda esmasabi.

Maleringis püüavad juhid saavutada seda, et ta liikmed õpiksid võitma oma õpetajaid. Muusikud ja meelelahutuste korraldajad on kooli kollektiivi lõbusaim rahvas; laulu, tantsu, näidendite lavastamise ja mitmesuguste mängude korraldamisega tõmbavad nad kaasa lapsi mitmesuguseist ringidest...“

Järelikult on ilmselt otsustav tähendus kõikjal juhi isiksusel, kes algatab emotsionaalset tõusu ja säilitab huvi.

„Koolis on mudeliehitajaid, tehnikuid. Praegu, kevadel, on nad laevaehitajad, merimehed ja igat süsteemi laevamasinate insenerid... Kõige rohkearvulisem ja huvitavam on meil kodu-uurimise-ring. Kogu selle töös on näha sihikindlust ja suurt vaimustust. Meie väikeste kodu-uurijate poolt on viimase kuue või seitsme aasta jooksul rajatud väike, kuid väga huvitav kodukoha-muuseum. Sellesse on kogutud savitükke eelajaloolise mere põhjast, milledes leidub kunagisi merekarpe, mere-siilide okkaid jms. Siin võib näha ka eelajalooliste loomade hambaid ja luid, vanaaegseid münte, pärisorjuse-aegseid vokke; on käsikirjaline arstiraamat XVI sajandist jne. Mõne aastaga koostasime kooli jõududega kaunis täieliku oma rajooni kodukoha-kirjelduse...: Kõik muuseumi eksponaadid on meie väikesele ja vaesele maakoolile väga väärtuslikeks õppevahendeiks. Peaasi aga selles tegevuses on see, et lapsed leiavad endile „töö“, mis köidab neid ja millele nad pühendavad oma vaba aja.“

Lõppeks lisan omalt poolt, et eespool kirjeldatud töös on näha elavat inimest ja tublit juhti, kes suudab innustada ise ja innustada teisi, juhti, kel on avar silmaring ja kes väsimatult laiendab ning süvendab oma teadmisi. Niisugune peab olema iga salga pioneerijuht, iga lastekollektiivi juht.

Milleks esitasin teile väikese katke sm. Golovini kirjast? Mitte ainult selleks, et näidata, kuidas võib kasutada laste huve õigeks kasvatuses ja mõjuvaks võitluseks tooruse ja huligaansusega, vaid ka selleks, et konkreetseil näiteil kirjeldada lastes uute huvide tekkimist ning loomist. Polnud ju mingit kahtlust selles, et lapsed ei ilmunud sm. Golovini kooli valmis huvidega kodu-uurimise, malemängu ja sanitaartöö vastu: need huvid

tekkisid kogu olustiku, esmajoones aga koolijuhataja isiksuse kasvatava mõju tõttu. Pedagoogi kütkestav isiksus ja koolis loodud mitmekesine ilmekas olustik kutsusid ellu võimsad liikuma panevad jõud, mis suunavad lapse mõtled, tunde ja käitumise sotsialistliku kultuuri teele.

Kunstilise kasvatuse osa võitluses laste toorusega.

Koolil on ka teine tee, mis viib samale eesmärgile. Ma mõtlen siin kunstilist kasvatust. Me teame, millist ülisuurt mõju lapse erksale hingele avaldab kunstiline kuju, lapses ilutunde, ilusast arusaamise ja ilusale püüdmise kasvatamine. Kõik see avaldub mitmekesiselt ning mõjuvõimsalt kunstilises sõnas, lavakujus ja muusikalistes helides.

Avades lapsele kõrgeimate, ainult inimesele kättesaadavate väimsete naudingute allikad, võib kunstiline kasvatus olla tõhusaks abinõuks tunnete rikastamisel ning õilistamisel, koolis rahuliku elurõõmsa õhkkonna loomisel, kultuurse käitumise kasvatamisel. Kuigi kunstile meie riigi elus osutatakse praegu väga suurt tähelepanu, jääb ta paraku koolis kasvajalikult arendamata või — halvemal juhul — täielikku unarusse. Meie väikesed eelkooliealised lasteaedades näitavad meile oma joonistuste, voolitud esemete ja jutustustega, kui mitmekesised jõud on neis varjul. Koolis ei leia need jõud sageli rakendamist ja vaibuvad kord-korralt.

Eriti tuleb kahetseda seda, et meie lapsed väga harva, ainult erandlikult, kuulevad ilmekat kunstilist lugemist. Meie õpetajad, veel enam aga pioneerijuhid oma enamikus ei oska lugeda ilmekalt, kunstipäraselt. Kui palju võidaksid emakeele, vene keele, kirjanduse-, maateaduse- ja ajalootunnid, kui õpetajad valdaksid ilmeka lugemise kunsti.

Pole kahtlust, et kunstilisel lugemisel, mis avab õpilastele emakeele rikkuse ja ilu varasalved, on peale esteetilise väärtuse suur kasvatuslik tähtsus. Kunstilise lugemise ja jutustamise tunnid, mida korraldas Moskva ühes äärlinna koolis lasteteatri näitlejatar, tõstsid märgatavalt laste meeoleolu ja põhjustasid ka ettekannete matkimist. Lastes kasvas tähelepanu ning tõsis austus sõna vastu, nende kõnest kadusid endised kasutusel olnud toored, küünilised sõnad ning väljendused.

Käitumise välisvormide kultuurist.

Noorsoo kasvatuses tuleb juba varajasist eluaastaist peale omistada suurt tähelepanu välisestele käitumisvormidele, maneeridele.

On küll õige, et käitumise väliselt kultuursete vormide taga peitub ka tooreid, egoistlikke ja piiratud mõistusega inimesi, ja ümberpöörduvalt: käitumise väliselt karmi jämedavõitu vormi taga peitub mehine ning õilis süda. Kuid teiselt poolt tuleb ometi arvestada, et tavaliselt lapsepõlves omandatud ebaviisakad käitumisvormid (labane kõne, toores kohtlemine) kasvavad kordkorralt lihasse ja verre ning toorendavad kogu iseloomu.

Lapse igakülgne kasvatus peab taotlema käitumise välisvormide ja nende taha peidetud käitumise seesmiste liikuma panevate jõudude harmoonilist kokkukõla. Tahte, mõistuse, teadliku distsipliini ja kehakultuuri arendamine ning kasvatamine, tervisekarastamine, kunstiline kasvatus — kogu selle mitmekesise ja keeruka kasvatusliku tööga peab kaasuma üheaegselt väga tähtis süstemaatiline töö laste kõne, maneeride, žestide, oma kaaslaste, täisealiste, omaste ja võõraste kohtlemise kultuuristamise alal, nende käitumise alal kodus, koolis õppetöö ja vahetundide ajal, nende käitumise alal avalikes kohtades (tänaval, kinos, teatris, trammis) jne.

Sel tööal peatuda pisut üksikasjalisemalt. Asi on nii, et mitte ainult õpilased ja noorukid, vaid ka paljud täisealised arvavad, et head maneerid, viisakas käitumine, kõnekeelest labaste sõnade ning väljenduste kõrvaldamine, oskus käituda lauas või seltskonnas — niinimetatud viisakusreeglid — pole praeguse aja kohased, pole kirjutatud meie tarvis ja on kodanliku korra säilmeiks. Niisugune vaade on väär ja kahjulik. Miljonite töötajate sajandite-pikkuse töö viljana oleme pärinud kunsti, teaduse ja tehnika kõrged saavutused. Neid meie omandame, süvendame ja rikastame kogu rahva hüvanguks. Niisama on sajandite kestel rohkete kogemuste tagajärjel välja töötatud kooselu välised vormid, mis on surunud kõrvale käitumise tooremad, vanaaegsed, esisadele omased vormid, mis ei vastanud juurdesugenenud hügieenilistele, esteetilistele ja sotsiaalsetele nõuetele. Meie peame sellest üldinimliku kultuuri pärandist omandama kõik, mis on terve, ilus ja kasulik, ning tegema selle kasvava järglaspõlve omandiks.

Juba eelkoolieas peavad perekond ja lasteaija personaal ühiste pingutusega kasvatama lastesse niisugused elementaarsed hügieeni-harjumused, nagu on iseseisev, ilma meeldetuletuseta toimuv korralik näopesemine, puhtusehoidmine, kätepesemine enne sööki, tagasihoidlik distsiplineeritud käitumine söögilauas, lusika, kahvi ja noa kasutamine, ninarätiku tarvitamine jms. Kõik need harjumused pole dikteeritud mitte ainult tervishoiu, vaid ka kultuurse kooselu, esteetika ja moraalinõuete poolt. Võtta toitu sõrmedega, istuda lauda pesemata kätega, põrandale sülitada, vallatust teha lauas jms. — on tervisevastane, inetu ja lubamatu teiste isikute suhtes. Vastavalt sellele, kuidas laps kasvab, kuidas laienevad ja mitmekesistuvad ta sidemed kaasinimestega, peab kasvama meie nõudlikkus lapse käitumiskultuuri vastu; tuleb teha visa ja tähelepanelikku tööd kodus ja koolis käitumisvormide parandamise alal. Ja pange tähele: sarnalt elementaarseile kultuurilis-hügieenilisele harjumusile ei kujuta ka keerukamad kultuurse käitumise vormid endast juhuslikke nähtusi, mitte „suur maailma“ seltskonna kapriise, vaid kauaaegsete kogemuste ja selektsiooni tulemusi, milledes otsustavat osa etendavad tervise, ilu ja ühiskondliku moraali nõuded.

Võtame näiteks kultuurse käitumise kaks põhilist välist elementi: hea rüht (poos) ja head maneerid.

Hea rüht (pea püstihooid, avar pilk, sirge selg, rahulik kätehooid) on tervise huvides tarvilik, sest see soodustab vereringlust ja hingamist; selline kehaseis on ilus, sest niiviisi paistab paremini silma inimkeha harmooniline proportsionaalsus, ühtlasi peegeldab niisugune hoiang oma inimväärsuse teadvust. Vastupidi, halb rüht (norgus pea, ekslev pilk, kүүrus selg, kõikuv kõnnak, küünarnukkide asetamine lauale jms.) on inetu, ebatervislik, inimväärtust kahandav.

Välises rühis peegelduvad sageli iseloomujooned.

Keegi tuntud pedagoog ütleb: „Kümnest laisast, distsiplineerimatust, nõrgatahtelisest lapsest paistavad silma üheksa oma kohmetu, lõdva poosiga.“ Seesmine ja väline on teineteisega tihedalt seotud: ajades sirgeks oma selja, ajab laps teataval määral sirgu ka oma hinge. Hea, ilus ja sale rüht on väga sageli ühendatud selliste suurepärase iseloomuomadustega nagu kindlus, erksus, otsekoheusus. Tervet, ilusat rühti kasvatatakse liikumismängudes, kehakultuurilistes

harrastustes ja sõjalises ettevalmistuses. Suurt tähtsust harjumusepärase terve poosi omandamiseks omab lastemööbli ratsionaalne ehitus, mis mõõteilt vastab lapse kehakasvule ja proportsioonidele. Õiget istumisviisi tuleb tähelepanelikult jälgida kodus, lasteaias ja koolis.

Niisama tähtis kui hea rüht on käitumise heade maneeride kasvatamine ja nende omandamine.

Paljud kalduvad maneeridega segama maneeritsemist, see tähendab käitumise kunstlikke, keigarlikke ja teeseldud vorme kultuurse, hästikasvatatud inimese loomulike, meeldivate, sõbralike maneeridega. Just maneeride järgi saame esimese mulje meile tundmatu inimese kasvatatud olekust või kasvatamatusest. Muidugi on see mulje mõnikord petlik, kuid enamail juhtumeil õige.

Ebameeldivate, inetute ja labaste maneeridega inimene mõjub eemaletõukavalt, jätab endast mulje, et säärast inimest ei tahagi enam kohata, ei taha näha oma kaastöölisena, alluvana ega ülemana. Vastupidi, leidub inimesi, kes oma lihtsa lahke kohtlemisega, meeldiva hääletooniga ja viisaka käitumisega, ühe sõnaga kultuursete maneeridega meeldivad esimesest kokkupuutest peale. Niiviisi oleneb kaaskodanike meeldivus ning austus teataval määral maneeridest. Aga ometi on kollektiivi tunnustav suhtumine inimesesse suure tähtsusega nende eesmärkide saavutamises, mida seab endale inimene, olgu täisealine, noormees või koolilaps.

Niiviisi valmistades ette lapsi elule, peame neid varustama niihästi teadmistega, teadusliku maailmavaatega ja ausate, moraalsete veendumustega kui ka kultuursete maneeridega. Puutudes sääraselt kasvatatud lastega kokku kas juhuslikult või ettekatsetult ükskõik kas kodus, tänaval või avalikes kohtades, jätavad nad meeldiva mulje kui kultuursed, hästikasvatatud inimesed. See tähendab edu.

Häile, kultuurseile maneeridele on kõigepealt iseloomulik eriline lahkus ja viisakus käitumises omastega ja võõrastega, seltsimeestega ja tundmatute inimestega. Need maneerid väljenduvad kõnes, hääletoonis, žestides, näo miimikas, valmiduses osutada teeneid, tulla appi. Maneerides ei pea olema liibitsuse, teeskluse ega variseerluse varjugi. Krõlovi surematuis valmides („Demjani kalasupp“, „Haned“ jt.) on kujukaid näiteid teeseldud lahkusest ja teenimata eneseupsakusest.

Meie nõukogude sotsialistlik ühiskond ei tunne vastuolusid eri elukutsetega ja eri vanusega inimeste vahel. Austus inimisik-

suse, inimese töö ja tema tegevuse kõigi avalduste vastu on rajatud meie riigikorra aluses endas.

Viisakus ning sõbralikkus peavad loomulikult tulenema lapsepõlvest saadik kasvatatud austustundest inimesiksuse vastu ja säärate kohustuste teadlikkusest, mida esitab meile igasuguseis tingimustes kultuurse, kasvatatud nõukogude inimese kõrge kutse.

Leidub maneere, mis on ebameeldivad kaaskodanikele mitte ainult sellepärast, et nad on ebahügieenilised, vaid sellepärastki, et nad on inetud ning solvavad meie esteetilist maitset. Näiteks on inetu, võiks koguni ütelda — vastik, kui mõni sööb noaga, matustab süües, närib küüsi, istub seltskonnas lohakalt. Niisuguseist maneeridest, kui neile õigeaegselt pole pööratud tähelepanu, tuleb isikul endal vabaneda.

Austus vanemate inimeste vastu.

Austust inimesiksuse vastu ja oma kohuste teadlikkust, neid kultuurse käitumise aluseid, tuleb kasvatada varajasest elueast alates ja nad peavad kõigepealt avalduma austuses oma vanemate ja kasvatajate vastu. Juba vanem eelkoolialine laps, veel rohkem aga koolilaps peab olema harjutatud vanemate ja kasvatajate poolt antavaid ülesandeid ja nende soove täitma rahulolematust avaldamata ja nurisemata, et need on rasked või tüütavad; lapsed täitku antud ülesandeid heameele ning valmisolekuga, otsekui tasuksid tänuikkuse- ja armastuse-võlga, otsekui need oleksid nende loomulikeks kohustusteks.

Sellest samast inimesiksuse ja inimtöö austamise põhimõttest tuleneb teine kultuurse käitumise joon, mida peame lastes kasvatama: austus vanemate vastu kui inimeste vastu, kes on palju läbi elanud, palju kogenud, palju töötanud ja juba oma osa andnud kodumaa ja rahva üldisse omandisse. Lapsi tuleb harjutada, et nad loovutaksid oma istekoha täisealisele, kuulaksid neid tähelepanelikult, ei katkestaks ega segaks eba viisakalt nende kõnelust jne. Kõik see, nagu on ilmne, nõuab oskust end valitseda, ennast tagasi hoida, nõuab teataval määral enesevalitsust.

Kui neid käitumisvorme sisendatakse pidevalt lapsesse ja kasvatatakse temas varajasist eluaastaist inimesiksuse austuse ja enesest lugupidamise õhkkonnas, siis muutuvad need vormid

harjumusepärasteks ja need omandatakse kergesti ja vabalt. Ühes sellega peegelduvad neis kultuurse käitumise vormides juba lapse moraalse kuju mõned jooned. Ja see ongi täiesti arusaadav; inimkultuuri ja moraali nõuded, alates nende arenemise esimestest etappidest ja lõpetades kõrgemate astmetega, liituvad ja sulavad ühte.

Austus naise vastu.

Milleski ei avaldu nii selgesti kultuuri ja moraali pidev side kui suhtumises naisesse ja miski pole nii kindlaks moraali ja kultuuritaseme näitajaks kui austuse, viisakuse ja vastutulelikkuse ülesnäitamine naise vastu, valmidus tulla talle appi mitte üksnes raskeis olukordades, vaid ka elu kõige tavalisemais tingimustes. Kahjuks peab ometi avameelselt tunnistama, et nii täisealiste kui ka nende kannul sammuva noorsoo käitumine pole sel alal kaugeltki korras. Meie Konstitutsioon ja meie seadusandlus on võrdsustanud naised meestega nii majanduslike kui ka ühiskondlik-poliitiliste õiguste suhtes. Aga meie elu-olu kultuur, mis säilitab veel küllaltki tumeda mineviku varjukülgi, on tublisti maha jäänud sotsialistliku kultuuri helgeist ideaalidest, mis on leidnud oma väljenduse meie riigikorra aluseis. Laps on varajasist eluaastaist alates kodus, tänaval ja avalikes kohtades mitte üksnes naise vastu avaldatava lugupidamatuse, vaid mõnikord paraku isegi naise vastu ülesnäidatava toore ja küünilise suhtumise tunnistajaks. Niisugune toorus ja ebakultuursus on talumatu ja seejuures alaväärne meile, nõukogude kodanikele, sotsialistliku ühiskonna liikmeile ja sotsialismi ülesehitajale, kes on hävitanud kõik inimisiksuse orjastamise, ekspluateerimise ja alandamise vormid.

Tuleb täie otsustavusega meie elukorrast välja juurida need meie kultuuri häbistavad pärisorjuse-aegsete kommete säilmed.

Kas on selleks teine kindlam tee kui laste kasvatamise tee austuse vaimus naise isiksuse vastu — kui inimsoo ema, kui mehe võitlus- ja töökaaslase vastu, kui olendi vastu, kelle osaks kaugeist sajandeist alates langevad palju suuremad raskused kui kellelegi teisele, nimelt just lastekasvatamise osas.

Kõnes oleva kasvatusalal on koolil täita suur ning vastutusrikas ülesanne. Kunstilise ja kirjanduslike kujude, ajaloolise aine vastava tõlgitsemise, ilmekate biograafiliste ülevaadete jne. abil peab kool lapsi tutvustama nende uskumatute raskuste ning ohtudega, mida on tulnud taluda naisel, samuti tema poolt

sooritatud eneseohverduse ja armastuse suurte sangaritegudega kogu inimsoo ajaloo jooksul, alates ürgaja epohhidest, millal ta süttis tule ja säilitas seda telkides, koopais, kaljulõhedes ja kaitses sündiva inimsoo elu, ja lõpetades meie päevadega, mis on andnud meie maale naise kui sangari, naise kui sõduri, naise kui töötaja nii ilult kui ka tähtsuselt ületamatuid kujusid. Kasvatatud selles vaimus, oskavad meie lapsed suhtuda teadlikult niisuguseisse kultuurse käitumise nõuetesse, nagu on vajadus anda naisele teed, pakkuda talle istekohta, aidata kanda raskusi jne.

Vaevalt on tarvis tõestada, et kultuurse suhtumise kasvamine naise vastu on kommunismi, s. o. kõrgeima inimмораali üheks nõudeks. Seda nõuet saab täita ainult sel tingimusel, kui kasvatustööd tehakse mitte ainult laste, vaid ka täisealise elanikkonna hulgas ja kasvatajate endigi juures. Vähe sellest: seda enesekasvatuse, paremale püüdmise vaimu, mis elab igas normaalselt arenevas lapses, tuleb osata äratada ning ellu kutsuda. Ilma enesekasvatusest ei saa mingi, isegi kõige mõistlikum kasvatus anda kindlaid tagajärgi. Seda peavad teadma nii kasvatajad kui ka kasvatatavad.

Kogu meie kasvatuse eesmärgiks ärgu olgu üksnes harjutada last selleks, et teda alati juhitaks, vaid tuleb õpetada last kasvatama ennast, juhtima ennast, oma liigutusi, oma kõnet, kogu oma käitumist, õpetada teda enesevalitsemisele.

Enesevalitsemine — kultuurse käitumise põhilisi jooni.

Enesevalitsemine ei pea avalduma mitte ainult elu tähtsais juhtumeis, vaid ka käitumise pisiasjus.

Tuleb osata oheldada oma keelt, oma käsi, ei tule segada teiste kõnelusi, ei tule lobiseda kõigest, mis pähe tuleb, ei tule vehkida kõneldes kätega ega liialt žestikuleerida. Oskuses hoiduda väljakippuvaist sõnadest, samuti tegudest, mis võivad riivata teise inimese isiksust, avaldub sageli niisama piltlikult käitumise kasvatus ja kultuursus nagu oskus vajalikul viisil tegutseda.

Ma ei suuda keelduda mõnust jagada teiega lõppeks üht mälestust, milles väga selgesti peegeldus enesevalitsemise tähtsus kultuurse käitumises.

See oli väga ammu. Eksameid ühes maakoolis (semstvo koolis) Moskva ligidal külastas inspektorina väga silmapaistev seltskonnatege-

lane. Külaline jäi väga rahule laste välimusega, distsipliini ja õppe-
edukusega ning tänas soojalt õpetajat. Noor õpetaja, tubli vene neiu, kes
oli alles hiljuti lõpetanud õpetajate-seminari, olles õnnelik kiitusest,
palus tähtsat külalist juua klaasi teed koorega. Külaline nõustus hea-
meelega. Õpetaja lihtne mugav tuba säras korrast ja puhtusest. Kõik
tundsid end hästi, vestlesid elavalt. Külaline jõi teed aeglaste suutäitega,
pidades nende vahel pikki pause. Ta päris suure huviga õpetajalt kooli
vajadusi, õpetaja kavatsusest suvel jne. Külaline jõudis viimaks oma
klaasi lõpetada. Teisest klaasist ta keeldus, hoolimata E. J. (õpetaja) tun-
givast palvest. Jätnud sõbralikult jumalaga, sõitis külaline ära. Pärast
tema lahkumist andis E. J. vaba voli oma rõõmu tormistele avaldustele
nii hiilgavalt kordaläinud eksamite pärast, nagu oleks ta ise need soori-
tanud. — „Kuid miks keeldus F. A. kategooriliselt teisest klaasist, on ju
koor nii maitsev?“ — Neid sõnu üteldes võttis E. J. koorekannu ja rüü-
pas sellest suutäie. Ning siinsamas lugesin E. J. näolt ta hapu grimassi
järgi vastuse arusaamatule küsimusele, sügava pettumuse ja auväärse
külalise aeglaste suutäite ja pikkade pauside põhjuse: teda oli kostitatud
kogemata mitte värske koorega, vaid vastiku hapuks läinud piimaga.

On kerge kujutella, milline oli vaese E. J. pahameel, kuid võimatu
on endale selgeks teha, kui raske oleks olnud tagasihoidlikul, häbelikul
noorel õpetajal, kuidas oleksid olnud mürgistatud ta elu kaunid minu-
tid, kui kultuurisel inspektoril poleks olnud enesedistsipliinitunnet. Oli
tarvis head enesevalitsemist, et poole tunni kestel mitte ühegi lihase
liigutusega, mitte ühegi sõnaga, ühegi grimassiga avaldada ülivastumeel-
seid aistinguid.

See mälestus kaugest minevikust äratas minus mälestuse, hiljuti
möödunud päevist. Seisin väsinuna täiskiilutud trammis. Minu vastu
istus kolme- või neljateistkümne-aastane plika. Ta oli surunud näo tuge-
vasti vastu trammiakent ja vahtis pingeliselt tänavale. Niisama suure
pingega suunasin mina temale oma pilgu. Nähtavasti tajus tütarlaps minu
terast vaadet ja kahe või kolme minuti pärast pöördus ta ümber. Niipea
kui meie pilgud kohtusid, ütles ta üleni punastudes: „Ah, andestage, ma
ei märganud teid!“ ja loovutas mulle oma koha. — „See on väga hea,
et teie seni ei märganud mind,“ reageerisin mina ja, tänanud teda, istu-
sin. Niisuguseid tütarlapsi on minu tähelepanekute järgi praegu väga
palju, poisse aga kahjuks vähe.

Sellega lõpetan oma vestlused. Mõnede lühikestele küsimus-
tele tuli anda nii pikk vastus. Selline aga on kõigi tähtsate küsi-
muste saatus kasvatusel alal.

Sisukord.

ELUEAD.

Esimene vestlus. Sünnist seitsmenda eluaastani	Lk. 3
--	----------

Eluead — arenemise etapid (3). Vanuseliste iseärasuste tähtsus kasvatuses (5). Imikuiga (6). Väikelapse- ehk sõimeiga (8). Eelkooli-iga (10). Eelkooliealise lapse fantaasia (13). Eelkooliealise lapse mängud (14). Lapse joonistused (17). Jõud ja nõrkus (24). Eelkoolikasvatuse ülesanded (25).

Teine vestlus. Noorem kooli-iga (7.—12. eluaasta)	28
---	----

Seitsmes eluaasta — üleminekuaasta (28). Pedagoogilised järeldused (30). Eluiga 8. ja 12. eluaasta vahel — kõige tervem ajajärk (30). Mõistuse kasvamine (31). Noorema koolilapse tugevad ja nõrgad küljed (33). Pedagoogilised ja hügieenilised järeldused (35). Pioneerisalgala osa (37).

Kolmas vestlus. Vanem kooli-iga (13.—18. eluaasta)	39
--	----

Murdeiga (39). Murde-ega tugevad ja nõrgad küljed (39). Küpsemise ebatasasus (43). Psüühilist ja ühiskondlikku laadi vastuolud (43). Pedagoogilised ja hügieenilised järeldused (45).

EELKOOLIEALISE LAPSE KASVATUS.

Neljas vestlus. Mängust ja mänguasjadest	48
--	----

Mäng ja töö. Nende osa lapse arenemises ja kasvatuses (48). Mängu tekkimisest (50). Miks laps mängib? (53). Mänguasjad ja nende osa mängus (54). Mänguasjade klassifikatsioon (56). Laps ja mänguasi. Mänguasja valik (57). Mänguasja mõju mitmekülgsus (58). Hügieenilised, pedagoogilised ja esteetilised nõuded (61). Olendeid kujutavad ehk kuju-mänguasjad (63). Liikumismängud (65).

Viies vestlus. Laste küsimused ja täisealiste vastused	67
--	----

Lapse isiksuse kasv ja tema küsimused (68). Kuidas vastata laste küsimustele (70).

Kuues vestlus. Füüsiliselt kidunenud lapsed 73

Kidunenud ja kidurad lapsed (74). Kidunenud lapse kasvatamise iseärasused (76). Kidunenud lapse füüsiline kultuur (78). Toitlus. Kidunenud lapse puhkus ja uni (79). Puhkusest ja unest (81). Jõukohane töö (81). Õhk, päike ja vesi (82).

Seitsmes vestlus. Närvilised lapsed 85

Laste närvilisuse allikad (86). Väärakasvatuse vili (88). Laste närvilisuse muud põhjused (91). Närvilisuse tunnused mitmesugustel eluigadel (92). Lapse närvilisuse vältimise vahendid (94). Uni ja puhkus (98). Toitlus (100). Kehakultuur ja sport (100).

Kaheksas vestlus. Laste kapriisidest 103

Kapriiside allikad (104). Kuidas võidelda kapriisidega (106). Kehakarastus, rahulikkus, tagasihoidlikkus (108).

Üheksas vestlus. Laste jonnist 109

Jonni olemus (109). Jonnakuse juured (111). Milline peab olema täisealiste õige suhtumine laste jonnisse (112). Individuaalse kohtlemise tarvilikkus (114).

ÕPILASE JA PIONEERI KASVATAMINE.**Kümnes vestlus. Kehakarastamisest 116**

Kehakarastuse olemus ja eesmärgid (117)). Harjutuste ja harjumuse mõju (117). Kehakarastuse põhimõtted (118). Kehakarastusabinõud (119). Liikumine kehakarastuse vahendina (123). Psüühilise teguri osa (124).

Üheteistkümnes vestlus. Laste laiskusest ja edasijõudmatusest koolis 125

Laiskuse allikad (125). Kooli eksimused (128). Vanemate kohustused (130). Lastevanemate huvi laste õppimise vastu (131). Otsene ja kaudne tee kasvatases (133). Elava sideme tarvilikkus kodu ja kooli vahel (135).

Kaheteistkümnes vestlus. Tahe ja selle kasvatamine 136

Tahteakti keerulisus (137). Tahte arenemisastmed (138). Tahtejõuetute laste tüübid (140). Tahtekasvatuse vahendid ning teed (142). Kasvataja isiksuse mõju. Eeskujud (145). Kunstiliste kujude mõju (148). Harjumuste osa (150). Lapse isiklike huvide tähtsus (152). Lapse tahe ja mõistus (153). Olge aktiivsed ja harjutage endid tegutsema (155). Veel pedagoogi isiksuse osatähtsusest (156). Tahtekasvatus — kõlbelise kasvatuse tähtsaim osa (157).

Kolmeteistkümnes vestlus. Teadlik distsipliin ja teed selle kasvatamiseks 159

Mehhaaniline ja teadlik distsipliin (159). Distiplineerimatu käitumise allikad (162). Kuidas kasvatada teadlikku distsipliini (163). Pioneerjuhi distsipliin (164). Laste huvide ärakasutamine (165). Enesekasvatuse suur osa (166). Teadliku distsipliini arenemisastmed (167). Töökasvatuse osa (168). Töökasvatuse mõju inimese isiksuse kujundamisele (170). Hügieenilised nõuded (171). Kollektiivi ja üksikute kaaslaste mõju (174). Avaliku arvamuse loomine (175). Kunstilise kasvatuse tähtsus (176).

Neljateistkümnes vestlus. Laste toorusest ja kultuurse käitumise kasvatamisest 179

Väline ja seesmine toorus (179). Laste tooruse juured (180). Võitlus tooruse avaldustega avalikes kohtades (184). Võitlus last ümbritseva keskkonna kultuuri tõstmise eest (185). Koolivälise töö tähtsus (186). Laste huvide avastamise ja kasutamise teed (188). Kunstilise kasvatuse osa võitluses laste toorusega (190). Käitumise välisvormide kultuurist (191). Austus vanemate inimeste vastu (194). Austus naise vastu (195). Enesevalitsemine — kultuurse käitumise põhilisi jooni (196).

Vastutav toimetaja A. P i n t.

Keeleline toimetaja K. R a u d.

Ladumisele antud 22. XI 1946. Trükkimisele antud 14. II 1947. Trükiarv 10200. Paber 56 : 79, $\frac{1}{16}$. Trükipoognaid 12,5. Trükitähti trükipoognas 43152. Arvutuspoognaid 13,4. MB 01658. Trükikoda „Noor-Eesti“, Tartu, Kastani 38. Tellimise nr. 68.

На эстонском языке.

Проф. Е. А. Аркин, Беседы о воспитании.

TRÜKIVIGU.

			On trükitud:	Peab olema:
Lk.	11, 10.	rida	alt: (vt. joon. 1-a)	(vt. joon. 8, lk. 40)
"	29, 5.	"	ülalt: Seistmeaastase	Seitsmeaastase
"	33, 19.	"	alt: puuri	puuri,
"	55, 13.	"	" paberitükiga.	paberitükiga,
"	60, 3.	"	" aktiivsusse,	aktiivsusse
"	62, 18.	"	ülalt: müra-mänguasjad;	müramänguasjad,
"	65, 12.	"	" Liikumismänguasjad	Liikumismänguasjad
"	70, 18.	"	" jookssseb	jookseb
"	72, 5.	"	" ümmargune?	ümmargune?"
"	77, 20.	"	alt: soigus	soikus
"	87, 17.	"	" tsüünilisi	küünilisi
"	88, 11.	"	" vigadele	vigadele,
"	117, 6.	"	ülalt: otstarbekohaselt,	otstarbekohaselt
"	139, 8.	"	" püstimisele	püstitamisele
"	188, 16.	"	" see	see,
"	189, 17.	"	alt: -kirjelduse . . :	-kirjelduse . . .
"	192, 1.	"	ülalt: ühiste	ühise

Kolmeteistkümnes vestlus. Teadlik distsipliin ja teed selle kasvatamiseks

Mehhaaniline ja teadlik distsipliin (159). Distsiplineerimatu käitumise allikad (162). Kuidas kasvatada teadlikku distsipliini (163). Pioneerjuhi distsipliin (164). Laste huvide ärakasutamine (165). Enesekasvatuse suur osa (166). Teadliku distsipliini arenemisastmed (167). Töökasvatuse osa (168). Töökasvatuse mõju inimese isiksuse kujundamisele (170). Hügieenilised nõuded (171). Kollektiivi ja üksikute kaaslaste mõju (174). Avaliku arvamuse loomine (175). Kunstilise kas-

Ladumisele antud 22. XI 1946. Trükkimisele antud 14. II 1947. Trükiarv 10200. Paber 56 : 79, $\frac{1}{16}$. Trükipoognaid 12,5. Trükitähti trükipoognas 43152. Arvutuspoognaid 13,4. MB 01658. Trükikoda „Noor-Eesti“, Tartu, Kastani 38. Tellimise nr. 68.

На эстонском языке.

Проф. Е. А. Аркин, Беседы о воспитании.

RBL. 6.—